Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ॐ अर्हम्

श्री व्यवहारसूत्रम् ।

श्रीमद् श्रुतकेवली भद्रबाहूद्धरित मूलसूत्रं निर्युक्ति समेतम्
तदुपरि पूर्वाचार्यप्रणीतभाष्यं श्रीमान् मलयगिरिविरचितविवरणसमेतम्
तस्य पीठिका तथा प्रथमोद्देशकस्य प्रथमो विभागः

संशोधको मुनि माणेक.

प्रकाशक जैन श्वेतांबर संघसहाय्येन—वकील केशवलाल प्रेमचन्द. बी, ए; एल, एल, बी.

भावनगर—धी आनंद प्रीन्टींग प्रेसमां शाह गुलाबचंद लल्लुभाइ द्वारा मुद्रितम्.

वीर निर्वाणाब्द २४५२. क्राइष्टाब्द १९२६. विक्रमाब्द १९८२.

प्रथमावृत्ति प्रत ५०० वेतनम्-रूप्यक चतुष्टयम्.

For Private and Personal Use Only

व्यवहार सूत्रनी प्रस्तावना.

आ सूत्रनी प्रस्तावना तेज पीठिका छे. पण सूत्र घणु गंभीर छे. तेम पीठिका पण समुद्र तरवा जेवी कठण छे. तेथी तेमां शु विषय छे ते अहीं जणावीशुं.

साधुसाध्वीना समाजनुं बंधारण ए आ सूत्रनो विषय छे. जेम प्रजाना रक्षण माटे राज्यना कायदाओ छे, तेम आ सूत्र छे: कायदा भणेला न्यायाधीशो न्याय करे छे अने गुनेहगारने योग्य शिक्षा करे छे. अने जेने नुकशान थयुं होय तेने बदलो अपावे छे: ते प्रमाणे साधुओए केम चालवुं ते दशवैकालिक आचारांग विगेरे सूत्रोमां बताव्युं छे. अने उत्सर्गथी निर्वाह न थाय तो अपवाद मार्गे उचित रीते सेववानुं तथा अयोग्य रीते सेवनारने योग्य शिक्षा करवानुं आ सूत्रमां बताव्युं छे. ते मूळ सूत्रने पूर्वमांथी श्रीमद् भद्रबाहुस्वामीए उद्धर्युं, अने तेना उपर पोते निर्युक्ति रची छे: बंनेनी गंभीरता जोई तेना खुलासामां पूर्वधर भाष्य रच्युं संभव छे. तेना उपर मलयगिरि महाराजे टीका रची छे.

मुनि माणेक.

लगभग छत्रीश हजार श्लोक जेटलुं लखाण होवाथी घणो वखत शोधवा छपाववामां जाय, तेम मूल्य वधारे थाय, तेवा हेतुथी पीठिका तथा प्रथम उद्देशानो अपूर्ण भाग बहार पड्यो छे. जेनुं मूल्य चार रुपिया छे, अने त्रीजो भाग जेमां प्रथम उद्देशो पूर्ण थाय छे ते त्रण भागमां लगभग अग्यार हजार श्लोक प्रमाण लखाण छे. तेना रु. ६) मूल्य थशे. साधुओने अने ज्ञान भंडारोने के विद्याप्रेमीओने ओछा मूल्यमां मळे माटे पडतर किंमतेज आपवा इरादो छे, तेथी दरेके प्रथम मूल्य मोकली देवुं के वधारे प्रतिओ छपाववाथी ओछा मूल्ये मळे, नहितो अणछुटके बमणुं मूल्य लेवामां आवशे.

मळवानुं ठेकाणुंः- केशवलाल प्रेमचंद मोदी. वकील. हाजा पटेलनी पोळ—अमदावाद.
श्रीमत् मोहनलालजी जैन श्वे. ज्ञानभंडार, गोपीपुरा, सुरत.

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

॥ अर्हम् ॥

श्रीमान् मलयगिरि विरचित विवरणयुता भाष्य निर्युक्ति समेता

श्री व्यवहार सूत्रस्य पीठिका

व्यवहार सूत्रं सटीकं ॥ ॐ नमो जिनाय ॥ ॐ नमो वीतरागाय ॥

सटीक—

प्रणमत नेमिजिनेश्वर—मखिलप्रत्यूहतिमिररविबिंबम्। दर्शनपथमवतीर्णं, शशीव दृष्टेः प्रसत्तिकरम्।१।
नत्वा गुरुपद्कमलं, व्यवहारमहं विचित्रनिपुणार्थम्। विवृणोमि यथाशक्ति, प्रबोधहेतोर्जडमतीनाम्।२।
विषमपदविवरणेन, व्यवहर्त्तव्यो व्यध्यायि साधूनाम्। येनायं व्यवहारः, श्रीचूर्णिकृते नमस्तस्मै।३।
भाष्यं क्व चेदं विषमार्थगर्भं, क्व चाहमेषोऽल्पमतिप्रकर्षः । तथापि सम्यग्गुरुपर्युपास्ति—प्रसादतो
जातदृढप्रतिज्ञः

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

उक्तं कल्पाध्ययनम्, इदानीं व्यवहाराध्ययनमुच्यते, तस्य चायमभिसंबंधः, कल्पाध्ययने आभवत् प्रायश्चित्तमुक्तं, न तु दान प्रायश्चित्त दानं, व्यवहारे तु दानप्रायश्चितमालोचनाविधिश्चाभिधास्यते. तदनेन संबंधेनायातस्याऽस्य व्यवहाराध्ययनस्य व्याख्या प्रस्तूयते । अस्य च महापुरस्येव चत्वारि अनुयोगद्वाराणि भवन्ति। तथाहि यथा नगरमकृतद्वारमनगरं, कृतैकद्वारमपि च दुरधिगमं, कृतचतुर्मूलद्वारं तु प्रतिद्वारानुगतं सुखाधिगममेवं व्यवहाराध्ययनपुरमप्यर्थाधिगमोपायशून्यमशक्याधिगममेकद्वारानुगतमपि च दुरधिगमं, सप्रभेदचतुर्द्वारानुगतं तु सुखाधिगममिति फलवान् द्वारोपन्यासः, अनुयोगद्वाराणि नाम अध्ययनार्थप्रवेशमुखानि, तानि च अमूनि–उपक्रमो, निक्षेपोऽनुगमो, नया इति; तत्र उपक्रमणमुपक्रमः, शास्त्रस्य समीपीकरणं, निक्षेपणं निक्षेपो नामादिन्यासः अनुगमनमनुगमः सूत्रस्यानुरूपमर्थाख्यानं, नया नैगमादयो वस्तुनः पर्यायाणाम् यथासंभवमधिगमकारिणः, तत्रोपक्रमो द्विविधः शास्त्रीय इतरश्च, इतरः षट्प्रकारः नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकालभावभेदात्, तत्र नामस्थापने सुप्रतीते; द्रव्योपक्रमो द्विविधः, आगमतो नोआगमतश्च, आगमत उपक्रम शब्दार्थस्य ज्ञाता तत्र चानुपयुक्तोऽनुपयोगो द्रव्यमिति वचनात्। नोआगमतस्त्रिविधो, ज्ञशरीर भव्यशरीर तद्व्यतिरिक्तभेदात् । तत्र यद् उपक्रम शब्दार्थज्ञस्य शरीरं जीवविप्रमुक्तं सिद्धिशिलातलादिगतं, तद्भूतभावित्वात् ज्ञशरीरद्रव्योपक्रमः, यस्तुबालकोनेदानीमुपक्रमशब्दार्थमवबुध्यते, अथचाऽवश्यमायत्यां भोत्स्यते, संभावनाभाविनिबंधनत्वाद् भव्यशरीरद्रव्योपक्रमः ज्ञशरीर भव्यशरीर व्यतिरिक्त स्त्रिविधः सचित्ताचित्तमिश्रभेदात् । तत्र सचित्तद्रव्योपक्रमो द्विपद चतुः पदापदोपाधिभेदभिन्नः पुनरेकैको द्विविधः परिकर्म्मणि वस्तुविनाशे च, तत्र द्रव्यस्य गुणविशेषपरिणामकरणं परिकर्म्म, तस्मिन् सचित्र द्विपदद्रव्योपक्रमो यथा पुरुषस्य वर्णादिकरणं, सचित्रचतु-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ष्पदद्रव्योपक्रमो यथा हस्त्यादेः शिक्षाद्यापादनं, सचित्तापदद्रव्योपक्रमो—यथा वृक्षादे र्वृक्षायुर्वेदोपदेशाद् वृद्ध्यादि गुणकरणं वस्तुविनाशे पुरुषादीनां खड्गादिभि र्विनाशकरणं, अचितद्रव्योपक्रमः परिकर्म्मणि यथा पद्मरागमणेः क्षारमृत्पुटकादिना नैर्मल्यापादनं; वस्तुविनाशे विनाशकरणं. मिश्रद्रव्योपक्रमः परिकर्मणि कटकादिभूषितपुरुषादि द्रव्यस्यगुणविशेषकरणं, वस्तुविनाशे विवक्षितपर्यायोच्छेदः; क्षेत्रमाकाशं तच्चामूर्त्त, नित्यं चेति न तस्य परिकर्मलक्षणो वा उपक्रमो घटते, तत उपचारात् तदाश्रितस्येक्षुक्षेत्रादेस्तौ द्रष्टव्यौ; कालस्योपक्रमः परिकर्म्मणि चंद्रोपरागादे र्यथावस्थितमर्वागेव परिज्ञानकरणं, वस्तुविनाशे विवक्षिते काले तदुचितप्रयोजनस्यासंपादनं, तदसंपादने हि स कालो विनाशितो भवति; भावोपक्रमो द्विधा आगमतो नोआगमतश्च, तत्रागमत उपक्रम शब्दार्थस्य ज्ञाता तत्र चोपयुक्त उपयोगो भावनिक्षेप इति वचनात्, नोआगमतो द्विधा, प्रशस्ताऽप्रशस्तश्च तत्राऽप्रशस्तो गणिकादीनां, गणिकाद्यप्रशस्तेन संसाराभिवर्द्धिना व्यवसायेन परभावमुपक्रामंति, प्रशस्तं श्रुतादिनिमित्तमाचार्यभावोपक्रमः अनेनेहाधिकारः ॥

अथ व्याख्यांगप्रतिपादनाधिकारे गुरुभावोपक्रमाभिधानमनर्थकमव्याख्यांगत्वात्तदसम्यक्, तस्यापि व्याख्यांगत्वात् उक्तं च—गुर्वायत्ता यस्मात् शास्त्रारंभा भवंति· सर्वेपि तस्माद् गुर्वाराधनपरेण हितकांक्षिणा भाव्यं. आवश्यक भाष्यकारेणाप्यभ्यधायि.

गुरुचितायत्ताइं वक्खाणंगाइं जेण सव्वाइं ॥ जेण पुण सुप्पसन्नं, होइ तयं तं तहा कज्जं ॥ १ ॥

For Private and Personal Use Only

आगारिंगियकुसलं, जइ सेयं वायसं वए पुज्जा, तह वियसिं न विकूडे विरहंमियकारणं पुच्छे ॥ २ ॥

आह यद्येवं गुरुभावोपक्रम एव भणनीयो. न शेषा निःप्रयोजनत्वात् न गुरुचित्तप्रसादनार्थं तेषामप्युपयोगित्वात् तथा च देशकालावपेक्ष्य परिकर्म्मविनाशौ द्रव्याणामुदकौदनादीनामाहारादिकार्येषु कुर्वन्नंतेवासी हरति गुरुणां चेतः, अथवा उपक्रमसामान्यात् ये केचन संभविन उपक्रमभेदास्ते सर्वेप्युक्ताः; येनानुपयोगिव्युदासेनोपयोगिनिष्प्रतिपत्ता प्रतिपत्तिरुपजायते तथा चाप्रस्तुतार्थापाकरणं प्रस्तुतार्थव्याकरणं च, नामादिन्यासव्याख्यायाः फलमुपवर्णयन्ति महाधियः; अप्रस्तुतार्थापाकरणात् प्रस्तुतार्थव्याकरणाच्च निक्षेपः फलवानिति उक्तःइतर, इदानीं शास्त्रीय उच्यते सोपि षड्विधस्तद्यथा आनुपूर्व्वी नाम प्रमाणं वक्तव्यता अर्थाधिकारः समवतार इति तत्रानुपूर्व्वी नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकालगणनोत्कीर्त्तनसंस्थान सामाचारीभावभेदभिन्ना दशप्रकारा तस्यां यथा संभवमवतारणीयामिदमध्ययनं, विशेषतस्तूत्कीर्तनानुपुर्व्यां गणानुपूर्व्यां च, उत्कीर्त्तना नाम संशब्दना यथा कल्पाध्ययनं व्यवहारध्ययनमिति, गणनं परिसंख्यानमेकं द्वे त्रीणि इत्यादि, साच गणनानुपूर्वी त्रिप्रकारा पूर्वानुपूर्वी पश्चानुपूर्वी अनानुपूर्वी च तत्र पूर्वानुपूर्व्यामिदं द्वितीयं पश्चादानुपूर्व्यां प्रथमं, द्वयोस्त्वऽनानुपूर्वीनास्ति, अपरे तु दशभिर्दशाध्ययनैः सहेदं गणयंति, तत्र पूर्वानुपूर्व्यामिदं द्वादशं, पश्चादानुपूर्व्यां प्रथममनानुपूर्व्यामेकादयो द्वादशपर्यंता अंकाः श्रेण्यांव्यवस्थाप्यंते, तेषाम् च परस्परमभ्यासे यावान् राशिः संपद्यते तावंतो द्विरूपोना भंगकाः ते च कोटिसंख्याकास्तेषु च क्वचित् प्रथमं क्वचित् द्वितीयमित्यादि, नाम एक नामादि दश नामपर्यंतं यथानुयोगद्वारेषु षट् नाम्नि त्ववतारः ॥ तत्र षट् भावा औदयिकादयो निरूप्यन्ते, तत्रास्य क्षायोपशमिके भावे अवतारः सर्वश्रुतस्य क्षायोपशमिकत्वात्; प्रमाणं चतुर्द्धा द्रव्यप्रमाणं

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

क्षेत्रप्रमाणं काल प्रमाणं भावप्रमाणं च तत्र व्यवहाराध्ययनं भाव आत्मकत्वाद् भावप्रमाणविषयं, तदपि भावप्रमाणं त्रिधा तद्यथा गुणप्रमाणं नयप्रमाणं संख्याप्रमाणं च, गुणप्रमाणमपि द्विधा. जीवगुणप्रमाणमऽजीवगुणप्रमाणं, तत्र जीवादपृथग्भूतव्यवहाराध्ययनस्य ज्ञानगुणप्रमाणे समवतारः तदपि जीवगुणप्रमाणं त्रिधा ज्ञानदर्शनचारित्रभेदात्, तत्र बोधात्मकत्वात् व्यवहाराध्ययनस्य ज्ञानगुणप्रमाणे समवतारः तत्र ज्ञानगुणप्रमाणं प्रत्यक्षानुमानागमोपमानभेदात् चतुष्प्रकारं, तत्र व्यवहाराध्ययनस्य प्रायः परोपदेशसव्यापेक्षत्वादागमे समवतारः, आगमोऽपि लौकिकलोकोत्तरभेदात् द्विधा तत्रेदं व्यवहाराध्ययनं परमर्षिप्रणीतत्वात् लोकोत्तरे समवतरति, सोपि द्विधा आवश्यकमावश्यकव्यतिरिक्तश्च तत्रेदमावश्यकव्यतिरिक्त आवश्यकव्यतिरिक्तोपि द्विधा अंग प्रविष्टो अनंगप्रविष्टश्च तत्रेदमनंगप्रविष्टः सोपि द्विधा कालिकोत्कालिकभेदात् तत्रेदं कालिके, सोपि सूत्रार्थोभयात्मानंतरपरंपरभेदभिन्नः, तत्रेदं सूत्रार्थ रूपत्वात्तदुभये. तथेदं गणभृतां गौतमादीनां सूत्रत आत्मागमस्तच्छिष्याणाम् जंबूस्वामि प्रभृतीनामनंतरागमः प्रशिष्याणाम् तु प्रभवादीनां परंपरागमः अर्थतो भगवतामर्हतामात्मागमो गणधराणामनंतरागमः तच्छिष्याणां परंपरागमः, नयप्रमाणे तु नास्य संप्रत्यवतारो मूढनयत्वात् उक्तं च मूढनइयं सुयंकालियं च इत्यादि, संख्यानामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकालोपमपरिमाणभावभेदात् अष्ट प्रकारा यथानुयोगद्वारेषु तथा वक्तव्या, तत्र कालिकश्रुतपरिमाणसंख्यायां समवतारः नोत्कालिकश्रुतपरिमाणसंख्यायां, नापि दृष्टिवाद श्रुतपरिमाण संख्यायां, कालिकश्रुतपरिमाण संख्याऽपि द्विधा सूत्रतोऽर्थतश्च तत्रार्थतोऽनंतपर्यायत्वादपरिमितपरिमाणं सूत्रतः परिमितप्रमाणं अक्षरपदपादश्लोकगाथादीनां संख्यातत्वात्, संप्रति वक्तव्यता साच त्रिधा स्वसमयवक्तव्यता परसमयवक्तव्यता उभयसमयवक्तव्यताच,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

स्वसमय स्वसिद्धांतवक्तव्यता पदार्थविचारः तत्र प्रायेण सर्वाण्यपि अध्ययनानि स्वसमयवक्तव्यतायां समवतरंतीत्यस्यापि स्वसमयवक्तव्यतायां समवतारः ॥

इदानीमर्थाधिकारः सचेह दान प्रायश्चित्तमा भवत् प्रायश्चित्तमालोचना विधिश्च; संप्रति समवतारः, स च लाघवार्थं प्रतिद्वारं समवतारणाद्वारेण प्रदर्शित एव, उक्तः उपक्रमः. इदानीं निक्षेपः स च त्रिधा ओघनिष्पन्नो नामनिष्पन्नः सूत्रालापकनिष्पन्नश्च तत्रौघोनाम यत्सामान्यशास्त्राभिधानं तच्च चतुर्द्धा अध्ययनमक्षीणमायः क्षपणा च, एकैकं नाम स्थापना द्रव्यभावभेदेन चतुर्भेदमनुयोगद्वारतः प्रपंचेनाभिधाय भावाध्ययनभावक्षीणभावायभावक्षपणास्वेतदध्ययनमायोज्यं, नामनिष्पन्ने निक्षेपे व्यवहारः इति, व्यवह्रियते यत् यस्य प्रायश्चित्तमाभवति स तद्दानविषयीक्रियतेऽनेनेति व्यवहारः; नृत्रो-भावात् समश्च हल इति करणे घञ्प्रत्ययः तत्र व्यवहारग्रहणेन व्यवहारी व्यवहर्तव्यं चेति द्वितयसूचितमेव तद्व्यतिरेकेण व्यवहारस्यासंभवात् न खलु करणं सकर्म्मकक्रियासाधकतमरूपं कर्म्मकर्त्तारं च विना क्वचित्संभवदुपलब्धमिति, ततो यथा व्यवहारस्य प्ररुपणा कर्त्तव्या तथा व्यवहारि व्यवहर्त्तव्ययोरपीति, त्रयाणामपि प्ररूपणां चिकीर्षु र्भाष्यकृदेतदाह.

ववहारो ववहारी ववहरियव्वा य जे जहा पुरिसा, एएसिं तु पयाणं, पत्तेयं परूवणं वोच्छं ॥ भा १॥

व्यवहार उक्तशब्दार्थः, व्यवहरतीत्येवंशीलो व्यवहारी व्यवहारक्रियाप्रवर्त्तकः, प्रायश्चित्तदायीति यावत्, तथा ये पुरुषा पुरुषग्रहणं पुरुषोत्तमो धर्म इति ख्यापनार्थमन्यथास्त्रियोपि द्रष्टव्या स्तासामपि प्रायश्चित्तदानविषयतया प्रतिपादयिष्य-माणत्वात्, यथा येन वक्ष्यमाणेन प्रकारेण व्यवहर्त्तव्या व्यवहारक्रियाविषयीकर्त्तव्याः, पाठांतरं जे जहा काले अस्या-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

यमर्थः, ये यथा यस्मिन् काले व्यवहर्त्तव्यास्तद्यथा यदा आगम व्यवहारिणः संति, तदा तदुपदेशेनैव व्यवहर्त्तव्यास्तेषु व्यवच्छिन्नेषु श्रुतज्ञानव्यवहार्युपदेशेन तदेवचाज्ञयापि तदेव धारणया तदेवतु जीतव्यवहारेणापि व्यवहर्त्तव्या इति, एतेषां व्यवहारव्यवहारिव्यवहर्त्तव्यरूपाणां त्रयाणां पदानां तु विंशेषणे स चैतद्विशिनष्टि, संक्षेपतो विस्तरतश्च प्रत्येकं शब्द यथेत्यादिना अव्ययीभावः एकैकस्येत्यर्थः प्ररूपणां व्याख्यां वक्ष्ये, तत्र संक्षेपप्ररुपणार्थमिदमाह ॥ छ ॥

ववहारी खलुकत्ता ववहारो होइ करणभूतो उ, ववहरियव्व कज्जं, कुंभादितियस्स जह सिद्धी ॥ भा २ ॥

ववहारी खलुकत्तति व्यवहारस्य कर्ता व्यवहारस्य छेत्ताभिधीयते इति शेषः, व्यवहारः पुनर्भवति करणभूतः व्यवहारच्छेदक्रिया प्रतिकरणत्वं प्राप्तः, तु शब्दः पुनरर्थे व्यवहरितसंबंधश्च, स च यथा स्थानयोजित एव स च व्यवहारः करणभूतः पंचधा १ आगमः २ श्रुतमा ३ ज्ञा ४ धारणा ५ जीतश्च आह चूर्णिकृत्, पंचविधो व्यवहारः करणमिति, तेन च पंचविधेन व्यवहारेण करणभूतेन व्यवहरन् कर्त्ता यन्निष्पादयति कार्यं, तद् व्यवहर्त्तव्यमित्युच्यते, तथा चाह ववहरियव्वं कज्जं यत् कार्यं कर्त्तव्यं व्यवहारेण तत् व्यवहर्त्तव्यं, व्यवहर्त्तव्यकार्ययोगात् पुरुषा अपि व्यवहर्त्तव्यास्ततः प्रागुक्तं ववहरियव्वाय जे जहा पुरिसा इति, अथ कथं व्यवहारग्रहणेन व्यवहारी व्यवहर्त्तव्यश्च सूच्यते, न खलु देवदत्तग्रहणेन यज्ञदत्तस्य सूचा भवतीति तत आह कुंभादितियस्स जह सिद्धी कुंभ आदिरेषामिति कुंभादयस्तेषां त्रिकं कुंभादित्रिकं, तस्य यथा सिद्धिः कुंभग्रहणेन तथा कुंभइत्युक्ते सकृतक इति तस्य कर्त्ता कुलालः करणं मृचक्रादि सामर्थ्यात् तन्यते, कृतकस्यासतः कर्तृकरण व्यतिरेकेणासंभवात् एवमत्रापि, व्यवहार इत्युक्ते व्यवहारि व्यवहर्त्तव्यश्च सूच्यते करणस्यापि सकर्म्मकक्रिया साधकतमरुपस्य कर्म्मकर्त्तृव्यतिरे-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

केषासंभवादिति त्रितयसिद्धिः तदेवमेकग्रहणे सामर्थ्यादितरस्य द्वयस्य ग्रहणं भवत्येतत् सामान्येन सनिदर्शनमुक्तं, संप्रति करणग्रहणेऽवश्यकर्तृकर्म्मग्रहणं भवतीत्यर्थे निदर्शनमाह ॥ छ ॥

नाणं नाणीनेयं, अन्ना वा मग्गणा भवेतितए, विविहं वा विहिणा वा, ववणहरणं च ववहारो ॥भा३॥

मार्गणा भवति तामेवाह, नाणीनाणं नेयमिति, तत्र ज्ञायते वस्तु परिच्छिद्यते अनेनेति ज्ञानं, तत्र यथा ज्ञानमित्युक्ते ज्ञानिनो ज्ञानक्रिया कर्तुर्ज्ञेयस्य च ज्ञानक्रियाविषयस्य परिच्छेदस्य सिद्धि भवति, तद्द्वितयसिद्धिमंतरेण ज्ञानस्य ज्ञानत्वस्यैवासंभवादेवमत्रापि व्यवहार ग्रहणेन व्यवहारी व्यवहर्त्तव्यश्च सूच्यते इति भवति त्रितयस्याप्युपक्षेपः एका तावन्मार्ग्गणा त्रितयविषया कुंभादित्रिकसिद्धिदृष्टांते प्रागभिहिता, वा शब्द प्रकारांतरे अथवा इयमन्या त्रितया त्रिषया तदेव संक्षेपतो व्यवहारादिपदत्रयस्य प्ररुपणा कृता, संप्रति यथाक्रमं विस्तरेण तां चिकीर्षुः प्रथमतो व्यवहारपदस्य निरुक्तं वक्तुकाम इदमाह विविहं वा इत्यादि विविधं तद्योग्यतानुसारेण विचित्रं विधिना वा सर्वज्ञोक्तेन प्रकारेण वपनं तपः प्रभृत्यनुष्टानविशेषस्य दानं डुवप् बीजतंतुसंताने इति वचनात् हरणमतीचारदोषजातस्य अथवा संभूय द्वित्र्यादिसाधुनां क्वचित्प्रयोजने प्रवृत्तौ यत् यस्मिन्वा भवति तस्य तस्मिन् वपनमितरस्माच्च हरणमिति व्यवहारः किमुक्तं भवति ? विविधो विधिना वा हारो व्यवहारः, पृषोदरादय इति विवाप शब्दयोर्व्यव आदेशः; संप्रति वपनहरणशब्दयोरर्थं वक्तुकामस्तदेकार्थिकान्याह ॥ ३ ॥

ववणंति रोवणंतिय, पकिरण परिसाडणाय एगट्ठं, हारोत्तियहरणं, तिय एगटं हीरएव ति ॥ भा४॥

For Private and Personal Use Only

डुवप् बीजतंतुसंताने उप्यते इति वपनं, इति शब्दः शब्दस्वरुपपरिसमाप्तिद्योतकः एवमुत्तरेपि, रोपणमिति रुह जन्मनि रोहति कश्चित्तमन्यः प्रयुंक्ते प्रयोक्तृव्यापारे णिच् रुहेः पो वाइति हकारस्य पकारः रोप्यते इति रोपणं भावे अनट् वा समुच्चये पकिरणेति कृ विक्षेपे प्रपूर्वः प्रशब्दोऽत्रदाने प्रदातुं कीर्यते विक्षिप्यते इति प्रकिरणं, परिसाडणा इति, शट् रुजायां परिपूर्व परिशटति परिभ्रश्यति तमन्यः प्रयुंक्ते पूर्ववत् णिच् परिशाटयते इति परिशाटनानि चेत्यादि अनट् प्रत्ययः आप् चसमुच्चये, एगठमिति एतत् शब्दचतुष्टयमेकार्थं एकार्थप्रवृत्ताः परस्परमेते पर्याया इति भावस्तेन यदुक्तं भवति रोपणमिति प्रकरणमिति परिशाटनेति वा तदुक्तं भवति वपनमिति एतावता वपनशब्दस्य प्रदानलक्षणोऽर्थः समर्थितः; हारोत्ति चेत्यादिग्रहणं हार इह-र्हरणं ह्रियते इति वा एकार्थं त्रयोप्येते शब्दा एकार्थिका इत्यर्थः तदेव वापशब्दस्य हारशब्दस्य च प्रत्येकमर्थोऽभिहितः, संप्रति तयोरेव समुदितयोरर्थं जिज्ञापयिषुरिदमाह ॥ ४ ॥

अत्थी पच्चत्थीणं हाउं एकस्सववइविइयस्स; एएण उ ववहारो अहिगारो एत्थ उ विहीए ॥भा ५॥

अर्थी याचको यः परस्मात्ममेदं लभ्यमिति याचते, प्रत्यर्थी अर्थिनः प्रतिकुलः, किमुक्तं भवति, यः परस्य गृहीत्वा न किमपि तस्मै प्रयच्छति तयोरर्थिप्रत्यर्थिनो र्विवदमानयोर्व्यवहारार्थस्थेयपुरुषमुपस्थितयोः स व्यवहारपरिच्छेदकुशलो व्यवहारविधापनसमर्थश्च स्थेयो यस्मात् हाउं एकस्सत्ति सूत्रेषष्टी पंचम्यर्थे प्राकृतत्वात् प्राकृते हि विभक्तिव्यत्ययोऽपि भवति, यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणे व्यत्ययोप्यासामिति, यस्य यन्नाभवति, तस्मात् तत् हृत्वा आदाय यस्या भवति तस्मै द्वितीयाय वपति प्रयच्छति, एएणउववहारो इति एतेन अनंतरोदितेन कारणेन स स्थेयव्यापारो व्यवहारः, किमुक्तं भवति

यस्मादेषस्थेयपुरुषो विवादनिर्णयाय एकस्माद्धरति, अन्यस्मै प्रयच्छति, तस्मात्तद्व्यापारो वपनहरणात्मकत्वात् व्यवहार इति एतावता समुदायार्थकथनंकृतं, स च व्यवहारो विधिव्यवहारो अविधि व्यवहारश्च तत्राप्यविधिव्यवहारपरित्यागेन विधि व्यवहार एव कर्तव्य इति प्रतिपादनार्थमाह अहिगारो एत्थउविहीए अत्र एतस्मिन् शास्त्रे अधिकारः प्रयोजनं व्यवहारेण विधिनैव विधिपूर्वकेणैव तु शब्द एवकारार्थे भिन्नक्रमश्च, ना विधिना, अविधिर्मोक्ष प्रतिपंथित्वात् तदेवमुक्तं, व्यवहारशब्दस्य निर्वचनं तच्च क्रियामात्रमपेक्ष्योक्तमधिकृत ग्रंथयोजनायां तु करणव्युत्पत्तिराश्रयणीया, विधिना उप्यते ह्रियते च येन स व्यवहार इति, संप्रति व्यवहारस्य नामादिभेददर्शनार्थमाह ॥ ६ ॥

ववहारंमि चउक्कं दव्वे पत्ताइलोइयादी वा, नो आगमतो पणगं, भावे एगठिया तस्स ॥भा ६॥

व्यवहारे व्यवहारविषये चतुष्कं, किमुक्तं भवति चतुर्द्धा व्यवहार स्तद्यथा–नामव्यवहारः स्थापनाव्यवहारो द्रव्यव्यवहारो भावव्यवहारश्च तत्र नामस्थापने सुप्रतीते, द्रव्यव्यवहारो द्विधा, आगमतो नोआगमत श्च, आगमतो व्यवहारपदज्ञाता तत्र चानुपयुक्तो, नोआगमत स्त्रिधा–ज्ञशरीरभव्यशरीर तद्व्यतिरिक्तभेदात् तत्र ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यवहारौ गतौ, ज्ञशरीरभव्यशरीरयोरन्यत्रानेकशोभिहितत्वात् तद्व्यतिरिक्तमाह; दव्वेपत्ताइ लोइयादीवा द्रव्ये द्रव्यविषये व्यवहारो नोआगमतो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तः पत्रादिराधाराधेययोरभेदविवक्षणादयं निर्देश स्ततोयमर्थः ज्ञशरीरभव्यशरीर व्यतिरिक्तो द्रव्यव्यवहारः खल्वेष एव ग्रंथः पुस्तक पत्रलिखित आदि शब्दात् काष्टसंपुटफलकपट्टिकादिपरिग्रहः, तत्राप्ये तद्ग्रंथस्य लेखनसंभवात्, लौकिकादि वेति, यदि वा ज्ञशरीरभव्यशरीरयोर्व्यतिरिक्तो द्रव्यव्यवहारस्त्रिविध स्तद्यथा, लौकिकः

For Private and Personal Use Only

कुप्रावचनिको लोकोत्तरिकश्च तत्र लौकिको यथा आनंदपुरे खड्गादावुद्गीर्णे (उत्कीर्णे) रूपकाणामशीति सहस्त्र दंडो मारितेपि तावानेव, प्रहारे तु पतिते यदि कथमपि न मृतस्तर्हि रूपकपंचकं दंडः, उत्कुष्टे तु कलहे प्रवृत्ते अर्द्धत्रयोदशरूपको दंडः; कुप्रावचनिको यथा यत्कर्म्म यो न करोति, न ततः कर्म्मणस्तस्य किंचिदिति; लोकोत्तरिको यथा एते पांडुरपटप्रावरणा जिनानामनाज्ञया स्वच्छंदं व्यवहरंतः परस्परमशनपानादिप्रदानरूपव्यवहारं कुर्वंति, भावव्यवहारो द्विधा आगमतो नोआगमतश्च, आगमतो व्यवहारपदार्थज्ञाता तत्र चोपयुक्तः उपयोगो भावनिक्षेप इति वचनात् नोआगमतः पंचविधो व्यवहारस्तथाचाह; नोआगमतो पणगंभावे इति, भावे विचार्यमाणेनोआगमतो व्यवहारो व्यवहारपंचकं आगमः श्रुतम् आज्ञा धारणाजीतमिति नोशब्दो देशवचनात्तस्य पंचविधस्यापि नोआगमतो भावव्यवहारस्य सामान्येन एकार्थिकान्यभूनिता न्येवाह ॥ ६ ॥

सुत्तेअत्थे जीए कप्पे मग्गे तहेव नाएय; तत्तो य इच्छियव्वे आयरिए चेव ववहारो ॥ भा ७ ॥

तत्तदर्थसूचनात् सूत्रं, ऊणादिकी शब्दव्युत्पत्तिः, तच्च पूर्वाणि च्छेदसूत्राणि वा, तथा अर्थ्यते मोक्षमभिलषद्भिः इत्यर्थः सूत्रस्याभिधेयं, तथाजीतं नाम प्रभूतानेकगीतार्थकृतमर्यादा; तत् प्रतिपादको ग्रंथोप्युपचारात् जीतं, तथा कल्पंते समर्था भवंति संयमाध्वनि प्रवर्त्तमाना अनेनेति कल्पः मृजूष् शुद्धौ मृजंति शुद्धि भवत्यनेनातिचारकल्मषप्रक्षालनादिति मार्गः उभयत्र व्यंजनात् घञिति घञ् प्रत्ययः तथा इण् गतौ, निपूर्वः नितरामीयते गम्यते मोक्षोऽनेनेति न्यायः तथा सर्वैरपि मुमुक्षुभि रीष्यते प्राप्तुमिष्यते इप्सितव्यः आचर्यतेस्म, बृहत्पुरुषै रप्याचरितं, व्यवहार इति पूर्ववत् उक्तान्येकार्थिकानि संप्रत्यत्रैवाक्षेपपरिहारावभिधित्सुराह ॥ ७ ॥

एगठिया अभिहिया, न य ववहारपणगं इह दिठं; भणइ एत्थेव तयं दट्ठव्वं अंतगयमेव ॥ भा ८॥

नन्वभिहितान्येकार्थिकानि परमेतेष्वेकाऽर्थिकेषु व्यवहारपंचकमागमश्रुताज्ञाधारणाजीतलक्षणं न दृष्टं नोपात्तं; जीतस्यैव केवलस्योपात्तत्वादऽत्रसूरिराह भण्यते, अत्रोत्तरं दीयते, अत्रैव एतेष्वेव एकार्थिकेषु तत् व्यवहारपंचकमंतर्गतमेव दृष्टव्यं, कथमित्याह ॥ ८ ॥

आगमसुयाउ सुत्तेण, सुइया अत्थतो उ ति चउत्था; बहुजणमाइणं पुणजीयंउ चियंति एगट्ठं ॥भा ९॥

सूत्रेण सूत्रशब्देन सूचिते आगमश्रुत आगमश्रुतव्यवहारौ, तथाहि आगमव्यवहारिणः षट् तद्यथा केवलज्ञानी मनःपर्यायज्ञानी अवधिज्ञानी चतुर्दशपूर्वी दशपूर्वी च, श्रुतव्यवहारिणोऽवशेषपूर्वधरा एकादशांगधारि कल्पव्यवहारादिसूत्रार्थतदुभयविदश्च ततो भवति सूत्रग्रहणेनागमश्रुतव्यवहारयो र्ग्रहणं चतुर्दशपूर्वादीनां कल्पव्यवहारादिच्छेदग्रंथानामपि च सूत्रात्मकत्वात्; तथा अर्थतः अर्थशब्देन सूचितौ त्रिचतुर्थौ तृतीयचतुर्थौवा ज्ञाधारणालक्षणौ व्यवहारौ तथाहि आज्ञाव्यवहारो नाम यदाद्वावप्याचार्यावाऽऽसेवितसूत्रार्थतयातिगीतार्थौ क्षीणजंघावलौ व्यवहारक्रमानुरोधतः प्रकृष्टदेशांतरनिवासिना च तौ एवान्योन्यस्य समीपं गंतुमसमर्थावभूतां, तदान्यतरस्मिन् प्रायश्चित्ते समापतिते सति तथाविधयोग्यगीतार्थशिष्याभावे सति धारणाकुशलमगीतार्थमपि शिष्यगूढार्थान्यतिचारासेवनपदानि कथयित्वा प्रेषयति, यथा ॥

पढमस्सय कज्जस्सय पढमेण पएण सेवियंजंतु, पढमे छक्के अब्भिंत्तरं तु पढमं भवेट्ठाणं ॥ १ ॥

For Private and Personal Use Only

अत्र प्रथमं कार्यं दर्प्पः, तत्र प्रथमं पदं दर्प्पस्तन्निमित्तं प्रथमं षट्कं व्रतषट्कं तत्राभ्यंतरमंतर्गतं प्रथमं स्थानं प्राणातिपातः

पढमस्सय कज्जस्सय, पढमेण पएण सेवियं जंतु; पढमे छक्के अब्भिंतरं तु बीयं भवे ठाणे ॥ २ ॥

अत्र द्वितीयं स्थानं मृषावादः, एवमदत्तादानादिष्वपि भावनीयं । छ ।

पढमस्सय कज्जस्सय पढमेण पएण सेवियं जंतु, बिइए छक्के अब्भिंतरं, तु पढमंभवेठाणं ॥ ३ ॥

अत्र द्वितीयं षट्कं कायषट्कमित्यादि एवं तेन कथितेन आचार्यो द्रव्यक्षेत्रकालभावसंहननधृतिबलादिकं परिभाव्य-स्वयं वागमनं करोति, शिष्यं वा तथाविधं योग्यं गीतार्थं प्रज्ञाप्य प्रेषयति, तदभावे तस्यैव प्रेषितस्य गूढार्थामतिचारविशुद्धिं कथयति, धारणाव्यवहारो नाम गीतार्थेन संविग्नेनाचार्येण द्रव्यक्षेत्रकालभावपुरुषान् प्रतिसेवनाश्चावलोक्य यस्मिन्नपराधे यत् प्रायश्चित्तम् अदायि, तत्सर्वमन्यो दृष्ट्वा तेष्वेव द्रव्यादिषु तादृश एवापराधे तदेव प्रायश्चित्तं ददाति, एष धारणाव्यवहारः, अथवा वैयावृत्त्यकरस्य गच्छोपग्राहिणः स्पर्द्धकस्वामिनो वादेशदर्शनसहायस्य वासंविग्नस्योचितप्रायश्चित्तदानं धारणमेष धारणाव्यवहारः एतौ चद्वावप्यर्थात्मकत्वादर्थग्रहणेन सूचितौ, जीतव्यवहारस्तु जीतशब्देनैव साक्षादुपात्तः, अथ जीतमिति कोऽर्थः इत्यत आह बहुजणेत्यादि बहुभिर्जनै गीतार्थैश्चीर्णं बहुजनाचीर्णमिति, वा उचितमिति वा जीतमिति वा एकार्थं किमुक्तं भवति बहुजनाचीर्णं नाम जीतमिति तमेवजीतव्यवहारं दर्शयति ॥ ३ ॥

दद्दुरमादिसु कलाणगं तु विगलिंदिएसु भत्तट्ठो, परियावणा एतेसिं चउत्थमायंबिला हुंति ॥ १० ॥

२

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

दर्दुरो मंडूकस्तदादिषु तत्प्रभृतिषु मकारालाचणिकः प्राकृतत्वात् तिर्यक्पंचेंद्रियेषुजीविताद्व्यपरोपितेष्वितिशेषः कल्याणकं त्विति तुशब्दो विशेषणार्थः, स चैतत् विशिनष्टि, पंचकल्याणकं प्रायश्चित्तं, विगलिंदिएसु भत्तट्ठो इति विकलान्यसंपूर्णानि इंद्रियाणि येषां ते विकलेंद्रियाएकद्वित्रिचतुरिंद्रियास्तत्रव्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिरित्येकेंद्रिया अनंतवनस्पतिकायिका द्रष्टव्या-स्तेषुअभक्तार्थ एव उपवासप्रायश्चितं, परियावणा एतेसिमित्यादि एतेषां दर्दुरादीनां परितापनायां यथासंख्यं चतुर्थाचाम्ले प्रायश्चित्तं भवतः, इयमत्रभावना यदि दर्दुरादीन् तिर्यक्पंचेंद्रियान् गाढं परितापयति ततोऽभक्तार्थप्रायश्चितमथ विकलेंद्रि-यान् अनंतवनस्पतिकायिकप्रभृतीन् गाढं परितापयति, तत आचाम्लं, उपलक्षणमेतत्, तेनैतदपिजीतव्यवहारानुगतमवसेयं, यदि दर्दुरप्रभृतीन् तिर्यक्पंचेंद्रियान् मनाक् संघट्टयति तत एकाशनकमथानागाढं परितापयति, तत आचाम्लं, तथा अनंत वनस्पतिकायिकद्वित्रिचतुरिंद्रियाणां संघट्टने पूर्वार्द्धमेतेषामेवानागाढपरितापने एकाशनं, तथा पृथिव्यप्तेजोवायुप्रत्येक-वनस्पतीनां संघट्टने निर्विकृतिकमनागाढपरितापने पुरिमार्द्धं, आगाढपरितापने एकाशनं जीविताद्व्यपरोपणे आचाम्लमिति, इदमपि जीतमेवेति दर्शयति,

अपरिएणाकालाइसु, अपडिक्कंतस्स निव्विगइयंतु, निव्वीतियं पुरिमड्ढो अंबिलखवणाय आवासे ॥भा११॥

अपरिज्ञा–प्रत्याख्यानपरिज्ञाया अग्रहणं गृहीताया वा भंगः, ततः सूत्रे विभक्तिलोप आर्षत्वात् तथा कालादिषु अप्रति-क्रामतो अव्यावर्तमानस्य प्रायश्चित्तं निर्विकृतिकं, किमुक्तं भवति, यदि नमस्कारपौरुष्यादिदिवसप्रत्याख्यानं वैकालिकं च पानाहारप्रत्याख्यानं न गृह्णाति, गृहीत्वा विराधयति, तथा स्वाध्यायं प्रस्थाप्य यदि कालस्य न प्रतिक्रामति, न कालप्रति-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

क्रमणनिमित्तं कायोत्सर्गं करोति, आदिशब्दात् येषु स्थानेष्वीर्यापथिकया प्रतिक्रमेतव्यं, तेषु चेत् तथा न प्रतिक्रामति, तर्हि प्रायश्चित्तं निर्विकृतमिति, तथा निव्वीतिय इत्यादि आवासे आवश्यके एकादिकायोत्सर्गे सर्वावश्यकाकरणेच यथासंख्यं निर्विकृतिकपूर्वार्द्धाचाम्लक्षपणानि, इयमत्र भावना आवश्यके यद्येकं कायोत्सर्गं न करोति ततः प्रायश्चित्तं निर्विकृतिकं, कायोत्सर्गद्वयाकरणे पूर्वार्द्धं, त्रयाणामपि कायोत्सर्गाणामकरणे आचाम्लं, सर्वस्यापि वावश्यकस्याकरणे अभक्तार्थमिति;

जं जस्स च पच्छितं आयरियपरंपराए अविरुद्धं, जोगाय बहु विगप्पा एसो खलु जीयकप्पो ॥भा१२॥

यत् प्रायश्चित्तं यस्याचार्यस्य गच्छे आचार्यपरंपरागतत्वेनाविरुद्धं, न पूर्वपुरुषमर्यादातिक्रमेण विरोधभाक्, यथान्येषामाचार्याणां नमस्कारपौरुष्यादिप्रत्याख्यानस्याकरणे कृतस्य वा भंगे प्रायश्चित्तमाचाम्लं, तथा आवश्यकगतैककायोत्सर्गाकरणे पूर्वार्द्धकायोत्सर्गद्वयाकरणे एकाशनकमित्यादि तथा ये योगा उपधानानि बहुविकल्पा गच्छभेदेन बहुभेदा आचार्यपरंपरागतत्वेन चाविरुद्धायथा नागिलकुलवंशवर्त्तिनां साधूनामाचारादारभ्य यावदनुत्तरोपपातिकदशाः, तावन्नास्ति आचाम्लं, केवलं निर्विकृतिकेन ते पठंति आचार्यानुज्ञाताश्च विधिना कायोत्सर्गं कृत्वा विकृतीः परिभुंजते, तथा कल्पव्यवहारयोः चंद्रप्रज्ञप्तिसूर्यप्रज्ञप्त्योश्च केचिदागाढं योगं प्रतिपन्ना अपरे त्वनागाढमिति, एस खलु जीयकप्पो उ इति एष सव्वोपि खलु गच्छभेदेन प्रायश्चित्तभेदो योगभेदश्चाचार्यपरंपरागतो जीतकल्पो जीतव्यवहारो वेदितव्यः उक्तो व्यवहारः ॥ छ ॥

संप्रति व्यवहारिणः इति द्वितीयं द्वारमभिधित्सुराह—

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

दव्वंमि लोइया खलु, लंचिल्ला भावतो उ मज्झत्था; उत्तरदव्वअगीयागीयावालंचपक्खेहिं ॥ भा१३॥

व्यवहारिणश्चतुर्द्धा तद्यथा नामव्यवहारिणः, स्थापनाव्यवहारिणः, द्रव्यव्यवहारिणो, भावव्यवहारिणश्च, तत्र नामस्थापने सुज्ञाते द्रव्यव्यवहारिणो द्विधा आगमतो नोआगमतश्च, तत्रागमतो व्यवहारिशब्दार्थज्ञास्ते चानुपयुक्ता, नोआगमतस्त्रिविधाज्ञशरीरभव्यशरीरतद्व्यतिरिक्तभेदात्, तत्र ज्ञशरीरभव्यशरीर द्रव्यव्यवहारिणः प्रतीताः, तद्व्यतिरिक्ता द्विविधा लौकिका लोकोत्तरिकाश्च, भावव्यवहारिणोऽपि द्विधा आगमतो नोआगमतश्च आगमतो व्यवहारिशब्दार्थज्ञास्तत्रैवोपयुक्ताः नोआगमतो द्विधा लौकिका लोकोत्तरिकाश्च तत्र पूर्वार्द्धेन नोआगमतो द्रव्यभाव लौकिक व्यवहारिणः प्रतिपादयति, द्रव्ये विचार्यमाणे नोआगमतो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तालौकिकाव्यवहारिणः खलु लंचिल्लाइति, लंचाउत्कोच इत्यनर्थांतरं तद्वन्तः किमुक्तं भवति ? परलंचामुपजीव्य ये सापेक्षाः संतो व्यवहारपरिच्छेदकारिणस्ते द्रव्यतो लौकिका व्यवहारिणः, भावतो उ मज्झत्थाइति भावतः पुनर्नोआगमतो व्यवहारिणो मध्यस्था मध्य रागद्वेषयोरपांतराले तिष्टंतीति मध्यस्थाः ये परलंचोपचारमंतरेणारक्ताद्विष्टाः संतोन्यायैकनिष्ठतया व्यवहारपरिच्छेत्तारस्ते नोआगमतो लौकिकभावव्यवहारिण इति भावः, अधुना लोकोत्तरिकान् नोआगमतो द्रव्यव्यवहारिणः प्रतिपादयति, उतरदव्वअगीया इत्यादि उत्तरे लोकोत्तरे द्रव्ये विचार्यमाणा नोआगमतो द्रव्यव्यवहारिणोऽगीता अगीतार्थाः ते हि यथावस्थितं व्यवहारं न कर्तुमवबुध्यंते, ततस्तद्द्रव्यव्यवहारो द्रव्यव्यवहार एव भावस्य यथावस्थितपरिज्ञानलक्षणस्याभावात् द्रव्यशब्दोऽत्राप्रधानवाची, अप्रधानव्यवहारिणस्ते इत्यर्थः, गीयावालंचपक्खेहिं इति, यदिवागीतार्था अपि संतो ये परलंचामुपजीव्य व्यवहारं परिच्छिदंति, तेऽपि द्रव्यव्यवहारिणोऽथवा

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

विना लंचां गीतार्था अपि ये ममायं भ्राता ममायं निजक इति पक्षेण पक्षपातेन व्यवहारकारिणस्तेपि द्रव्यव्यवहारिणः मध्यस्थरूपस्य भावस्यासंभवात्, संप्रति नोआगमतो लोकोत्तरिकान् भावव्यवहारिणः प्राह ॥छ॥

पियधम्मादढधम्मा, संविग्गा चेव वज्जभीरूअ; सुत्तत्थतदुभयविऊ अणिस्सियववहारकारी य ॥भा१४॥

प्रियो धर्म्मो येषां ते प्रियधर्माणः, धर्मे दृढा दृढधर्माः, राजदंतादित्वात् दृढशब्दस्य पूर्वनिपातः, अत्र चतुर्भंगिका प्रियधर्म्माणो नामैकेनो दृढधर्म्मा इति प्रथमो भंगः, नो प्रियधर्म्माणो दृढधर्म्मा इति द्वितीयः, अपरे प्रियधर्माणो दृढधर्म्माश्चेति तृतीयः, अन्ये नो प्रियधर्माणो नो दृढधर्मा इति चतुर्थः, अत्र तृतीयोभंगोऽधिकृतो न शेषा इति प्रतिपत्त्यर्थं विशेषणांतरमाह, संविग्नाः संविग्न नामोत्त्रस्तास्तेच द्विधा, द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः संविग्ना मृगास्तेषां यतस्ततो वा बिभ्यतां प्रायः सदैवोत्त्रस्तमानसत्वात्, भावसंविग्ना ये संसारादुत्त्रस्तमानसतया सदैव पूर्वरात्रादिष्वेतच्चिंतयंति, किं मे कडं किं च ममात्थिसेसं, किंसक्कणिज्जं न समायरामि इत्यादि, अत्र भावसंविग्नै रधिकारः भावसंविग्नप्रतिपत्यर्थमेव विशेषणांतरमाह, वज्जभीरुअ वद्यं–पापं, तस्य भीरवः ये चावद्यभीरवस्ते भावसंविग्ना एवेति, वज्जभीरुग्रहणेन भाव संविग्नः प्रतिपत्तिः एते च यथोक्तविशेषणेन विशिष्टा अपि न गीतार्थत्वमृते भावव्यवहारकारिणो भवंतीति, गीतार्थत्वप्रतिपत्त्यर्थमाह; सुतत्थतदुभयविऊ सूत्रंच अर्थश्च तदुभयं चेति तच्च तत् सूत्रार्थलक्षणं, उभयंच तदुभयं च सूत्रार्थतदुभयानितानि विदंतीति सूत्रार्थतदु भयविदः, किमुक्तंभवति ? सूत्रचिंतायां सूत्रमर्थचिंतायामर्थं, तदुभयचिंतायां च तदुभयं, ये विदंति, ते सूत्रार्थतदुभयविद इह सूत्रार्थवेदने चतुर्भंगिका, सूत्रविदो नामैको नो अर्थविदः, नो सूत्रविदोऽर्थविदः २ अपरे सूत्रविदो अर्थविदोपि, ३ अन्ये नो सूत्रविदोनाप्यर्थविदः ४

For Private and Personal Use Only

अत्र तृतीयभंगेनाधिकारस्तत्रापि सूत्रवेलायां सूत्रविद्भिरर्थवेलाया मर्थविद्भिस्तदुभयवेलायां तदुभयविद्भिरिति, सूत्रार्थतदुभयग्रहणं ॥ अणिस्सियववहारकारी य इति निश्रारागः निश्रा संजाता अस्येति निश्रितो, ननिश्रितोऽनिश्रितः स चासौ व्यवहारश्च अनिश्रितव्यवहारस्तत्करणशीला अनिश्रितव्यवहारकारिण न रागेण व्यवहारकारिण इति भावः एकग्रहणे तज्जातीयस्यापि ग्रहणमितिन्यायादनुपश्रितव्यवहारकारिण इत्यपिद्रष्टव्यं, तत्र उपश्रा नाम द्वेषः उपश्रा संजाता अस्येति उपश्रितो न उपश्रितोऽनुपश्रितः स चासौ व्यवहारश्च तत्करणशीला अनुपश्रितव्यवहारकारिण; न द्वेषेण व्यवहारकारिण इत्यर्थः अथवा एषोऽनुवर्त्तितः स न मह्यमाहारादिकमानीय दास्यतीत्यपेक्षा निश्रा एष मदीयः शिष्यो यदि वा प्रतीच्छकोऽथवामदीयं मात्रादिकुलमेतत् मदीया वा एते श्रावका इत्यपेक्षा उपश्राशेषं तथैव, अत्रानिश्रितव्यवहारकारिण इति किमुक्तं भवति? लंचोपचारनिरपेक्षाव्यवहारकारिणः न रागेण व्यवहारकारिण इति किमुक्तं भवति पक्षपातनिरपेक्षव्यवहारपरिच्छेत्ता इति, अथ प्रियधर्म्मदृढधर्म्मसंविग्नसूत्रार्थतदुभयविद्ग्रहणे किं फलमित्यत आह ॥ छ ॥

पियधम्मे दृढधम्मेय, पच्चओ होइ गीयसंविग्गे, रागो उ होइ निस्सा उवस्सितो दोससंजुत्तो ॥ भा१५॥

प्रियधर्म्मणि दृढधर्म्मे च समुच्चये भिन्नक्रमश्च, गीते गीतार्थे सूत्रार्थतदुभयविदि संविग्ने च प्रायश्चित्तं ददतिप्रत्ययो विश्वासो भवति यथायं प्रियधर्म्मी दृढधर्मोगीतार्थः संविग्नश्चे ति नान्यथा प्रायश्चित्तव्यवहारकारीति, प्रियधर्म्मादिपदानामुपन्यासः; तथा अनिश्रितव्यवहारकारिण इत्यत्र योनिश्राशब्दस्तदर्थमाचष्टे, रागस्तु भवति निश्रा, अनुपश्रितव्यवहारकारिण इत्यत्रोपश्रित-

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

शद्धस्य व्याख्यानमाह, उपश्रितो द्वेषसंयुक्तः, उपश्रा द्वेष इत्यनर्थांतरमितिभावः; द्वितीयं व्याख्यानं निश्रोपश्राशद्धयोर्दर्शयति॥छ॥

अहवाआहारादी दाहीइ मज्झ तु एस निस्साओ; सीसो पडिच्छओ वा होइ उवस्साकुलादी वा ॥भा१६॥

अथवेति व्याख्यानांतरोपदर्शने, एषोऽनुवर्त्तितः सन् मह्यमाहारादिकं दास्यतीत्येपापेक्षा लंचोपजीवनस्वभावा, निश्रा तथा एष मे शिष्य एष मे प्रतीच्छक इदं मे मातृकुलमिदं पितृकुलमादिशद्धात् इमे मम सहदेशनिवासिनो भक्ता वा इमे सदैव ममेत्यपेक्षाभ्युपगमस्वरुपा भवत्युपश्रा, अस्यां हि व्यवहारिणो द्रव्यव्यवहारिणो भवंति, गीयावालंचपक्खेहिं इति वचनात्तत एतयोः प्रतिषेधः उक्ता व्यवहारिणः, संप्रति व्यवहर्त्तव्यास्ते च नामादिभेदाच्चतुर्द्धास्तद्यथा नामव्यवहर्त्तव्या, स्थापना व्यवहर्त्तव्या द्रव्यव्यवहर्त्तव्या भावव्यवहर्त्तव्याश्च, तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्य व्यवहर्त्तव्या अपि द्विधा आगमतो नोआगमतश्च, तत्रागमतो व्यवहर्तव्यशद्धार्थज्ञास्ते चानुपयुक्ता नोआगमतोपि त्रिधा, ज्ञशरीरभव्यशरीररूपाः प्रतीताः तद्व्यतिरिक्तस्तु द्विधा, लौकिका, लोकोत्तरिकाश्च, भावव्यवहर्त्तव्या द्विधा, आगमनोआगमभेदात् तत्र आगमतो व्यवहर्त्तव्यपदार्थज्ञाः सूत्रे चोपयुक्ताः, नोआगमतो लौकिका लोकोत्तरिकाश्च तत्र लौकिकद्रव्यभावव्यवहर्तव्य प्रतिपादनार्थमाह——

लोए चोराईया, दव्वे भावे विसोहिकामाओ. जायमयसूतकादिसु, निज्जूढा पायकहयाओ ॥ भा१७॥

लोके लोकविषया व्यवहर्त्तव्याद्विधा, तद्यथा द्रव्यव्यवहर्त्तव्या भावव्यवहर्त्तव्याश्च तत्र द्रव्ये द्रव्यव्यवहर्त्तव्याश्चौरादयः चौरः तस्करः आदिशद्धात्पारदारिकघातकहेरिकादिपरिग्रहः, ते हि चौर्यादिकं कृत्वापि न सम्यक् प्रतिपद्यंते, बलात्प्रतिपद्यमाना

For Private and Personal Use Only

अपि च न भावतो विशोधिमिच्छंति, ततस्ते द्रव्यव्यवहर्त्तव्याः, भावे भावविषया व्यवहर्त्तव्या विशोधिकामा एव, तुशब्दस्य एवकारार्थत्वात् विशोधौ कामोऽभिलाषो येषां ते विशोधिकामाः कथमस्माकमेतत्कुकर्म्मविषया विशुद्धिर्भविष्यतीति विशुद्धिप्रतिपत्त्यभ्युद्यता भावव्यवहर्तव्या इतिभावः, न केवलं द्रव्यव्यहर्तव्याश्चौरादयः, किंतु जायमयसूयगाइसु निज्जूढा इत्यादि सूतकशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते, जातसूतकं मृतसूतकं च, सूतकं नाम जन्मानंतरं दशाहानि यावत्, मृतकसूतकं नाम मृतानंतरं दशदिवसान् यावत्, तत्र जातकसूतके मृतकसूतके वा आदिशब्दात् तदाद्येषु शुद्रगृहाहिषु ये कृतभोजनाः संतो धिग्जातीयै र्निर्य्यूढा असंभाष्याः कृतास्तथा ये पातकहताश्च पातकेन ब्रह्महत्यालक्षणेन मातापित्रादिघातकलक्षणेन वा हताः पातकहताः एते हि द्वयेऽपि यदा न स्वदोषं प्रतिपद्यंते प्रतिपद्यमानावा न सम्यगालोचयंति, किंतु व्याजांतरेण कथयंति तदा द्रव्यव्यवहर्त्तव्या द्रष्टव्याः, तथाहि एगो धिज्जाइतो उरालाएण्हुसाए चंडालीए वा अज्झो ववसो ततो तं काएण फासित्ता पायच्छित्तनिमित्तंचउव्वेयमुवट्ठित्तो भणाति सुमिणेण्हुसं चंडालिंवागतोमि इति, एवमादयो द्रव्यव्यवहर्तव्या तथा चाह ॥ छ ॥

फासेऊण अगम्मं, भणेइ सुमिणे गओ अगम्मंति; एवमादिलोयदव्वे उज्जु पुणहोइ भावंमि ॥ भा १८ ॥

स्पृष्ट्वा कायेनेतिगम्यते अगम्यांस्नुषां चांडाल्यादिकां वा स्त्रियमिति शेषः, भणति प्रायश्चित्तनिमित्तं चतुर्वेदमुपस्थितः सन् यथा स्वप्ने गतो गम्यामिति एवमादयः आदिशब्दात् अपेयं सुरादिकं पीत्वा प्रायश्चित्तनिमित्तं चतुर्वेदमुपस्थितो ब्रूते, स्वप्ने अपेयपानं कृतवानहमित्यादिपरिग्रहः, लोयदव्वेति, लौकिका द्रव्यव्यवहर्तव्याः उज्जु पुण होइ भावंमि, अत्र सामान्य-

For Private and Personal Use Only

विवत्तायामेकवचनं, ततोऽयमर्थः त एव जातमृतकसूतकादिनिर्व्यूढादय रूजवः संतो यदासम्यगालोचयंति, तदा भावे भावविषया लौकिका व्यवहर्तव्या भवंति उक्ता लौकिकद्रव्यभावव्यवहर्तव्याः, संप्रति लोकोत्तरिकद्रव्यभावव्यवहर्तव्यप्रतिपादनार्थमाह ॥छ॥

परपच्चएण सोही दव्वुत्तरिओ उ होइएमादी, गीतो व अगीतो वा सब्भावउवट्ठिओ भावे ॥भा१९॥

यस्य शोधिः परप्रत्ययेन परआचार्यादिकः स एव प्रत्ययः कारणं तदा परप्रत्ययस्तेन किमुक्तं भवति, नूनमहं प्रतिसेवमान आचार्येण उपाध्यायेनाऽन्येन वा साधुना ज्ञातोऽस्मि, ततः सम्यगालोचयामीत्येवं परप्रत्ययेन यस्य शोधिप्रतिपत्तिरेवमादिशब्दात् यो गुरुदोषं सेवित्वा अल्पं कथयति, स्वकृतं चान्यकृतं ब्रवीति तदादिपरिग्रहः, लोकोत्तरिको द्रव्यव्यवहर्तव्यो भवति. भावे भावविषयः पुनः लोकोत्तरिको व्यवहर्तव्यो गीतो वा गीतार्थो वा अगीतो वेति अगीतार्थो वा प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्यर्थं सद्भावेनोपस्थितः स च वक्ष्यमाणगुणैरुपेतः सन् भवतीति, तानेव गुणानुपदर्शयति

अवंके अकुटिले यावि कारणपडिसेवि तहय आहच्च, पियधम्मे य बहुसुए, बिइयं उवदेसि पच्छित्तं ॥भा२०॥

वक्रोऽसंयतो, न वक्रोऽवक्रः, संयतो विरत इत्यर्थः, अकुटिलो अमायी चशब्दादक्रोधी अमानी अलोभीश्चेतिपरिग्रहः, अपि पदार्थसंभावने, स चामून् पदार्थान् संभावयति, कारणे समापतिते सति नामैको यतनया प्रतिसेवते इत्येको भंगः, ।१। कारणे अयतनयेति द्वितीयः, अकारणेयतनयेति तृतीयः, अकारणेऽयतनयेति चतुर्थः, अत्र प्रथमभंगशुद्ध इति तत्प्रतिपादनार्थमाह ॥ कारणप्रतिसेवीकारणे अशिवादिलक्षणे विशुद्धेनालंबनेन बहुशो विचार्य शुल्कादिपरिशुद्धलाभाकांक्षिवणिग्दृष्टांतेनाकृत्यं यतनया

प्रतिसेवते इत्येवं शीलं कारणप्रतिसेवी, तहय आहच्चेति तथा चेति समुच्चये कारणेप्यकृत्यप्रतिसेवी, न यदा तदा वा, किंतु आहच्च कदाचित् अन्यथा कदाचित् अन्यथा वादीर्घसंयमस्फातिमनुपलक्षमाणो अथवा आहच्चेति कदाचिदकारणे पि प्रतिसेवी पियधम्मे य बहुसुए इति आद्यंतयोर्ग्रहणे मध्यस्यापि ग्रहणमिति न्यायात् प्रियधर्म्मा दृढधर्म्मा संविग्नोऽवद्यभीरुः सूत्रार्थ त दुभयविद् इत्यपि दृष्टव्यं, एते सर्वेऽपि व्यवहर्त्तव्या, विइयंति अत्र द्वितियं मतांतरं केचिदाहुरवक्रादीनामपि प्रतिपक्षा व्यवहर्त्तव्या इति, उवदेस पच्छित्तं इह द्विविधः साधु गीतार्थोऽगीतार्थश्च तत्रयोगीतार्थ स गीतार्थत्वादेवानाभाव्यं न गृह्णातीति न तस्योपदेशः यः पुनरगीतार्थस्तस्यानाभाव्यं गृह्यत उपदेशो दीयते, यथा न युक्तं तवानाभवात् गृहीतुं यदि पुनरनाभवत् ग्रहीष्यसि, ततस्तन्निमित्तं प्रायश्चित्तं भविष्यतीत्युपदेशदानं, तत एवमुपदेशे दत्ते सति दानप्रायश्चित्तं दीयते इति गाथासमासार्थः, अत्र शिष्यः प्राह कारणप्रतिसेवी भावव्यवहर्त्तव्य उक्तः स कथमुपपद्यते, प्रतिषिद्धं हि यतनयापि सेवमानो जिनाज्ञाप्रद्वेषकारी ननु स दुष्टभाव इति कथं भावव्यवहर्त्तव्यः ? नैष दोषो, जिनाज्ञाप्रद्वेषकारित्वाभावात् सतिकारणे प्रतिसेवायामपि वर्त्तते, जिनाज्ञामवलंब्यैव यथास्यामवस्थायां दीर्घसंयमस्फातिनिमित्तमकृत्यप्रतिसेवायामपि प्रवर्त्तितव्यमिति, ततो न कश्चिद्दोषः, अपि च भगवंतो वीतरागा न मिथ्या कदाचनापि ब्रुवते, वीतरागतया तेषां मिथ्यावचन कारणाभावात्; ' उक्तंच रागाद्वा द्वेषाद्वा मोहाद्वावाक्यमुच्यते ह्यनृतम्, यस्य तु नैते दोषास्तस्याऽनृतकारणंकिं स्यात् ॥ १ ॥ भगवता वा यतनयापि कारणे प्रतिसेविनो भावव्यवहर्त्तव्या उक्तास्तद्यदि भगवद्वचनाद् द्वितीयभंगवर्त्तिनोपि भावव्यवहर्त्तव्यास्ततः प्रथमभंगवर्त्तिनः सुतरां भावव्यवहर्त्तव्या भवेयुः तथा चाह ॥

For Private and Personal Use Only

आहच्च कारणंमि, सेवंतो अजयणं सिया कुज्जा, एसोवि होइ भावे, किं पुण जयणाए सेवंतो ॥भा२१॥

आहच्च कदाचित् अनया गत्या कारणे अशिवादिलक्षणे अकृत्यं सेवमानः स्यात्कदाचित् अयतनां कुर्यात् अयतनया प्रतिसेवेतेतिभावः एषोपि भगवद्वचनाद्भवति भावे व्यवहर्त्तव्य किं पुनर्यतनयाप्रतिसेवमानः प्रथमभंगवर्त्ती ससुतरांभवेद्भावेव्य-वहर्तव्य इत्यर्थः, न तु केवलं प्रथमभंगवर्ती वा भगवद्वचनाद् भावे व्यवहर्तव्यः, किंतु तृतीयभंगवर्त्यपि तथा चाह ॥ छ ॥

पडिसेवियंमि सोहिं काहं आलंबणं कुणइ जो उ, सेवंतोवि अ किच्चं, ववहरियव्वो स खलु भावे ॥भा२२॥

कारणमंतरेणाऽपि यतनया प्रतिसेविते अकृत्ये पश्चात् शोधि प्रायश्चित्तमहं करिष्यामीत्येवंरूपमालंबनं यः करोति, किमुक्तं भवति, एवंरूपेणालंबनेनाकृत्ये यः प्रवृत्तिं चिकीर्षति, सतथा रुपमालंबनं कृत्वा प्रतिसेवमानो ऽप्य कृत्यं खलु निश्चितं भावे व्यवहर्त्तव्यः अंतःकरणविशुद्धिपुरस्सरं यतनया प्रवर्तमानत्वेन भावतो व्यवहारयोग्यत्वात्; किमुक्तं भवति ? अकारणे यतनयेति तृतीयभंगवर्त्यपि भगवद्वचनाद्य व्यवहर्तव्यो वेदितव्य इति, तदेवं चतुर्भंगिकायामाद्यभंगत्रयवर्तिनो भावव्यवह-र्तव्या उक्ताः संप्रति चतुर्भंगिकामनपेक्ष्यान्यथैव भावव्यवहर्तव्यलक्षणमाह

अहवा कज्जाकज्जे जताजतो वावि सेविउं साहू, सब्भावसमाउट्टो, ववहरियव्वो हवइ भावे ॥ भा२३ ॥

अथवेति प्रकारांतरे तच्च प्रकारांतरमिदं प्राक्चतुर्भंगिकां प्ररूप्य भावव्यवहर्त्तव्या उक्ताः संप्रति तु तामनपेक्ष्यैव भाव-व्यवहर्त्तव्योऽभिधीयते, कथमितिचेदत आह, कज्जाकज्ज कार्येऽशिवादिनिस्तरणलक्षणे प्रयोजने अकार्ये तथाविधपुष्ट

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

प्रयोजनाभावे जयाजयोर्वेति यतमानो वा अयतमानो वा साधुरकृत्यं सेवित्वा सद्भावे पुनरकरणलक्षणाया तात्त्विकया वृत्त्या-समावृत्तोऽकृत्यकरणात् प्रत्यावृत्तः सन् गुरोः समीपे यः आलोचयतीतिशेषः, स भावे भवति व्यवहर्त्तव्यः, भावतोऽकृत्य-करणतः प्रत्यावृतत्वात् संप्रति प्राक्प्ररूपितायां चतुर्भंगिकायां यश्चतुर्थो भंगस्तत्प्ररुपणार्थमाह ॥

निक्कारणं पडिसेवी कज्जे निद्धंधसो अणवेक्खो; देसं वा सव्वं वा गुहिस्सं दव्वओएसे ॥भा२४॥

यो निष्कारणे कारणमंतरेण प्रतिसेवी, अकृत्यप्रतिसेवनशीलः, कज्जेनिद्धंधसोत्ति अत्र अपिशब्दोऽनुक्तोऽपि गम्यते साम-र्थ्यात्, ततोऽयमर्थः कार्येऽपि तथाविधे समुत्पन्ने निद्धंधसो देशीवचनमेतत् अकृत्यं प्रतिसेवमानोनारंभाधिकतारंभविराध्यमान प्राण्यनुकंपा पर इत्यर्थः च समुच्चये स च भिन्नक्रमोऽनपेक्षश्चेत्येवं योजनीयः न विद्यतेऽपेक्षा वैरानुबंधो मे विराध्यमान जंतुभिः सह भविष्यति संसारो वा दीर्घतर इत्येवंरूपा यस्याऽसावनपेक्षः हा दुष्टुकृतं मयेति पश्चादनुतापरहितइतिभावः तथा यः प्रतिसेवित्वादेशं गूहयिष्यामि किंचिन् मात्रमालोचयिष्यामि न सर्वमिति भावः सव्वंवत्ति सर्वं वा गूहयिष्यामि न किंचिदालोच-यिष्यामीत्यर्थ इति चिंतयति, चिंतयित्वा च तथैव करोति एष द्रव्यतो व्यवहर्त्तव्यो वेदितव्यः किंवानेत्यत आह ॥

सो वि हु ववहरियव्वो, अणवत्थावारणं तदन्नेय घडगारतुल्लसीलो अणुवरओसन्नमझत्ति ॥भा २५॥

सोऽप्यनंतरोक्तस्वरुपो द्रव्यव्यवहर्त्तव्यो, व्यवहर्त्तव्यमेव किं कारणमत आह, अणवत्था वारणंतदन्नेय इति तस्मिन् व्यवह्रियमाणे अनवस्थावारणं भवति, तदन्ये च निषिद्धा जायंते किमुक्तं भवति सोप्यनवस्थाया मा पुनरकृत्यं कार्षीत्, तदन्ये

For Private and Personal Use Only

च तं तथा प्रवर्त्तमानं दृष्ट्वा मा तथाप्रवृर्तिकार्षुरिति, स च व्यवहर्तुमिष्यमाणः पूर्वमेव वक्तव्यो, यथा आलोचय महाभाग स्वकृतमपराधमनालोचिताऽप्रतिक्रांतो हि दीर्घसंसारभाग्भवतीति, एवं च भण्यत. यो ज्ञायते प्रतिपत्स्यते शिक्षावचनं प्रतिपद्य चाकृत्यकरणात् विरतो विरम्य च न भूयः प्रतिसेवीति, यस्तु तथा भण्यमानोपि न सम्यगकृत्यकरणादुपरमते, सोऽनुपरतो घटकारतुल्य शीलः कुंभकारसदृशस्वभावोऽवसन्नमध्यो द्रष्टव्यो न तु व्यवहर्त्तव्यः, अथ कोऽसौ कुंभकारो यत्सदृशस्वभावः सन्न व्यवहर्तव्यः? उच्यते, कुंभकारसालाए साहू ठिया तत्थ आयरिएण साहू वुत्ता अज्जो? एसु कुंभगारभायणेसु अप्पमादी भवेज्जाह, मा भंजिहह तत्थ पमादी चेल्लगो कुंभगारभायणं भंजिऊण मिछामि दुकडं भणइ एवमभिक्खणं दिणे दिणे, ततो सो कुंभगारो रुट्ठो, तं चेल्लगं कियाडियाए घेतुं सीसे खडुक्कं दाउं खडुंको नामटोल्लतो मिच्छामि दुकडं भणइ; चेलओ भणइ, किं ममं निरवराहं पिट्टेसि? कुंभगारो भणइ, भाणगाणि तए भंगाणि चेल्लओ भणइ, मिच्छादुक्कडं कयं कुंभकारो भणइ मएवि मिच्छादुकडं कयं, नत्थि कम्मबंधो मम तव पहारं देंतस्स, एसो कुंभगारमिच्छादुकडसरिस मिच्छादुकडो अव्ववहरियव्वो, तदेवं तइय आइच्चेति व्याख्यातं संप्रति पियधम्मे य बहुसुए इत्यस्य व्याख्यानमाह ॥

पियधम्मोजावसुयंववहारन्ना उ जेसमक्खाया, सव्वेवि जहादिट्ठा ववहरियव्वा य ते होंति ॥ भा२६॥

इहाद्यंतग्रहणे मध्यस्यापि ग्रहणमिति न्यायात्, पियधर्म्मबहुश्रुतग्रहणे तदंतरालवर्त्तिनामपि दृढधर्म्मादीनां ग्रहणं, ततः प्रियधर्मण आरभ्य यावत् श्रुतं सूत्रार्थतदुभयविद इति पदं तावत् ये व्यवहारज्ञा व्यवहारपरिछेदकर्त्तारः प्राक्समाख्यातास्ते सर्वेऽपि यथोद्दिष्टा यथोक्तस्वरुपा व्यवहर्त्तव्या भावव्यवहर्त्तव्या भवंति, प्रत्येतव्या इति शेषः, प्रियधर्म्मादितया सूत्रार्थतदु-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भयवित्तया च तेषां प्रज्ञापनीयत्वात् इति व्यवहारः प्रायश्चितव्यवहार आभवत् सचित्तादिव्यवहारश्चतत्रद्विविधेऽपि व्यवहारे व्यवहर्त्तव्यं प्रायो गीतार्थेन सह–नागीतार्थेन तथा चाह ।

अगीएणं सद्धिं, ववहरियव्वं न चेव पुरिसेणं, जम्हा सो ववहारे कयंमि सम्मं न सद्दहति ॥ भा२७॥

इह यः स्वयं व्यवहारमवबुध्यते प्रतिपाद्यमानो वा प्रतिपद्यते व्यवहारं, स गीतार्थ इतरस्त्वगीतार्थः, तत्रागीतेनागीतार्थेन सार्द्धं नैव पुरुषेण व्यवहर्त्तव्यं; कस्मादित्याह, यस्मात् सोऽगीतार्थो व्यवहारे यथोचिते कृतेऽपि न सम्यक श्रद्धते न परिपूर्णमपि व्यवहारं कृतं, तथेति प्रतिपद्यते, इति तस्माद् गीतार्थेन सह व्यवहर्त्तव्यं, यत आह.

दुविहंमि ववहारे गीयत्थो पण्णविज्जई जं तु; तं सम्मं पडिवज्जइ गीयत्थंमी गुणा चेव ॥ भा २८ ॥

द्विविधेऽपि प्रायश्चित्तलक्षणे आभवत्सचित्तादिव्यवहारलक्षणे च व्यवहारे गीतार्थो यत्प्रत्याख्याप्यते, पाठांतरं पणविज्जइ प्रज्ञाप्यते तत्सम्यक् प्रतिपद्यते गीतार्थत्वात्तथा चाह गीयत्थंमी गुणा चेव, गीतार्थे गुणा एव नाऽगुणाः अगुणवतो गीतार्थत्वायोगात्, यथा च गीतार्थः संप्रतिपाद्यमानः सम्यक् प्रतिपद्यते, तथा प्रतिपादयन्नाह.

सचित्तादुप्पन्ने, गीयत्था सइ दुवेण्ह गीयाणं; एगयरेउ निउत्ते, सम्मं ववहारसद्दहणा ॥ भा २९ ॥

गीतो आणाइयंतो, छिंद तुमं चेव छेदितो संतो; कहमंतरमिवावेंति, तित्थयराणंतरं संघं ॥भा ३०॥

दोण्णि जणा गीयत्थाविणओवसंपया इव विहरंति तेसिं सचित्ताइ किंचिउप्पण्णं, तन्निमित्तं ववहारो जातो एगो भणइ मम

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भवति बिइओ भणइ मम भवइ, तत्थयसमीवे अन्नो गीयत्थो नत्थि, जस्स सगासे गच्छंति; ततो एगेण बिइउ भणीतो अज्जो तुमं चेव ममं पमाणं मे भणाहि कस्सा भवति ततो सो एवं निउत्तो चिंतेइ तित्थयराणंतरं संघे अहं ठवितो, ता कहमहं तित्थयराणंतरं संघमइक्कमामिति भणइ तुमं चेवाभवति न ममंति एष भावार्थः, अक्षरयोजनात्वेवं सचित्ताद्युत्पन्ने आदिशब्दादचित्तमिश्रपरिग्रहः, समासश्च कर्मधारयस्ततोऽयमर्थः सचित्तशिष्येऽचित्ते वस्त्रादौ मिश्रे सोपकरणे शिष्ये उत्पन्ने सति द्वयोः गीतार्थयोः परस्परं विवदमानयोः अन्यस्मिन् समीपे व्यवहारपरिच्छेदकर्त्तरि गीतार्थेऽसति कथमप्येकतरस्मिन् गीतार्थतया निवृत्ते विवादात् प्रत्यावृते प्रागुक्तनीत्याव्यवहारश्रद्धानं भवति, सम्यक्व्यवहारप्रतिपत्तिरुपजायते, कथमित्यत आह गीयोणाइयंतो इत्यादि, गीतोगीतार्थो अनतिक्रामन् यत् विवादादनतिक्रामन् द्वितीयेन गीतार्थेन सचिताद्युत्पादनसहवर्त्तिना व्यवहारममुं त्वमेव छिन्द्धि, न हित्वमगीतार्थो, नापि युक्तमयुक्तं वा त्वं न जानासि इत्येव छिंदितो निमंत्रितः सन् चिंतयति, अहमनेनास्मिन् व्यवहारे प्रमाणीकुर्वता तीर्थकरानंतरसंघमध्यवर्त्ती स्थापितः संघश्चभगवदाज्ञावर्त्तितया यथावस्थितार्थवक्ता अन्यथा तीर्थकरानंतरत्वायोगात्, तद्यदिलोभादितयाकथमपि व्यवहारं विलोप्स्यामि? ततो मयैव तीर्थकरानंतरः संघोऽतरितः कृतो भवेत्, तत् एवं जानन् व्यवहारविलोपनेन कथमहं तीर्थकरानंतरं संघमंतरे स्थापयामि अंतरयामीति चिंतयित्वा सोऽवादीत् तवैवेदमाभवति न ममेति, तस्मात् द्विविधो व्यवहारो गीतार्थेन सह कर्त्तव्यो, नागीतार्थेनगीतार्थश्च प्रियधर्म्मादिगुणोपेत इति प्रियधर्मादयो भावव्यवहर्त्तव्याः; ननु ये प्रियधर्म्मादयस्ते प्रियधर्म्मत्वादिगुणैरेवाकल्प्यं न किमपि प्रतिसेविष्यंति, इति कथं व्यवहर्त्तव्या निर्दिश्यंते, व्यवहारहेत्वकल्प्यंप्रतिसेवनासंभवात्, नैष दोषः, प्रमादवशतस्तेषामपिकदाचिदकल्प्यप्रतिसेवनोपपत्तेः, अन्यच्च प्रमादाभावेपि कदाचिद-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

शिवाद्युत्पत्तौ गुरुलाघवं पर्यालोच्य दीर्घसंयमस्फातिनिमित्तमकल्प्यमतिप्रतिसेवंते, ततो भवति तेषामपि व्यवहारयोग्यतेति व्यवहर्त्तव्या निर्दिष्टाः, अथ ये पियधर्मादिगुणोपेता अपि प्रमादिनस्ते कथं व्यवह्रियंते, प्रमादितया तेषां व्यवहार योग्यताया अभावात् तत आह ॥

पियधम्मे दढधम्मे, संविग्गे चेव जे उ पडिवक्खा; ते वि हु ववहरियव्वा किं पुण जे तेसिं पडिवक्खा ।।३१।।

प्रियधर्म्मणि दृढधर्म्मे संविग्ने च ये प्रतिपक्षा अप्रियधर्म्मा अदृढधर्म्मा असंविग्नाश्च तेऽप्यनवस्थावारणाय तदन्यनिषेधाय वहु निश्चितं व्यवहर्त्तव्या भगवद्भिरुक्ताः किं पुनर्ये तेषामप्रियधर्म्मादीनां प्रतिपक्षाः प्रियधर्म्मदृढधर्म्मसंविग्नास्ते सुतरां व्यवहर्त्तव्या प्रियधर्मादितया तेषां भावतो व्यवहारप्रवृत्तेः, तदेवं पियधम्मे य बहुसुए इत्येतद्व्याख्यातं; संप्रति द्वितीयमित्यवयवं व्याचिख्यासुराह

बिइयमुवएस अवंकाइयाण जे होंति उ पडिवक्खा तेवि हु ववहरियव्वा, पायच्छित्ताभवंते य ॥भा३२॥

द्वितीय उपदेश आदेशो मकारोऽलाक्षणिकः, द्वितीयं मतांतरमित्यर्थः, अवक्रादीनां ये भवंति प्रतिपक्षाः वक्रः कुटिलो निष्कारणप्रतिसेवी, तथा सततप्रतिसेवनाशीलोऽप्रियधर्मा यावदबहुश्रुतस्तेऽपि केचिद् व्यवहारयोग्यतया अपरेऽनवस्थावारणाय तदन्यनिषेधायवा आभवति प्रायश्चित्ते व्यवहर्त्तव्याः. संप्रतिउवदेसपच्छित्तमित्येतत् व्याचिख्यासु राह.

उपदेसो उ अगीए दिज्जइ बिइओ उ सोधिववहारो; गहिएविअ्रणाभव्वे, दिज्जइ बिइयं तु पच्छित्तं।।भा३३।।

For Private and Personal Use Only

च तं तथा प्रवर्त्तमानं दृष्ट्वा मा तथाप्रवृत्तिंकार्षुरिति, स च व्यवहर्तुमिष्यमाणः पूर्वमेव वक्तव्यो, यथा आलोचय महाभाग स्वकृतमपराधमनालोचिताऽप्रतिक्रांतो हि दीर्घसंसारभाग्भवतीति, एवं च भण्यते यो ज्ञायते प्रतिपत्स्यते शिक्षावचनं प्रतिपद्य चाकृत्यकरणात् विरतो विरम्य च न भूयः प्रतिसेवीति, यस्तु तथा भण्यमानोपि न सम्यगकृत्यकरणादुपरमते, सोऽनुपरतो घटकारतुल्य शीलः कुंभकारसदृशस्वभावोऽवसन्नमध्यो द्रष्टव्यो न तु व्यवहर्त्तव्यः, अथ कोऽसौ कुंभकारो यत्सदृशस्वभावः सन्न व्यवहर्तव्यः? उच्यते, कुंभकारसालाए साहू ठिया तत्थ आयरिएण साहू वुत्ता अज्जो? एसु कुंभगारभायणेसु अप्पमादी भवेज्जाह, मा भंजिहह तत्थ पमादी चेल्लगो कुंभगारभायणं भंजिऊण मिच्छामि दुक्कडं भणइ एवमभिक्खणं दिणे दिणे, ततो सो कुंभगारो रुट्ठो, तं चेल्लगं कियाडियाए घेतुं सीसे खडुक्कं दाउं खडुक्को नामटोल्लतो मिच्छामि दुक्कडं भणइ; चेलओ भणइ, किं ममं निरवराहं पिट्टेसि ? कुंभगारो भणइ, भाणगाणि तए भंगाणि चेल्लओ भणइ, मिच्छादुक्कडं कयं कुंभकारो भणइ मएवि मिच्छादुक्कडं कयं, नत्थि कम्मबंधो मम तव पहारं देंतस्स, एसो कुंभगारमिच्छादुक्कडसरिस मिच्छादुक्कडो अव्ववहरियव्वो, तदेवं तहय आहच्चेति व्याख्यातं संप्रति पियधम्मे य बहुसुए इत्यस्य व्याख्यानमाह ॥

पियधम्मोजावसुयंववहारन्ना उ जेसमक्खाया, सव्वेवि जहादिट्ठा ववहरियव्वा य ते होंति ॥ भा२६॥

इहाद्यंतग्रहणे मध्यस्यापि ग्रहणमिति न्यायात्, पियधर्म्मबहुश्रुतग्रहणे तदंतरालवर्त्तिनामपि दृढधर्म्मादीनां ग्रहणं, ततः प्रियधर्मण आरभ्य यावत् श्रुतं सूत्रार्थतदुभयविद इति पदं तावत् ये व्यवहारज्ञा व्यवहारपरिछेदकर्त्तारः प्राक्समाख्यातास्ते सर्वेऽपि यथोद्दिष्टा यथोक्तस्वरुपा व्यवहर्त्तव्या भावव्यवहर्त्तव्या भवंति, प्रत्येतव्या इति शेषः, प्रियधर्म्मादितया सूत्रार्थतदु-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भयवित्तया च तेषां प्रज्ञापनीयत्वात् इति व्यवहारः प्रायश्चितव्यवहार आभवत् सचित्तादिव्यवहारश्चतत्रद्विविधेऽपि व्यवहारे व्यवहर्त्तव्यं प्रायो गीतार्थेन सह—नागीतार्थेन तथा चाह।

अगीएणं सद्धिं, ववहरियव्वं न चेव पुरिसेण, जम्हा सो ववहारे कयंमि सम्मं न सद्दहति ॥ भा२७॥

इह यः स्वयं व्यवहारमवबुध्यते प्रतिपाद्यमानो वा प्रतिपद्यते व्यवहारं, स गीतार्थ इतरस्त्वगीतार्थः, तत्रागीतेनागीतार्थेन सार्द्धं नैव पुरुषेण व्यवहर्त्तव्यं; कस्मादित्याह, यस्मात् सोऽ गीतार्थो व्यवहारे यथोचिते कृतेऽपि न सम्यक श्रद्धते न परिपूर्णमपि व्यवहारं कृतं, तथेति प्रतिपद्यते, इति तस्माद् गीतार्थेन सह व्यवहर्त्तव्यं, यत आह.

दुविहंमि ववहारे गीयत्थो पण्णविज्जई जं तु; तं सम्मं पडिवज्जइ गीयत्थंमी गुणा चेव ॥ भा २८ ॥

द्विविधेऽपि प्रायश्चित्तलक्षणे आभवत्सचित्तादिव्यवहारलक्षणे च व्यवहारे गीतार्थो यत्प्रत्याख्याप्यते, पाठांतरं पण्णविज्जइ प्रज्ञाप्यते तत्सम्यक् प्रतिपद्यते गीतार्थत्वात्तथा चाह गीयत्थंमी गुणा चेव, गीतार्थे गुणा एव नाऽगुणाः अगुणवतो गीतार्थत्वायोगात्, यथा च गीतार्थः संप्रतिपाद्यमानः सम्यक् प्रतिपद्यते, तथा प्रतिपादयन्नाह.

सचित्तादुप्पन्ने, गीयत्था सइ दुवेण्ह गीयाणं; एगयरेउ निउत्ते, सम्मं ववहारसद्दहणा ॥ भा २९ ॥

गीतो आणाइयंतो, छिंद तुमं चेव छेदितो संतो; कहमंतरमिवावेन्ति, तित्थयराणंतरं संघं ॥भा ३०॥

दोण्णि जणा गीयत्थाविणओवसंपया इव विहरंति तेसिं सचित्ताइ किंचिउप्पण्णं, तन्निमित्तं ववहारो जातो एगो भणइ मम

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

साधुर्द्विविधो गीतार्थोऽगीतार्थश्च, तत्र यो गीतार्थः स स्वयमेव जानीते, जानानस्य च नोपदेशः, यस्त्वऽगीतार्थ स युक्तायुक्त-परिज्ञानविकलतयाऽनाभाव्यमपि गृह्णाति ततस्तस्मै अगीताय अगीतार्थाय उपदेशो दीयते, यथा न युक्तं तवानाभाव्यं ग्रहीतुं यो ह्यनाभाव्यं गृह्णाति तस्य तन्निमित्तं प्रायश्चित्तमाभवति, एवमुपदिश्य तस्यानाभाव्यं ग्रहणप्रवृत्तिनिमित्तं दानप्रायश्चित्तं दीयते, तथा चाह विइओ उ सोहिववहारो शोधिः प्रायश्चित्तं अनाभाव्यं गृह्णाति, प्रथमत उपदेशो दीयते, द्वितीयशोधिदानव्यवहारः तदेतदनाभाव्यं गृह्णतं प्रत्युक्तं; संप्रति गृहीतानाभाव्यं प्रत्याह गहिए वीत्यादि अपिशब्दः समुच्चये न केवलमनाभाव्ये गृह्यमाणे, किंतु गृहीतेऽप्यनाभाव्ये दीयते, प्रथमत उपदेश इति गम्यं, तदनंतरं सूत्रमुच्चार्य प्रायश्चित्तं यथावस्थितं कथयित्वा एतत्तवाभवति प्रायश्चित्तमिति प्रथमं, ततो दानप्रायश्चित्तं दीयते इति द्वितीयं.

अथ प्रायश्चित्तमिति कः शब्दार्थः कतिविधं प्रायश्चित्तमिति प्रश्नमुपजीव्य प्रायश्चित्तनिरुक्तादि द्वारकलापप्रतिपादनाय द्वारगाथामाह ॥ छ ॥

पायच्छित्तनिरुत्तं, भेया जत्तो परूवणबहुलं; अज्झयणाण विसेसो, तदरिहपरिसा य सुत्तत्थो ॥३४॥

प्रथमतः प्रायश्चित्तशब्दार्थो वक्तव्यः, ततः प्रायश्चित्तस्य भेदाः प्रतिसेवनादयो वक्तव्याः, तदनंतरं यतो निमित्तात् प्ररूपणात् पृथक्त्वप्ररूपणाबाहुल्यं किमुक्तं भवति यतो निमित्तात् प्रतिसेवनातः संयोजना प्रायश्चित्तमारोपणा प्रायश्चित्तं परिकुंचना प्रायश्चित्तं च पृथगुपपद्यते तद् वक्तव्यं, ततोऽनयोः कल्पाध्ययनव्यवहाराध्ययनयोर्विशेषो नानात्वं वक्तव्यं, तदनंतरं तदर्हा प्रायश्चित्तार्हा पर्षद् वाच्या ततःसूत्रार्थः एष द्वारगाथा संक्षेपार्थः, व्यासार्थं तु प्रतिद्वारं वक्ष्यति, तत्र निरुक्तद्वार-

For Private and Personal Use Only

प्रतिपादनार्थमाह ॥ छ ॥

पावं छिंदइ जम्हा, पायच्छित्तं तु भन्नए तेणं, पाएण वा विचित्तं, विसोहए ते ण पच्छित्तं ॥ भा ॥ ३५॥

यस्मात् शोधिरुपोऽव्यवहारोऽपराधसंचितं पापं छिनत्ति विनाशयति, तेन कारणेन सप्रायश्चित्तं भण्यते, पृषोदरादित्वादिष्टरूपसिद्धिः, अथवा प्रायोऽपराधमलिनं चित्तं जीवमत्र चित्तशब्देन चित्तचित्तवतोरऽभेदोपचारात् जीवोऽभिधीयते, तथा चाह चूर्णिकृत् चित्त इति जीवस्याख्येति विशोधयत्यपराधमलरहितं करोति तेन कारणेन प्रायश्चित्तं, प्रायः प्रायेण चित्तं यथावस्थितं भवत्यस्मादिति प्रायश्चित्तमितिव्युत्पत्तेः, गतं निरुक्तद्वारमिदानीं भेदद्वार प्रतिपादनार्थमाह । छ ।

पडिसेवणा य संजोयणाय आरोवणा य बोधव्वा, पलिउंचणा चउत्थी पायच्छित्तंचउद्धा उ ॥ भा ३६॥

प्रतिषिद्धस्य सेवना प्रतिसेवना, अकल्प्यसमाचरणमिति भावः, च समुच्चये, संयोजनं संयोजना शय्यातरराजपिंडादिभेदभिन्नाऽपराधजनितप्रायश्चित्तानां संकलनाकरणं, आरोप्यते इति आरोपणा प्रायश्चित्तानामुपर्युपर्यारोपणं, यावत् षण्मासाः, परतो वर्द्धमानस्वामितीर्थे आरोपणायाः प्रतिषेधात्, परिकुंचनं परिकुंचना गुरुदोषस्य मायया लघुदोषस्य कथनं यथा सच्चित्तं प्रतिषेव्य मया अचित्तं प्रतिषेवितमित्याहेति एषा प्रतिसेवनाद् आरभ्य गण्यमाना चतुर्थी, एवमेतत् प्रायश्चित्तं चतुर्द्धा भवति, तत्र यथोद्देशं निर्देश इति न्यायात् प्रथमतः प्रतिषेवणोच्यते, प्रतिषेवणा प्रतिषेवकप्रतिषेव्यव्यतिरेकेण नोपपद्यते, सकर्म्मकक्रियायाः कर्त्तृकर्म्मव्यतिरेकेणासंभवात् ततस्त्रयाणामपि प्ररूपणां चिकीर्षुरिदमाह ।छ।

For Private and Personal Use Only

पडिसेवओ य पडिसेवणा य पडिसेवियव्वयं चेव, एएसिं तु पयाणं पत्तेयपरुवणं वोच्छं ॥भा ॥३७॥

प्रतिषिद्धं सेवते इति प्रतिषेवकः, प्रतिषेवकः प्रतिषेवणक्रियाकारी, च समुच्चये प्रतिषेवणा अकल्प्यसमाचरणं, प्रतिषेवितव्यमकल्प्यनीयमेतेषां त्रयाणामपि पदानां प्रत्येकं प्ररूपणां वक्ष्ये, प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति,

पडिसेवओ सेवंतो, पडिसेवणमूलउत्तरगुणे य, पडिसेवियव्वदव्वं रूविव्व सिया अरूविव्व ॥ भा ॥३८॥

प्रतिषेवकोनामाकल्पंसेवमानः प्रतिषेवना अकल्प्यसमाचरणं सा च द्विधा मूलउत्तरगुणे य इति गुणशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते, मूलगुणविषया उत्तरगुणविषया च, यच्च कार्यं समाचर्यमाणं मूलगुणप्रतिघाति उत्तरगुणप्रतिघाति वा तत् प्रतिषेवितव्यं तच्च द्रव्यं पर्याया वा, तत्र पर्याया द्रव्य एवांतर्भूतात्रिवक्षिताभेदाभावादिति द्रव्यंद्रष्टव्यं, तथा चाह, द्रव्यं तच्च स्यात् कदाचित् रूपि आधाकर्म्मौद्योदनादि वा विकल्पे अरूपि वा आकाशादि तदपि हि मृषावादादिविषयतया भवति, कदाचित् प्रतिषेवणीयं, इह प्रतिषेवणामंतरेण न प्रतिषेवकस्य सिद्धि र्नापि प्रतिषेवनीयस्य, ततः प्रतिषेवणाया विशेषतः प्ररूपणामाह । छ ।

पडिसेवणा उ भावो, सो पुण कुसलो य होज्जकुसलो वा,
कुसलेण होइ कप्पो, अकुसलपरिणामतो दप्पो ॥ भा ॥ ३९ ॥

प्रतिषेवणा द्विविधा द्रव्यरूपा भावरूपाच प्रतिषेवणक्रियायाः कर्त्तृकर्म्मगतत्वात् तत्र यातस्य तस्य वस्तुनः प्रतिषेव्य

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

मानता सा द्रव्यरूपा प्रतिषेवणा, यस्तु जीवस्य तथा तथा प्रतिषेवकत्वपरिणामः, सा भावरूपा प्रतिषेवणा सैव चेह ग्राह्या, जीवपरिणामानुरूपतः प्रायश्चित्तविधिप्रवृत्तेः, तथा चाह पडिसेवणा उ भावो प्रतिषेवणा नाम तुरेवकारार्थो भिन्नक्रमश्च, भाव एव जीवस्याध्यवसाय एव नान्या. स च भावो द्विधा कुशलोऽकुशलश्च, तत्र कुशलो ज्ञानादिरूपोऽकुशलोऽविरत्यादिरूपः, तत्र या कुशलेन परिणामेन बाह्यवस्तुप्रतिसेवना सा कल्पः पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् कल्प्यः प्रतिषेवणा कल्पिका इति भावः, या पुनरकुशलपरिणामतः प्रतिषेवणा सा दर्प्पः, दर्प्प प्रतिषेवणा दर्पिका इत्यर्थः, आह किमेषां त्रयाणामपि परस्परमेकत्वं नानात्वं, वा उच्यते, उभयमपि, कथमित्यत आह

नाणी न विणा नाणं नेयं पुणते सणन्नमन्नं च, इय दोण्हमणाणत्तं भइयं पुणसेवियव्वेसु ॥ भा ४० ॥

यथा ज्ञानं विना अंतरेण ज्ञानी न भवति, ज्ञानपरिणामपरिणततयैव ज्ञानित्वव्यपदेशभावादिति तयोर्ज्ञानज्ञानिनोरेकत्वं, इह दोण्हमनाणत्तंति इति एवं ज्ञानिज्ञानगतेन प्रकारेण द्वयोः प्रतिसेवकप्रतिसेवनयोरनानात्वमेकत्वं, प्रतिषेवनामंतरेण प्रतिषेवकस्याप्यभावात्, प्रतिसेवनापरिणामपरिणतावेव प्रतिसेवकत्वव्यपदेशप्रवृत्तेः, णेयं पुणं तेसणण्ण मन्नं च इति, पुनःशब्दो विशेषद्योतने स चामुं विशेषं द्योतयति, न ज्ञानज्ञानिनोः परस्परमविज्ञेयेनापि सह्यैय एकत्वं किंतु ज्ञेयं तयोर्ज्ञानज्ञानिनोरनन्यत् अन्यच्च, किमुक्तं भवति ज्ञानिनोज्ञानाच्च ज्ञेयं किंचिदन्यत् किंचिदनन्यत् तथाहि यदा ज्ञानी आत्मालंबनज्ञानपरिणामपरिणतस्तदा ज्ञानज्ञानिनोरेकत्वं यदात्वात्मव्यतिरिक्तघटाद्यालंबनज्ञानपरिणामपरिणतस्तदाऽन्यत्वमात्मनो घटादीनामन्यत्वात् ज्ञानमपि यदाभिनिवोधिकादिस्वरूपालंबनं तदा ज्ञानज्ञेययोरेकत्वं, यदा तु स्वव्यतिरिक्तघटाद्या-

For Private and Personal Use Only

लंबनं तदान्यत्वं. घटादीनां ज्ञानात् मूर्त्तामूर्त्ततया पृथग्देशादितया च भिन्नत्वात् भइयं पुण सेवियव्वेण अत्रापीतीत्यनुवर्तते, इति उक्तेन प्रकारेण प्रतिषेवकप्रतिषेवणीयोरनानात्वं भक्तं विकल्पितं. पुन र्नानात्वं सेवितव्येन प्रतिषेवितव्येन कदाचिदनानात्वं कदाचिन्नानात्व मित्यर्थः तथाहि यदा प्रतिषेवको हस्तकर्मादि प्रतिसेवते, तदा प्रतिसेवकप्रतिसेवितव्ययोरेकत्वं, यदा पुनः प्रमत्ततया कीटकादिसत्वव्यापादनादि प्रतिसेवते, नानात्वं कीटकादिसत्वानां साधोः पृथग्भूतत्वात् प्रतिसेवनात् यदा प्रतिसेव्यमानता तदा सा प्रतिसेवितव्यादनन्यैवेति प्रतिसेवनाप्रतिसेवितप्रतिसेवितव्ययोरेकत्वनानात्वचिन्ता नोपपद्यते, अथ प्रतिसेवना प्रतिसेवकस्याध्यवसायः स तर्हि यदात्मव्यापादनविषयस्तदा प्रतिसेवनाप्रतिसेवनयोरेकत्वं यदा तु बाह्यस्त्र्यादि-प्रतिसेवनाविषयः तदानानात्वं स्त्र्यादिप्रतिसेवकादन्यत्वात्

संप्रति यत्प्राग्मूलोत्तरगुणविषयतया प्रतिसेवनाया द्वैविध्यमुक्तं, तद्विभावयिपुराह । छ ।

मूलगुणे उत्तरगुणे, दुविहा पडिसेवणा समासेण, मूलगुणे पंचविहा पिंडविसोहाइया इयरा ॥भा ४१॥

प्रतिसेवना समासेन संक्षेपेण द्विविधा, तद्यथा मूलगुणे मूलगुणविषया उत्तरगुणे उत्तरगुणविषया, तत्र मूलगुण विषया पंचविधा प्राणातिपातमृषावादादत्तादानमैथुनपरिग्रहरूपा इतर उत्तर गुणविषया पिंडविशुध्यादिविषया अनेकविधा, अत्रादिशब्दात्समित्यादिपरिग्रहः किमुक्तं भवति मूलगुणेषु प्राणातिपातविरत्यादिषु उत्तरगुणेषु पिंडविशुध्यादिषु यथाक्रमं प्रतिसेवना प्राणातिपातादिलक्षणा पंचविधा आधाकर्मोपभोगादिलक्षणा अनेकविधेति, तत्र मूलगुणप्रतिसेवनासंरंभा-दिभेदतश्चित्रा उत्तरगुणप्रतिसेवनात्वतिक्रमादिभेदतस्तथा चाह । छ ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सा पुण अइक्कमवइक्कमे यअइयारा तह अणायारे संरंभ समारंभे आरंभे रागदोसादी ॥ भा ४२ ॥

सा उत्तरगुणप्रतिसेवना पुनरतिक्रमे व्यतिक्रमे अतिचारे अनाचारे च भवति, एतदुक्तं भवति, सर्वाप्युत्तरगुणप्रतिसेवना अतिक्रमादिभेदतश्चतुःप्रकारा, मूलगुणप्रतिसेवना संरंभे समारंभे, आरंभे च, संरंभादिभेदतस्त्रिप्रकारेतिभावार्थः, ते च संरंभादयो रागद्वेषादितः रागतो द्वेषत आदिशब्दादज्ञानतश्च; तत्र रागतो यथा चिलातीपुत्रस्य सुसुमावधः द्वेषतो यथा सत्यके द्वैपायन-व्यापादनमज्ञानतो ब्राह्मणादीनां छागादिवधः ननु यथोद्देशस्तथा निर्देश इति प्रथमतो मूलगुणप्रतिसेवनाव्याख्यातुमुचिता पश्चादुत्तरगुणप्रतिसेवना अत्र तु विपर्यय इति कथं? उच्यते, इह प्रायः प्रथमतोऽल्पसंक्लिष्टाऽध्यवसायः स तूत्तरगुप्रतिसेवनां कुरुते, पश्चादतिसंक्लिष्टाध्यवसायो मूलगुणप्रतिसेवनामिति ख्यापनार्थं विपर्ययेणोपन्यास इत्यदोषः, संप्रति अतिक्रमादीन्पिड विशुद्धिमधिकृत्य व्याचिख्यासुराह । छ ।

आहाकम्मनिमंतण, पडिसुणमाण अतिक्कमो होइ, पयभेयाइवइक्कम, गहिए तइएतरोगिलिए ॥ भा ४३ ॥

कोऽपि श्राद्धो नालप्रतिबद्धो ज्ञातिप्रतिबद्धो गुणानुरक्तो वा आधाकर्म्म निष्पाद्य निमंत्रयति, यथा भगवन् युष्मन्निमित्त-मस्मद्गृहे सिद्धमन्नमास्ते इति समागत्य प्रतिगृह्यतामित्यादि तत् प्रतिशृण्वति अभ्युपगच्छति अतिक्रमो नाम दोषो भवति, स च तावत् यावदुपयोगपरिसमाप्तिः किमुक्तं भवति, यत् प्रतिशृणोति प्रतिश्रवणानंतरं चोत्तिष्ठति, पात्राण्युद्गृह्णाति उद्गृह्य च गुरोः समीपमागत्योपयोगं करोति, एष समस्तोपि व्यापारोऽतिक्रमः, उपयोगपरिसमाप्त्यनंतरं च यदाधाकर्म्मग्रहणाय

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पदभेदं करोति, आदिशब्दात् मार्गे गच्छति, गृहं प्रविशति, आधाकर्म्मग्रहणाय पात्रं प्रसारयति, न चाद्यापि प्रतिगृह्णाति, एष सर्वोपि व्यापारो व्यतिक्रमः गहिए तइओत्ति आधाकर्म्मणि गृहीते उपलक्षणमेतत् यावद्वसतौ समानीते गुरुसमक्षमालोचिते भोजनार्थमुपस्थापिते मुखे प्रक्षिप्यमाणेऽपि यावन्नाद्यापिगिलति तावत् तृतीयोऽतिचारलक्षणो दोषः, गिलिते त्वाधाकर्म्मणानाचारः, एवं सर्वेष्वप्यौद्देशिकादिषु भावनीयं, अत्रैव प्रायश्चितमाह ॥

तिन्निय गुरुगामा सा विसेसिया तिराहवगुरु अंते, एए चेव य लहुया विसोहिकोडीए पच्छित्ता ॥ भा ४४ ॥

त्रयाणामतिक्रमव्यतिक्रमातिचाराणां त्रयो गुरुकामा सा कथंभूता इत्याह विशेषितास्तपःकालविशेषिताः किमुक्तं भवति अतिक्रमेऽपिमासगुरुरतीचारेऽपिमासगुरुरेते च त्रयोऽपि यथोत्तरं तपःकालविशेषिताः अथ अंते अनाचारलक्षणे दोषे चतुर्गुरु चतुर्मासगुरुप्रायश्चित्तं, एते च मासगुर्वादयः प्रायश्चितभेदा अतिक्रमादिष्वपि शोधिकोट्या त्वेत एवमासादयोलघुका प्रायश्चितानि तद्यथा अतिक्रमे मासलघुव्यतिक्रमेऽपि मास लघु, अतिचारेऽपि मास लघु नवरमेते यथोत्तरं तपःकालविशेषिताः अनाचारे चतुर्म्मासलघुः मूलगुणे पंचविधा प्रतिसेवनेति यदुक्तं तत्र पंचविधत्वं दर्शयति । छ ।

पाणिवहमुसावाएअदत्तमेहुणपरिग्गहे चेव, मूलगुणे पंचविहा परूवणा तस्सिमा होइ ॥ भा ४५ ॥

प्राणवधस्त्रसस्थावरप्राणिहिंसा, मृषावादो भूतोपघातिवचः, अदत्तादान स्वामिगुर्वननुज्ञात ग्रहणं, मैथुनं स्त्रीसेवा, परिग्रहः-स च बाह्याभ्यंतरवस्तुषु मूर्च्छा सर्वत्र एकारांतता प्राकृतलक्षणवशात् मूलगुणे मूलगुणविषया पंचविधा प्रतिसेवना तस्याश्च

For Private and Personal Use Only

पंचविधायाःप्रतिसेवनायाःसंरंभादिभेदतःप्रतिभेदंत्रिरूपाया इयं वक्ष्यमाणा प्ररूपणा संरंभादिव्याख्यानरूपा भवति तामेव दर्शयति । छ ।

संकप्पो संरंभो परितावकारी भवे समारंभो आरंभाउ इवउ, सव्वनयाणंपि सुद्धाणं ॥ ४६ ॥

प्राणातिपातं करोमीति यः संकल्पोऽध्यवसायः स संरंभो यस्तु परस्य परितापकरो व्यापार ससमारंभः अपद्रावयतो जीवितात्परं व्यपरोपयतो व्यापारः आरंभाः आह च चूर्णीकृत् पाणाइवायं करोमीति जो संकप्पं करेइ चिंतयतीत्यर्थः संरंभे वट्टइ परितावणं करेइ समारंभे वट्टइति एतच्च संरंभादित्रितयं सर्वनयानामपि शुद्धानां सम्मतं अथ शुद्धाणमित्यत्र प्राकृतत्वात् पूर्वस्याकारस्य लोपो द्रष्टव्यः ततोऽयमर्थः सर्वनया नामप्यशुद्धानामे तत् संरंभादि त्रितयंसम्मतं । छ ।

न तु शुद्धानामिति, अथके नयाः शुद्धाः केवाऽशुद्धाः इति शुद्धाशुद्धनयप्रतिपादनार्थमाह । छ ।

सव्वेवि होंति सुद्ध, नत्थि असुद्धोनयोउ सठाणे, पुव्वावपच्छिमाणयउ सुद्धचउपच्छिमा तेसिं ॥ भा ४७ ॥

नयाः सप्त तद्यथा, नैगमः, संग्रहो, व्यवहारः, रुजुसूत्रः, शब्द, समभिरूढ, एवंभूत इति, एते च सर्वे नया स्वस्थाने निजनिजवक्तव्यतायां शुद्धा नास्ति सकश्चिन्नयो यः स्ववक्तव्यतायामप्यशुद्धः सर्वेषामपि परिपूर्णस्ववक्तव्यताभ्युपगमपरत्वात् उक्तं च निययवयणिज्ज सव्वा सव्व नयापरवियालणे मोहा यद्यप्येतदस्ति तथापि नैतत् प्रस्तुतोपयोगि, सर्वनयानां संरंभादित्रितयानभ्युपगमात्; ततः प्रकारांतरेण शुद्धाशुद्धनयप्ररुपणामाह पुव्वावेत्यादि पूर्वा आदिमा वा शब्दः प्रागुक्तपक्षापेक्षया पक्षांतर-

For Private and Personal Use Only

ताद्योतनार्थः पश्चिमानां चतुर्णां ऋजुसूत्रादीनां नयानां ये नैगमसंग्रहव्यवहाररुपास्त्रयस्ते शुद्धाः शोधयंति कर्म्ममलिनं जीवमिति शुद्धाशुद्धेरंतरभूत ण्यऽर्थात् क्तप्रत्ययः, न उ पच्छिमातेसिं न तुयेतेषामादिमानां पश्चिमाऋजुसूत्रादयस्ते शुद्धाः अनुयायिद्रव्याऽनभ्युपगमस्तेषां विशोधकत्वायोगात् कथं पुनराद्यास्त्रयोनयाः शुद्धा इत्यत आह

वेणइए मिच्छत्तं ववहारनयउजं विसोहिंति; तम्हा तेच्चिय सुद्धा भइयव्वं होइ इयरेहिं ॥ भा ४८॥

वैनयिको नाम मिथ्यादृष्टिस्तस्मिन् यन् मिथ्यात्वं यत् व्यवहारनया एवतुरेवकारार्थः, नैगमसंग्रहव्यवहाराः शोधयंति अपनयंति, तेह्यनुयायिद्रव्याभ्युपगमपरा स्ततः कृतकर्म्मफलोपभोगोपपत्तेः सद्धर्म्मदेशनादौ प्रवृत्तियोगतो भवति तात्विकी शुद्धिः तस्मात्तएव शुद्धाः भइयव्वं होइ इयरेहिंति, इतरै ऋजुसूत्रादिभिर्नयैर्मिथ्यात्वशोधिमधिकृत्य भजनीयं, शुद्ध्यतीति भावः, तेहि पर्यायमात्रमभ्युपगच्छंति, पर्यायाणां परस्परमात्यंतिकं भेदं, ततः कृतविप्रणाशादि दोष प्रसंगः, तथाहि मनुष्येण कृतं कर्म्म किल देवो भुंक्ते, मनुष्यावस्थातश्च देवावस्था भिन्ना, ततोमनुष्यकृतकर्म्म विप्रणाशो, मनुष्येण सता तस्योपभोगाभावात् देवस्य च फलोपभोगोऽकृताभ्यागमः, देवेन सता तस्य कर्म्मणोऽकरणात् कृतविप्रणाशादि दोषपरिज्ञाने च न कोऽपि धर्म्म-श्रवणे अनुष्ठाने वा प्रवर्त्तेत, इति मिथ्यात्वशुद्ध्यभावस्तदभावाच्च न ते शुद्धा इति, एतदेवस्पष्टतरं विभावयिषुराह । छ ।

ववहारनयस्साया कम्मं काउं फलं समणु होइ, इय वेणइएकहणं विसेसणे माहु मिच्छत्तं ॥भा ४९॥

व्यवहारः प्रधानोनयो व्यवहारनयस्तस्यमतेन आत्मा शुभमशुभं वा कर्म्म कृत्वा तस्य फलं भवांतरे समनुभवति अनुयायि-

For Private and Personal Use Only

द्रव्याभ्युपगमात् इति एतस्मात्कारणा द्वैनयिके मिथ्यादृष्टौ मिथ्यात्वापगमाय कथनं सद्धर्म्मोपदेशस्तत्परिणतौ च मिथ्यात्वापगमइति मिथ्यात्वशोधकत्वात्ते त्रयोऽपि व्यवहारनयाः शुद्धा विसेसणेमाहु मिच्छतमिति, विशेष्यते परस्परं पर्यायजातं भिन्नतया व्यवस्थाप्यते अनेनेति विशेषणमृजुसूत्रादिनयस्तस्मिन् प्ररूप्यमाणे कृतविप्रणाशादिदोषाशंकातोऽधिकतरंमा जंतवो मिथ्यात्वंयासु रितिन तन्मतानुसारेण वैनयिकेऽपिका सद्धर्मदेशनाप्रवृत्तिस्तदभावाच्च न मिथ्यात्वशुद्धिरिति न ते शुद्धाः, संप्रति द्वितीयव्याख्यानमधिकृत्य शुद्धाशुद्धनयप्ररूपणा क्रियते, नैगमसंग्रहव्यवहाररूपा आदिमास्त्रयो नया अशुद्धा व्यवहारमभ्युपगम परत्वात् उपरितनास्तु चत्वारः शुद्धा नैश्चयिकत्वात् तत् शुद्धाशुद्धनयलक्षणमधिकृत्य यत्प्राक्द्वितीयं व्याख्यानं कृतं सव्व नयाणं असुद्धाणमिति तत्प्रदर्शयन्नाह । छ ।

संकप्पा ईति यथं अविसुद्धाणं नुहोइउ नयाणं: इयरेबाहिरवत्थु, नेच्छंताया जतो हिंसा ॥ भा ५० ॥

इह संकल्पशब्देन न संरंभ उपलक्ष्यते पर्यायत्वात् संकल्पादित्रितयमिति कोऽर्थः संरंभादित्रितयं संरंभ समारंभारंभलक्षणं अविशुद्धानामेव तु रेवकारार्थो भवति, नयानां मतेन ज्ञातव्यमिति शेषः, व्यवहारपरतया तेषां मतेन त्रितयस्यापि संभवात् इतरे शुद्धऋजुसूत्रादयो हिंसाविचारप्रक्रमे बाह्यवस्तुनेच्छंति, नाभ्युपगच्छंति न बाह्य वस्तुगतां हिंसामनुमन्यंते इति भावः, यतस्तन्मतेनात्मैव तथाध्यवसाय परिकल्पितो हिंसा न बाह्य मनुष्यादि पर्याय विनाशनमाया यथा चेव उ हिंसेति वचनात्ततः संरंभ एव हिंसा न समारंभोनप्यारंभ इति, न शुद्धनयानां संरंभादि त्रितयं, सांप्रतमस्यामेव सा पुण न अतिक्रमे इत्यादिकायां गाथायां यत्र मूलोत्तरगुणप्रतिसेवना या विपर्ययेणोपन्यसनमकारि तत्र कारणमाक्षेप पुरस्सरमुपन्यस्यन्नाह । छ ।

For Private and Personal Use Only

चोएइकिमुत्तरगुणा, पुव्वं बहु अथोवगलहुयंच; अतिसंकिलिठ भावो, मूलगुणेसेवते पच्छा ॥ भा ५१ ॥

चोदयति प्रश्नयति शिष्यो, यथाकिमुत्तरगुणा उत्तरगुण प्रतिसेवना पूर्वमुक्ता यथोद्देशंनिर्देश इति न्यायाद्धि पूर्वं मूलगुण प्रतिसेवनावक्तुमुचितेति भावः अत्रोत्तरमाह बहवः उत्तरगुणाः, स्तोकामूलगुणा स्तथा लघु शीघ्रमुत्तरगुणानां सेवकः प्रतिसेवकः, ततो अतिसंक्लिष्ट भावः सन् पश्चात् मूलगुणान् सेवते प्रतिसेवते इति ख्यापनार्थं; विपर्ययेणोपन्यासइह प्रायश्चित्तं मुख्यवृत्त्याविशोधि स्तथाचापराधं विधाय विशुद्धमनसो गुरु समक्षं वदंति, भगवन्नमुकस्याऽपराधस्य प्रयच्छत प्रायश्चित्तमिति, प्रतिसेवनाप्युपचारात् कदाचित् प्रायश्चित्तं, तथा चापराधे कृते वक्तारोभवंति, समापतितमस्माकमद्य प्रायश्चित्तमिति, तत्र यथोपचारतः प्रतिसेवनाप्रायश्चित्त मुच्यते, तथोपपादयन्नाह । छ ।

पडिसेवियंमिदिज्जइ, पच्छित्तं इहरहाउपडिसेहे; तेण पडिसेवणव्विय पच्छित्तं विमंदसहा ॥ भा ५२॥

प्रतिसेविते प्रतिषिद्धे सेविते यस्मात् प्रायश्चित्तं दीयते, इतरथा प्रतिषिद्धासेवनमंतरेण प्रतिषेधः प्रायश्चित्तस्य, ततः प्रतिसेवना प्रायश्चित्तस्य निमित्तमितिकारणे कार्योपचारात् प्रतिसेवनैव प्रायश्चित्तं प्रतिसेवनारूपं प्रायश्चितमिदं दशधा, दशप्रकारं तामेव दशप्रकारतामुपदर्शयति । छ ।

आलोयण पडिकमणे, मीसविवेगे तहाविउस्सग्गे; तवच्छेय मूल अणवठियाय पारंचिएचेव ॥भा ५३॥

आङमर्यादायां, साच मर्यादा इयंजहबालोजंपंतो, कज्जमकज्जं उज्जुए भणइ तं तह आलोएज्जा मायामय विप्पमुक्कोय ॥१॥

अनया मर्यादया लोकृदर्शने चुरादित्वात् णिच लोकनं लोचना प्रकटी करणं, आलोचनं गुरोः पुरतोवचसा प्रकटीकरणमि-
तिभावः यत् प्रायश्चित्तमालोचना मात्रेण शुध्यति, तदालोचनार्हतया कारणे कार्योपचारा दालोचनं, तथा प्रतिक्रमणं दोषात्
प्रतिनिवर्त्तन मपुनः करणतया मिथ्यादुष्कृतप्रदानमित्यर्थः, तदर्हं प्रायश्चित्तमपि प्रतिक्रमणं, किमुक्तं भवति प्रायश्चित्तं मिथ्या-
दुष्कृत मात्रेणैवशुद्धिमासादयति, नच गुरु समक्षमालोच्यते, यथा सहसानुपयोगतः श्लेष्मादि प्रक्षेपादुपजातं प्रायश्चित्तं तथाहि
सहसानुपयुक्ते यदि श्लेष्मादि प्रक्षिप्तंभवति, न च हिंसादिकं दोषमापन्नस्तर्हि गुरुसमक्षमालोचनामंतरेणापि मिथ्यादुः
कृतप्रदानमात्रेण स शुध्यति. तत् प्रतिक्रमणमार्हत्वात् प्रतिक्रमणं, यस्मिन् पुनः प्रतिसेविते प्रायश्चित्ते यदि गुरुसमक्षमालो-
चयति, आलोच्ययो गुरु संदिष्टः प्रतिक्रामति पश्चाच्च मिथ्यादुःकृतमिति ब्रूते, तदा शुध्यति तत् आलोचनाप्रतिक्रमणलक्ष-
णोभयार्हत्वात् मिश्रं, तथा विवेकः परित्यागः यत् प्रायश्चित्तं विवेक एवकृते शुद्धिमासादयति नान्यथा, यथाधाकर्म्मणि
गृहिते तत् विवेकार्हत्वात् विवेकः तथा व्युत्सर्गः कायचेष्टानिरोधोपयोगमात्रेण शुध्यति प्रायश्चित्तं, यथा दुःस्वप्नजनितं
तद्व्युत्सर्गार्हत्वात् व्युत्सर्गः तवेत्ति यस्मिन् प्रतिसेवितनिर्विकृतकादिषण्मासपर्यवसानं तपोदीयते, तत् तपोर्हत्वात् तपः
यस्मिन् पुनरापतिते प्रायश्चित्ते संदूषित पूर्वपर्याय देशच्छेदनमिव शेषशरीरावयव परिपालनाय क्रियते, तत्च्छेदार्हत्वात् च्छेदः,
मूलत्ति यस्मिन् समापतिते प्रायश्चित्ते निरवशेषपर्यायोच्छेदमाधाय भूयोमहाव्रतारोपणं तन्मूलार्हत्वान् मूलं, येन पुनः
प्रतिसेवितेनोत्थापनाया अप्ययोग्यः सन् कंचित्कालं न व्रतेषु स्थाप्यते, यावन्नाद्यापि प्रतिविशिष्टं तपश्चीर्णं भवति, पश्चाच्च
चीर्णतपास्तद्दोषोपरतो व्रतेषु स्थाप्यते तदनवस्थित्वादनवस्थितप्रायश्चित्तं पारंचिए चेवत्ति अचूगतोच, यस्मिन् प्रतिसेवि-

For Private and Personal Use Only

तेलिंगक्षेत्रकालतपसां पारमंचति तत् पारांचित मर्हतीति पारांचितं, एषसंक्षेपार्थः विस्तरार्थं तु प्रतिद्वारम् भाष्यकृदेववक्ष्यति, तत्र प्रथमद्वारमालोचनेति विवरिषुरिदमाह । छ ।

आलोयणत्तिकापुण कस्ससगासेचेवहोइकायव्वा केसुच कज्जेसु भवे, गमणा गमणादिएसुतु ॥ भा ५४ ॥

कार्किंस्वरूपापुनरालोचनेति, प्रथमतः प्रतिपाद्यंतदनंतरं कस्य सकाशे समीपे भवति कर्तृव्यालोचनेतिवाच्यं, तथा केषुकार्येषु भवत्यालोचना तत्र प्रतिपत्तिलाघवाय संक्षेपतोऽ त्रैवनिर्वचनमाह गमनागमनादिकेषुगमने आगमने आदि शब्दात् शय्या संस्तारकः वस्त्रपात्रपादप्रोंच्छनक ग्रहणादि परिग्रहः, तु शब्दो विशेषणे सचैतत् विशिनष्टि, गमनागमनादिष्वा वश्यकर्त्तव्येषु सम्यक्उपयुक्तस्यादुष्टभावतया निरतिचारस्य छद्मस्थस्या प्रमत्तस्य यतेरा लोचना भवतीति आह, यानि नामावश्यकर्त्तव्यानि गमनादीनि तेषु सम्यगुपयुक्तस्या दुष्टभावतया निरतिचारस्या प्रमत्तस्य किमालोचनया ? तामंतरेणापि तस्य शुद्धत्वात् यथा सूत्रं प्रवृत्तेः सत्य मेतत् केवलं या चेष्टा निमित्ताः सूक्ष्मप्रमादनिमित्ता वा, सूक्ष्मा आश्रवक्रियास्ता आलोचनामात्रेण शुध्यंतीति, तच्छुद्धिनिमित्त मालोचना, उक्तं च

जया उवउत्तो निरइयारोय करेइ करणीज्जावते जोगा तत्थका विसोही आलोइए अणालोइ एवा ॥१॥ गुरु भणइ, तत्थ जाचिट्ठ निमित्ता वा सुहुमाआसव किरियाताउसुज्झंति आलोयणमित्तेणंति ॥ २ ॥ तत्र कानामालोचनेतियत् प्रथमंद्वारं तत्प्रसिद्धत्वादन्यत्र वा कल्पाध्ययनादिषुव्याख्यातत्वादिहभाष्यकृता न व्याख्यातं, तथापिस्थाना शून्यार्थंकिंचिदुच्यते, आलोचना नाम अवश्यकरणीयस्य कार्यस्य पूर्ववा कार्यसमाप्ते रूर्ध्वंवा यदिवापूर्वमपि पश्चादपि च गुरोः पुरतोवचसाप्रकटीकरणं

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सा चालोचना उपरितनेषु प्रायश्चित्तेषु केषुचित् संभवति केषुचिन्न संभवति तत्रयेषुसंभवति तत्प्रसिध्यर्थमिदमाह । छ ।

विइएनत्थिवियडणावाउविवेगेतहाविउस्सग्गो: आलोयणाउ नियमा गीयमगीयेच केसिंचि ॥ भा ५५॥

द्वितीयंसूत्रक्रमप्रामाण्या नुसरणात् प्रतिक्रमणं, तस्मिन् द्वितीये प्रतिक्रमणलक्षणे प्रायश्चित्ते नास्ति विकटना आलोचना, तथाहि सहसानाभोगतोवा यदि किंचिदाचरितं भवति यथा मनोज्ञेषु शब्दादिष्विंद्रियगोचरमागतेषु रागगमनम् अमनोज्ञेषु द्वेषगमनं, तदा तदनंतरमेव मिथ्यादुष्कृतमिति ब्रूते तच्चतेनैव शुद्धिंयातीतिनालोचयति, वाउ विवेगत्ति वा शब्दो विभाषायां विवेके विवेकार्हे प्रायश्चिते, आलोचना या विभाषा कदाचिद् भवति, कदाचिन्न भवतीति भावः, तथाहि तद् विवेकार्हं नाम प्रायश्चित्तं यत्परिस्थापनया शुध्यति, तत्र यदकल्पिकमाधाकर्म्मिकादि पूर्वेऽमविदितत्वेनगृहीतं, पश्चाच्च कथमपि ज्ञातं तद्यदा परिस्थापयतः शुभभावनाध्यारोहेकेवलज्ञानमुत्पद्यते, तदाऽ सौ कृतकृत्यो जात इतिनालोचयति, अनुत्पन्ने तुज्ञानातिशये नियमादागत्य गुरुसमीपमालोचयतीति, तहाविउस्सग्ग इति, यथा विवेके आलोचनायाविभाषा, तथा व्युत्सर्गेपि, किमुक्तं भवति, व्युत्सर्गेपि कदाचिदालोचना न भवति, यथास्वप्ने हिंसादिकमासेवितं तच्छुद्धिनिमित्तं च कायोत्सर्गः कृतः तदनंतरंच शुभभावनाप्रकर्षतः केवलज्ञानमुदपादि, मरणं वा तस्याकस्मिकमुपजातमिति नास्त्यालोचना, अनुत्पन्ने ज्ञाने जीवन् नियमादावश्यकं विकटयन् आलोचयति, यथा स्वप्नेमया हिंसादिक मासेवितं कायोत्सर्गेणच शोधितमिति, गतमालोचनेतिद्वारमधुना कस्यसकाशे आलोचना कर्तव्येतिद्वारं विवरीषुराह, सा आलोचना नियमादवश्यतया गीतमिति प्राकृतत्वात् षष्ठ्यर्थे प्रथमा तस्य गीतार्थस्य सकाशे कर्तव्या, नागीतार्थस्य, अत्रैवमतांतर माह ।छ। अगीये-

For Private and Personal Use Only

केसिंचि केषांचिदाचार्याणामिदंमतं उत्सर्गत स्तावदाचार्यस्य समीपे आलोचयितव्यं, यदा पुनराचार्यः संज्ञादि प्रयोजनगतो भवति तदा अगीतार्थस्यापि समीपे आलोचयितव्यं, यदा पुनराचार्यः संज्ञादि प्रयोजनगतो भवति तदा अगीतार्थस्यापि समीपे मिद्याद्यालोचनीयमिति, तच्चालोचनार्हप्रायश्चित्तमेतेषुस्थानेषुभवति ।छ।

करणिज्जेसुउजोगेसु, छउमत्थस्सभिक्खुणोः आलोयणपच्छित्तं, गुरुणं अंतिएसिया ॥ भा ५६ ॥

करणीयाः नाम अवश्य कर्त्तव्याः योगाः श्रुतोपदिष्टाः संयमहेतवः क्रियाः अथवा योगा मनोवाक्काय व्यापाराः

जोगोविरियं थामो, उच्छाह परक्कमोतहाचेट्ठा, सत्तीसामत्थं चिय जोगस्स हवंति पज्जाया ॥ १ ॥

इतिवचनात् ते चावश्यकर्त्तव्या इमे कूर्म्मइव वसतौसंलीनगात्रः सुप्रणिहित पाणिपादोऽवतिष्टते, वचनमपि सत्यमसत्यामृषां वाब्रूते, ना सत्यामृषेति, मनसोप्यकुशलस्य निरोधनं कुशलस्यो दीरणमेवंरूपेषु करणीयेषु सम्यगुपयुक्तस्य निरतिचारस्येतिवाक्य-शेषः सातिचारस्योपरितनप्रायश्चित्तसंभवात् छद्मस्थस्यपरोक्षज्ञानिनो, नतुकेवलज्ञानिन स्तस्यकृतकृत्यत्वेना लोचनाया अयो-गात् उक्तंच छ उमत्थस्सहवइ आलोयणा न केवलिणो इति तथा सूत्रोक्तेन प्रकारेण भिक्षते इत्येवं शीलोभिक्षु स्तस्ययतेरा-लोचना प्रायश्चित्तंस्यात् तदपि च गुरूणामंतिके समीपेनान्येषामिति, इह करणीया योगा इति सामान्येनोक्तमधुनानामग्राहं करणीययोग प्रतिपादनार्थमाह—

भिक्खवियार विहारे अणेसुयएवमाइकज्जेसु, अविगडियंमिअ विणतो होज्ज असुद्धे व परिभोगो ॥भा५७॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भिक्षायां विचारे विहारे अन्येष्वपि चैवमादिकेषु कार्येषु आलोचनाप्रायश्चित्तं भवतीति वर्त्तते इयमत्रभावना गुरुमापृच्छ्य गुरुणानुज्ञातः सन् श्रुतोपदेशेनोपयुक्तःस्वयोग्यभिक्षावस्त्रपात्रशय्यासंस्तारकपादप्रोंच्छनादि यदिवा आचार्योपाध्याय स्थविरबालग्लानशैक्षकक्षपकासमर्थप्रायोग्यवस्त्रपात्रभक्तपानौषध्यादि गृहीत्वासमागतो विचारउच्चारभूमिस्तस्माद्वासमागतो विहारो वसतावस्वाध्याये स्वाध्यायमकृत्वा वसतेरन्यत्रगमनं, ततएवमादि ग्रहणाच्चैत्यवंदन निमित्तं, पूर्वगृहीतपीठ फलक शय्या संस्तारकप्रत्यर्प्पणनिमित्तं वा बहुश्रुतापूर्व संविग्नानां वंदनप्रत्ययं वा संशयव्यवच्छेदाय वा श्राद्धस्य ज्ञात्यवषण्ण विहाराणा मवबोधाय, साधर्मिकाणां वा संयमोत्साहनिमित्तं हस्तशतात्परं दूरमासन्नं वा गत्वा समागतोयद्यपि नास्तिकश्चिद्-तीचार स्तथापि यथाविधि गुरुसमक्षमालोचयितव्यमन्यथा सूक्ष्मचेष्टा निमित्तानां सूक्ष्मप्रमादनिमित्तानां वा क्रियाणां शुध्यभावात् अन्यच्च निरतिचारोपि यदि गुरोः समक्षं नालोचयति, ततोऽ विनयोभवति, अशुद्धपरिभोगो वा तथाचाह अवि-कटिते अनालोचिते अविनयो वा अशुद्धस्य वा परिभोगो भवेत् आलोचिते तूभयदोषाऽभावः नन्त्वविनयदोषा भावःस्याद शुद्ध परिभोगाभावः कथं ? उच्यते केनापि साधुना भिक्षा प्रचुरासत्कारपुरस्सरा लब्धा, तस्य शंकितमुपजातं, किंनामेयं भिक्षा शुद्धाऽ शुद्धावा, तत्रयद्यनालोच्यभुंक्ते ततोऽ शुद्धपरिभोगो भवति, तेन वालोचितं आचार्येण पृष्टमन्य दिवसेषुतस्मिन् गृहे कीदृशी भिक्षाअलभ्यत, कियंतोवा भोजनकारिणः ? प्राघूर्णका वाकेप्यागता, संखंडीवाजाता; इत्यादि विभाषाएव च पृष्टे तेन यथावस्थितं कथितं, ततआचार्येण ज्ञाता शुद्धा अशुद्धा वा, तस्मादालोचयितव्यं, अन्यच्च,

छाउमत्थो तहन्नहा वाहवेज्जउवजोगो, आलोएंतोउहइ, सोउंचवियाणइसोया ॥ भा ५८ ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अन्यच्चकिंचान्यत् इत्यर्थः छाद्मस्थिकः सामान्यसाधुगतउपयोगस्तथा यथावस्त्वनुसारी अन्यथा वा विपरीतो भवेत्; आचार्यस्त्वति मेधाधारणादि गुणसमन्विततया बहुश्रुततयावातिशयज्ञानीततः शंकितमालोचिते निःशंकितं करोति, तथा-यद्यपिगृह्णतः शंकितमुपजातं तथापि कदाचित् आलोचयन् स्वप्रज्ञया प्यूहते, ततःशुद्ध मशुद्धंवा स्वयमेव जानाति, यदि वातदीयामालोचनां श्रुत्वा श्रोता आचार्यादिकः पूर्वोक्तेन प्रकारेण यदिवा आचार्यादिकस्य पार्श्वे बहवो लोकाः समागच्छंति, बहुभ्यश्च शृण्वन् कदाचित्तमपि विषयं लोकतः श्रुत्वा जानाति शुद्धमशुद्धं वा, तस्मादालोचयितव्यं, यदुक्तं गुरूणंतिएसिया इति तत्रस्यादित्यस्य व्याख्यानमाह ।छ।

आसंकम वहियंमियहोइ सियाअवहिए तहिपगयं, गणतत्ति विप्पमुक्के, विविक्खेवेवावि आसंका ॥भा५९॥

स्याच्छब्द आशंकमिति प्राकृतत्वादाशंकायामवधृतेचार्थे आशंकानामविभाषा यथास्यादिति कोऽर्थः कदाचिद्भवेत् अव-धृतंनामअवधारणं, तत्रतयोर्द्वयोरर्थयोर्मध्ये अवधृते अवधारणे प्रकृतमधिकारः अवधारणार्थोत्रस्याच्छब्दःइतिभावः ततोयमर्थः गुरुणा मंतिकेनियमादालोचना, यदिवा आशंकायामपि प्रकृतं, तत्रायमर्थः गुरूणामंतिकेस्यात्तावदालोचना यदि पुनराचार्यो गणतृप्तिविप्रमुक्तोभवति, ततस्तस्मिन् गणतृप्तिविप्रमुक्ते उपाध्यायस्य समीपे आलोचना, अथोपाध्यायस्यापिकुलादि कार्यैः श्राद्धादि कथनैर्वाप्याक्षेपस्ततो अन्यस्य गीतार्थस्य तदभावे अगीतार्थस्य समीपे आलोचयितव्यं, गतमालोचनार्हंप्रायश्चित्त मिदानीं प्रतिक्रमणार्ह मभिधित्सुराह ।छ।

For Private and Personal Use Only

गुत्तीसुयसमितीसुय पडिरुवीजोगेतहापसत्थेय वइक्कमे अणाभोगे पायच्छित्तं पडिक्कमणं ॥ भा ६० ॥

गुप्तयस्तिस्रस्तद्यथा मनोगुप्ति र्वचन गुप्तिः कायगुप्तिस्तासु, समितयः पंच तद्यथा इर्यासमिति र्भाषा समितिरेषणा समितिरादान भांडमात्र निक्षेपणा समिति रुच्चार प्रश्रवण श्लेष्मसिंघाणजल्लपारिष्ठापनिकासमितिश्च एतासु च सहसाकारतोऽनाभोगतोवा कथमपि प्रमादे सतीतिवाक्यशेषः प्रायश्चित्तं प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतप्रदानलक्षणं, इय मत्रभावना, सहसाकारतोऽनाभोगतो वायदिमनसादुश्चिंतितं स्यात् वचसादुर्भाषितं, कायेनदुश्चेष्टितं, तथा ईर्यायां यदि कथां कथयन् व्रजेत् भाषायामपि यदि गृहस्थभाषयाढङ्करस्वरेण वा भाषेत, एषणायांभक्तपानगवेषणवेलायामनुपयुक्तो भांडोपकरणस्यादाने निक्षेपवाऽ प्रमार्जयिता अप्रत्युपेक्षितेस्थंडिले उच्चारादीनां परिष्ठापयिता नच हिंसादोष मापन्नः उपलक्षणमेतत् तेनयदि कंदर्पो वा हासो वा स्त्रीभक्तचौरजनपदकथया तथा क्रोधमानमायालोभेषु गमनं, विषयेषु वा शब्दरूपरसगंधस्पर्शलक्षणेष्वनुषंगः सहसा नाभोगतो वा कृतः स्यात् ततएतेषु सर्वेषु स्थानेषु मिथ्यादुष्कृत प्रदानलक्षणं प्रायश्चित्तमिति, तथा प्रतिरूपयोगे प्रतिरूपविनयात्मके व्यापारे तथा प्रशस्तो यो यत्र करणीयो व्यापारः सतत्र प्रशस्तइच्छामिच्छाइत्यादि स्तास्मिन्नपिवाक्रियमाणे प्रायश्चित्तं प्रतिक्रमणं, इह प्रतिरुपग्रहणं ज्ञानादि विनयोपलक्षणं, ततो यमर्थः ज्ञानदर्शनचारित्रप्रतिरुपलक्षणप्रकारविनयाकरणे इच्छा मिथ्या तथाकारादि प्रशस्तयोगाकरणे उपलक्षणमेतत् आचार्यादिषु प्रद्वेषादिकरणे वाच अंतर भाषादि कृतौ कायेनपुरो गमनादौ प्रतिक्रमणं प्रायश्चित्तं, तथा उत्तर गुण प्रतिसेवनायां वइक्कमेइति मर्यादाकथनं तेनातिक्रमेव्यतिक्रमेच प्राग्व्याख्यातस्वरुपे तथा अनाभोगाद कृत्यप्रतिसेवने मिथ्यादुष्कृत प्रदानात्मकं प्रतिक्रमणं प्रायश्चित्तमिति

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

गाथा समासार्थः व्यासार्थंतु भाष्यकृत् व्याचिख्यासुः प्रथमतो गुत्तीसुय समिइसुय इति व्याख्यानयति । छ ।

केवलमेव अगुत्तो सहसाणाभोगतो वअप्पहिंसा, तहियंतुपडिक्कमणं आउट्टि तवोनवादाणं ॥ भा ६१॥

एवकारो भिन्नक्रमः अगुप्तएव गुप्तिरहित एवकेवलं, उपलक्षणमेतत् तेनसमितिरहित एव केवलमित्यपिद्रष्टव्यं, केवल ग्रहणमगुप्तत्वम समितत्वंचैकं केवलं, नत्वगुप्तत्वा समितत्वप्रत्ययं प्राणिव्यापादनमापन्न इति प्रतिपादनार्थं, तथा चाह अप्पहिंसा अल्पशब्दो अभाववाची, अल्पानैवकाचन प्राणिनो हिंसाभवेदिति शेषः, कथमगुप्तोऽ समितोवेत्यतआह सहसाप-दैकदेशेपदसमुदायोपचारात् सहसाकारतोऽना भोगतोवातत्र सहसाकारतो नाम पुव्वं अपासिउणं, छूंढे पाएकुलिंगएपासे, नय तरइति नियत्तेउं, जोगं सहसाकारण मेयं ॥ १ ॥ इत्येवंरुपः, अनाभोगो विस्मृतिः, तहियंतु पडिक्कमणमिति तत्र सहसा-कारतो नाभोगतो वा केवल एवागुप्तत्वे असमितत्वे चसति प्रायश्चित्तं प्रतिक्रमणं यदिपुनः आउट्टित्ति उपेत्य अगुप्तत्वमसामि तत्वं वा करोति तदा तत्र प्रायश्चित्तं तपोर्हं नवादानं तपसइति गम्यते, कथमदानमितिचेत् ? उच्यते, यदि स्थविरकल्पिका-उपेत्यागुप्तत्वमसमितत्वं वा मनसा समापन्नास्ततस्तपोर्हं प्रायश्चित्तं तेषां न भवति, गच्छनिर्गतानां तुमनसाप्यापन्नानां चतु-र्गुरुकं प्रायश्चित्तमिति, तदेवंगुप्तिषु समितिषु वेति व्याख्यातमिदानीं प्रतिरूपयोगपदव्याख्यानार्थमाह । छ ।

पडिरूवग्गहणेणं विणओखलुसूइओचउविगप्पो, नाणेदंसणेचरणे, पडिरुवंचउत्थओ होइ ॥ भा ६२॥

प्रतिरूपग्रहणेन प्रतिरुपशब्दोपादानेन चतुर्विकल्पः चतुष्प्रकारः खलुविनयः सूचितः, चतुःप्रकारत्वमेव दर्शयति, ज्ञाने

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ज्ञानविषयः, दर्शने दर्शनविषयः, चरणे चरणविषय श्चतुर्थः प्रतिरुपको विनयो भवति; तत्र ज्ञानविनयाष्ट प्रकारतां कथयति ।छ।

कालेविणए बहुमाणे उवहाणे तह अनिराहवणे, वंजण अत्थ तदुभए अट्ठविहो नाण विणतोउ ॥भा ६३॥

योयस्यांगप्रविष्टादेः श्रुतस्यकाल उक्तस्तस्यतस्मिन्नेव स्वाध्यायः कर्त्तव्यो, नान्यदा, तीर्थंकर वचनात् दृष्टंच कृष्यादेः काल करणेफलं विपर्ययः अत्रोदाहरणं, एगोसाहू पादोसियं कालंघेत्तुंअतिक्कंताएवि पढमपोरिसीए अणुवयोगेण पढइ कालियसुयं, सम्मदिट्ठी देवयाचिंतेइ, माणं पंतदेवया छलिज्जात्ति काउंतक्ककुडंघेत्तूण तक्क तक्कंति भणती तस्सपुरतो गया गयाइं करेइ, तेण य मेसज्झायस्य वाघायं करेइतिय पभणिया अयाणिएको इमो त्तक्कस्स विक्कयणकालो वेलंतालोएही, तीएवि भणियं, अहो को इमो कालियसुयस्स सज्झायकालोत्ति ततो साहू न एसा पगतिति उवउत्तो नाओ अद्धरतो दिन्नं मिच्छादुक्कडं देवयाए भणियं मा एवंकरेज्जासि मापंतो छलेज्जा ततो काले सज्भाइयव्वं, नतुअकाले इति, तथाश्रुतं अवणंकुर्वतागुरो र्विनयः कर्त्तव्यः, विनयोनामअभ्युत्थानपादधावनादि, अविनय गृहीतं श्रुतमफलं भवति एत्थ उदाहरणं, सेणिउराया भज्जाए भन्नत्ति, ममेगखंभपासायं करेह तेणवहिउ आतो गयाकट्ठाछिंदगा तेहिं अडवीए सलक्खणो महइ माहालयोदुमोदिट्ठो धूवोदित्ता जेणिस परिग्गहितो रक्खोसोदरिसावेउ अप्पाणं तोनाछिंदामो अहनदेइ दरिसावंतोछिंदामोत्ति ताहेतेण रुवक्खवासिणा वाणमंतरेणअभयस्य दरिसावोदिण्णोभो ! अहंरण्णोएगखंभं पासायं करेमि, सव्वोउयं च आरामं सव्ववणजातिउववेयं, माछिंदह, इमंरुक्खं जतो ममआवासस्सउवरिएस चूलाकप्पोत्ति एवंतेणकतोपासादो अन्नया एगाएमायंगीए अगाले दोहलो जातो, सा भत्तारं भणइ, मम अंबयाणि आणेह, अगालो अंबगाणंतेण उ णामिणीए विज्जाएडालाउणामिया

For Private and Personal Use Only

अंबगाणिगहियाणि पुणोवि उन्नामिणीए उन्नामिया, पभाए रन्नादिट्ठं, पयंनदीसइ, को एस माणुसो अतिगतो जस्सएरिसी सत्तीसो ममअंतेउरंपिधरिसहि इत्तिकाउं अभयंसद्दाविउण भणइ सत्तरत्तस्य अब्भंत्तरे जइचोरं नाणेसि तोते नत्थिजीवियं ताहेअभउ गतो गवेसिउमाटत्तो नवरंएगंमि पएसे एगोनडोनच्चिउकामोलोगो मिलितो तत्थगंतुं अभओभणइ जाव एसो नडो अप्पाणमंडेइ तावममेगं अक्खाणगंसुणेह जहा कहिम्हि नगरे एगोदरिद्दीसेट्ठीपरिवसइ तस्सधूया वडकुमारी अतीवरुव-स्सिणीया सावरच्छिणी कामदेवं अच्चेइ, सायएगंमि आरामेचोरियाए पुप्फाणि उच्चिणेइ, आरामिणा दिट्ठाकठिउमाटत्ता तीएसो भणितो मामइं कुमारिं विणासेहितवाविभगिणी भाणिज्जिओअत्थि, तेण भणिया एकहा तेणमुंयामि, जइ नवरं जम्मि दिवसे परिणिज्जसि, तद्दिवसंचेव भत्तारेण अणुग्घाडिया समाणि मम सगासं एहिसि, तीए भणियं, एवंभवउ त्ति तेण विस-ज्जिया, अण्णया परिणीयाजाहे अपवरकं पवेसिया ताहेच भत्तारस्ससब्भावं कहेइ विसज्जिया, वच्चसुत्ति पट्ठिया आरामं, अंत-रायं चोरिहिं गहिया तेसिं सब्भावो कहितो, मुक्का गच्छंतीए अंतरा रक्खसो दिट्ठो, जोछण्हमासाणं आहारेइ तेण गहिया सब्भावेकहिए मुक्का आरामियस्स सगासंगया तेणदिठा सोसंभंतो भणइकहमागयासि, ताएभणियं, मएकतोसोपुव्विं संमउ सोभणइ कहंभत्तारेण मुक्का ताहेतस्सतं सव्वं कहियं, अहोसच्चपइन्ना, एसामहिलत्ति एहिं मुक्का कहमहं दुहामित्ति तेणविपमुक्का, पडिनियता सव्वेसिंते मज्झेण आगया, तेहिं सव्वेहिं मुक्का भत्तारसगास समाभरणसग्गागया ताहे अभउ तंजणं पुच्छइ, अ-क्खह केणदुक्करंकयं ताहेईसालुया भणंति भत्तारेणं छुहालुयाभणंति रक्खसेणं कामिणो भणंति मालाकारेण हरिकेसेण भणियं चोरेहिं पच्छा सोगहितो जहा एसचोरोत्ति ततो सेणियस्स उवणीतो पुच्छीएणसब्भावो कहितो ताहेरन्ना भणियं, जइं नवरं

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

एयातो विज्ञाउदेसि तोनमारेमि त्तिअब्भुवगते, आसणेठितोपढइ, नठाइ राया भणइ किं न ठाइ मायंगो भणइ जहा अविणएण पढसि, अहंभूमिए तुमंआसणे, ततो सेणिओ नीययरेआसणेठितो, इयरो महति महालए, ततोठियातो सिद्धाउय विज्ञाउत्ति एवं विणएण अहिज्जियव्वं नो अविणएणं, तथा श्रुत ग्रहणोद्यतेन गुरौबहुमानः कार्यः, बहुमानो नाम आंतरो भाव प्रतिबंधः एतस्मिन् सत्यऽत्तेपेण अधिकफलंश्रुतं भवति; विणयबहुमाणेसु चउभंगो एगस्स विणओन बहुमाणो, अवरस्स बहुमाणो नविणओ अण्णस्स विणओ बहुमाणो वि, अन्नस्स न विणओ न बहुमाणो एत्थदुण्ह वि विसेसपदंसणत्थं इमंउदाहरणं, एगंमि गिरिकंदरे सिवोतंच बंभणो पुलिंदोय अच्चेइ बंभणो उवलेवण समज्जणाइयं करेत्ता सुइभूतो अच्चिणइ, अच्चिणित्ता विणयभुतो थुणाति नय बहुमाणेणं पुंलिदो पुण तंमिसिवे भाव पडिबद्धो, गल्लोदएण ण्हवति, नमिऊण उवविसइ ततो-सिवो तेण समं आलावसंकहाहिं अत्थइ, अन्नया यतेसिंउल्लावणसद्दो बंभणेण सुते, तेण पडियरिउणं उवालद्धो तुमंपि एसो-च्चेव कडपूयणा सिवो एरिसएण उच्चिठएण समं मंतेसि, ताहे सिवोभणइ, एसोबहुमाणेइ, तुमंपुणाइन तहा, अन्नयाय सिवो अच्छीणि उक्खणिउण अच्छइ, बंभणो आगतोरडिउमुवसंतोपुलिंदोय आगतोसिवस्स अच्छिंनपेच्छइ, ततो अप्पणयं अच्छिंकंडफलेण उक्खिणित्ता सिवस्सजोएइ, ततो सिवेणं बंभणो पत्तियावितो, एवं नाणमंतेसु विणयो बहुमाणो य दोवि-कायव्वो; तथा श्रुत ग्रहणमभीप्सता उपधानंकार्यं उपदधाति, पुष्टिं नयत्यनेनेत्युपधानं तपः यत् यत्राध्ययने आगाढादि योग लक्षणमुपधानमुक्तं तत्तत्र कार्यं, तत्पूर्विकस्यैव श्रुतग्रहणस्य सफलत्वात् अत्रोदाहरणं, एगआयरियाते वायणाए सत्तापरितं सज्झाएविअसज्झायंघोसेउमारब्धा नाणंतरायं बंधिउणकालमासेकालंकिच्चा देवलोगं गया, देवलोगातो आउ-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

क्खएण चुया, आभीरकुले पच्चायाता भोगंभुंजंति, अन्नया य सेधूया जाया साय अतीव रूवस्सिणी ताणिपचंतियाणि गोचारिनिमित्तं अनत्थ गछंति, तीएदारिआए पिउणोसगडं सव्वसगडाणं पुरतोगच्छइ सायदारिया तस्ससगडस्सधुरं उंढेठिया वच्चइ, तरूणेहिंचिंतियं, समसेणीगाइं सगडाइं काउं दारियं पेच्छामो, तेहिं सगडा उप्पहेण खेडिया विसमे आवडिया समाणा भग्गा, ततो लोगेणतीए दारियाए नामं कयं असगडा, ताए पिया असगडपियात्ति ततो तस्सतंचेववेरग्गंजायं, तंदारियं एगस्स दाऊणं पव्वइओ; जावचउरंगियं तावपढिओ, असंखयं पठिउमारब्धो, तं नाणावरणीज्जं से कम्मं उदिण्णं, पढंतस्स किं न ठाइ, आयरिया भणंति, छठेण अणुजाणेज्जउ ततो सो भणइ, एयस्स केरिसो जोगो, आयरिया भणंति, जाव न ठाइ, ताव आयंबिलं कायव्वं, ततो सो भणइ एवं चेव पढामि, तेण तहा पढंते बारसरूपगाणि बारसहिं संवच्छरेंहि न अहियाणि ताव तेण आयंबिलाणि कयाणि, ततो से नाणावरणिज्जं कम्मं खीणं, एवं जहा असगडपियाए आगाढजोगो अणुपालितो, तहा सड्ढे(व्वे)हिं सव्वमुवहाणं पालेयव्वं, तथा अनिण्हव इति गृहीतश्रुतेनानिह्नवः कार्यः, तत् यस्य सकाशे अधीतं, तत्र स एव च कथनीयो नान्यः, चित्तं कालुष्यापत्तेरत्रदृष्टांतः एगस्स ण्हावियस्स छुरभंडं विज्जासामत्थेणं आगासे अच्छेइ तं च एगो य परिव्वायगो बहूहिं उवसंपज्जणाहिं उवसंपज्जिऊण तेण सा विज्जा लद्धा, ताहे अन्नत्थ गंतुं तिदंडेण आगासगएण महाजणेण पूइज्जइ, रण्णा पुच्छिओ भयवं ! किमेस विज्जाइसओ उत तवातिसओ ! सो भणइ, विज्जाइसओ कस्स सगासातो गहितो, सो भणइ हिमवंते फलाहारस्स रिसिणो सगासे अहिज्जितो एवं वुत्ते समाणे संकिलेसदुट्ठयाए तं तिदंडं खडत्ति पडियं एवं जो अप्पागमं आयरियं निन्हवेउण अन्नं कहेइ, तस्स अविहिसंकिलेसदोसेण सा विज्जा परलोए न हवइ इति तथा व्यंजनार्थं तदुभये

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

इति समाहारत्वादेकवचनं भेदो न कार्य इति वाक्यशेषः एतदुक्तं भवति, श्रुतप्रवृत्तेन तत्फलमभिप्सता व्यंजनभेदोऽर्थभेद उभयोर्भेदश्च न कार्य इति, तत्र व्यंजनभेदो यथा धम्मो मंगलमुत्कृष्टं इति वक्तव्येषु पुण्णं कल्लाणमुक्कोसमित्याह अर्थभेदो यथा अवंती केयावंती लोगंसिविप्परामुसंती इत्यत्र आचारसूत्रे यावंतः केचन लोके अस्मिन् पापंडिलोके विपरा मृशंतीत्येवं-विधार्थाभिधाने अवंतीजनपदे केयारकुवलकूपे पतिता लोकाः परामृशंतीत्याह, उभयभेदो द्वयोरपि यथात्मोपमर्देन धम्मो मंगलमुत्कृष्टोऽहिंसापर्वतमस्तके इत्यादिदोषश्चात्र व्यंजनभेदे अर्थभेदस्तद्भेदे क्रियाभेदः क्रियाभेदे च मोक्षाभावस्तदभावे च निरर्थका दीक्षेति एवं कालादिभेदप्रकारेणाष्टविधोष्टप्रकारो ज्ञानविनयः, दर्शनविनयोप्यष्टप्रकारस्तामेवाष्टप्रकारतामुपदर्शयति ॥

निस्संकियं निक्कंखिय निव्वितिगिच्छा अमूढदिट्ठीय। उववूहथिरीकरणे वच्छल्लपभावणे अट्ठ ॥भा०॥

शंकनं शंकितं शंका इत्यर्थ निर्गतं शंकितं यस्मादसौ निःशंकितः, देशसर्वशंकारहितं इत्यर्थः, तत्र देशशंका समाने जीवित्वे किमेको भव्यो, अपरस्त्वभव्य इति, सर्वशंका प्राकृतनिबद्धत्वात् सकलमेवेदं प्रवचनं परिकल्पितं भविष्यति इत्येवं नपुनरालोचयति यथा भावा हेतुग्राह्या अहेतुग्राह्याश्च, तत्र हेतुग्राह्या जीवास्तित्वादयः, अहेतुग्राह्या अस्मदाद्यपेक्षया भव्यत्वादयः प्रकृष्टज्ञानगोचरत्वात्तद्धेतूनामिति प्राकृतनिबंधोपि बालादिसाधारणमुक्तं च ॥

बालस्त्रीमूर्खमूढानां, नृणां चारित्रकांक्षिणां; अनुग्रहाय तत्वज्ञैः, सिद्धांतः प्राकृतः स्मृतः ॥ १ ॥

इतश्च न परिकल्पितो दृष्टेष्टाविरुद्धत्वात् निःशंकितो जीव एवार्हच्छासनप्रतिपन्नो,

For Private and Personal Use Only

दर्शनं प्रतिविनीतत्वाद्दर्शनप्राधान्यविवक्षया दर्शनविनय उच्यते एतेन विनयविनयवतोरभेदमाह एकांतभेदे त्वविनयवत इव तत्फलाभावान्मोक्षाभाव एवं शेषपदेष्वपि भावना कार्या, तथा निःकांक्षितो देशसर्वकांक्षारहितः तत्र देशकांक्षा यदेकं दिगंबरादिदर्शनं कांक्षति, सर्वकांक्षा यथा यः सर्वाण्येव दर्शनान्याकांक्षति, न पुनरालोचयति षट्जीवनिकायपीडामसत्प्ररूपणां च, विचिकित्सा मतिविभ्रमः निर्गता विचिकित्सा यस्मादसौ निर्विचिकित्सः साध्वेव जिनदर्शनं किंतु प्रवृत्तस्य सतो ममास्मात्फलं भविष्यति न वा कृष्यादिक्रियाया उभयथाप्युपलब्धेरिति चिकित्सयारहितः नह्यविकलःउपायउपेयवस्तुपरिप्रापको भवतीति, संजातनिश्चयो निर्विचिकित्स उच्यते; एतावता अंशेन निःशंकिताद् भिन्नः उदाहरणं चात्र विद्यासाधको यथावश्यके इति, यद्वा निर्विशुद्धजुगुप्सः साधु जुगुप्सारहितः उदाहरणं चात्र श्रावकदुहिता यथाऽवश्यके एव तथा बालतपस्वितपोविद्यातिशयदर्शनैर्न मूढा स्वभावान्न चलिता दृष्टिः सम्यगदर्शनरूपा यस्याऽसावमूढदृष्टिः उक्तं च ॥

णोगविहा इड्ढीओ पूयं, परवादिणं च दट्ठूण जस्स; न मुज्झइ दिट्ठी, अमूढदिट्ठिं तयं बिंति ॥ १ ॥

अत्रोदाहरणं सुलसा श्राविका, यथा अंबडो रायगिहं गच्छंतो बहूणं भवियाणं थिरिकरणनिमित्तं सामिणा भणितो सुलसं पुच्छेजासि, अंबडो चिंतइ, पुण्णमंति सुलसा जं अरिहा पुच्छइ, ततो अंबडेण परिजाणनिमित्तं सा भत्तं मग्गिया तहवि न दिण्णं ततोतणबहूणिरूवाणि विउव्वियाणि तइविनदिन्नं न य संमूढा, तह किर कुतितित्थियरिद्धीओदट्ठूण अमूढदिट्ठिणा भवियव्वं, एतावान् गुणिप्रधानो दर्शनविनयनिर्देशः, अधुना गुणप्रधानं उपबृंहणं च स्थिरीकरणं च तत्रोपबृंहणं नाम समानधार्मिकाणां क्षपण वैयावृत्त्यादिसद्गुणप्रशंसनेन तद्वृत्ति । करणं उक्तं च ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

खमणे वेयावच्चे, विणए सज्झायमाइएसु य जुत्तं; जो तं पसंसए एस, होइ उववूहणाविणओ ॥१॥

एतेष्वेव क्षपणादिषु सीदतां तत्रैव विशेषतः स्थापना स्थिरीकरणं आह च ॥

एएसुं चिय खमणादिएसु सीयंत चोयणा जाउ, बहुदोसे माणुस्से मा सीद थिरीकरणमेयं ॥ १ ॥

तत्र उपबृंहणायामुदाहरणं रायगिहे नगरे सेणिओ राया इतो य सक्को देवराया समत्तं पसंसइ, ततो एगो देवो असद्हंतो नगरबाहिं सेणियस्स निग्गयस्स चेल्लयरूवं काऊण अणिमिसे गिण्हइ, ताहे तं निवारेइ, पुणरवि अन्नत्थ संजती गुव्विणी पुरतो ठिया ताहे अपवरगे पविसिऊण जहा न कोइ जाणइ तहा सूतिगिहं करावेइ जं किंचि सूइकम्मं तं सयमेव करेइ, ततो सो देवो संजइरूवं पयहिऊण दिव्वं देवरूवं दरिसेइ भणइ य भो सेणिय सुलद्धं ते जम्म जीवियस्स फलं, जेण ते पवयणस्स उवरि एरिसी भत्ती अत्थीत्ति, उववूहेऊणगतो, एवं उववूहेयव्वा साहम्मिया, स्थिरीकरणे उदाहरणं अज्जा साहारिया जहा ते वेल्लयसुरेण थिरीकया तहा जे भविया ते थिरीकरेयव्वाः तथा वात्सल्यप्रभावने इति, वात्सल्यं च प्रभावना च वात्सल्यप्रभावने, तत्र वात्सल्यं समानधार्मिकस्याहारादिभिः प्रत्युपकरणं उक्तं च ॥

साहम्मिय वच्छल्लं आहाराईसु होइ सव्वत्थ, आएसगुरुगिलाणे तवस्सिबालाइसु विसेसा ॥ १ ॥

प्रभाव्यते विशेषतः प्रकाश्यते इति प्रभावना, णिचेण्यासश्रन्थेत्यादिना भावे अनप्रत्ययः स चार्थात् प्रवचनस्य यद्यपि प्रवचनं शाश्वतत्वात्तीर्थकरभाषितत्वाद्वा सुरासुरनमस्कृतत्वात्स्वयमेव दीप्यते, तथापि दर्शनशुद्धिमात्मनोऽभीप्सुर्यो येन गुणे-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

नाधिकः स तेन तत् प्रवचनं प्रभावयति; यथा भगवदार्यवज्रस्वामिप्रभृतिकः, उक्तं च ॥

कामं सभावसिद्धं तु पवयणं दिप्पते सयंचेव; तहवि य जो जेणा हिओ सो तेण पभावए तं तु ॥१॥

ते च प्रवचनप्रभावका अतिशय्यादयः उक्तं च ॥

अतिसेसइड्ढि धम्मकहि वादि आयरिय खवग नेमित्ती; । विज्जारायागणसम्मया य तित्थं पभावेंति॥२॥

अस्याक्षरगमनिका अतिशयी अवध्यादिज्ञानयुक्तः, ऋद्धिग्रहणात् आमर्षौषध्यादिऋद्धिप्राप्तः आचार्यः वादि धर्म्मकथि क्षपक नैमित्तिकाः प्रतीताः विद्याग्रहणात् विद्यासिद्धः आर्यखपटवत् राजगणसंमताश्चेति राजसंमता मंत्र्यादयः, गणसंमत्ता महत्तरादयः च शब्दाद्दानश्रद्धादिपरिग्रहः एते तीर्थं प्रवचनं प्रभावयंति, स्वतः प्रकाशकस्वभावमेव सहकारितया प्रकाशयंतीति, अष्टत्ति एवं दर्शनविनयभेदा अष्टौ भवंति, चारित्रविनयोप्यष्टप्रकारः तथा चाह ॥

पणिहाणजोगजुत्तो पंचहिं समिईहिं तिहिं य गुत्तीहिं ।एस उ चरित्तविणओ अट्ठविहो होइ नायव्वो

प्रणिधानं चेतःस्वास्थ्यं तत्प्रधाना योगाः प्रणिधानयोगाः योगा व्यापारास्तैर्युक्तः समन्वितः प्रणिधानयोगयुक्तः, अयं च यतो अविरतसम्यग्दृष्टिरपि भवति, तत् आह, पंचभिः समितिभिस्तिसृभिश्च गुप्तिभिर्यः प्रधानयोगयुक्त एष चारित्रविनयः विनयविनयवतोः कथंचिद्व्यतिरेकादष्टविधो भवति ज्ञातव्यः, समितिगुप्तियोगभेदाः, तत्र समितयः प्रवीचाररूपा, गुप्तयः प्रतीचाराः प्रतीचाररूपाः, उक्तं च ॥

For Private and Personal Use Only

समिईण य गुत्तीण य एसो भेदो उ होइ नायव्वो, समिई पयाररूवा गुत्ती पुण उभयरूवाउ ॥१॥

उक्तश्चारित्रविनयः, संप्रति प्रतिरूपविनयप्रतिपादनार्थमाह ॥

पडिरूवो खलु विणओ कायवइमणो तहेव उवयारे; अट्ठचउव्विहदुविहो सत्तविह परूवणातस्स ॥भा०६६॥

प्रतिरूपः उचितः खलु विनयश्चतुः प्रकारस्तद्यथा काये कायनिमित्तः एवं वाचि वाचिकः मनसि मानसिकः तथा उपचारे औपचारिकः अट्ठचउविह इत्यादि अत्र यथासंख्यं पदघटना कायिको विनयो अष्टविधः, वाचिकश्चतुर्विधः, मानसिको द्विविधः, उपचारिकः सप्तविधः, परूवणा तस्सत्ति तस्य कायिकादिभेदभिन्नस्य चतुःप्रकारस्य प्रतिरूपविनयस्य प्ररूपणा वक्ष्यमाणा तत्र यथोद्देशं निर्देश इति न्यायात् प्रथमतः कायिकस्याष्टविधस्य प्ररूपणामाह ॥

अप्भुठाणं अंजलि आसणदाणं अभिग्गहकिई य। सुस्सूसणा य अभिगच्छणा य संसाहणा चेव ॥भा०६७॥

अभ्युत्थानार्हे गुर्वादौ समागच्छति एष सामान्यसाधूनां विनयः अपूर्वे पुनः समागच्छंतं दृष्ट्वा सूरिणाप्युत्थातव्यं, अंजलिप्रश्नादौ यदि पुनः कथमप्येको हस्तः व्यापृतो भवति, तदेकतरं हस्तमुत्पाट्य नम क्षमाश्रमणेभ्य इति वक्तव्यं, आसनदानं नाम पीठकाद्युपनयनं, अभिग्रहा गुरुनियोगकरणाभिसंधिः, कृतिश्चेति कृतिकर्म्म वंदनमित्यर्थः, शुश्रूषणा विधिवदऽनतिदूरासन्नतया सेवनं, अभिगमनमागच्छतः प्रत्युद्गमनं सूत्रे स्त्रीत्वं प्राकृतत्वात् संसाधना गच्छतोनुव्रजनं, संप्रति वाग्विनयभेदानाह ॥

For Private and Personal Use Only

हियमियअफरुसभासी, अणुवीइभासिसवाइउ; विणओ एएसिं तु विभागं वोच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥भा०

अत्र भासिशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते, हितभाषी मितभाषी अपरुषभाषी हितं परिणामसुंदरं तद्भाषते, इत्येवंशीलो हितभाषिस्वरूपं वक्तव्यं, हितं च द्विविधमिहलोके हितं परलोके हितं च तत्र इहलोकहितप्रतिपादनार्थमाह ॥

वाहिविरुद्धं भुंजइ, देहविरुद्धं च आउरो कुणइ। आयासअकालिचरियादिवारणं हियं तु ॥भा०६९॥

यः कश्चित् पुरुषो व्याधिग्रस्तो व्याधिविरुद्धं व्याधिप्रतिकोपकारि भुंक्ते तथा य आतुरो ग्लानो ग्लानत्वभग्नः सन् देहविनाशकारि करोत्यनशनप्रत्याख्यानादि, तयोर्यद्वारणं, तथा आयासस्य मानातिरेकेण क्रियमाणस्य अकालचर्या रात्रौ पथि गमनमादिशब्दात् कंटकाकुलादिपथि गमनादिपरिग्रहस्तस्य च यद्वारणमेतत् ऐहिकं हितं तद्भाषी ऐहिकहितभाषी; संप्रति परलोकहितभाषिस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह।

सामायारीसीयंतचोयणा उज्जमंतसंसा य, दारुणसहावतं चिय, वारेइ परत्थ हियवाई ॥ भा० ७० ॥

सामाचारी त्रिविधा ओघसामाचारी दशविधचक्रवालसामाचारी, पदविभागसामाचारी च तस्यां त्रिविधायामपि सामाचार्यां यथायोगं सीदतः शिथिलवतश्चोदना प्रोत्साहकरणं सामाचारीसीदतश्चोदना, तथा उद्यच्छतस्त्रिविधायामपि सामाचार्यां यथाशक्त्युद्यमं कुर्वतः शंसा प्रशंसा उपबृंहणमुद्यच्छंसा, चः समुच्चये परलोकहितभाषणमिति सामर्थ्यात् गम्यते, तत्कारी परलोकहितवादी; तथा दारुणः क्रोधाद्यन्वितः स्वभावो यस्यासौ दारुणस्वभावस्तद्भावो दारुणस्वभावता, तां यो

वारयति, सोपिपरत्र हितवादी, अत्र परः पृच्छति ॥

अत्थि पुण काइकिट्ठा इह परलोगे य अहियया होइ, थद्धफरुसत्तनियडी, अतिलुद्धत्तं इच्चादी ॥ भा० ७१ ॥

ननु हितभाषीत्यत्र हितमिति विशेषणं च व्यवच्छेदकं भवति, व्यवच्छेदं चात्र हितं तदस्ति पुनः काचित् कायिकी वाचिकी मानसिकी वा चेष्टा या इह लोके परलोके वा हिता सती व्यवच्छिद्येत् सूरिराह थद्धपरुसेत्यादि त्वप्रत्यय उभयत्रापि संबध्यते, स्तब्धत्वमनम्रता एतेन कायिकी चेष्टोक्ता, परुषत्वं निष्ठुरभाषिता, अनेन वाचिकी, मानसिकीमाह निकृतिर्माया' अतिलुब्धत्वमत्युत्कटलोभता इत्यादि शब्दात् क्रोधशीलता कलहोद्दीपकत्वमित्यादिपरिग्रहः ततोऽस्त्यहितापि चेष्टेति तद्व्यवच्छेदार्थं हितग्रहणं, संप्रति मितभाषित्वव्याख्यानार्थमाह ॥

तं पुण अणुच्चसद्दं वोछिण्णमिय पभासए मउयं: मम्मेसु अडूमंतो सियावए परिपागवयणेणं ॥ भा० ७२ ॥

तत् इहलोकहितं परलोकहितं वा पुनर्भाषतेऽनुच्चशब्दं विद्यते न उच्चशब्दः स्वरो यस्य तत्तथा तत् व्यवच्छिन्नं विभक्तममिलिताक्षरमित्यर्थः, मितं परिमितं प्रभूतार्थं संग्राहकं स्तोकाक्षरमित्यर्थः, तथा मृदुकं कोमलं श्रोतृमनसां प्रल्हादकारि इत्थंभूतमपि मर्मानुवेधतया विपाकदारुणं स्यात् अत आह मर्मस्वऽदूनयन् मर्म्माण्यविध्यन् इत्यर्थः स्याद्वा तथाविधं कंचनमशिक्षणीयमधिकृत्य परुषस्य मर्म्मानुवेधकस्य च वक्ता परिवचनेन अन्यापदेशेन यथा दोषाः स्त्रीसेवादयः इह परत्र वाकल्याण-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

कारिणो यथा अमुकस्य तस्मात् कुलोत्पन्नेन शीलप्रमुखेषु गुणेष्वादरः कर्त्तव्यः एष मितभाषी, सांप्रतमपरुषभाषित्वव्याख्या-नार्थमाह ॥

तंपि य अपरुसमउयं हियग्गाहि सुपेसलं भणइ, नेहमिव उग्गिरंतो, नयणमुखेहिं च वियसंतो ॥ भा०७३

तदपि हितं मितं च भणति अपरुषमनिष्ठुरमेतदेव व्याचष्टे मृदुकं कोमलं कथंभूतमित्याह; हृदयं गृह्णाति हृदये सम्यग्निवेशिते इत्येवंशीलहृदयग्राहः तथा सुष्टु अतिशयेन पेशलं मनोज्ञं श्रोतृमनसां प्रीतिकारि सुपेशलं, तथा नयनमुखाभ्यां विकसन् तथा कथंचनापि भणति, यथा स्नेहमिवांतरप्रतिबद्धमिव साक्षादुद्गिरन् प्रकटीकुर्वन् प्रतिभासते, इत्थंभूतो वक्ता अपरुषभासी, संप्रत्यनुचित्यभाषित्वप्रतिपादनार्थमाह ॥

तं पुण विरहे भासइ न चेव ततोऽपभासियं कुणइ, जोएइ तहा कालं, जह वुत्तं होइ सफलं तु ॥ ७४ ॥

तत्पुनर्हितं मितपरुषं च भाषते, अविरहे विरहाभावे समक्षमित्यर्थः, न पुनस्ततो विरहादन्यत्र परोक्षे अपभाषितं दुष्ट-भाषणं करोति विरूपं भाषते इत्यर्थः, तथा जोएइति देशीवचनमेतत् निरूपयति कालं प्रस्तावं यथाप्रस्तावोचिततया उक्तं भणितं सफलं भवति ॥

अमियं अदेसकाले भावियमिव भासियं निरुवयारं, आपत्तोवि न गिरहइ, किमंग पुण जो पमाणत्थो ।७५।

अमितं प्रभूताक्षरं, तथा अदेशकाले भावितमेवेति देशकालाभ्यामभावितामिव न देशोचितं नापि कालोचितमिति भावः, अत

For Private and Personal Use Only

एव निरुपकारी देशकालानुचिततया ततो लेशतोपि परस्योपकारायोगात् एवंरूपं भाषितमायत्तोपि स्ववशगोऽपि न गृह्णाति, नादेयबुद्ध्या शृणोति किमंग पुनः प्रमाणस्थो मान्य इति ।

पुव्वं बुद्धीए पासित्ता तत्तो वक्कमुदाहरे ॥ अचक्खुयोव नेयारं, वुद्धिं अन्नेसए गिरा ॥ भा–७६ ॥

प्रागुक्तप्रकारेण पूर्वं बुद्ध्या प्रेक्ष्य पर्यालोच्य पश्चात् वाक्यमुदाहरेत् उच्चारयेत् अन्यथा यथा कथंचन प्रवृत्त्या सम्यगुपादेयत्वायोगात् तथा चाह अचक्षुष्कइवांधक इव नेतारमाकर्षयितारं बुद्धिमन्वेषते गीः सदसदर्थप्रतिपाद्यते, इत्थं च वक्ता अनुविचिंत्यभाषी, उक्तो वाचिको विनयः, संप्रति मानसिक विनयद्वैविध्यंप्रतिपादनार्थनाह ।

माणसिओ पुण विणओ दुविहो उ समासओ मुणीयव्वो,
अकुसलमणोनिरोहो कुसलमणउदीरणं चेव ॥ भा–७७ ॥

मानसिकः पुनर्विनयः समासतः संक्षेपेण द्विविधो द्विप्रकारो मुणितव्यो ज्ञातव्यः, तदेव द्वैविध्यमुपदर्शयति, अकुशलस्य आर्त्तध्यानाद्युपगतस्य मनसो निरोधः, अकुशलमनोनिरोधः कुशलस्य धर्मध्यानाद्युत्थितस्य मनस उदीरणं, च समुच्चये एवकारो अवधारणे एतावेव द्वौ भेदौ नान्याविति । छ । उक्तो मानसिकोपि विनयः, सांप्रतमौपचारिकसप्तविधाविनयप्रतिपादनार्थमाह । छ ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अब्भासवत्ति छंदोणुवत्तिया कज्जपडिकित्ती चेव, अत्तगवेसणकालो णुयायसव्वाणुलोमं च ॥भा-७८॥

गुरो रभ्यासे समीपे वर्त्तते इतिशीलोऽभ्यासवर्त्ती, गुरुपादपीठिकाप्रत्यासन्नवर्त्तीति भावः छंदो गुरूणामभिप्रायस्त-मनुवर्त्तते, आराधयतीत्येवंशीलः, छंदोनुवर्त्ती तद्भावः छंदोनुवर्त्तिता, तथा कार्ये कार्यनिमित्तं तृतीयो विनयः किमुक्तं भवति संग्रहमुपसंग्रहं वा मे करिष्यतीत्येवं बुद्ध्या यो विनयः क्रियते स कार्यनिमित्तको विनयः, पडिकित्तीचेवत्ति कृते कार्ये यः क्रियते विनयः स प्रतिकृतिरूपत्वात् प्रतिकृतिरत्र कार्यहेतुके प्रतिकृतिरूपे च विनये आक्षेपपरिहारौ भाष्यकृद्वक्ष्यति, तथा द्रव्याद्यापत्सु आर्त्तस्य उपलक्षणमेतत् अनार्त्तस्य वा गवेषणं दुर्लभद्रव्यसंपादनादिरूपमार्त्तगवेषणं, तथा कालं प्रस्तावमुपल-क्षणत्वात् देशं च जानातीति कालज्ञस्तद्भावः कालज्ञता देशकालपरिज्ञानं तस्मिन् सति गुर्वादिच्छंदसा गुर्वादिभ्य आहारा-दिप्रदानं करोति, ततो विनयहेतुत्वात्तदपि देशकाल परिज्ञानविनयः तथा सर्वेषु गुरूपदेशेष्वनुलोममप्रतिकूलतो सर्वानुलोमं, च समुच्चये एष गाथासंक्षेपार्थः, व्यासार्थं तु भाष्यकृद्विभणिषुः प्रथमतोभ्यासवर्त्तित्वं व्याख्यानयन्नाह—

गुरुणोय लाभकंखी, अब्भासे वट्टते सया । साहू आगारइंगिएहिं, संदिट्ठो वत्ति काऊणं ॥भा० ७६॥

गुरोरभ्यासे समीपे लाभकांक्षी, ज्ञानदर्शनचारित्ररूपपरमार्थलाभार्थी सदा साधुः प्रवर्त्तते, किमर्थमित्यत आह— आगारित्यादि आकारो नेत्रवक्त्रगतं, इंगितं चेष्टा ताभ्यां गुरोरभिप्रायमवगम्य तत्समीहितं कर्त्तुं संदिष्टो चेति यत् किमपि गुरुणा संदिष्टः तद्वा कर्तुमिति, संप्रति च्छंदोनुवर्त्तितामाह । छ ।

For Private and Personal Use Only

कालसहावाणुमया, आहारुवहीउवस्सया चेव। नाउं ववहरइ तहा, छंदं अणुवत्तमाणो उ ॥भा०८०॥

आहारः पिंडः, उपधिः कल्पादिः, उपाश्रयो वसतिरेते कालस्वभावानुमता इति, अनुमतशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते, कालानुमताः स्वभावानुमताश्च कालानुमता ये यस्मिन् काले सुखहेतुतयानुमताः ते कालानुमताः। प्रकृतिः स्वभावः स चार्थादिह गुरोः प्रतिगृह्यते तदनुमताः तदनुकूलाः तान् तथा ज्ञात्वा च्छंदो गुरोरभिप्रायमनुवर्त्तमानो व्यवहरति संपादयति, एष च्छंदोनुवर्त्तिताविनयः, संप्रति कार्यहेतुके विनये परकृतमाक्षेपं मनस्याधाय परिहारमाह। छ।

इहपरलोकासंसाविमुक्कं कामं वयंति विणयं तु, मोक्खाहिगारिएसु अविरुद्धो सो दुपक्खेवि ॥भा०८१॥

ननु तीर्थकरैर्भगवद्भिरिहपरलोकाशंसाविप्रमुक्तविनयः कर्त्तव्यतयोपदिष्ट स्ततः कथं साधूनां कार्यहेतुको विनयः? उच्यते, काममिति अनुमते अवधृते ततोयमर्थः, यद्यपि नाम इह परलोकाशंसाविप्रमुक्तं कामं नियमाद्वदंति विनयं तथापि मोक्षाधिकारिषु मोक्षयोग्येषु मोक्षपथज्ञानदर्शनचारित्रवत्स्वित्यर्थः स कार्यहेतुकोपि विनयः द्वयो पक्षयोः समाहारे द्विपक्षं, तस्मिन्नपि साधुवर्गे चेत्यर्थःअविरुद्धो न विरोधभाक् इयमत्र भावना कार्यहेतुकोपि विनयः खलु संग्रहादि कार्यार्थं संग्रहादि कार्यं च मोक्षांगमिति, सोपि मोक्षार्थिना कर्त्तव्यो भगवदुपदिष्टत्वादिति, संप्रति कृत प्रतिकृत विनये तमेवाक्षेपं मनस्याधाय परिहारमाह।छ।

एमेवय अनियाणं, वेयावच्चं तु होइ कायव्वं।
कयपडिकित्ती विजुज्जइ, न कुणइ सव्वत्थ न जयइवि ॥ भा० ८२ ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

यथा मोक्षांगतया कार्यहेतुको विनयः साधुभिः कर्त्तव्यः, एवमेव मोक्षांगतयैव कृतप्रतिकृतिरूपमपि वैयावृत्त्यं अनिदानं निदानं भोगप्रार्थना तद्रहितं भवति, कर्त्तव्यं अनिदानमिति, च विशेषणं मध्यग्रहणे दंडादेरिवाद्यंतयोरपि ग्रहणमिति न्यायात् पूर्वं पश्चाच्च द्रष्टव्यं, तेन सर्वोपि विनयो मोक्षार्थिभिरनिदानः कर्त्तव्यः अथ कथं कृतप्रतिकृतिरूपस्य विनयस्य मोक्षांगता? उच्यते सुशिष्यो ह्येवं परिभावयति, ज्ञानदर्शनचारित्रलाभैर्मामनुपकारिणमप्युपकुर्वंति भगवंतोऽमी सूरयस्तस्मादेतेष्ववश्यं विनयः कर्त्तव्यः, "जस्स तियं वेणइयं पउंजे" इति वचनादेवं च पर्यालोच्य यः क्रियते विनयः, स कृतप्रतिकृतिरूपत्वात् कृतप्रतिकृतिमोक्षांगत्वाच्चावश्यं कर्तव्य इति अन्यच्च उत्सर्गतस्तावत् साधुभिः सर्वं निर्जरार्थं कर्त्तव्यं, केवलं कदाचिदशुभोपि भाव उपजायते, कबुर्म्मगतेर्विचित्रत्वात् ततोऽशुभभावोदयवशात् यद्यपि सर्वदा न निर्जरार्थं प्रवर्त्तते, तथाप्येष ममापि करिष्यतीति कृतप्रतिकृतिबुद्ध्यापि वैयावृत्त्यं कर्त्तव्यं, तथा चाह 'कयपडिकितिविज्जुज्जइ' इत्यादि यद्यपि यत् वैयावृत्त्यं सर्वत्र सर्वेषु प्रयोजनेषु निर्जरानिमित्तं करोति तथापि कृतप्रतिकृतिरपि युज्यते कृतप्रतिकृतिबुद्ध्यापि वैयावृत्त्यं कर्त्तव्यमिति भावः, साधूनां ज्ञानादिपात्रतया विनयं स्थानत्वेन तेषु विनयस्य कल्याणपरंपराहेतुत्वात् । उक्तः कृतप्रतिकृतिरूपो विनयः ।

सांप्रतमार्त्तगवेषणारूपविनयप्रतिपादनार्थमाह । छ ।

दव्वावईमाइसुं अत्तमणत्तेव गवेसणं कुणइ;—द्रव्यापदि दुर्लभद्रव्यसंपत्तौ च तथा च भवति केषुचित् देशेष्ववंत्यादिषु दुर्लभं घृतादिद्रव्यमिति, आदिशब्दात् क्षेत्रापदि परिग्रहः, तत्र क्षेत्रापदि कांतारादि पतने, कालापदि दुर्भिक्षे, भावापदि गाढग्लानत्वे आर्त्तस्य पीडितस्य अत्यन्तसहिष्णुतया अनार्त्तस्य वा यथाशक्तियत् गवेषणं करोति, दुर्लभद्रव्यादि

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

संपादयति, स आर्त्तगवेषणविनयः; संप्रति कालज्ञताविनयप्रतिपादनार्थमाह

आहारादिपयाणं छंदंमि ऊ छट्ठउ विणउ ॥ भा० ८३ ॥

षष्ठः कालज्ञतालक्षणो विनयः एष यदुत छंदंमिउ इति तृतीयार्थे सप्तमी यथा तिसु तेसु अलंकिया पुहवी इत्यत्र ततोऽयमर्थः। छंदसा गुरूणामभिप्रायेणैव तुशब्दस्यैवकारार्थत्वात् आहारादिप्रदानं किमुक्तं भवति, यत् यस्मै प्रतिभासते तदिंगिताकारादिभिरभिज्ञाय आचार्यग्लानोपाध्यायप्रभृतिनामकालक्षेपं संपादयति, स एष कालज्ञताविनयः उक्तः कालज्ञताविनयः, संप्रति सर्वत्रानुलोमतालक्षणं विनयमाह। छ।

सामायारिपरूवणनिद्देसे चेव बहुविहे गुरुजो, एमेयत्ति तहत्तिय, सव्वत्थ णुलोमयाएसा ॥ भा० ८४ ॥

गुरुणो इत्यत्र कर्त्तरि षष्ठी, गुरोः सामाचारीप्ररूपणे किमुक्तं भवति, इच्छामिथ्यादिरूपायां तस्यां सामाचार्यां गुरुणा प्ररूप्यमाणायां एवमेतत् यथा भगवंतो वदंति नान्यथेति प्रतिपत्तिस्तथा बहुविधे बहुप्रकारे निर्देशे तत्कर्त्तव्यताज्ञापनलक्षणे गुरोर्गुरुणा क्रियमाणे या तथेति वचनतः कर्त्तव्यतया च प्रतिपत्तिरेषा सर्वापि सर्वानुलोमता नाम विनय उपसंहारमाह

लोगोवयारविणओ, इय एसो वण्णितो सपक्खंमि,

आसज्ज कारणं पुण कीरइ जइणा विपक्खेवि ॥ भा० ८५ ॥

इति एवमुक्तेन प्रकारेण एष लोकोपचारविनयः स्वपक्षे सुविहितलक्षणे वर्णितः आसाद्य कारणं विपुनर्विपक्षेपि ॥ ३२ ॥

For Private and Personal Use Only

गृहस्थेषु तथाविधागारिषु श्रावकेषु पार्श्वस्थादिषु एष लोकोपचारविनयाभ्यास वर्त्तित्वादिलक्षणो यतनया प्रवचनोन्नति-व्याघातपरिहारेण संयमानाबाधया च क्रियते, तदेवं कायवाङ्मनोलोकोपचारभेदतश्चतुः प्रकारः प्रतिरूपाविनययुक्तः अथवा अन्यथा चतुः प्रकारः प्रतिरूपविनयस्तानेव प्रकारान् दर्शयति ॥ छ ॥

चउहा वा पडिरूवो तत्थेगणुलोमवयणसहियत्तं । पडिरूवकायकिरिया फासणसव्वाणुलोमंच ॥ भा० ८६ ॥

वाशब्दः प्रकारांतरद्योतनार्थः, अन्यथा वा चतुष्प्रकारः प्रतिरूपविनयः तत्र तेषु चतुर्षु प्रकारेषु मध्ये एकः प्रतिरूप-विनयस्तावदयं यदुत अनुलोमवचनसहितत्वं यत्किमपि कार्यमादिष्टः करोति, तत्सर्वमनुलोमवचनपूर्वकं करोति नान्यथेति भावः, द्वितीयप्रतिरूपकायक्रिया यथा परिपाट्या शरीरविश्रामणमित्यर्थः, तृतीयः संस्पर्शनविनयः यथा गुर्वादेः सुखासिको यः जायते तथा मृदुसंस्पर्शनप्रत्येकः संस्पर्शनविषय इतिभावः, चतुर्थः सर्वानुलोमता सूत्रे सर्वानुलोममिति भावप्रधानो निर्देशः, चः समुच्चये सा च सर्वानुलोमता व्यवहारविरुद्धेपि प्राणव्यपरोपणकारिण्यपि वा समादेशे यथाक्रमं तथेति प्रतिपत्तिस्तथैव वा कार्यसंपादनमित्येवं रूपा एतानेव प्रकारान् क्रमेण व्याचिख्यासुः प्रथमतोनुलोमवचनसहितत्वं व्याख्यानयति । छ ।

अमुगं कीर उ आमंति भणइ अनुलोमवयणसहितो उ,
वयणपसायाईहि य अभिणंदइ तं वयं गुरुणो ॥ भा० ८७ ॥

इच्छाकारेण भो शिष्याः अमुकं क्रियतामित्येवं गुरुणा समादिष्टे यो वचसा आममिति ब्रूते न केवलं ब्रूते एव किंतु गुरोस्तां वाचं वदनप्रसादादिभिः वदनस्य प्रसादेन मुखस्य प्रसन्नतया आदिशब्दात् उत्फुल्लनयनकमलोऽञ्जलिप्रग्रहादिना चाभिनंदति, महान् कृतः प्रसादो यदेवं समादिष्ट इति एवं ज्ञापनेन स्फीतीकरोति स विनयविनयवतोरभेदोपचारात् अनुलोमवचनसहितः प्रतिरूपविनयः तु शब्द एवकारार्थः एवंरूप एवानुलोमवचनसहितो नान्य इति, अस्यैव विनयस्य करणे उपदेशमाह । छ ।

चोदयंते परं थेरा इच्छाणिच्छेय तं वइं; जुत्ता विणयजुत्तस्स गुरुवक्कणुलोमता ॥ भा० ८८ ॥

स्थविरा आचार्यादयः ते परं शिष्यं चोदयंते तेषां तत्राधिकारित्वात् तत्र तां चोदनात्मिकां वाचं प्रति यदि इच्छा भवति तदादिष्टकार्यकरणाय यदिवा अनिच्छा तथापि विशुद्धान्वयतया विनययुक्तस्य गुरुवाक्यानुलोमता आममित्येवं गुरुवाक्योपबृंहणं, गुरुवाक्योपदिष्टकार्यसंपादकता चेति लक्षणा युक्ता इयमत्र भावना जातिकुलसमन्वितेन विनयमिच्छता सदैव गुरोर्निकटवर्त्तिना भवितव्यं तत्र यदा गुरुः शिक्षयते, तदा तां शिक्षामिच्छता अनिच्छता वाऽवश्यं गुरुवाक्यमाममिति तथैवेत्येवं उपबृंहणीयं कार्यं च संपादनीयमिति एतदेव सविस्तरमाह । छ ।

गुरवो जं पभासंति तत्थ खिप्पं समुज्जमे । नऊसच्छंदया सेया, लोए किमुत उत्तरे ॥ भा० ८९ ॥

गुरवो यत्प्रभाषंते, कर्त्तव्यतयोपदिशंति, तत्र क्षिप्रं शीघ्रं समुद्यच्छेत् सम्यगुद्यमं कुर्यात् यतो नहु नैव स्वच्छंदता

For Private and Personal Use Only

स्वाभिप्रायेण वर्त्तिता श्रेयसी लोकेपि, अपिशब्दोत्राऽनुक्तोऽपि सामर्थ्यात् गम्यते, किमुत उत्तरे लोकोत्तरे सुविहितजनमार्गे परलोकार्थिनस्तस्य सुतरां न श्रेयसी, ज्ञानादिविच्युतिप्रसंगात् । छ ।

जदुत्तं गुरुनिद्देसं जोवि आइसई मुणी, तस्सावि विहिणा जुत्ता, गुरुवक्काणुलोमता ॥ भा० ९० ॥

यथोक्तं गुरुनिर्देशं गुर्वाज्ञारूपं योपि मुनिरादिशति कथयति, तस्यापि तथा दिशतः प्रतिविधिना सूत्रोक्तेन युक्ता गुरुवाक्यानुलोमता यतो यथोक्तस्वरूपात्तदेवमुक्तोऽनुलोमवचनसहितस्वरूपो विनयः, संप्रति प्रतिरूपकायक्रियाविनयमाह ॥

अद्धाण वायणाए निन्नासणयाए परिकिलंतस्स, सीसाई जा पाया किरिया पायादविणउ य ॥भा० ९१॥

अध्वनि मार्गे वाचनायां सूत्रार्थप्रदानलक्षणायां निन्यासनतया निरंतरोपवेशनतः परिक्रांतस्य समंततः क्रममुपागतस्य क्रिया प्रतिरूपकायक्रिया विश्रामणेति तात्पर्यार्थः कर्त्तव्येति वाक्यशेषः, कथं कर्त्तव्येत्यतः आह शीर्षादेर्यावत्पादौ शिरस्यारभ्य क्रमेण तावत् कर्त्तव्या यावत् पादौ; यदि पुनः पादादारभ्य करोति तदा अविनयः पादादिमलस्य शीर्षादिषु लग्नात् अत्रैवापवादमाह । छ ।

जत्तो व भणाइ गुरु करेइ कियकम्म मो ततो ।
पुव्वं संफरिसणविणाउ पुण परिमउयं वा जहा सहइ ॥ भा० ९२ ॥

यतो वा अंगादारभ्य गुरुर्भणति तत् पूर्वमारभ्य कृतिकर्म्म विश्रामणां, मो इति पादपूरणे करोति तथा च सति

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पादादप्यारभ्य कुर्वतो नाविनयः गुर्वाज्ञाकारित्वात् उक्तोनुलोमकायक्रियाविनयः, संप्रति संस्पर्शनविनयमाह; संफरिसणेत्यादि संस्पर्शनविनयः पुनः परिमृदुकं वाशब्दादल्पमृदुकं वा यथा सहते तथा विश्रामणां करोति, अतिस्वरेण विश्रामणायां परितापनसंभवात् अथ विश्रामणायां को गुण इत्यत आह । छ ।

वायाइ सठाणं वयंति बद्धासणस्स जे खुभिया। खेयजओ तणुथिरया, बलंचअरिसादओ नेवं; ॥ भा०९३ ॥

वातादयो वातपित्तश्लेष्माणो ये बद्धासनस्य सतः क्षुभिताः स्वस्थानात् प्रतिचलितास्ते स्थानं व्रजंति स्वस्थानं प्रतिपद्यंते, ते न विक्रियां भजंतीति भावः, तथा वाचनाप्रदानतो मार्गगमनतो वा यः खेद उपजातः तस्य जयो ऽपगमो भवति, तथा तनोः शरीरस्य स्थिरता दार्ढ्यं भवति, न विशरारुभावः, अत एव च बलं शरीरं तदुपष्टंभतो वाचिकं मानसिकं च तथा एवं विश्रामणातो वातादीनां स्वस्थानगमने अर्श आदयः अर्शांसि वातिकपित्तश्लेष्मजानि आदिशब्दात्तदन्यरोगा न उपजायंते, एते विश्रामणायां गुणास्ततः कर्त्तव्योऽवश्यमनुलोमकायक्रियाविनयः, संस्पर्शनविनयश्च संप्रति सर्वत्रानुलोमताविनयमाह ॥

सेयवपु मे काको, दिठो चउदंतपंडुरो वेभो। आमंति पडिभणते सव्वत्थ णुलोमपडिलोमे ॥ भा० ९४ ॥

श्वेतवपुःश्वेतशरीरो मे मया काको दृष्टः यदिवा इभो हस्ती चतुर्दतो पांडुरश्च मया दृष्ट इति वर्त्तते, एवं प्रतिलोमे लोकव्यवहारविरुद्धे गुरुणा कथमप्युच्यमाने आममिति प्रतिभणति शिष्ये सर्वत्रानुलोमलक्षणो विनयः प्रतिपत्तव्यः, किमुक्तं भवति, यदि नाम श्वेतवपुर्मया काको दृष्ट इत्यादिकं लोकव्यवहारप्रातिकूलं कथमपि गुरुर्भणति तथापि तदानीं सकलजन-

For Private and Personal Use Only

समक्षमामित्येवं वक्तव्यं, न पुनस्तद्वचः कुट्टयितव्यं, केवलं विशेषार्थिना जनविरहे कारणं प्रष्टव्यं, एवं हि सर्वानुलोमतालक्षणो विनयः प्रकटितो भवति नान्यथा, । छ ।

मिणु गोणसं गुलेहिं गणेह से दाहवक्कलाइं से । अग्गंगुलीए वग्घं तु दडिवगडं भणति आममिति ॥भा०९५

मिणु प्रमिणु गोनसं सर्प्पजातिविशेषं अंगुलैः यथा कियत्यंगुलानि अयं गोनसो विद्यते इति तथा गणय परिसंख्याहि से तस्य गोनसस्य दंष्ट्राः यदिवा से तस्य वक्र वालानि पृष्टस्योपरि मंडललक्षणानि गणय कियंत्योऽस्य दंष्ट्राः कियंति वास्य पृष्ठस्योपरि वक्रवालानीत्येतत् गणियत्वा कथयेति भावः, तथा अग्रांगुलयाअंगुल्य ग्रभागेन व्याघ्रं तुदतो त्रेणेव व्यथय, तथा डिप प्रोल्लंघय अवटं कूपं, एवं प्राणप्रतिलोमं वदति गुरौ सर्वत्रानुलोमताविनययुक्तः शिष्य आममिति भणति, गुरवो हि सकलजगत्प्राणिवर्गविषयपरमकरुणापरितचेतसस्ततस्त एव युक्तमयुक्तं वा जानंति किमत्र शिष्यस्य चिंतयेति शिष्येण सर्वत्रानुलोमविनयमिच्छता ईदृशमपि गुरुवचनं तथेति प्रतिपत्तव्यमिति, संप्रति गुत्तिसु य समिईसु य इत्यादि गाथायां यदुक्तं पसत्थे य इति तत्र प्रशस्तग्रहणव्यवच्छेद्यं दर्शयति ॥

तत्थ उ पसत्थगहणं परिपिट्टणछेज्जमाइ वारेइ, । उसन्नगिहत्थाण, य उट्ठाईय पुव्वुत्ता ॥ भा० ९७ ॥

जोगे तहा पसत्थे य इत्यत्र यत् प्रशस्तग्रहणं कृतं तत् अप्रशस्तयोगं परिपिट्टनछेदादिकं वारयति निराकरोति, न तदकरणे प्रतिक्रमणं प्रायश्चित्तं भवतीति भावः, तस्याप्रशस्तत्वेन तत् करणस्यैव प्रायश्चित्तविषयत्वात्, तथा अवसन्नानामुपलक्षणमेतत् पार्श्वस्थकुशीलानां च तथा गृहस्थानां पूर्वोक्ता उत्थानादयोऽभ्युत्थानजल्पासनप्रदानादयस्तानपि वारयति, तेषा-

मपि तान् प्रति अप्रशस्तत्वात्, अत्रैव प्रायश्चित्तयोजनामाह । छ ।

जो जत्थ उ करणिज्जो, उट्ठाणाइंउ अकरणेतस्स, होइ पडिक्कमियव्वं एमेवय वाए माणसिए॥ भा० ९८॥

यो योग उत्थानादिरभ्युत्थानांजलिप्रदानादिको यत्र आचार्यादिविषये करणीय उक्तस्तस्य तत्राकरणे प्रतिक्रमितव्यं भवति, मिथ्यादुःकृतं प्रायश्चित्तं भवतीति भावः, तदेव तत् कायिकप्रतिरूपयोगविषये उक्तमेव अनेनैव प्रकारेण वाचिके मानसिकेपि योगे प्रतिरूपे वक्तव्यं, यथा वाचिको मानसिकोपि यः प्रतियोगरूपयोगो यत्र करणीय उक्तस्तस्य तथा तत्राकरणे मिथ्यादुःकृतं प्रायश्चित्तमिति, चशब्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थस्तेन इच्छामिथ्यादिप्रशस्तयोगाकरणेपि मिथ्यादुःकृतं द्रष्टव्यं, संप्रति यत् मूलगाथायामतिक्रमे अणाभोगे इत्युपन्यस्तं, तद्व्याख्यानयन्नाह ॥

अवराहे अतिक्कमणे वइक्कमे चेव तह अणाभोगे। भयमाणे उ अकिच्चं, पायच्छित्तं पडिक्कमणं;॥ भा० ९९॥

अपराधे उत्तरगुणप्रतिसेवनरूपे अतिक्रमणे तथा व्यतिक्रमे च तथाऽनाभोगतोऽकृत्यमपि मूलोत्तरगुणप्रतिसेवनालक्षणं भजमाने प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतं प्रायश्चित्तं तदेवमुक्तं प्रतिक्रमणार्हं प्रायश्चित्तमिदानीं तदुभयार्हमभिधातुकाम आह । छ ।

संकिए सहसागारे भयाउरे आवतीसु य; मह्व्वयातिचारे य, छण्हं ठाणाण बज्झंतो ॥ भा० १०० ॥

शंकितः प्राणातिपातादौ यथा मया प्राणातिपातः कृतः किंवा न कृतस्तथा मृषा भणितं नवा, अवग्रहोऽनुज्ञापितो नवा, स्नानादिदर्शननिमित्तं जिनभवनादिगतस्य स्त्रीस्पर्शे रागगमनमभून्नवा, इष्टानिष्टेषु शब्दादिषु रागद्वेषौ गतौ नवा ॥ ३५ ॥

तक्रादिलेपकृदवयवाः कथमपि पात्रगताः पर्युषिता भिक्षार्थमटितुकामेन धौताः किंवा न धौता इत्यादि तत्र षण्णां स्थानानां बाह्यं तदुभयलक्षणं प्रायश्चितमिति योगः, तथा उपयोगवतोपि सहसाकारे सहसा प्राणातिपातादिकरणे तथा भये दुष्टम्ले च्छादिसमुत्थे यदिवा हस्त्यागमने मेघोदकनिपातस्पर्शने दीपादिस्पर्शनेन वा आकुलतया प्राणातिपातादिकरणे तथा आतुरः क्षुधापिपासया वा पीडितः भावप्रधानश्चायं निर्देशस्ततोयमर्थः आतुरतायां तथा आपत्चतुर्द्धा तद्यथा द्रव्यापत् क्षेत्रापत् कालापत्, भावापत्; तत्र द्रव्यापत् दुर्लभं प्रायोग्यं द्रव्यं, क्षेत्रापत्च्छिन्नमंडपादि कालापत् दुर्भिक्षादि, भावापत् गाढग्लान-त्वादि एतासु स हिंसादोषमापद्यमानस्यापि अनात्मवशगस्य तथाहि ईर्यासमितावुपयुक्तोप्युच्चालिते पादे सहसा समापतितं कुलिंगिनमपि व्यापादयेत् मृषापि कदाचित्सहसा भाषतेऽवग्रहमपि कदाचिद्राभसिकतया अननुज्ञातमपि परिभोगयति अत्युल्वणमबलारूपमवलोक्य कदाचनापि सहसारागमुपैति इत्यादि, तथा भयात्प्रपलायमानो भू जल ज्वलन वनस्पतिद्वि-त्रिचतुःपंचेंद्रियानपि व्यापादयेन् मृषापि भयाद् भाषते, परिग्रहमपि धर्मोपकरणबाह्यस्य करोति, आतुरतायामपि सम्यगीर्या-पथाशोधने संभवति प्राणातिपातः, अत्यातुरतायां कदाचिन् मृषाभाषणमपि अदत्तादानमपि च एवमापत्स्वपि भावनीयं, यथा महाव्रतानां प्राणातिपातनिवृत्त्यादीनां सहसाकारः स्फुटबुद्ध्याकारणतो वा अतिचारे चशब्दादतिक्रमव्यतिक्रमयोश्च तथाऽति-क्रमादीनां महाव्रतविषयाणामन्यतमस्याशंकायां वा किमित्याह छण्हठाणाणवज्झतोइति इह केषांचित् अनवस्थितपारांचिते प्रायश्चित्ते द्वे अपि एकं प्रायश्चित्तमिति प्रतिपत्तिः तन्मतेन नवधा प्रायश्चित्तं, तत्रचाद्ये द्वे प्रायश्चित्ते मुक्त्वा शेषाणि सप्त प्रायश्चित्तानि तेषां च सप्तानां प्रायश्चित्तानां यदाद्यं प्रायश्चित्तं तत् उपरितनानां षण्णां बाह्ये नाभ्यंतरमिति, षण्णां

स्थानानां बाह्यतः इति वचसा तदेव प्रतिपत्तव्यं, यश्च तदुभयं तच्चैवं भावनीयं, शंकितादिषु यथोक्तस्वरूपेषु सत्सु प्रथमं गुरूणां पुरत आलोचनं, तदनंतरं गुरुसमादेशेन मिथ्यादुःकृतदानमिति तत्र यदुक्तं संकिए इति तत् विवृण्वन्नाह ।

हित्थोव ण हित्थोमे, सत्तो भणियं व नभणियं मोसं ।
उग्गहणुगणमणुन्ना तइए, फासे चउत्थम्मि ॥ भा० १०१ ॥
इंदियरागद्दोसाउ, पंचमे किंगतोमि न गतोत्ति, छट्ठे लेवाडाइ धोयमधोयं न वा वेत्ति ॥ भा० १०२ ॥

सत्वः प्राणी हित्थोत्ति देशीपदमेतत् हिंसितो मे मया न वा हिंसित इति, तथा मृषा भणितं यदि वा न भणितं तथा तृतीये अदत्तादानविरतिलक्षणे अवग्रहोऽनुज्ञा मया कारिता यदि वा अननुज्ञा अवग्रहानुज्ञा न कारिता, तथा चतुर्थे मैथुनविरतिलक्षणे जिनभवनादिषु स्नानादिदर्शनप्रयोजनतो गतः सन् फासे इति स्त्रीस्पर्शरागं गतो न वा, तथा पंचमे परिग्रहविरमणलक्षणे इंद्रियेषु विषयिणा विषयोपलक्षणादिंद्रियविषयेषु इष्टानिष्टेषु रागद्वेषौ गतोस्मि किं वा न गत इति, तथा षष्ठेरात्रिभोजनविरमणे लेपकृदादि तक्राद्यवयवरूपं कथमपि पात्रादिगतं पर्युषितं भिक्षाटनार्थमुद्यतेन धौतमथवा न धौतं मयेति यद्येवं ततः किमित्याह ।

इंदिय अव्वागडिया जे अत्था अणुवधारिया, तदुभयपायच्छित्तं पडिवज्जइ भावतो ॥ भा० १०३ ॥

उक्तेन प्रकारेण य अर्थः प्राणातिपातादय इंद्रियैश्चक्षुरादिभिर व्याकृता अप्रकटीभूताः प्रकटीकृता अपि ये अनुपधारिता

For Private and Personal Use Only

न सम्यक्धारणाविषयीकृतास्तेषु प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यते भावतः सम्यक् अपुनरापतनेन तदुभयमिति तच्च तदुउभयं च पूर्व गुरूणां पुरत आलोचना तदनंतरं तदादेशतो मिथ्यादुःकृतदानमित्येवंरूपं तदुभयं एतदेव सविस्तरमभिधित्सुराह ।

सद्दा सुया बहुविहा तत्थय केसु विगतोमि रागंति; अमुगत्थ मेवितक्का, पडिवज्जइ तदुभयं तत्थ ॥भा० १०४॥

शब्दामया बहुविधा बहुप्रकाराः श्रुताः श्रवणविषयीकृतास्तत्र तेषु बहुविधेषु शब्देषु श्रुतेषु मध्ये वितर्कति एवं मे वितर्कं संदेहो यथा केषुचिदपि अमुगत्थति अमुकेषु रागमुपलक्षणमेतत् द्वेषं वा गतोस्मि तत्र तस्मिन् शंकाविषये तदुभयमुक्तलक्षणंप्रायश्चित्तं भावतः प्रतिपद्यते, यदि हि निश्चितं भवति यथा अमुकेषु शब्देषु रागद्वेषं वा गत इति तत्र तपोर्हं प्रायश्चित्तं अथैवं निश्चयो न गतो रागद्वेषं वा तत्र स शुद्ध एव न प्रायश्चित्तविषयः, ततोवितर्के यथोक्तलक्षणे तदुभयमेव प्रायश्चित्तमिति । छ ।

एवमेव सेसएवि विसए आसेविऊणजे पच्छा, काऊणएगपक्खे न तरइ तहियं तदुभयं तु ॥भा०१०५॥

एवमेव उक्तेनैव प्रकारेण यान् रूपादीन् विषयान् आसेव्योपभुज्य उपलक्षणमेतत् प्राणातिपातादीनप्यासेव्य पश्चात् एकतरस्मिन् पक्षे अपराधलक्षणे निर्दोषतालक्षणे वा कर्तुं न शक्नोति, यथा रूपादिषु विषयेषु रागद्वेषं वा गतः प्राणातिपातादयो वा कृता इति यदि वा न गतो रागद्वेषौ, नापि कृताः प्राणातिपातादय इति तत्र तदुभयं च तदुभयमेव तु शब्दस्यैवकार्थत्वात् यथोक्तलक्षणं प्रायश्चित्तं शंकास्पदत्वात् तदेवं शंकिते इति व्याख्यातं, संप्रति सहसाकारे इत्यादि व्याचिख्यासुराह ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

उपयोगवतो सहसा, भएण वा पेल्लिए कुलिंगादी। अच्चाउरावतीसु य अणेसियादिग्गहणभोगा॥ भा०१०६

उपयोगवतोपि ईर्यासमितौ सम्यगुपयुक्तस्यापि उच्चालिते पादे कथमपि सहसायोगतः समापतितः सन् कुलिंगी व्यापद्यते भयेन वा चौरसिंहादीनां भृशं प्रपलायमाने भयग्रहणमुपलक्षणं तेन एतदपि द्रष्टव्यं परेण वा पेल्लिए इति परेण प्रेरितो वा तद्व्यापारमासाद्य कुलिंगी उपलक्षणमेतत् पृथिव्यादिर्जीवनिकायो वा व्यापत्तिमाप्नुयात् तथा अत्यातुरे क्षुधापिपासया वा अत्यंतपीडिते तथा आपत्सु द्रव्यापदादिषु यदि अनेषितादिग्रहणे भोगौ भवतः अनेषितमनेषणीयमादिशब्दादकल्पनीयस्य परिग्रहः, न केवलमनेषितादिग्रहणभोगौ किंतु गमनागमनादौ पृथिव्यादिजंतुविराधनापि भवति तथापि तत्र प्रायश्चित्तं यथोक्तलक्षणं तदुभयमिति वर्त्तते सहसाकारादिविषयत्वात्, संप्रति महव्वयाइयारे य इत्येतद् व्याख्यानयन्नाह ।

सहसाकारे अइक्कमवइक्कमे चेव तह अइयारे, होइ व सद्दग्गहणा पच्छित्तं तदुभयं तिसुवि॥भा० १०७॥
अतियारूवया वा, एगयरे तत्थहोइ आसंका, नवहा जस्स विसोही तस्सुवरिं छण्हं बज्झं तु ॥भा०१०८॥

सहसाकारतः सहसाकारतोतिक्रमे व्यतिक्रमे अतिचारे च प्राग् व्यावर्णितस्वरूपे महाव्रतविषये इति सामर्थ्यात् गम्यते महव्वयाइयारे य इति पदस्य व्याख्यायमानत्वात् एतेषु त्रिष्वपि दोषेषु तदुभयमुक्तस्वरूपं प्रायश्चित्तमिति योगः, अथ मूलगाथायां महाव्रतातीचारे चेत्येवोक्तं ततः कथमत्र विवृतं अतिक्रमे व्यतिक्रमे वेति ? अत आह, चशब्दग्रहणात् किमुक्तं भवति ? चशब्दग्रहणतः मूलगाथायामतिक्रमव्यतिक्रमयोरपि समुच्चयः कृत इत्यदोषः, अथवा अतिचारस्य पर्यंतग्रहणादति-

For Private and Personal Use Only

क्रमव्यतिक्रमयोरपि उपयोग स्फुटबुद्ध्याकरणे तदुभयं प्रायश्चित्तमिति योगः, वाशब्दो भिन्नक्रमत्वादेगयरे इत्यत्र योजनीयः ततोऽयमर्थ एकतरस्मिन् वा तत्र अतिक्रमे व्यतिक्रमे अतिचारे वा यदि भवत्याशंका यथा मयातिक्रमः कृतो न वा व्यतिक्रमो कृतो न वा अतिचारः कृतो नवेति तत्रापि तदुभयं प्रायश्चित्तं इह सहसाकाराशंके संकिए सहसागारे पदद्वयेनापि गते, केवलं महाव्रतानामतिक्रमादिष्वित्याशंकायां सहसाकारे चैतदेव प्रायश्चित्तं नान्यत् परिकल्पनीयमिति भाष्यकृता सहसाकाराशंके अपि योजिते, छण्ह ठाणाण बज्झं तु इति व्याख्यानयन्नाह नवहेत्यादि यस्याचार्यस्य मतेऽनवस्थितपरांचितयोरैक्यविवक्षणात् नवधा नवप्रकारा विशोधिः प्रायश्चित्तं, तस्य आद्यप्रायश्चित्तद्वयस्योपरि यद्वर्त्तते प्रायश्चित्तं तत् षण्णामुपरितनानां बाह्यमेव तुशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, ततः छण्हं ठाणाण बज्झंतु इति तदुभयं प्रायश्चित्तं प्रतिपत्तव्यमिति उक्तं तदुभयार्हं प्रायश्चित्तमिदानीं विवेकार्हमाह ॥

कडजोगिण उ गहियं सेज्जासंथारभत्तपाणं वा; अफासुएसणिज्जं नाउं, विवेगो उ पच्छित्तं ॥भा०१०९॥

कृतयोगी नाम गीतार्थः, कश्च गीतार्थ उच्यते वस्त्रपात्रपिंडशय्यैषणाध्ययनानि छेदसूत्राणि च सूत्रतोऽर्थतः तदुभयतो वा येन सम्यगधीतानि स गीतार्थः, तेन कृतयोगिना श्रुतोपदेशानुसारिपरिणामपरिणतेन शय्या उपाश्रयः उपाश्रयग्रहणात् तृणडगलकमल्लकादिपरिग्रहस्तेषामपि प्रायस्तत्रैव संभवात् संस्तारकः प्रतीतः, संस्तारकग्रहणं सकलौघिकोपग्रहिकोपलक्षणं भक्तमशनं, पानं सौवीरादि वाशब्दात् खादिम स्वादिमं वा गृहीतं पश्चात् कथमपि अप्रासुकमनेषणीयं वा ज्ञातं, तत्र प्रायश्चित्तं तस्य गृहीतस्य शय्यादेर्विवेकः परित्यागः उक्तं च । तं सेज्जाइयं विहिणा सुउवइठेणे विगिंचमाणो परिसुद्धो इति ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पउरण्णपाणगामे किं साहु न वेति सावए पुच्छा नत्थि। वसहित्ति पकया ठिएसु अतिसेसियविवेगो॥भा०॥

केचित् साधवः प्रचुरान्नपाने ग्रामे गतास्तत्र वसतिर्दुःप्रापा नोचिता लभ्यते इति न स्थिताः ततः सावए पुच्छा इति षष्ठिसप्तम्योरर्थं प्रत्यभेदात् श्रावकस्य तथाभिनवदीक्षितस्य पार्श्वे पृच्छा अभवत् यथा किमिति साधवो नात्र तिष्ठंति स प्राह नास्त्यत्र वसतिरिति कृत्वा ततः साधुषु गतेषु श्रावकैः पर्यालोच्य वसतिः प्रकृता प्रकृष्टा कृता तस्यां च कृतायां कालांतरेण ते वान्ये वा साधवः समागतास्तत्र स्थिता स्थितेषु च कतिपयदिनातिक्रमे अतिशेषितं ज्ञातं ज्ञाते च सति ततः प्रायश्चित्तं विवेकः किमुक्तं भवति, ज्ञाते सति तां वसतिं परित्यजंतस्ते शुद्धा इति उपलक्षणमेतत्, तेन एतदपि द्रष्टव्यं॥ अशठभावेन गिरि राहु मेघ महिकारजःसमावृते सवितरि उद्गतबुद्ध्या अनस्तमितबुध्ध्या वा गृहीतमशनादिकं पश्चात् ज्ञातमनुद्गते अस्तमिते वा सूर्ये गृहीतं तथा प्रथम पौरुष्यां गृहीत्वा चतुर्थामपि पौरुषीं यावत् धृतमशनादि शठभावेनाऽशठभावेन वा अर्द्धयोजनातिक्रमेण नीतमानीतं वाशनादि तत्र विवेक एव प्रायश्चित्तमिति शठाशठयोश्चेदं लक्षणं इंद्रियविकथामायाक्रीडादि कुर्वन् शठः ग्लानसागारिकस्थंडिलभयादिकारणतोऽशठ इति उक्तं विवेकार्हं प्रायश्चितं संप्रति व्युत्सर्गार्हमाह ॥

गमणागमणवियारे सुत्ते वा सुमिणे दंसणे रातो; नावा नईसंतारे पायच्छित्तंवि उस्सग्गो॥भा०१११॥

गमनमुपाश्रयात् गुरुमूलाद्वा बहिर्गमनं भूयः स्वोपाश्रये गुरुपादमूले वा बहिःप्रदेशात् प्रत्यावर्त्तनमागमनं च गमनं च गमनागमनं समाहारो द्वंद्वः गमनपूर्वमागमनं गमनागमनं गमनं आगमनं च गमनागमने स्यादावसंख्येय इत्येकशेषः तयोस्तत्र

For Private and Personal Use Only

यदा भक्ताद्यर्थमन्यस्मिन् ग्रामे गतः सन् विश्रमणनिमित्तमासितुकामोऽथवा यावन्नाद्यापि वेला च भवति तावत् प्रतीक्षितुकामो यदिवा प्रथमालिकां कर्तुकामो यदा शुन्यगृहादिषु प्रविशति तदैवमादिषु प्रयोजनेषु गमनमात्रेपि ऐर्यापथिकीप्रतिक्रमणपुरस्सरं कायोत्सर्गः प्रायश्चित्तं, तदनंतरं कार्यसमाप्तौ भूयः स्वोपाश्रयप्रवेशे आगमनमात्रे कायोत्सर्ग्गः, शेषेषु प्रयोजनेष्वपांतराले विश्रामणासंभवे गमनागमनयोरिति वियारे इति विचारो नाम उच्चारादिपरिष्ठापनं, तत्रापि प्रायश्चित्तं कायोत्सर्गः. सुत्ते वा इति सूत्रे सूत्रविषयेषु उद्देशसमुद्देशानुज्ञाप्रस्थापनप्रतिक्रमणश्रुतस्कंधांगपरिवर्त्तनादिश्च विधिसमाचरणपरिहाराय प्रायश्चित्तं कायोत्सर्गः, वासमुच्चये सुमिणेदंसणेराउ इति उत्सर्ग्गतो दिवा स्वप्तुमेव न कल्पते ततो रात्रिग्रहणं रात्रौ स्वप्नदर्शने प्राणातिपातादिसावद्यबहुले कदाचिदनवद्यस्वप्नदर्शने वा अनिष्टसूचके उपलक्षणमेतत् दुःशकुनदुर्निमित्तेषु वा तत्प्रतिघातकरणाय कायोत्सर्गकरणं प्रायश्चित्तं; नावा नइसंतारे इति नौश्चतुर्द्धा तद्यथा समुद्रनौ उद्यानी अवयानी तिर्यग्गामिनी च तत्र समुद्रनौः प्रवहणं येन समुद्रो लंघ्यते, शेषास्तिस्रो नद्यां तत्रापि या नद्याः प्रतिश्रोतोगामिनी सा उद्यानी अनुस्रोतोगामिनी अवयानी या पुनर्नदीं तिर्यक् छिनत्ति सा तिर्यग्गामिनी तत्र यतनयोपयुक्तस्य यथायोगं चतुर्विधयापि नावा तथाविधप्रयोजनोत्पत्तिवशतो गमने सूत्रोक्तविधिना कायोत्सर्ग्गः प्रायश्चित्तं नदीसंतारश्चतुर्विधस्तत्र पादाभ्यां त्रिधा तद्यथा संघट्टः, लेपस्तदुपरि च तत्र जंघार्द्धप्रमाणे उदकसंस्पर्शे संघट्टः, नाभिप्रमाणे उदकसंस्पर्शे लेप तत उपरि उदकसंस्पर्शे तदुपरि चतुर्थो नदीसंस्तारो बाहूडुपादिभिः एतेष्वपि सर्वत्र यतनयोपयुक्तस्य प्रायश्चित्तं कायोत्सर्गः व्युत्सर्गः कायोत्सर्ग इत्यर्थांतरमेप गाथासंक्षेपार्थः ॥

सांप्रतमेनामेव गाथां विवरीषुर्येषु स्थानेषु गमनमागमनं गमनागमनं वा प्रतिक्रमणीयं संभवति यो विचारविषयो यत्प्रमाणं

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

च तत्र कार्योत्सर्गप्रायश्चित्तं तदेतदुपदर्शयन्नाह ॥

भत्ते पाणे सयणासणे य अरहंतसमणसेज्जासु; उच्चारे पासवणे पणवीसं होंति ऊसासा ॥ भा—११२॥

भक्ते पाने शयनासने च अरिहंतसमणे सेज्जासु इति शय्याशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते अर्हच्छय्यायामर्हद्भवने, श्रमणशय्यायां श्रमणोपाश्रये, गमनमागमनं च प्रतिक्रमणीयं संभवति उच्चारप्रश्रवणयोस्तु हस्तशताद्बहिर्गत्वा परिस्थापने गमनागमनेंतर्भावः हस्तशताभ्यंतरत एव तद्व्युत्सर्गे तन्मात्रकपरिष्ठापने वा विचारविषये एतेषु च सर्वेष्वपि स्थानेषु च कायोत्सर्गप्रायश्चित्तस्य प्रमाणं भवति पंचविंशतिरुच्छ्वासाः तत्र भक्ते पाने वा कथं गमनमात्रं प्रतिक्रमणीयं संभवतीति प्रतिपादनार्थमाह ॥

वीसमण असइ काले पढमालियवास संखंडीए: वा इरियावहियठाए गमणं तु पडिक्कमंतस्स ॥ भा·११३

यदा भक्तार्थं पानार्थं वा भिक्षाचर्यया ग्रामांतरं गत्वा मार्गगमनसमुत्थपरिश्रममजथाय विश्राम्यति, असति कालेति अथवा असति भिक्षाकाले यावत् भिक्षावेला भवति तावत्प्रतीक्षितुकामः पढमालियत्ति यदिवा क्षुधापीडितः सन् प्रथमालिकां कर्तुकामो यत्र शुन्यगृहादिषु प्रविशति, वासत्ति अथवा तस्मिन्नन्यस्मिन् वा ग्रामे भिक्षामटतोंतरा वर्षं पतितुमारब्धं ततः छन्नं किमपि स्थानं प्रविश्य तत्रासितुकामः संखंडीए वा इति संखड्यां वा अप्रमाणायां ध्रुवं भूयात् लाभ इति ज्ञात्वा क्वचिदन्यत्र प्रतीक्षितुमिच्छुर्भवति तदा तस्यैर्यापथिक्यर्थं ईर्यापथिकपापविशुध्ध्यर्थं गमनं प्रतिक्रामतो गमनविषयं प्रतिक्रमणं कुर्व्वतः कायोत्सर्गः प्रायश्चित्तं स च कायोत्सर्ग्गः पंचविशत्युच्छ्वासप्रमाणः उच्छ्वासाश्च पादसमास इति पंचविंशतेश्चतुर्भिः

For Private and Personal Use Only

भागे हृते षट् श्लोका एकपादाधिका लभ्यंते ततश्चतुर्विंशतिस्तवः चंदेसु निम्मलयरा इति पादपर्यंतं कायोत्सर्गे चिंतनीय इति भावः ॥

एवमेव सेसएसुवि होइ निसज्जाए अंतरे गमणं । आगमणं जं तत्तो निरंतरगयागयं होइ ॥भा-११४॥

एवमेव भक्तपानयोरिव शेषेष्वपि स्थानेषु शयनासनादिषु यावत्नाद्यापि वेला भवति तावत् यावत् प्रतीचणं तदेतदत्रांतरं तस्मिन् अंतरे निषद्यायामुपवेशने केवलं गमनं प्रतिक्रमणीयं भवति तथाहि शयनं नाम संस्तारकादि आसनं पीठकादि तद्याचनार्थं क्वचनापि गतस्तत्र ग्लानचारित्वादिभिः कारणैः शरीरदुर्बलतया जातपरिश्रमो विश्रमितुकामः, संस्तारकादिप्रभुर्वा न विद्यते क्वचिदन्यत्र गतत्वात् ततस्तं प्रतीचितुकाम ऐर्यापथिक पापविशोधनाय गमनं प्रतीक्रमतीति आगमणं जं तत्तो इति एवं भक्तपानाद्यर्थं विश्रम्य कार्यसमाप्तौ ततः स्थानात् यदा भूयः स्वोपाश्रये प्रत्यावर्त्तते तदा केवलमागमनं प्रतिक्रमणीयं भवति यदि पुनरेतेष्वेव प्रयोजनेषु नोक्तप्रकारेणापांतराले विश्रमणं भवति तदा निरंतरे भवति उक्तलक्षणस्यांतरस्याभावे गतागतं गमनागमनं समुदितं प्रतिक्रमणीयं जायतेएवमर्हच्छ्रमणशय्यास्वपि गमनमागमनं गमनागमनं च प्रतिक्रमितव्यं भावनीयं, तद्यथा पाक्षिकादिषु जिनभवनादौ चैत्यवंदको गत्वा यदा स्नानादिदर्शननिमित्तमैर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य विश्राम्यति तदा केवलं गमनमेव प्रतिक्रमणीयं, ततः स्वोपाश्रये प्रत्यायातावागमनं विश्रामणासंभवे गमनागमनमिति, तथा पाक्षिकादौ येऽन्यवसतिषु सुसाधवस्तेऽवश्यं वंदनीया इति विधिस्ततस्तत्र वंदको गतो यदा विश्राम्यति तदागमनं, ततः स्वोपाश्रये प्रत्यागमने आगमनं, विश्रामणाभावे गमनागमनं प्रतिक्रमणीयमिति; उच्चारे प्रश्रवणे च हस्तशताद्

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

बहिर्व्युत्सृष्टेऽपांतराले प्राये विश्रामणासंभवात् गमनागमनं समुदितं प्रतिक्रमणीयं भवति, यदापि हस्तशतस्याभ्यंतरे उच्चारं प्रश्रवणं तन्मात्रकं वा परिष्ठापयति तदापि विचारे इति वचनात् ऐर्यापथिकीप्रतिक्रमणपुरस्सरः पंचविंशत्युच्छ्वासप्रमाणः कायोत्सर्गः प्रायश्चित्तं, संप्रति सुत्ते इति पदं व्यातिख्यासुराह ॥

उद्देससमुद्देसे सत्तावीसं तहा अणुन्नाए, अठेवयऊसासा पठवणा पडिक्कमणमादी ॥ भा० ११५ ॥

उद्देशो वाचनासूत्रप्रदानमित्यर्थः समुद्देशो व्याख्याअर्थप्रदानमिति भावः, अनुज्ञासूत्रार्थयोरन्यप्रदानं प्रदानं प्रत्यनुमननं एतेषु तथेतिशब्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थस्तेन श्रुतस्कंधपरिवर्त्तने अंगपरिवर्त्तने च कृते तदुत्तरकालमविधिसमाचरणपरिहाराय प्रायश्चित्तं कायोत्सर्गः सप्तविंशत्युच्छ्वासप्रमाणं पर्यन्तैकपादहीनः समस्तश्चतुर्विंशतिस्तवस्तत्र चिंतनीय इति भावः, अट्ठेवय इत्यादि । प्रस्थापनं स्वाध्यायस्य प्रतिक्रमणः कालस्य तयोः करणे कायोत्सर्गः प्रायश्चित्तमष्टावेवोच्छ्वासः अष्टोच्छ्वासप्रमाणः आदि शब्दात् पानकमपि परिस्थाप्यऐर्या पथिकी प्रतिक्रमणोत्तरकालं कार्योत्सर्गोऽष्टोच्छ्वासप्रमाणः करणीय इति द्रष्टव्यमेतच्चास्यैव व्यवहारस्य चूर्ण्यां दृष्टालिखितमिति । अत्रैवाक्षेपमभिधित्सुराह ः

पुव्वं पट्ठवणा खलु उद्देसाईयपच्छत्तो होंति; पट्ठवणुद्देसादिसु अणाणुपुव्वी कया किंनु ॥ भा० ११६ ॥

ननु पूर्वं प्रस्थापना खलु स्वाध्यायस्य क्रियते, पश्चादुद्देशादयो भवंति, ततः प्रस्थापनोद्देशादिषु व्यवस्थितेषु किंनु इत्याक्षेपे किमर्थं ननु अनानुपूर्वी अनंतरगाथायां कृता किमिति पश्चात् गाथायां पूर्व्वमुद्देशादय उक्तास्तदनंतरं प्रस्थापनमिति

For Private and Personal Use Only

भावः, नैष दोषो मतांतरेणैवंरूपाया अप्यानुपूर्व्याः संभवात् तथाचाह—

अज्झयणाणंति तयं पुव्वुत्तं पट्ठविज्जई जेहिं; तेसिं उद्देसादि, पुव्वमतो पच्छपट्ठवणा ॥ भा० ११७॥

यैराचार्यैरध्ययनानामुपलक्षणमेतदुद्देशकप्रभृतीनां च त्रितयं उद्देशसमुद्देशानुज्ञालक्षणं पूर्वोक्तं पूर्वप्रवर्त्तितं प्रस्थाप्यते उद्देशादिषु कृतेषु पश्चात्तेषां प्रस्थापना यैराचार्यैरुपवर्ण्यते तेषां मतेनायमेवक्रम इति वाक्यशेषः, अतः प्राक् गाथायां पूर्वमुद्देशादयः उक्ताः पश्चात् प्रस्थापनेति, संप्रति सुत्तेवा इति वाशब्दसमुच्चितं दर्शयति ॥

सव्वेसु खलियादिसु, ज्झाएज्जा पंचमंगलं; दो सिलोगेव चिंतेज्जा एगग्गो वाचिलक्खणं॥ भा० ११८॥

इह यदि बहिर्गमनं प्रयोजनानंतरप्रारंभे वा वस्त्रादेः स्खलनं भवति, आदि शब्दात् शेषापशकुनदुर्निमित्तपरिग्रहः तेषु सर्वेषु स्खलितादिषु समुपजातेषु विवक्षितप्रयोजनव्याघातसूचकेषु समुद्भतेषु तत्प्रतिघातनिमित्तं पंचमंगलमष्टोच्छ्वासप्रमाणं नमस्कारसूत्रं ध्यायेत् यदिवा यौ वा तौ वा स्वाध्यायभूतौ द्वौ श्लोकौ चिंतयेत्, अथवा यावताकालेन द्वौ श्लोकौ चिंत्येते तत्क्षणं तावंतं कालं एकाग्रः कायोत्सर्गस्थः सन् शुभमना भूयात् ॥

बिइयं पुण खलियादिसु उस्सासा होंति तहय सोलसय; तइयंमि उ बत्तीसा चउत्थंमि न गच्छएअन्नं॥११९

द्वितीयं वारं पुनस्तथा तेनैव प्रकारेण स्खलितादिषु विवक्षितप्रयोजनव्याघातसूचकेषु समुद्भूतेषु तत्प्रतिघातनिमित्तं कायोत्सर्गेउच्छ्वासाः षोडश भवंति षोडशोच्छ्वासप्रमाणः कायोत्सर्गः क्रियते इति भावः, तइमंमि उ इत्यादि, तृतीयवारे

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

तृतीयस्यां वेलायां स्खलितादिजातेषु तत्प्रतिघातनिमित्तं कायोत्सर्गे द्वात्रिंशदुच्छ्वासाः प्रतिक्षपणीयाः चतुर्थे वारे स्खलितानां प्रवृत्तौ स्वस्थानात् विवक्षितादन्यत् स्थानं न गच्छति, उपलक्षणमेतत् नाप्यन्यत् प्रयोजनं प्रारभते, अवश्यं भाविविघ्नसंभवात् संप्रति सुमिणदंसणे रातो इति व्याख्यानयन्नाह ॥

पाणवहमुसावादे अदत्तमेहुणपरिग्गहे, सुमिणे सयमेगंति अणुणऊसासाण ब्भवेज्जासि ॥ भा० १२० ॥

प्राणवधे मृषावादे अदत्तादाने मैथुने परिग्रहे च स्वप्ने कृते कारिते अनुमोदिते च केवलं मैथुने कारितेऽनुमोदिते एवं स्वयं कृते इत्थीविप्परियासे इत्यादिना प्रायश्चित्तस्य वक्ष्यमाणत्वात् कायोत्सर्गः प्रायश्चित्तं, तत्र कायोत्सर्गे शतमेकमन्यून-मुच्छ्वासानां क्षपयेत् पंचविंशत्युच्छ्वासप्रमाणं चतुर्विंशस्तवं चतुरो वारान् ध्यायेत् इति भावः अथवा अपरः प्रकारस्तमेव दर्शयति ॥

महव्वयाइं ज्झाएज्जा सिलोगे पंचविंशति, इत्थीविप्परियासे सत्तावीस सिलोइओ ॥ भा० १२१ ॥

महाव्रतानि दशवैकालिकश्रुतबद्धानि कायोत्सर्गे ध्यायेत् तेषामपि प्रायः पंचविंशतिश्लोकप्रमाणत्वात् यदिवा यान्तान्वा स्वाध्यायभूतान् पंचविंशतिश्लोकान् ध्यायेत् स्त्रीविपर्यासे पुनः स्वप्नसंभूते प्रायश्चित्तं कायोत्सर्गः सप्तविंशतिश्लोकिकः सप्तविंशतिश्लोकवान् अष्टोत्तरशतमुच्छ्वासानां तन्निमित्ते कायोत्सर्गे क्षपयेदिति भावः, उत्सर्गे प्रमाणमेव निरूपयति ॥

पायसमाउसासा कालपमाणेण होंति नायव्वा; एवं कालपमाणं काउस्सग्गे मुणेयव्वं ॥ भा० १२२ ॥

उच्छ्वासाः कालप्रमाणेन भवति ज्ञातव्याः पादसमाः किमुक्तं भवति यावत् कालेनैकश्लोकस्य पादश्चिंत्यते तावत्काल-

For Private and Personal Use Only

प्रमाणः कायोत्सर्गे उच्छ्वास इति तत्कालमुच्छ्वासानां कायोत्सर्गे ज्ञातव्यं, अथ ध्यानं योगनिरोधात्मकं, तत्र कायोत्सर्गे किं ध्यानं उच्यते ध्येयो योगनिरोध इति पूर्वमहर्षिवचनात् तच्च योगनिरोधात्मकं ध्यानं त्रिधा, तद्यथा काययोगनिरोधात्मकं, वाग्योगनिरोधात्मकं मनोयोगनिरोधात्मकं च तत्र कायोत्सर्गे किं ध्यानं ? उच्यते त्रिविधमपि मुख्यतस्तु मूकायिकं तथा चाह । छ।

कायचेट्ठं निरुंभित्ता मणं वायं च सव्वसो; वट्टइ काइए ज्झाणे, सुहुमुस्सासवं मुणी॥ भा० १२३ ॥

कायचेष्टां कायव्यापारं तथा मनोवाचं सर्वशः सर्वात्मना निरुध्य कायोत्सर्गः क्रियते, ततः कायोत्सर्गस्थो मुनि सूक्ष्मोच्छ्वासवान् उपलक्षणमेतत् सूक्ष्मदृष्टिसंचारादिवांश्च न खलु कायोत्सर्गे सूक्ष्मोच्छ्वासादयो निरुध्यंते, तन्निरोधस्य कर्तुमशक्यत्वात् वर्त्तते, कायिके ध्याने एतच्चैवमुच्यते तस्य स्पष्टमुपलक्ष्यमाणत्वात् यावता पुनर्वाचिकमानसे अपि ध्याने द्रष्टव्ये तथा चाह । छ ।

न विरुज्झंति उस्सग्गज्झाणा वाइयमाणसा, तीरिए पुण उस्सग्गे तिण्हमन्नयरेसिया ॥ भा० १२४ ॥

न विरुध्येते उत्सर्गे कायोत्सर्गे ध्याने वाचिकमानसे वाङ्मनोयोगयोरपि विषयांतरतो निरुध्यमानत्वात् सूत्रे च द्वित्वेपि बहुवचनं प्राकृतत्वात् उक्तं च बहुवयणमिति तीरं संजातमस्येति तीरितः परिपूर्णे सति सम्यग्विधिना पारितस्तास्मिन् तीरिते कायोत्सर्गे पुनस्त्रयाणां ध्यानानामन्यतरत् । अन्यतमत् स्यात् । पुनस्त्रितयमपि भंगिकश्रुतगुणनव्यतिरेकेण प्रायोऽन्यत्र व्यापारांतरे ध्यानत्रितयासंभवात्; अथ यथा कायोत्सर्गे किमन्येपि गुणाः संभवंति किंवा नेति उच्यते, संभवतीति

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ब्रूमस्तथा चाह । छ ।

मणसो एगग्गत्तं जणयइ देहस्स हणइ जडत्तं। काउस्सग्गगुणा खलु सुहदुहमज्झत्थया चेव ॥ भा०१२५॥

कायोत्सर्गस्य गुणाः कायोत्सर्गगुणाः खल्वमी तद्यथा कायोत्सर्गः सम्यग्विधिना विधीयमानो नाम मनसश्चित्तस्य एकाग्रत्वमेकाग्रलंबनतां जनयति, तच्चैकाग्रत्वं परमं ध्यानं जं थिरमज्झवसाणं तं ज्झाणमिति वचनात् देहस्य शरीरस्य जडत्वं जाड्यं हंति विनाशयति, प्रयत्नविशेषतः परमलाघवसंभवात् तथा कायोत्सर्गस्थितानां वासीचंदनकल्पत्वात् सुखदुःखमध्यस्थता सुखदुःखे परैरुदीर्यमाणे रागद्वेषाकरणमन्यथा सम्यक्कायोत्सर्गस्यैवासंभवात् उक्तं व्युत्सर्गार्हप्रायश्चित्तमिदानीं तपोर्हं वक्तव्यं, तपश्च रात्रिंदिवपंचकादारभ्य रात्रिंदिवपंचकादिवृध्ध्या तावन्नेयं यावत्षण्मासाः, तत्र येषु स्थानेषु रात्रिंदिवपंचकतपसान्युपदर्शयति; । छ ।

दंडगगहिनिक्खेवे, आवसियाए निसिहियाए य; गुरूणं च अप्पणामे, पंचराइंदिया होंति ॥भा० १२६।

दंडं गृह्णन् प्रत्युपेक्षते न प्रमार्जयतीत्येको भंगः, न प्रत्युपेक्षते प्रमार्जयतीति द्वितीयः न प्रत्युपेक्षते न प्रमार्जयतीति तृतीयः, प्रत्युपेक्षते प्रमार्जयतीति चतुर्थः । तत्राद्येषु भंगकेषु पश्चादानुपूर्व्या यथोत्तरं तपः कालविशेषिते लघुर्मासः प्रत्येकं प्रायश्चित्तं, चतुर्थे चत्वारो भंगास्तद्यथा दुःप्रत्युपेक्षते दुःप्रमार्जयति । १ । दुःप्रत्युपेक्षते सुप्रमार्जयति । २ । सुप्रत्युपेक्षते दुःप्रमार्जयति । ३ । सुप्रत्युपेक्षते सुप्रमार्जयति । ४ । अत्राद्येषु त्रिषु भंगेषु पश्चादानुपूर्व्या यथोत्तरं तपः कालविशेषितानि पंचरात्रिंदिवसानि प्रायश्चित्तं, चतुर्थे भंगे शुद्धो विधिना प्रवृत्तेः, इहाद्यास्त्रयो भंगका मासलघुप्रायश्चित्तविषयाः, प्रस्तावा-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

दुक्ता यावता वक्ष्यमाणेषु मासिकेषु प्रायश्चित्तेषु द्रष्टव्याः यथा दंडकग्रहणेऽभिहितं तथा दंडकनिक्षेपेऽपि वक्तव्यं, नवरं निक्षेपेऽधस्तात् भूमेरुपरि च दंडशिरःसंपर्कविषयभित्तिप्रदेशे प्रमार्जना कर्त्तव्या । तथा वसतेर्निर्गच्छन् यद्यावश्यकीं न करोति वसतौ प्रविशन्वा नैषेधिकीं तत आवश्यक्या अकरणे नैषेधिक्या अकरणे च प्रत्येकं प्रायश्चित्ते रात्रिंदिवपंचकं तथा गुरूणां च अप्पणामे इति अप्रणामग्रहणं हस्तोत्सेधादेरुपलक्षणं ततोऽयमर्थः अवश्यकरणीयप्रयोजनवशतः स्वोपाश्रयाद्बहिर्निर्गतो भूयः प्रतिश्रये प्रविशन् नमो खमासमणाणमिति न ब्रूते प्रणामं वा न करोति नापि हस्तानां क्षणिकत्वेपि हस्तोत्सेधं तदा प्रायश्चित्तं रात्रिंदिवंपंचकं । छ ।

वेंटियगहनिक्खेवे निट्ठीवणा आयवो य छायं च; थंडिल्लकण्हभोमे गामे राइंदिया पंच ॥भा० ११७॥

संस्तारकं वेटलिकाया ग्रहणे निक्षेपे च प्रत्येकं दंडकं इव सप्तभंगकं तत्रापि दंडक इवाद्येषु त्रिषु भंगकेषु पश्चादनुपूर्व्या यथोत्तरं तपः कालविशेषिते प्रत्येकं लघुमास उत्तरेषु त्रिषु भंगकेषु प्रत्येकं रात्रिंदिवपंचकं, सप्तमे तु भंगे शुद्धः निट्ठीवणादित्ति निष्ठीवनादौ इह साधवो द्विधा गच्छगता गच्छविनिर्गताश्च तत्र ये गच्छनिर्गतास्ते नियमादनिष्ठीवका औपग्राहिकमल्लकाद्युपकरणासंभवात् गच्छगता अपि ये विधिना निष्ठीव्यंति, ते अनिष्ठीवका एव, न प्रायश्चित्तविषयाः । अविधिना खेलमल्लकनिष्ठीवने दंडक इव सप्त भंगा दंडक इवैव चाद्येषु प्रत्येकं लघुमासः, उत्तरेषु त्रिषु प्रत्येकं रात्रिंदिवपंचकं, सप्तमभंगवर्त्तिनस्त्वनिष्ठीवका एव विधिना निष्ठीवनात् उपरितनेष्वपि च त्रिषु भंगेषु यदि भूमौ निष्ठीवति, तदा मासलघु, यच्च निष्ठीवने प्राणिनां परितापनाद्युपजायते, तन्निष्पन्नं च तस्य प्रायश्चित्तं, आदि शब्दात् कंडूयनपरिग्रहः कंडूयनेपि हि दंडक इव

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सप्तभंगकं तथैव प्रायश्चित्तविधिः तथा वस्त्रादिकमातपात् छायं छायाया वा आतपे संक्रामयन्न प्रत्युपेक्षते न प्रमार्जयतीत्यादयो पूर्ववत् सप्तभंगाः। छ। पूर्ववदेव चाद्येषु षट्सु भंगकेषु प्रायश्चित्तविधिः सप्तमे भंगे शुद्धः थंडिल्लेत्यादि मार्गे व्रजन् अस्थंडिलात् स्थंडिले स्थंडिलाद्वा अस्थंडिले तथा कृष्णभूमात् प्रदेशात् नीलभूमौ नीलभूमेर्वा कृष्णभूमीप्रदेश एवं शेषवर्णेष्वपि प्रत्येकं योजनीयं, तथा। अध्वनो ग्रामे ग्रामप्रवेशे ग्रामाद्वा अध्वनि संक्रामन् पादौ न प्रत्युपेक्षते न प्रमार्जयतीत्यादयो दंडक इव प्रत्येकं सप्तभंगाः षट्सु भंगकेषु प्रायश्चित्तविधानं सप्तमभंगे तु शुद्धः, संप्रति लाघवमपेक्षमाणच्छेदार्हमपि प्रायश्चित्तमत्रैव विषये प्रतिपादयति

एएसिं अण्णयरं, निरंतरं अतिचरेज्ज तिक्खुत्तो; निक्कारणम गिलाणे पंच उराइंदिया छेदो ॥भा० १२८॥

एतेषामनंतरोदितानां रात्रिदिवपंचकप्रायश्चित्तविषयाणां स्थानानामन्यतरत् स्थानमग्लानो निष्कारणं यदि निरंतरमतिचरेत् त्रित्रिकृत्वस्त्रीन् वारान् तदा तत्पर्यायस्य छेदः क्रियते पंचरात्रिंदिवानि उपलक्षण मेतत् येष्वनंतरोदितेषु स्थानेषु मासलघुकानि प्रायश्चित्तान्युक्तानि तेषामन्यतरत् स्थानमग्लानो निष्कारणं यदि निरंतरं त्रीन्वारानतिचरति तदा तत्पर्यायस्य छेदो मासिक इति द्रष्टव्यं, संप्रति मासिकानि प्रायश्चित्तानि बिभणिषुराह । छ ।

हरियाले हिंगुलए मणोसिले अंजणे य लोणे य; मीसगपुढविक्काए, जह उदउल्ले तहा मासो ॥भा० १२९॥

यथा उदकार्द्रे तथेति वचनात् एवमत्र प्रतिपत्तव्यं, यथा उदकार्द्रे उदकम्रक्षिते करे मात्रके वा भिक्षां गृह्णतः प्रायश्चित्तं लघुर्मासः, तथा हरिताल हिंगुलक मनःशिलाः प्रतीताः, अंजनं सौवीरांजनादि लवणं सामुद्रादि एते सचित्त पृथिवीकायभेदाः,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

उपलक्षणमेतत् तेन शुद्ध पृथिव्यूषगेरुकवर्णिका सेटिका सौराष्ट्रिक्यादयोऽपि सचित्तपृथिवीकायभेदाः प्रतिपत्तव्याः । तथा मिश्रकः सचित्ताचित्तरूपः कर्दमादिर्हरितालादिर्वा पृथिवीकायः, एतेष्वपि, किमुक्तं भवति ? एतैरपि प्रत्येकं म्रक्षिते करे मात्रके वा भिक्षामाददानस्य लघुर्मासः, एतत्पुनः संप्रदायादवसातव्यम्, सचित्तमिश्रपृथिवीरजोगुंठिते सचित्तमिश्रोदकास्निग्धे वा करे मात्रके वा भिक्षामुपाददानस्य पंचरात्रिं दिवानि उक्तं च ससणिद्धे ससरक्खे पणगमिति तथा वनस्पतिकायो द्विविधः परीत्तोऽनंतकायश्च एकैकस्य त्रयो भेदाः पिष्टं कुकुस्सा उत्कुटितं च पिष्टं कुकुसाश्च प्रतीताः उत्कुटितश्चिंचनकादिः तत्र त्रिविधैरपि सचित्तमिश्रपरीत्तवनस्पतिकायैः संस्पृष्टे करे मात्रके वा भिक्षां गृह्णतो लघुर्मासः, अनंत सचित्त मिश्रवनस्पतिकायैस्त्रिविधैरपि संस्पृष्टे गुरुमासः पुरःकर्म्मणि पश्चात्कर्म्मणि च केचिदाहुर्लघुमासोऽपरे चत्वारो लघवः, उक्तं च कल्पचूर्णौ पुरकम्मपुच्छकम्मेहिं चउलहु इति । छ ।

सज्झायस्स अकरणे, काउस्सग्गे तहा अपडिलेहा; पोसहियतवेयतहा अवंदणा चेइयाणं च ॥ भा० १३०॥

स्वाध्यायस्य वाचनादेरकरणे सामान्यतो मासनिष्पन्नं प्रायश्चित्तमिति योगः । अत्रेयं भावना सूत्रपौरुषीं यदि न करोति, ततो मासलघु प्रायश्चित्तं, अर्थपौरुषीं न करोति मासलघु द्वेसूत्रपौरुष्यावकुर्वतो द्वौ लघुमासौ, तिसृणां सूत्रपौरुषीणामकरणे त्रयो लघुमासाः, चतसृणामपि सूत्रपौरुषीणामकरणे चतुर्मासलघु काउस्सग्गे इति अकरणे इत्यत्राप्यनुवर्त्तते आवश्यकप्रतिबद्धकायोत्सर्गस्य सूत्रे सप्तमी षष्ठीसप्तम्योरर्थं प्रत्यभेदात् अकरणे सामान्यतो मासनिष्पन्नं प्रायश्चित्तमिति सर्वत्रापि योजनीयं, भावना त्वत्रापीयं आवश्यके एकं कायोत्सर्गं न करोति मासलघु, द्वौ न करोति द्विमासलघु, त्रीन् कायोत्सर्गान्न करोति

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

त्रिमासलघु, सकलमेवावश्यकं न करोति चतुर्मासलघु, तथा उपविष्टः सुप्तो वा यद्यावश्यकं करोति प्रावरणप्रावृतो वा वंदनकानि आवश्यके ददाति, दोषैरुपेतानि वा ददाति प्रायश्चित्तं मासलघु, नवरं यत्र माया तत्र मासगुरु, तथा पडिलेहा इति विभक्तेरत्र लोपः प्राकृतत्वात् अप्रत्युपेक्षायां प्रत्युपेक्षाया अकरणे सामर्थ्यादवसीयते तत्रोपधिर्द्विधा औघिकऔपग्राहिकश्च औघिकस्त्रिधा जघन्यो मध्यमः उत्कृष्टश्च, तत्र जघन्यः चतुर्द्धा तद्यथा। मुखपोतिका पात्रकेसरिका गोच्छकः पात्रस्थापनं च उक्तं च मुहपोत्ती पायकेसरिया गोच्छए पायठवणं च एस चउव्विहो जहन्नो इति मध्यमः षड्विधः तद्यथा पटलानि रजस्त्राणं पात्रबंध चोलपट्टः मात्रकं रजोहरणं च आह च पडलाइं रयत्ताणं पत्ताबंधो य चोलपट्टो य, मत्तग रयहरणं वि य मज्झिमगो छव्विहो नेओ; उत्कृष्टश्चतुर्विधः तद्यथा पतद्ग्रहस्त्रयःकल्पाः उक्तं च उक्कोसो चउव्विहो पडिग्गहो तिन्निपच्छागा इति। आर्यिकाणामप्युपधिरौघिकस्त्रिविधस्तद्यथा जघन्यो मध्यम उत्कृष्टश्च तत्र जघन्यः चतुर्विधो मुखपोतिकादिरूपः प्रागुक्तः, मध्यमस्त्रयोदशविधस्तद्यथा पात्रबंधो १ रजोहरणं २ पटलानि ३ रजस्त्राणं ४ मात्रकं ५ कमठक ६ अवग्रहानंतकं ७ पट्ट ८ अर्द्धोरुकः ९ चलनिका १० कंचुकः ११ अवकत्ती १२ वैकत्ती १३ उक्तंच पत्ताबंधाइया चउरो ते चेव पुव्वनिद्दिट्ठा मत्तो य कमढकं वा, तह ओग्गहणंतगं चेव ॥ १ ॥ पट्टो अद्धोरू चिय चलणि य तह कंचुगे य उगच्छी; वेयगच्छी तेरसमा अज्जाणं होइ नायव्वा ॥ २ ॥ उत्कृष्टोऽष्टविधस्तद्यथा पतग्रहस्त्रयः कल्पा अभ्यंतरनिवसनी बहिर्निवसनी संघाडी स्कंधकरणी उक्तं च उक्कोसा अट्ठविहो चउरो ते चेव पुव्वदिट्ठाजे साहूणं अण्णे य इमे चउरो अब्भितरबाहिनियंसणी संघाडो खंधकरणी य इति औपग्राहिकोपि साधूनामार्यिकाणां च त्रिविधस्तद्यथा जघन्यो मध्यम उत्कृष्टश्च तत्र पीठनिपद्यादंडकप्रमार्जनीडगलक पिप्पल-

For Private and Personal Use Only

कसूची नखरदनिकादिर्जघन्यः, मध्यमो दंडक पंचविध उच्चारप्रश्रवणखेलमल्लकादिरूपः आर्यिकाणामधिको चारकः उत्कृष्टोऽन्त्याः संस्तारक एकांगिका इतरो वा, द्वितीयपदे पुस्तकपंचकं फलकं च उक्तं च अक्खासंथारो वा दुविहो एगंगिको व इयरो वा बिइय पय पोत्थपणगं फलगं तह होइ उक्कोसो ॥ १ ॥ तत्रोत्कृष्टमुपधिं यदि यथाकालं न प्रत्युपेक्षते चतुर्मासलघु मध्यमं यदि न प्रत्युपेक्षते तदा मासगुरु जघन्यं न प्रत्युपेक्षते पंचरात्रिदिवानि; दोषैः प्रत्युपेक्षते मासलघु पोसहिय तवे य तहा इति पोषं दधाति इति पोषधं अष्टमी पाक्षिकादि, पोषधे भवं पौषधि तच्च तत् तपश्चर्या पौषधिकतपस्तस्मिन्नक्रियमाणे इति सामर्थ्यात् गम्यते, सामान्यतो मासनिष्पन्नं प्रायश्चित्तमिति योजना, तद्यथा अष्टम्यां चतुर्थं न करोति मासलघु पाक्षिके न चतुर्थं करोति मासगुरु चतुर्म्मासके षष्ठस्याकरणे चतुर्म्मासलघु सांवत्सरिके अष्टमं न करोति चतुर्मासगुरु, तथा एतेष्वेव अष्टमीपाक्षिकादिषु चैत्यानां जिनबिंबानां च शब्दात् ये अन्यस्यां वसतौ सुसाधवस्तेषामप्यवंदने मासलघु तथा ये चैत्यभवनस्थिता वैकालिकं प्रतिक्रम्य अकृते आवश्यके प्रभाते च कृते आवश्यके यदि चैत्यानि न वंदंते तेषामपि मासलघु उक्तं चास्यैव व्यवहारस्य चूर्णौ एएसु चेव अट्ठमीमादीसु चेइयाइं साहुणो वाजे अण्णाए वसहीए ठिया ते न वंदंति मासलघु जइचेइयघरे ठिया वेयालियं कालं पडिक्कंता अकए आवस्सए गोसे य कए आवस्सए चेइए न वंदंति तो मासलहु इति, सांप्रतमेनामेव गाथां व्याचिख्यासुः प्रथमतः सज्झायस्स अकरणे इत्येतत् व्याख्यानयति ॥ छ ॥

सुतत्थपोरिसीणं अकरणे मासो उ होइ गुरुलहुगो, चाउक्कालं पोरिसि उवायणं तस्स चउलहुगा ॥भा०१३१

सूत्रार्थपौरुष्योः सूत्रपौरुष्याः अर्थपौरुष्या इत्यर्थः अकरणं यथाक्रमं गुरुमासो लघुमासः, अर्थपौरुषी हि प्रज्ञादिवि-

शिष्टसामर्थ्यपेक्षा सूत्रायत्ता च, सूत्रपौरुषी त्वभिनवदीक्षितेनापि जडमतिनापि च यथाशक्ति अवश्यं कर्तव्या, सूत्राभावे सर्वस्याप्यभावादतः सूत्रपौरुष्या अकरणे मासगुरु, अर्थपौरुष्या अकरणे मासलघु, द्वयोः सूत्रपौरुष्योरकरणे द्वौ लघुमासौ तिसृणां पौरुषीणामकरणे त्रयो लघुमासा इति सामर्थ्यात् प्रतिपत्तव्यं, चाउकालमित्यादि चतुःकालं दिवारात्रिगतं प्रथमचरमप्रहररूपेषु चतुर्षु कालेषु सूत्रपौरुषीरवपातयतो भ्रंशयतोऽकुर्वत इत्यर्थः चतुर्लघुका श्चत्वारो लघुमासाः संप्रति काउसग्गे इति व्याख्यानयति ॥ छ ॥

जइ उसग्गे न कुणइ तइमासा निसण्णए निवण्णेय, सव्वं चेत्रावस्सं न कुणइ तहियं चउ लहुंति ॥ भा० १३२

आवश्यके प्राभातिके वैकालिके वा यावतः कायोत्सर्गान् न करोति तातिमासा स्तस्य प्रायश्चित्तं, एकं चेन्न करोति एकोलघुमासः । द्वौ न करोति द्वौ लघुमासौ त्रीन्न करोति त्रयो लघुमासा तथा निषण्ण उपविष्टो निर्वन्नः पतितः सुप्त इत्यर्थः। चशब्दात् प्रावरण प्रावृतो वा यद्यावश्यकं करोति तदा सर्वत्र मासलघु, यदि पुनः सर्वमेवावश्यकं न करोति चतुर्लघु चत्वारो लघुमासा प्रायश्चित्तं । अधुना अपडिलेहा इति व्याचष्टे ॥ छ ॥

चाउम्मासुक्कोसे, मासिय मज्झे य पंचउ जहन्नो, उवहिस्स अपेहाए एसा खलु होइ आरुवणा ॥ भा० १३३॥

उत्कृष्टे उत्कृष्टस्य प्रागुक्तस्वरूपस्य उपधेरप्रेक्षायामप्रत्युपेक्षायां चत्वारो लघुमासा मध्ये मध्यस्योपधेरप्रत्युपेक्षायां लघुमासा जघन्ये जघन्यस्य पंचरात्रिं दिवानि एषा खलु भवति आरोपणा प्रायश्चित्तमप्रत्युपेक्षायामिति, संप्रति पोसहियतवेय इति व्याख्यानयति ॥

For Private and Personal Use Only

चउछट्ठऽट्ठमकरणे अट्ठमिपक्ख चउमास वरिसेय; लहुगुरुलहुगागुरुगा, अवंदणे चेइ साहूणं ॥भा० १३४॥

अत्र यथासंख्येन पदयोजना सा चैवं अष्टम्यां चतुर्थस्याकरणे मासलघु, पाक्षिके चतुर्थस्याकरणे मासगुरु चतुर्म्मासे षष्टस्याकरणे चत्वारो लघुमासा सांवत्सरिके अष्टमस्याकरणे चत्वारो गुरुमासाः, तथा एतेषु चाष्टम्यादिषु दिवसेषु चैत्यानामन्यवसतिगतसुसाधूनां चावंदने प्रत्येकं मासलघु, संप्रति लाघवार्थमत्रैव छेदार्हं प्रायश्चित्तमाह ॥ छ ॥

एएसु तिठाणेसुं, भिक्खु जो वट्टए पमाएणं, सो मासियं ति लग्गइ उग्घायं वा अणुग्घायं॥भा० १३५॥

एतेष्वनंतरोदितेषु स्थानेषु तित्ति त्रिः त्रीन् वारान् यो भिक्षुः प्रमादेन वर्त्तते, प्रमादेनैषां स्थानानामन्यतरत् त्रीन्वारान् अति चरति स मासिकं सामान्यतो मासनिष्पन्नं, छेदमुघातं लघु, अनुदघातं गुरुकं लगति प्राप्नोति, यत्र यति मासा लघवो गुरवो तपःप्रायश्चित्तं, तत्र तति मासा लघवो गुरवो वा छेद इति यावत्, संप्रति शेषाणि यानि चातुर्म्मासिकानि षण्मासिकानि वा प्रायश्चित्तानि ये वा भणिता छेदा यानि च मूलानवस्थितपारांचितानि तदेतत् सर्वमेकगाथया विवक्षुराह ॥ छ ॥

छक्कायचउसु लहुगा, परित्तलहुगा य गुरुग साहारे, संघट्टण परितावण लहुगुरुगतिवायणेमूलं ॥भा.१३६॥

षट्कायाः पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतित्रसकायरूपाः तेषां मध्ये चतुर्षु पृथिव्यप्तेजोवायुरूपेषु संघट्टनादिभिर्लघुकाः प्रायश्चित्तं परीत्ते प्रत्येकवनस्पतिकायेपि च लघुकाः साधारे अनंतवनस्पतिकायिके संघट्टनादिषु गुरुकाः तथा द्वींद्रियादीनां संघट्टने परितापने च यथायोगं लघुका गुरुकाश्च प्रायश्चित्तमतिपातने विनाशे मूलं इयमत्र भावना पृथिवीकायं संघट्टयति

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

मासलघु, परितापयति मासगुरु। अपद्रावयति जीविताद् व्यपरोपयति इत्यर्थः। चतुर्थलघु एवमप्काये तेजस्काये वायुकाए प्रत्येकवनस्पतिकाये च द्रष्टव्यं। छ।

उक्तंच छक्कायादिम चउ तइयपरित्तंमि होति वणकाए, लहुगुरुमासो चउलहु संघट्टण परितावउद्दवणे ॥ १ ॥ एतत् प्रायश्चित्तमेकैकस्मिन् दिवसे संघट्टनादिकरणे यदि पुनर्द्वौद्वौ दिवसौ पृथिव्यादीन् संघट्टयति तदा मासगुरु परितापयति चतुर्लघु जीविताद् व्यपरोपयति चतुर्गुरुकं त्रीन्दिवसान्निरंतरं पृथिव्यादीन्संघट्टयति चतुर्लघु परितापयति चतुर्गुरु अपद्रावयति षड्लघु निरंतरं चतुरो दिवसान् संघट्टेन चतुर्गुरु परितापने षड्लघु अपद्रावणे षड्गुरु पंचदिवसान् निरंतरं पृथिव्यादीनां संघट्टने षड्लघु परितापने षड्गुरु अपद्रावणे मासिकछेदः षड्दिवसान्निरंतरं संघट्टने षड्गुरु परितापने मासिकच्छेदः अपद्रावणे चतुर्म्मासच्छेद सप्तदिवसान्निरंतरं पृथिव्यादीनां संघट्टने मासिकच्छेदः परितापने चतुर्मासिकः अपद्रावणे षण्मासिकः अष्टौ दिवसान्निरंतरं पृथिव्यादीनां संघट्टने चातुर्मासिकः परितापने षण्मासिकः अपद्रावणे मूलम्।

उक्तं च, दोहि दिवसेहिं मासगुरुए आढवेत्ता चउगुरु ते वाति जाव ठाट्ठहिसयं ति ॥

अनंतवनस्पतिकायिकं संघट्टयति मासगुरु परितापयति चतुर्लघु, अपद्रावयति चतुर्गुरु, द्वित्रि दिवसादि निरंतरसंघट्टनादिषूत्तरोत्तरैकैकस्थानवृद्धितः सप्तभिर्दिवसैर्मूलं, द्वींद्रियं संघट्टयति चतुर्लघु परितापयति चतुर्गुरु अपद्रावयति षड्लघु, अत्रद्व्यादिदिवसनिरंतरं संघट्टनादिषु षड्भिर्दिवसैर्मूलं, त्रींद्रियं संघट्टयति चतुर्गुरु परितापयति षड्लघु अपद्रावयति षड्गुरु अत्रपंचभिदिवसैर्मूलं चतुरिंद्रियं संघट्टयति षड्लघु, परितापयतः षड्गुरु अपद्रावयतो मासिकछेदः

For Private and Personal Use Only

अत्र चतुर्भिर्दिवसैर्मूलं पंचेंद्रियं संघट्टयतः षट्गुरु परितापयतः च्छेदापद्रावयतो मूलमत्र द्वयोर्दिवसयोरनवस्थाप्यं त्रिषु दिवसेषु पारांचितमिति, तदेवमुक्तं सप्रभेदं प्रतिसेवनाप्रायश्चित्तमधुना संयोजनाप्रायश्चित्तं वक्तव्यं; अस्मिंश्च व्याख्याते यतः प्ररूपणापृथक्त्वमित्ये तदपि द्वारं व्याख्यातं द्रष्टव्यं तत्र चोदकः संयोजनादीनां भेदानां प्ररुपणा पृथक्त्व माक्षिपन्नाह । छ ।

पडिसेवणं विणा खलु संजोगारोवणा न विज्जंति। मायाच्चिय पडिसेवा अइप्पसंगोयं इति एक्कं॥ भा०

इह प्रायश्चित्तं सर्वमुत्पद्यते प्रतिसेवनातो, न खलु मूलगुणप्रतिसेवनामुत्तरगुणप्रतिसेवनां वा विना कापि प्रायश्चित्तः संभवः पडिसेवियंमि दिज्जइ पच्छित्तं इहरहाउपडिसेहो इति वचनात् ततः संयोजनाप्रायश्चित्तमारोपणाप्रायश्चित्तं च प्रतिसेवनामंतरेण न भवतीति तयोः प्रतिसेवनायामेवांतर्भावः प्रतिकुंचनाप्रायश्चित्तमपि न प्रतिसेवनातः पृथगुपपन्नं, यतः प्रतिकुंचना नाम माया तथा चोक्तं पलिउंचणंति य मायत्तियनियडित्तियएगट्ठाए इति माया च प्रतिसेवना तत एकमेव प्रतिसेवनाप्रायश्चित्तमुपपत्तिमत्, न शेषाणि त्रीणि संयोजनादीनि पृथक् प्रायश्चित्तानि अन्यथैवमतिप्रसंगआपद्यते, तथाहि संयोजनादीनि त्रीणि प्रायश्चितानि प्रतिसेवनारूपाणि भवंत्यपि प्रतिसेवना भवंति ततः प्रतिसेवनापि न प्रतिसेवना स्यात् विशेषाभावात् अनिष्टं चैतत् तस्मादेकमेव प्रायश्चित्तं प्रतिसेवना, न शेषाणीति एव चोदकेनाक्षिप्ते प्ररूपणापृथक्त्वे सूरिरुत्तरमाह । छ । १३७

एगाहिगाणवि नाणत्तं केत्तियाव दिज्जंति । आलोयणाविहीविय इयनाणत्तं चउण्हंपि ॥ भा०१३८॥

एकाधिकारिकानि नाम एकस्मिन् शय्यातरपिंडादावधिकृतदोषेऽनालोचिते एव यानि शेषदोषसमुत्थितानि प्रायश्चित्तानि

तान्येकाधिकारिकाणि, एकाधिकारे भवानि एकाधिकारिकाणि अध्यात्मादित्वादिकणितिव्युत्पत्तेः तेषामप्येकाधिकारिणां नानात्वं न पुनरैकाधिकारितया एकत्वमिति प्रज्ञापनाय तदर्थं संयोजनाप्रायश्चित्तं पृथगुच्यते नानात्वमेव गाथाद्वयेन दर्शयति ।छ।

सेज्जायरितिपिंडे याउदउल्ले खलु तहा अभिहडेय, आहाकम्मेय तहा सत्तउ सागारिए मासा ॥भा० १३९॥

केनापि साधुना प्रथमतः शय्यातरपिंड उपभुक्त तस्मिन्ननालोचित एव तदनंतरमुदकार्दमासेवितं, ततोभ्याहृतं तदनंतरमाधाकर्म्मिकं एतानि चत्वार्यप्येकाधिकारिकाणि अधिकृत एव शय्यातरपिंडदोषे अनालोचिते शेषदोषप्रायश्चित्तानां संभवात् एतेषां चैकाधिकारिकाणामपि नानात्वं नतु शय्यातरपिंडे एव शेषाण्यंतर्भवंति, ततः सर्वाण्यपि पृथगालोचनीयानि न केवल एवैकः शय्यातरपिंड इति परिज्ञानाय संयोजना दर्श्यते तत्र शय्यातरपिंडे मासलघु उदकार्द्रेपि मासलघु स्वग्रामाहृतेपि मासलघु आधाकर्म्मिके चत्वारो गुरुमासाः गुरुगा आहय इति वचनात् एवं शय्यातरपिंडे अधिकृते संयोजनाप्रायश्चित्तं सप्तमासास्तथा चाह सत्तउ सागारिए मासा सागारिको नाम शय्यातरस्तस्मिन्सागारिकेसागारिकपिंडे अधिकृते एकाधिकारिकाणामपि नानात्वात् संयोजनाप्रायश्चित्तं सप्तमासाः;

रण्णो आहाकम्मे उदउल्ले खलु तहा, अभिहडेय दसमास रायपिंडे उग्गमदोसाइणाचेव ॥भा० १४०॥

केनापि प्रथमतो राजपिंड उपभुक्तस्ततस्तेनैव राजपिंडे उपभुक्त अनालोचिते एवाधाकर्मिकमुपभुक्तं, तदनंतरमुदकार्द्रं, ततोऽभ्याहृतमेवमेतान्यपि चत्वार्येकाधिकारिकाणि अधिकृत एव राजपिंडदोषे शेषदोषाणां संभवात् एतेषां च नानात्वमिति पृथगालो-

For Private and Personal Use Only

चनायां संयोजना दर्श्यते राजपिंडे चत्वारो गुरुमासाः आधाकर्म्मिकेपि चत्वारो गुरुमासाः उदकार्द्रे लघुमासः अभ्याहृतेपि लघुमास इत्यधिकृते राजपिंडे उद्गमदोषादिना उद्गमदोषेण आदिशब्दादुत्पादनादोषेणैषणादोषेण चशब्दादन्येन च यथासंभवं संयोजनायां दसमासाः प्रायश्चित्तं एवमनया दिशा तत्तद्दोषं संयोजनातः संयोजनाप्रायश्चित्तमवसातव्यं, एवं संयोजनाया-मनुमतायां माभूदपरिमाणा शंकेति कस्मिन् तीर्थे कति मासा दीयंते प्रायश्चितमिति परिज्ञानाय संयोजनात् आरोपणा प्रायश्चित्तं पृथकृतं आलोयणाविहीवियत्ति यत् यथा प्रतिसेवितं तत्तथैवालोचितव्यं नतु मायया प्रतिकुंचनीयमन्यथा मायया प्रतिकुंचने मायाप्रत्ययमधिकं मासगुरुं प्राप्नोतीत्येवं ज्ञापितः सन् यथाप्रतिसेवितमालोचयते, तत आलोचनाविधि रपिसम्यग् ज्ञापितः स्यात् अपिशब्दादेवं ज्ञापितो यदा माययान्यथालोचयते तदा आरोपणायां क्रियमाणायां यत्र मासलघु आभवति तत्र मासगुरु प्रदातव्यमिति ज्ञापनार्थमारोपणातः प्रतिकुंचनाप्रायश्चित्तं भिन्नं कृतमिति एवमुक्तेन प्रकारेण चतुर्णामपि प्रायश्चित्तानां नानात्वमिति उक्तं संयोजनाप्रायश्चित्तं तदुक्तौ यतः प्ररूपणापृथक्त्वामिति द्वारमप्युक्तं, सांप्रतमारोपणा-प्रायश्चित्तमाह । छ ।

पंचादि आरोवणानेयव्वा जाव होंति छम्मासा, तेण पणगादियाणं छण्हुवरि ज्झोसणं कुज्जा ॥१४१॥

रात्रिंदिवपंचकादारभ्यारोपणा पंचादि रात्रिंदिवपंचकादिका आदिशब्दात् दश पंचदश विंशतिः रात्रिंदिवमासिकादिपरि-ग्रहः ज्ञातव्यः, तावत् यावत् षण्मासा भवंति, नाधिकं यत् एवं तेन कारणेन षण्णां मासानामुपरि पणगाइयाणंति रात्रिंदिव पंचकादीनां ज्झोषणामपनयनं कुर्यात्, षण्मासानामुपरि यदापद्यते प्रायश्चित्तं, तत्सर्वं त्यज्यते इति भावः उक्तं च चूर्णौ ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

छम्मासाणपरं जं आवज्जइतं सव्वं छुंडिज्जइ, इति अत्र चोदक आह ।

किं कारणं न दिज्जइ छम्मासाण परतोउ आरुवणा । भणइ गुरु पुण इणमो, जं कारण ज्झोसियासेसा ।१४२

षण्मासानां परत आरोपणाप्रायश्चित्तं न दीयते । अत्र किं कारणमाचार्यः प्रतिवचनमाह । जं कारणं ति निमित्तकारणहेतुषु सर्वा विभक्तय इति वचनात् । अत्र हेतौ प्रथमा ततोयमर्थः येन कारणेन पण्मासानां परतः शेषाणि रात्रिंदिवपंचकादीनि प्रायश्चित्तानिज्झोषितानि त्यक्तानि तत्कारणं पुनरिदं वक्ष्यमाणमिति गुरुर्भणति तदेव कारणं दर्शयति । छ । आरोवणानिप्फन्नं छउमत्थे जं जिणेहि उक्कोसं, तं तस्सउ तित्थंमीववहरणं धन्नपिडगं च ॥ १ ॥ छद्मस्थे छद्मस्थकाले यत् जिनैः स्वस्वकालापेक्षया उत्कृष्टं तपः कर्म्म कृतं तस्य तीर्थकरस्य तीर्थे तुरवकारार्थो भिन्नक्रमश्च स चैवं योजनीयस्तदेव तावत्प्रमाणमेवारोपणानिष्पन्नं तपःकर्म्म व्यवह्रियते इति व्यवहरणं बहुलवचनात्कर्म्मण्यनट् व्यवहरणीयमिति भावः किंचेत्यत आह धान्यपिटकमिव धान्यप्रस्थक इव किमुक्तं भवति येन राज्ञा यो धान्यप्रस्थकः स्थापितस्तत्काले स एव व्यवहर्त्तव्यो न पुरातनो नाप्यन्यः स्वमतिपरिकल्पितस्तथा भगवतापि तीर्थकरेण येन छद्मस्थकाले यावत् प्रमाणमुत्कृष्टं तपःकर्म कृतं तस्य तीर्थे आरोपणानिष्पन्नप्रायश्चित्तमपि तावत्प्रमाणमेव व्यवहरणीयं नाधिकमन्यथा राजाज्ञाखंडनतो राजप्रयुक्तदंडस्य च भगवदाज्ञाखंडनतः संसारदंडस्य प्रवृत्तेः एतमेव धान्यपिटकदृष्टांतं भावयति ।

जोजया पत्थिवो होइ सो तया धन्न पत्थगं, ठावे अन्नं पुरिल्लेणं ववहरंते य दंडए ॥२॥ १४३ ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

यो यदा पार्थिवः पृथिवीपतिर्भवति स तदास्वकालं धान्यं प्रस्थकमन्यं स्थापयति, तस्मिंश्च स्थापिते ये पुरिल्लेखं—ति, पुरातनेनोपलक्षणमेतत् स्वमतिपरिकल्पितेन वा व्यवहरंति तान् तथा व्यवहरतो दंडयति एवं तिर्थकृदपि भगवान् यो यावत् प्रमाणमुत्कृष्टं तपःकर्म्म छद्मस्थकाले कुर्वन् तपःकर्म्मपरिमाणं व्यवस्थापयति स स्वतीर्थे तावत्प्रमाणादधिकं तपःकर्म्म व्यवहारतः संसारदंडेन दंडयति तस्मात्तस्य तीर्थे तावत्प्रमाणमेव व्यवहर्त्तव्यमिति। अथ कस्य तीर्थे कियत्प्रमाणं तपःकर्म्मेत्यत आह

संवच्छरं तु पढमे मज्झिमगाणट्ठमासियं होइ। छम्मासपच्छिमस्स उ माणं भणियं उक्कोसं ॥१४५॥

प्रथमे प्रथमतीर्थकरकाले मानं तपःकर्म्मपरिमाणमुत्कृष्टं भणितं संवत्सरमेव तुरेवकारार्थः मध्यमकानां द्वाविंशतितीर्थकृतां तपःकर्म्मपरिमाणमुत्कृष्टं भवत्यष्टमासिकमष्टमासप्रमाणं, पश्चिमस्य तु भगवतो वर्द्धमानस्वामिनः तपःकर्म्मपरिमाणमुत्कृष्टं भणितं षण्मासाः अत्रैव भूयः शिष्यशंकामाह ।

पुणरवि चोएइ ततो पुरिमा चरमा य विसमसोहीया। किह सुज्झंती तेऊ चोयग इणमो मुणसु वोच्छं॥

एवमनंतरोदिते सूरिणाभिहिते पुनरपि शिष्यश्चोदयति प्रश्नयति यदि नामैवं ततः पूर्वादितीर्थकरतीर्थवर्त्तिनश्चरमाः पश्चिमतीर्थकरतीर्थवर्त्तिनो विषमशोधिका विषमप्रायश्चित्ता अभवन् ततः कथं ते विषमशोधिका अविशेषेण शुद्ध्यंति सर्वात्मना शुद्धिमासादयंति न खलु कारणवैषम्ये कार्यमविषमं दृष्टमत्र तु विषमं प्रायश्चित्तं विशोधिस्तु सर्वेषामप्यविशेषेणतुल्या, ततो दुर्घटमेतदिति भावः। अत्रसूरियंत् प्रायश्चित्तवैषम्ये कारणं यथा च कारणविषमतायामपि तुल्या विशोधिस्तदेतत् प्रतिपाद-

For Private and Personal Use Only

यिषुः प्रथमतः प्रायश्चित्तवैषम्यकारणमभिधित्सुरिदमाह चोयगेत्यादि हे चोदक उपपन्नप्रश्नकारिन् प्रायश्चित्तवैषम्ये इदं वक्ष्यमाणकारणं वक्ष्ये तच्च वक्ष्यमाणमवहितमनाः शृणु, प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति ।

कालस्स निद्धायाए देहबलं धिइबलं व जं पुरिमे। तदणंतभागहीणं कमेण जा पच्छिमा अरिहा॥ १४७॥

पुरिमे पूर्वे आदितीर्थकरतीर्थे कालस्य स्निग्धतया प्राणिनां देहबलं शारीरं बलं तदुपष्टंभतो धृतिबलं च यत्, आसीत् तत् अवसर्प्पिणीकालतस्य तथा स्वभावतया क्रमेण प्रतिक्षणमनंतभागहीनमनंतभागहीनं एतत् तावदायातं यावत् पश्चिमो भगवानर्हन् वर्द्धमानस्वामी ततः शारीरबलस्य धृतिबलस्य च विषमत्वात् विषमं प्रायश्चित्तं तथाचाह ।

संवच्छरेणावि न तेसि आसी जोगाण हाणी दुविहे बलंमि ।
जेयाविधिजाइ अणोववेयानच्छम्मया सोहयए तएवि ॥ भा० १४८ ॥

तेषामादितीर्थकरवर्त्तिनां साधूनां द्विविधे बले शारीरे बले धृतिबले च अत्यंतमुपचयप्राप्ते सति संवत्सरेणापि संवत्सरप्रमाणमपि तपः कुर्वतां न योगानां संयमव्यापाररूपाणां हानिरासीत् मध्यमतीर्थकरतीर्थवर्त्तिनां द्विविधमपि बलं क्रमेणानंतभागहीनमनंतभागहीनम् पश्चिमतीर्थकरतीर्थवर्त्तिनामनंतहीनमतो मध्यमकानां संवत्सरप्रमाणं तपः कुर्वतां महतीयोगहानिरिति तेषाम ष्टमासिकमुत्कृष्टं तपःकर्म्म व्यवस्थापितं पश्चिमतीर्थकरतीर्थवर्त्तिनां तदपि कुर्वतां योगहानिरिति षण्मासिकमुत्कृष्टं तपःकर्म्म तेषां प्रवर्त्तितं तदेवमुक्तं प्रायश्चित्तवैषम्ये कारणं संप्रति तुल्यां विशोधिं प्रतिपादयति । जेयावीत्यादि ये चापि मध्यमतीर्थकर-

For Private and Personal Use Only

तीर्थवर्त्तिनोपश्चिमतीर्थंकरतीर्थवर्त्तिनश्च धैर्याद्यनुपपेता धैर्येण धृतिबलेन आदिशब्दात् संहननबलेन च कालदोषतोऽनुपपेताः तएवित्ति तकानपि तद्धर्म्मता तेषामिव आदितीर्थंकरतीर्थवर्त्तिनामिव धर्म्मोऽशठत्वादिकः स्वभावो येषां ते तद्धर्म्मास्तद्भावः तद्धर्म्मता सा शोधयति इयमत्र भावना इह अशठभावेनानिगूहितबलवीर्यतया यथाशक्ति तपःकर्म्मणि प्रवृत्तिर्विशोधेरांतरं कारणं तच्च बाह्यतपः कर्म्मणो वैषम्येपि सर्वेषामप्यविशिष्टमतः सर्वेषां तुल्या विशोधिः युक्तं चैतत् तथाहि प्रथमतीर्थंकर तीर्थेपि न सर्वेषां देहबलं धृतिबलं च समानमथ च सर्वेषामप्यशठभावतया प्रवृत्तेस्तुलया विशोधिरेवमत्रापि भावनीयमित्य-दोषः । अत्रैव निदर्शनमाह ।

पत्थगा जे पुरा आसि हीणमाणाउ तेधुणा, माण भंडाणि धन्नाणि सोहे जाणे तहेवय ॥भा० १४६॥

ये पुरा पूर्वकाले प्रस्थक आसीरन् ते कालदोषतः क्रमेण हीना हीनतरा जायमाना अत्यंतहीनमाना जातास्तथा धान्यादिभांडानि प्रस्थकादिपरिमाणपरिछेद्यानि तथैव संख्याव्यवहारस्य सर्वदाप्यविशिष्टत्वात् एवमिहापि प्रायश्चित्तानां वैषम्येपि अशठभावेन तपःकर्म्मणि प्रवृत्तिरांतरं कारणं सर्वेषामप्यविशिष्टमपि शोधिमपि तुशब्दस्यापि शब्दार्थस्य भिन्न-क्रमत्वात् तथैव धान्यानां प्रस्थकपरिच्छेद्यतामिव तुल्यां जानीहि प्रस्थकदृष्टांतेन सर्वत्र तुल्यां विशोधिमवबुध्यस्वेति भावः, उक्तमारोपणाप्रायश्चित्तमिदानीं प्रतिकुंचनाप्रायश्चित्तमाह ।

दव्वे खेत्ते काले भावे पलिउंचणा चउविगप्पा, चोयगकप्पारोवण इहइं भणिया पुरिसजाया ॥भ०१५०॥

प्रतिकुंच्यते अन्यथा प्रतिसेवितमन्यथा कथ्यते, यया सा प्रतिकुंचना सा चतुर्विधा तद्यथा द्रव्ये द्रव्यविषया एवं क्षेत्रे काले भावे च अत्र परस्य प्रश्नमभिधित्सुराह चोयगत्ति । अत्र चोदको ब्रूते ननु कल्पेपि प्रायश्चित्तमभिहितं, व्यवहारेपि तदेव प्रायश्चित्तमभिधीयते इति द्वयोरप्यध्ययनयोर्विशेषाभावः अत्रार्थे सूरिवचनं । कप्पारोवणेत्यादि । कल्पे कल्पाध्ययने कल्पितानां मूलोत्तरगुणापराधप्रायश्चित्तानामारोपणं, दानमिह व्यवहाराध्ययने भणितं, इंइति पादपूरणे इजेराः पादपूरणे इति वचनात्, सानुस्वारता प्राकृतत्वात् प्राकृते हि पादांते सानुस्वारता भवतीति किमुक्तं भवति । कल्पाध्ययने आभवत् प्रायश्चित्तमुक्तं नतु दानमिह तु दानं भणितमिति विशेषः, तथा कल्पाध्ययने प्रायश्चित्तार्हाः पुरुषजाता न भणिता इह तु भणिता इति महान् विशेषः एष गाथासंक्षेपार्थः सांप्रतमेनामेव गाथां व्याचिख्यासुः प्रथमतो द्रव्यादिभेदभिन्नां प्रतिकुंचनां व्याख्यानयति।

सचित्ते अचित्तं जणवयपडिसेवियं तु अद्धाणे, सुभिक्खंमि दुभिक्खे हट्ठेण तहा गिलाणेणं ॥ भा०१५१ ॥

द्रव्यविषया प्रतिकुंचना नाम सचित्ते उपलक्षणमेतत् मिश्रे वा प्रतिसेविते अचित्तं मया प्रतिसेवितमित्यालोचयति, क्षेत्रप्रतिकुंचना जनपदे प्रतिसेव्य यदध्वनि प्रतिसेवितमित्यालोचयति, कालप्रतिकुंचना यत्सुभिक्षे काले सेवित्वा दुर्भिक्षे मया प्रतिसेवितमित्यावेदयति, भावप्रतिकुंचना यत् हृष्टेन सता प्रतिसेव्य ग्लानेन सता मया प्रतिसेवितमित्यालोचयति उक्ता प्रतिकुंचना अधुना अनंतरगाथोत्तरार्धं व्याख्यानयन् अज्झयणाण विसेसो इति द्वारं व्याख्यानयति तत्र चोयग इत्यवयवं व्याचिख्यासुराह ।

For Private and Personal Use Only

कप्पंमिवि पच्छित्तं ववहारंमिवि तहेव पच्छित्तं। कप्पववहाराणं को णु विसेसोत्ति चोएइ ॥भा० १५२॥

ननु कल्पे प्रायश्चित्तमुक्तं, व्यवहारेपि तदेव प्रायश्चित्तमभिधीयते ततः कल्पव्यवहारयोः को नु विशेषो नैव कश्चनापीतिभावः न तुशब्दस्याक्षेपद्योतकत्वादिति चोदयति। प्रश्नयति शिष्यः। अपि चाभिधानतोपि कल्पव्यवहारयोर्विशेषानुपपत्तिः तथाचाह।

जो अवितहववहारी सो नियमा वट्टए उ कप्पंमि। इय बिहु नत्थि विसेसो अज्झयणाणं दुवेण्हंपि ॥१५३॥

यो नाम साधुरवितथव्यवहारी स नियमादवश्यंभावेन वर्त्तते एव तुरेवकारार्थः कल्पे आचारे आचारवर्त्तिन एव यथोक्तावितथव्यवहारकारित्वात्। यश्च वर्त्तते कल्पे आचारे स नियमादवितथव्यवहारकारी अवितथव्यवहारकारिण एवाचारे वृत्तिसंभवात् इत्थं च परस्परमविनाभावित्वं कल्पव्यवहारशब्दयोरेकार्थिकत्वात् तथाहि कल्पो व्यवहार आचार इत्यनर्थांतरमिति इयविहु इत्यपि एवमपि अर्थगत्याभिधानाभेदतोपि आस्तां प्रागुक्तप्रकारेणाभिधेयाभेद इत्यपि शब्दार्थः दुर्निश्चितं द्वयोरपि कल्पव्यवहारयोरध्ययनयोनास्ति विशेषः एवं परेणाभिधेयाभेदतोऽभिधानाभेदतश्चैक्ये प्रतिपादिते सूरिरभिधेयभेदं दर्शयन् कप्पारोवणेत्ति अवयवं व्याख्यानयति

कप्पंमि कप्पिया खलु मूलगुणो चेव चउत्तरगुणो य; ववहारे ववहरिय। पायच्छित्ता भवंते य ॥ भा० १५४॥

कल्पे कल्पाध्ययने कल्पितान्येव प्ररूपितान्येव खलु शब्दस्यैवकारार्थत्वात् नतु दानव्यवहारे प्रवर्त्तितानि कानीत्यत आह मूलगुणा चेव उत्तरगुणा य इति विषयेण विषयिणो लक्षणात् मूलगुणापराधप्रायश्चित्तानि उत्तरगुणापराधप्रायश्चित्तानि।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

व्यवहारे व्यवहाराध्ययने पुनर्व्यवहृतानि दानव्यवहारविषयीकृतानि किमुक्तं भवति कल्पाध्ययने मूलगुणापराधे वा आभवंति प्रायश्चित्तान्युक्तानि अस्मिंस्तु व्यवहाराध्ययने तेषामाभवतां प्रायश्चित्तानां दानमुक्तमिति यानि च कल्पाध्ययने आभवंति प्रायश्चित्तानि नोक्तानि तानि व्यवहारेभिधीयंते तेषां दानं च किंच ।

अविसेसियं च कप्पे इहइं तु विसेसियं इमं; चउहा पडिसेवण संजोयण आरोवण कुंचियं चेव ॥भा०१५५॥

च: समुच्चये अन्यच्चेत्यर्थ: । कल्पे कल्पाध्ययने प्रायश्चित्तमविशेषितं विशेषरहितमुक्तं । इहइन्तुत्ति इ: पादपूरणे सानुस्वारता पूर्ववत् तु: पुनरर्थे इह व्यवहाराध्ययने पुनरिदं प्रायश्चितं चतुर्द्धा चतुर्भि: प्रकारैर्विशेषितं, तानेव प्रकारानाह । प्रतिसेवनं संयोजनमारोपणं कुंचनमिति प्रतिकुंचनं एतानि अनंतरमेव सप्रपंचं व्याख्यातानीति न भूयो व्याख्यायंते तदेवमभिधेयाभेदतो नास्ति विशेष इति यदुक्तं तदसिद्धमिति प्रतिपादितमभिधेयभेदस्य दर्शितत्वात् । यत्पुनरुच्यते अभिधानाभेदतो नास्ति विशेष इति तदनैकांतिकमिति दर्शयति ।

नाणत्तं दिस्सए अत्थे. अभिन्ने वंजणम्मिवि: वंजणस्स य भेदंमि कोइ अत्थो न भिज्जए ॥भा०१५६॥

व्यज्यते प्रकटीक्रियते अर्थोऽनेन प्रदीपेनेव घट इति व्यंजनं शब्दस्तस्मिन् अपिशब्दो भिन्नक्रम: स चैवं योजनीयोऽभिन्नेपि एकरूपेपि एकअर्थे अर्थविषये नानात्वं दृश्यते यथा सैंधव इत्युक्ते तत्तत्प्रस्तावादिना अश्वलवणवस्त्राद्यर्थनानात्वं, तथा व्यंजनस्य शब्दस्य भेदेपि च शब्दोऽपिशब्दार्थो भिन्नक्रमश्चेत्यत्र संबध्यते कश्चिदर्थो न भिद्यते. यथा खं, व्योम, आकाशमिति

For Private and Personal Use Only

कस्मादेवं शब्दाभेदेपि अर्थनानात्वमिति चेत्? उच्यते, शब्दार्थयोर्भेदाभेदविषये चतुर्भंगिकायाभावात् तथाहि अर्थस्थाप्यभेदः शब्दस्थाप्यभेद इति प्रथमो भंगः अर्थस्याभेदः शब्दस्य भेद इति द्वितीयः, अर्थस्याभेदः शब्दस्याभेदः इति तृतीयः अर्थस्य भेदः शब्दस्य भेदः इति चतुर्थः एतेष्वेव चतुर्थभंगकेषु क्रमेणोदाहरणान्युपदर्शयति ।

पढमो इंदोत्ति बिइयओ होइइंदसकोत्ति; तइओ गो भूप पसू रस्सिणोत्ति चरमो घडपडोत्ति ॥भा० १५७॥

प्रथमो भंगोऽर्थाभेदः शब्दोऽभेदः इत्येवंरूपो यथा इंद्र इंद्र इति । तथाह्येकेनापि इंद्र इत्युक्तं द्वितीयेनापि इंद्र इति अत्र च द्वितीयेनापि इंद्र इति । अत्र च द्वयोरपि शब्दयोः स्वरूपाभेदेऽर्थाभेदश्च । द्वितीयोर्थाभेदः शब्दस्य भेद इति रूपो यथा इंद्रशक्र इति अत्र हि शब्दस्य नानात्वमर्थस्त्वभिन्न एव द्वयोरप्येकार्थिकत्वात् तृतीयोऽर्थस्य भेदः शब्दस्याभेद इत्येवं-लक्षणो यथा भूप पशु रश्मिषु पुरुषभेदेन कालभेदेन वा प्रयुज्यमाना गोशब्दाः । अत्र हि गौरिति सर्वत्राप्यभिन्न इति, चरमो यथा घट पट इति अत्र हि द्वयोरपि शब्दयोः रूपभेदोप्यस्ति अर्थभेदोपि तत उपपद्यते शब्दाभेदेपि अर्थनानात्वमर्थाभेदेपि शब्दनानात्वं तेन यदुच्यते अभिधानाभेदतो नास्ति विशेष इति । तदनेकांतिकमुपदर्शितं भूपपशुरश्मिवाचिनां । गोशब्दानाम-भिधानाभेदेप्यर्थविशेषदर्शनात् स चार्थविशेषोत्रीऽप्यस्ति, यथोक्तं प्राक् अभिधानाभेदत इति यद् उक्तं तत् प्रत्यक्षविरुद्धं व्यंजनभेदस्य साक्षादुपलभ्यमानत्वात्, तथाह्येकत्व कल्प इति-अपरत्र व्यवहार इति ॥ अथार्थगत्याभिधानाऽभेद उच्यते न स्वरुपतस्तदप्यसत् अर्थविशेषस्याप्युभयत्र भावात्तथा चाह ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

वंजणेण य नाणत्तं अत्थतो अविकप्पियं, दिस्सए कप्पनामस्स ववहारस्स तहेव य ॥ भा० १५८ ॥

कल्पनाम्नोध्ययनस्य तथैव व्यवहारस्य व्यवहाराध्ययनस्य दृश्यते व्यंजनेन व्यंजनभेदेन नानात्वं, प्रत्यक्षतः एव पृथग्विभिन्नानां व्यंजनानामुपलभ्यमानत्वात्। तथाऽर्थतोऽर्थमाश्रित्यास्ति नानात्वं, अविकल्पितं निश्चितं प्रायश्चित्तभेदानां प्रतिसेवनासंयोजनादीनां प्रायश्चित्तार्हपुरुषजातानां च कल्पाध्ययनानुक्तानामिह व्यवहाराभिधानात् तदेवमज्झयणाण विसेसो इति द्वारं व्याख्यातम् इदानीं तदरिहपरिसाय इत्येतत् द्वारं व्याचिख्यासुरिहइं भणिया पुरिसजाया इत्यत्रयवं व्याख्यानयन्नाह।

वट्टंतस्स अकप्पे पच्छित्तं तस्स वण्णिया भेदा, जे पुण पुरीसज्जाया तस्सरिहा ते इमे होंति ॥भा०॥१५६॥

इह कल्पे वर्त्तमानस्य सूत्रोक्तविधिनायतनया प्रवृत्तेः प्रायश्चित्तविषयतैव नोपजायते, इत्यकल्पग्रहणमकल्पे दर्पादौ वर्त्तमानस्य यत् प्रायश्चित्तं तस्ययेभेदाः प्रतिसेवनासंयोजनादयस्ते वर्णिता ये पुनस्तस्य प्रायश्चित्तस्यार्हा योग्याः पुरुषजाताः पुरुषप्रकाराः पुरुषभेदा इत्यर्थः, ते इमे वक्ष्यमाणस्वरूपा भवंति। तानेव दर्शयति ॥

कयकरणा इयरे वा सावेक्खा खलु तहेव निरवेक्खा; निरवेक्खा जिणमादी सावेक्खा आयरियमादी भा०

कृतकरणा नाम षष्ठाष्टमादिभिर्विविधतपोविधानैः परिकर्म्मितशरीराः इतरे अकृतकरणाः षष्ठाष्टमादिभिस्तपोविशेषैरपरिकर्म्मितशरीराः तत्र ये कृतकरणास्ते द्विविधास्तद्यथा सापेक्षाः खलु तथैव निरपेक्षाः, सह अपेक्षा गच्छस्येति गम्यते येषां ते सापेक्षा गच्छवासिनः, निर्गता अपेक्षा येभ्यस्तेनिरपेक्षाः तत्र ये निरपेक्षास्ते त्रिविधा जिनादयः तद्यथा। जिनकल्पिकाः

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

शुद्धपरिहारविशुद्धिका यथालंदकल्पिकाश्च, एते नियमतः कृतकरणा एव अकृतकरणानामन्यतमस्यापि कल्पस्य प्रतिपत्त्ययोगात् सापेक्षा अपि त्रिविधा आचार्यादयस्तद्यथा। आचार्या उपाध्याया भिक्षवश्च एते प्रत्येकं द्विधा भूयो भवंति तद्यथा— आचार्याः कृतकरणा अकृतकरणाश्च उपाध्याया अपि कृतकरणा अकृतकरणाश्च भिक्षवोपि कृतकरणा अकृतकरणाश्च तत्र कृतकरणानां चिंत्यमानत्वादस्यां गाथायामेते कृतकरणा ग्राह्याः ॥

अकयकरणावि दुविहा, अणहिगया अहिगया य बोधव्वा, जं सेवेइ अहिगए अणहिगएअत्थिरे इच्छा

इहाचार्या उपाध्यायाश्च कृतकरणा अकृतकरणा वा नियमात् गीतार्थाः स्थिराश्च, तत इहाकृतकरणा भिक्षव एव ग्राह्याः, ते अकृतकरणा भिक्षवो द्विविधास्तद्यथा अनधिगताश्च अधिगताश्च अनधिगता नाम अगीतार्थाः अधिगता गीतार्थाः, अपि-शब्दःसंभावने स चैतत्संभावयति, ये भिक्षवोऽनधिगतास्ते द्विविधास्तद्यथा स्थिरा अस्थिराश्च स्थिरा नाम धृतिसंहननसं-पन्नाः तद्विपरीता अस्थिराः, अधिगता अपि द्विधा स्थिरा अस्थिराश्च कृतकरणा अपि भिक्षवो द्विधा अधिगताः अनधिग-ताश्च अनधिगता अपि द्विधा स्थिरा अस्थिराश्च अधिगता अपि द्विविधाः स्थिरा अस्थिराश्च अत्रैव संक्षेपतः प्रायश्चित्त-दानविधिमाह जं सेवेइ इत्यादि यत् प्रायश्चित्तस्थानं सेवते प्रतिसेवते अधिगतो गीतार्थ उपलक्षणमेतत् कृतकरणः स्थिरश्च तस्मै तदेव परिपूर्णं दीयते, तदेव प्रायश्चित्तस्थानं प्राप्ते अनधिगते अस्थिरे च अस्थिरे, च शब्दादकृतकरणे च गुरोः प्रायश्चित्तदानविधौ इच्छा सूत्रोपदेशानुसारेण स्वेच्छा तथाहि यदि श्रुतोपदेशानुसारतः कृतकरणः स्थिरोधिगत इति वा कृतकरणादिरपि समर्थ इति विज्ञातो भवति तदा यदेव प्रायश्चित्तमापन्नस्तदेव तस्मै दीयते, । अथासमर्थ इति परीक्षित इति

For Private and Personal Use Only

गाथावत्प्रायश्चित्तं प्राप्तस्तस्यार्वाक्तनमनंतरं दीयते, तत्राप्यसमर्थतायां ततोऽप्यनंतरं तत्राप्यसामर्थ्ये ततोऽप्यनंतरमेवं यथापूर्वं क्रमेण तावन्नेयं यावन्निर्विकृतिकं तत्राप्यसमर्थतायां पौरुषीप्रत्याख्यानं, तत्राप्यशक्तौ नमस्कारसहितं गाढग्लानत्वादिना तस्याप्यसंभवे एवमेवलोचनामात्रेण शुध्यापादनमिति, संप्रति पुरुषभेदमार्गणायामेव प्रकारांतरमाह ।

अहवासा विक्खियरे निरवेक्खा सव्वहा उकय करणा, इयरे कयाऽकयावा, थिराऽथिरा होंति गीयत्था ॥

अथवेति प्रकारांतरद्योतनार्थः, तच्च प्रकारांतरमिदं पूर्वं कृतकरणा कृतकरणभेदावादौ कृत्वा पुरुषभेदमार्गणाकृता, अत्र तु सापेक्षनिरपेक्षभेदौ तथाचाह । साविक्खियरेत्ति द्विविधाः प्रायश्चित्तार्हाः पुरुषास्तद्यथा । सापेक्षा इतरे च, सापेक्षा गच्छवासिनस्ते च त्रिधा आचार्या उपाध्याया भिक्षवः, निरपेक्षा जिनकल्पिकादयस्तत्र ये निरपेक्षास्ते सर्वशः सर्वात्मना कृतकरणास्तुशब्दस्य समुच्चयार्थत्वादधिगताः स्थिराश्च, इतरे सापेक्षा द्विविधास्तद्यथा कयाकयावा इति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् कृतकरणा अकृतकरणाश्च वाशब्दः समुच्चये कृतकरणा अपि द्विधा स्थिरा अस्थिरा अस्थिराश्च, अकृतकरणा अपि द्विधा स्थिरा अस्थिराश्च एकैके द्विधा गीतार्था अगीतार्थाश्च सूत्रे गीतार्था इत्युपलक्षणं, ततोऽगीतार्था अपि विवृताः । अथ किंस्वरूपाः कृतकरणा इति कृतकरणस्वरूपमाह ।

छठऽट्टमाइएहिं कयकरणा तेउ उभयपरियाए । अहिगयकयकरणत्तं जोगायतगारिहा केई ॥भा०१६३॥

कृतकरणा नाम ये षष्ठाष्टमादिभिस्तपोविशेषैरुभयपर्याये श्रामण्ये पर्याये चेत्यर्थः परिकर्म्मितशरीरास्ते ज्ञातव्यास्ताद्विल-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

त्तणा इतरे सामर्थ्यादकृतकरणाः; अत्रैव मतांतरमाह । अहिगयेत्यादि केचिदाचार्या ये अधिगतास्ते नियमात् कृतकरणा इत्यधिगतानां कृतकरणत्वमिच्छंति, कस्मादिति चेदत आह जोगायतगारिहाइति, निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायोदर्शनमिति वृद्धवैयाकरणप्रवादात् हेतावत्र प्रथमा ततोयमर्थः यतस्तैर्महाकल्पश्रुतादीनामायतकाला योगा उद्व्यूढास्तत आयतकयोगार्हा अभवन्निति नियमतो अधिगताः कृतकरणा इति, तदेवं कृताः पुरुषभेदमार्गणा सांप्रतममीषां प्रायश्चित्तदानविधिर्वक्तव्यस्तत्र ये निरपेक्षा जिनकल्पिकादयस्ते यत् प्रायश्चित्तमापन्नास्तदेव तेभ्यो दीयते न तद्विषया गुरुलाघवचिंता निरपेक्षत्वात् सापेक्षाणां तु सापेक्षतयैव प्रायश्चित्तदानविधौ तद्विषया गुरुलाघवचिंता कर्त्तव्या, तत्र यानि प्रायश्चित्तानि दातव्यानि, तानि संक्षेपतो गाथाद्वयेनाह ।

निव्विइए पुरिमड्ढे, एक्कासण अंबिले चउत्थेय, पणगं दस पन्नरसा वीसा तह पन्नवीसाय ॥भा० १६४॥

मासो लहुओ गुरुगो, चउरो मासा हवंति लहुगुरुगा, छम्मासा लहुगुरुगा छेदो मूलं तह दुगं च ।भा०१६५।

निर्विकृतिकं विकृतिप्रत्याख्यानं पुरिमड्ढंति दिवसपूर्वार्द्धप्रत्याख्यानं, एकाशनाचाम्लचतुर्थानि प्रतीतानि, पणगंति, रात्रिंदिवानां पंचकं लहुगुरुयंति वक्ष्यमाणं पदमत्रापि व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिरिति विभक्तिपरिणामेन संबंध्यते, लघुरात्रिंदिवपंचकं गुरुरात्रिंदिवपंचकं च तत्र लघुरात्रिंदिवपंचकमाचाम्लेन एकद्व्यादिदिनैर्वा हीनं, परिपूर्णं गुरुरात्रिंदिवपंचकं एवं दसत्ति लघुरात्रिंदिवदशकं गुरुरात्रिंदिवदशकं, पन्नरसात्ति लघुरात्रिदिवपंचदशकं गुरुरात्रिंदिवपंचदशकं पणवीसात्ति

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

लघुरात्रिंदिवपंचविंशतिकं गुरुरात्रिंदिवपंचविंशतिकं । मासो लहुओ गुरुओत्ति लघुमासो गुरुमासाः । चत्वारो लघुमासाश्चत्वारो गुरुमासा, षण्मासा लघवः षण्मासा गुरवः, तथा छेदः कतिपयपर्यायस्य, मूलं सर्वपर्यायोच्छेदेन व्रतारोपणं, तहदुगंवात्ति अनवस्थाप्यं पारांचितं च; इह पारांचितप्रायश्चित्तवर्त्ती प्रायो जिनकल्पिकप्रतिरूपको वर्त्तते उक्तं च पारंचिउएगागीइच्चादि, जिणकप्पियपडिरूवगो इति अनवस्थाप्यप्रायश्चित्तवर्त्यप्येवं गुणः उक्तं च संघयणविरियआगम सुत्तविही एजो समुज्जुत्तो निग्गाहजुत्तो तवस्सी, पवयणसारे गहियअत्थो ॥ १ ॥ तिलतुसतिभागमित्तोवि जस्स असुभो न विज्जए, भावो; निज्जूहणारिहो सो, से से निज्जूहण नत्थि; ॥ २ ॥ एयगुणसंपन्नो पावइ अणवट्ठाणमुत्तमगुणो हो, एय गुण विप्पहीणो—तारिसगंभीरे भवे मूलं ॥ ३ ॥ इति । एतौ चैकांततो निरपेक्षौ, सापेक्षाणां त्वयं प्रायश्चित्तदानविधिः कथयितुमुपक्रांतस्ततो मूलादारभ्य प्रायश्चित्तदानविधिरुच्यते तथा चाह ।

पढमस्स होइ मूलं बिइए मूलं छेदोच छगुरुगा; जयणाए होइ सुद्धो, अजयणा गुरुगा तिविहभेदो

प्रथमस्याचार्यस्य कृतकरणस्य सापेक्षस्य महत्यपिअपराधे सापेक्षत्वात् प्रायश्चित्तं मूलमुपलक्षणमेतत् तेन तस्यैवाकृतकरणस्यासमर्थात् । छेद इत्यपि द्रष्टव्यं, द्वितीये उपाध्याये कृतकरणे । तथारूपायां धृतिबलसमर्थतायां मूलमितरथा च्छेदः । अकृतकरणे गुरुषण्मासिकं, इहाचार्य उपाध्यायो वा यदि यतनया कारणे देशकालानुरूपं प्रायश्चित्तस्थाने अवर्त्तिष्ट, तदा शुद्धो न प्रायश्चितविषयः यतनया कारणप्रवृत्तेः अयतनया तु प्रायश्चित्तस्थाने प्रवृत्तौ मूलं छेदो वाचार्यस्य, उपाध्यायस्य तु गुरुकादारभ्योक्तप्रकारेण त्रिविधा प्रायश्चित्तस्य भेदः षड्गुरुछेदो मूलं च, एवंमुक्तानुसारतो भिक्षुष्वपि प्रायश्चित्तदानविधि-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

रनुसरणीयः एतदेव व्याचचाण आह ।

सव्वेसिं अविसिट्ठो आवत्तीतेण पढमया मूलं, सावेक्खे गुरुमूलं कयाकए होइ पुण छेओउ ॥भा–१६७॥
सावेक्खोत्ति च काउं, गुरुस्स कयजोगिणो भवे छेदो, अकयकरणंमि छगुरु इइअड्ढोकतीए नेयं ॥

इति प्रायश्चित्तदानविधिरुक्तप्रकारेण कथयितुमभीष्टो, यदा सर्वेषामाचार्यादीनामापत्तिः प्रायश्चित्तस्यापादनं, अविशिष्टा सापेक्षाणां च महत्यपराधे मूलं नानवस्थाप्यं, पारांचितं वा ततः प्रथमतया सर्वेषां मूलमापन्नमविशिष्टमधिकृत्य गुरुलाघव चिंतया प्रायश्चित्तदानविधिरुच्यते, तत्र सापेक्षे गुरौ आचार्ये गाथायां विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात्कृते कृतकरणे प्रायश्चित्तं मूलं, सापेक्षे इति वचनात्, महत्यप्यपराधे गुरौ सापेक्षत्वात् मूलमेव प्रायश्चित्तं, नत्वनवस्थाप्यं, परांचितं वेति ज्ञापितं एतदेव चोपजीव्य प्रागप्येवमस्माभिर्व्याख्यातं; अकृते अकृतकरणे गुराविति संबंधादाचार्ये भवति प्रायश्चित्तं छेदः, सावेक्खोत्ति च काउमित्यादि, अत्र गुरुशब्देनोपाध्यायः प्रोच्यते आचार्यस्योक्तत्वात् गुरोरुपाध्यायस्य कृतयोगिनः कृतकरणस्य मूलं प्रायश्चित्तमापन्नस्यापि सापेक्षय इति कृत्वा प्रायश्चित्तं छेदो भवति, तस्यापि कृतकरणस्य मनाक् निरपेक्षतायां मूलमपि प्रायश्चित्तं बिइए मूलं व छेदो छग्गुरुगा इति वचनाद् अकृतकरणे तु तस्मिन्नेवोपाध्याये मूलमापन्नेपि प्रायश्चित्तं षड्गुरुकाः। गुरवः षण्मासाः। अकृतकरणतया छेदप्रायश्चित्तस्याप्यनर्हत्वात् इति एवममुना प्रकारेण अड्ढोक्कंतीए इति एकैकस्मिन्नाचार्यादौ स्थाने कृतकरणभेदतो द्वे द्वे प्रायश्चित्ते तयोश्च द्वयोरेकमाद्यं प्रायश्चित्तमुपक्रामति न तूत्तरस्थानेऽनुवर्त्तते

For Private and Personal Use Only

द्वितीयं चोत्तरस्थानेऽनुवर्त्तते एकं च द्वयोरर्द्धमित्यत्रार्द्धापक्रांत्या ज्ञेयं प्रायश्चित्तदानमिदमिति संक्षिप्तमुक्तमिति, विनेयजनानुग्रहाय यंत्रककल्पनया विशेषतो भाव्यते, तत्र यंत्रकविधानमिदं तिर्यक् द्वादशगृहकानि क्रियंते, अधोमुखं च विंशतिगृहाणि एवं च द्वादशगृहात्मिका विंशतिग्रहपंक्तयो जाताः। तत्र विंशतितमायां पंक्तौ दक्षिणतो ये अंतिमे ये द्वे द्वे गृहके ते मुक्त्वा तस्या अधस्तात् दशगृहात्मिका एकविंशतितमा पंक्तिः स्थाप्या, तस्यामप्येकविंशतितमायां पंक्तौ ये द्वे अंतिमे गृहके ते मुक्त्वा अधस्तात् अष्टगृहात्मका द्वाविंशतितमा पंक्तिः स्थापनीया, तस्यामपि ये द्वे अंतिमे गृहके ते मुक्त्वा तस्या अधस्तात् षड्गृहात्मिका त्रयोविंशतितमा पंक्तिर्न्यसनीया, तस्यामपि ये द्वे अंतिमे गृहके ते विमुच्य तस्या अधस्ताच्चतुर्गृहात्मिका चतुर्विंशतितमा पंक्तिः स्थापयितव्या तस्यामपि ये द्वे अंतिमे गृहके ते परित्यज्य तस्या अधस्तात् द्विगृहात्मिका पंचविंशतितमा पंक्तिः स्थाप्या, तस्या अधस्तादेकगृहात्मिका षड्विंशतितमा पंक्तिः, एवं षड्विंशपंक्त्यात्मकस्य यंत्रकस्य सर्वोपरि तस्याः प्रथमपंक्तेरुपरि प्रथमगृहके कृतकरण आचार्यः स्थापनीयः, द्वितीये गृहके अकृतकरणः, तृतीये कृतकरण उपाध्यायः, चतुर्थे स एवाकृतकरणः, पंचमे अधिगतास्थिरभिक्षुः कृतकरणः, षष्टे स एवाकृतकरणः, सप्तमे अधिगतास्थिरभिक्षुः कृतकरणः, अष्टमे स एवाकृतकरणः, नवमे अनधिगतास्थिरभिक्षुः कृतकरणः, दशमे स एवाकृतकरणः; एकादशे अनधिगतास्थिरभिक्षुः कृतकरणः, द्वादशे अनधिगतोऽस्थिरोऽकृतकरणः, एवं स्थापयित्वा कृतकरणस्याचार्यस्य मूलं तस्मिन्नेवापराधेऽकृतकरणस्य छेदः उपाध्यायस्य मूलमापन्नस्य कृतकरणस्य च्छेदः अकृतकरणस्य षण्मासगुरुस्तत्रैवापराधे भिक्षोरधिगतस्य स्थिरस्य कृतकरणस्य षण्मासगुरुः, अकृतकरणस्य षण्मासलघुः। अधिगतस्य भिक्षोरस्थिरस्य कृतकरणस्य षण्मासलघु,

अकृतकरणस्य चतुर्मासगुरुः, अनधिगतस्य भिक्षोः स्थिरस्य कृतकरणस्य चतुर्मासगुरु, अकृतकरणस्य चतुर्मासलघु अनधिगतस्य भिक्षोरस्थिरस्य कृतकरणस्य चतुर्मासलघु तस्यैवाकृतकरणस्य मासगुरु ॥ १२ ॥ एवं प्रथमपंक्तौ मूलादारब्धं मासगुरुके निष्ठितं, द्वितीयपंक्तौ प्रथमे गृहके च्छेदः, द्वितीये षड्गुरु, तृतीयेपि षड्गुरु, चतुर्थे षड्लघु पंचमे षट्लघु षष्टे चतुर्गुरु सप्तमेऽपि चतुर्गुरु। अष्टमे चतुर्लघु नवमेपि चतुर्लघु. दशमे मासगुरु एकादशेपि मासगुरु, द्वादशे मासलघु अत्र छेदादारब्धं मासलघुके निष्ठितं।

तृतीयपंक्तौ प्रथमे गृहके षड्गुरु द्वितीये षड्लघु तृतीयेपि षड्लघु चतुर्थे चतुर्मासगुरु। पंचमेपि चतुर्मासगुरु, षष्ठे चतुर्मासलघु सप्तमे चतुर्मासलघु अष्टमे मासगुरु नवमेपि मासगुरु दशमे मासलघु एकादशेपि मासलघु द्वादशे भिन्नमासगुरु अत्र षड्गुरुकादारब्धं भिन्नमासे गुरौ निष्ठितं चतुर्थपंक्तौ प्रथमे गृहके षड्लघु, द्वितीये चतुर्मासगुरु, तृतीयेपि चतुर्मासगुरु, चतुर्थे चतुर्लघु, पंचमेपि चतुर्लघु, षष्ठे मासगुरु, सप्तमेपि मासगुरु, अष्टमे मासलघु, नवमेपि मासलघु, दशमे भिन्नमासो गुरुएकादशेपि भिन्नमासगुरु, द्वादशे भिन्नमासो लघुः। अत्र षट्लघुकादारब्धं लघुभिन्नमासे निष्ठितं, पंचमपंक्तौ प्रथमे गृहे चतुर्मासगुरु, द्वितीये चतुर्लघु, तृतीयेपि चतुर्लघु चतुर्थे मासगुरु पंचमेति मासगुरु, षष्ठे मासलघु सप्तमेपि मासलघु अष्टमे भिन्नमासोगुरुः। नवमेपि भिन्नमासो गुरुर्दशमे भिन्नमासो लघु एकादशेपि भिन्नमासो लघु द्वादशे गुरुर्विंशति रात्रिदिवं, अत्र चतुर्गुरुकादारब्धं गुरुके विंशतिरात्रिदिवे स्थितं; षष्ठपंक्तौ प्रथमगृहे चतुर्मासलघु द्वितीये मासगुरु, तृतीयेपि मासगुरु, चतुर्थे मासलघु, पंचमेपि मासलघु, षष्ठे गुरुकं पंचविंशातिकं, सप्तमेपि गुरुकं पंचविंशातिकं, अष्टमे

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

लघुपंचविंशतिकं, नवमेपि लघुपंचविंशतिकं दशमे गुरुविंशतिकं एकादशेपि गुरुविंशतिकं द्वादशे लघुविंशतिकं अत्र चतुर्लघुकादारब्धं लघुविंशतिके निवृत्तं सप्तमपंक्तौ प्रथमग्रहे मासगुरु द्वितीये मासलघु तृतीयेपि मासलघु चतुर्थे गुरुपंचविशतिकं पंचमे गुरुपंचविंशतिकं षष्टे लघुपंचविंशतिकं सप्तमे लघुपंचविंशतिकं अष्टमे गुरुविंशतिकं नवमे गुरुविंशतिकं दशमे लघुविंशतिकं एकादशेपि लघुविंशतिकं द्वादशे गुरुपंचदशकं ॥ अत्र मासगुरुकादारब्धं गुरुपंचदशके पर्याप्तं । अष्टमपंक्तौ प्रथमे गृहके मासलघु द्वितीये गुरुपंचविंशतिकं तृतीये गुरुपंचविंशतिकं चतुर्थे पंचविंशतिकं लघु पंचमे पंचविंशतिकं लघु षष्टे गुरुविंशतिकं सप्तमे गुरुविंशतिकं, अष्टमे लघुविंशतिकं नवमे लघुविंशतिकं, । दशमे गुरुपंचदशकं, एकादशे गुरुपंचदशकं द्वादशे लघुपंचदशकं, अत्र मासलघुकादारब्धं लघुपंचदशके पर्याप्तं, नवमपंक्तौ प्रथमगृहे गुरुपंचविंशतिकं द्वितीये लघुपंचविंशतिकं, तृतीये लघुपंचविंशतिकं चतुर्थे गुरुविंशतिकं पंचमे गुरुविंशतिकं, षष्ठे लघुविंशतिकं सप्तमे लघुविंशतिकं, अष्टमे गुरुपंचदशकं नवमे गुरुपंचदशकं, दशमे लघुपंचदशकमेकादशके लघुपंचदशकं, द्वादशे गुरुदशकं, अत्र गुरुपंचविंशतिकादारभ्य गुरुदशके निष्टितं, दशमपंक्तौ प्रथमगृहे लघुपंचविंशतिकं, द्वितीये गुरुविंशतिकं तृतीये गुरुविंशतिकं चतुर्थे लघुविंशतिकं, पंचमे लघुविंशतिकं, षष्ठे गुरुपंचदशकं सप्तमे गुरुपंचदशकं, अष्टमे लघुपंचदशकं नवमे लघुपंचदशकं, दशमे गुरुदशकमेकादशे गुरुदशकं, द्वादशे दशकं लघु, । अत्र लघुपंचविंशतिकादारब्धं लघुदशके स्थितं, एकादशपंक्तौ प्रथमे गृहके गुरुविंशतिकं, द्वितीये लघुविंशतिकं तृतीये लघुविंशतिकं, चतुर्थे गुरुपंचदशकं, पंचमे गुरुपंचदशकं, षष्टे लघुपंचदशकं सप्तमे लघुपंचदशकं । अष्टमे गुरुदशकं नवमे गुरुदशकं । दशमे लघुदशकं एकादशमे लघुदशकं द्वादशे गुरुपंचकं, अत्र

For Private and Personal Use Only

गुरुविंशतिकादारब्धं गुरुपंचके पर्याप्तं, द्वादशपंक्तौ प्रथमे गृहके लघुविंशतिकं, द्वितीये गुरुपंचदशकं, तृतीये गुरूपंचदशकं, चतुर्थे लघुपंचदशकं, पंचमे लघुपंचदशकं षष्ठे गुरुदशकं सप्तमे गुरुदशकं, । अष्टमे लघुदशकं । नवमे लघुदशकं, दशमे गुरुपंचकमेकादशे गुरुपंचकं, द्वादशे लघुपंचकं अत्र लघुविंशतिकादारब्धं लघुपंचके पर्याप्तं, त्रयोदशपंक्तौ प्रथमे गृहके गुरुपंचदशकं द्वितीये लघुपंचदशकं तृतीये लघुपंचदशकं, चतुर्थे गुरुदशकं पंचमे गुरुदशकं,। षष्ठे लघुदशकं सप्तमे लघुदशकं, अष्टमे गुरुपंचकं नवमे गुरुपंचकं, दशमे लघुपंचकं एकादशे लघुपंचकं, द्वादशे दशमं । अत्र गुरुपंचदशकादारब्धं दशमे निष्ठितं । चतुर्दशपंक्तौ प्रथमगृहके लघुपंचदशकं, द्वितीये गुरुदशकं तृतीये गुरुदशकं, चतुर्थे लघुदशकं । पंचमे लघुदशकं,। षष्ठे गुरुपंचकं सप्तमे गुरुपंचकं, अष्टमे लघुपंचकं नवमे लघुपंचकं, दशमे दशममेकादशे दशमं, द्वादशे अष्टमं अत्र लघुपंचदशकादारब्धमष्टमे निष्ठितं, । पंचदशपंक्तौ प्रथमे गृहके गुरुदशकं, द्वितीये लघुदशकं तृतीये लघुदशकं, चतुर्थे गुरुपंचकं पंचमे गुरुपंचकं, षष्ठे लघुपंचकं सप्तमे लघुपंचकमष्टमे दशमं नवमे दशमं, दशमे अष्टममेकादशे अष्टमं द्वादशे षष्ठं । अत्र गुरुदशकादारब्धं षष्ठे निष्ठितं, षोडशपंक्तौ प्रथमगृहके लघुदशकं द्वितीये गुरुपंचकं तृतीये गुरुपंचकं, चतुर्थे लघुपंचकं पंचमे लघुपंचकं, षष्ठे दशमं सप्तमे दशमं, अष्टमे अष्टमं नवमे अष्टमं, दशमे षष्ठं एकादशे षष्ठं, द्वादशे चतुर्थमत्र लघुदशकादारब्धं चतुर्थे निष्ठितं, सप्तदशपंक्तौ प्रथमगृहके गुरुपंचकं द्वितीये लघुपंचकं, । तृतीये लघुपंचकं । चतुर्थे दशमं पंचमे दशमं, षष्ठे अष्टमं सप्तमे अष्टमं, अष्टमे षष्ठं। नवमे षष्ठं, दशमे चतुर्थमेकादशे चतुर्थ द्वादशे आचामाम्लमिति । अत्र गुरुपंचकादारब्धमाचामाम्ले निष्ठितमष्टादशपंक्तौ प्रथमगृहके लघुपंचकं द्वितीये दशमं, तृतीये दशमं चतुर्थेऽष्टमं पंचमे अष्टमं, षष्ठे षष्ठं सप्तमे षष्ठं, अष्टमे

चतुर्थं नवमे चतुर्थं दशमे आचामाम्लं, एकादशे आचामाम्लं द्वादशे एकाशनकमत्र लघुपंचकादारब्धमेकाशने निष्ठितमेकोनविंशतितमायां पंक्तौ प्रथमगृहके दशमं द्वितीये अष्टमं तृतीये अष्टमं चतुर्थे षष्ठं पंचमे षष्ठं षष्ठे चतुर्थं सप्तमे चतुर्थं अष्टमे आचामाम्लं नवमे आचामाम्लं दशमे एकाशनकं एकादशे एकाशनकं द्वादशे पूर्वार्धं अत्र दशमादारब्धं पूर्वार्धे स्थितं, विंशतितमायां पंक्तौ प्रथमग्रहके अष्टमं द्वितीये षष्ठं तृतीये षष्ठं चतुर्थे चतुर्थं पंचमे चतुर्थं षष्ठे आचामाम्लं सप्तमे आचामाम्लं अष्टमे एकाशंनकं नवमे एकाशनकं दशमे पूर्वार्धमेकादशे पूर्वार्धं द्वादशे निर्विकृतिकमत्राष्टमादारब्धं निर्विकृतिके निष्टित मेकविंशतितमायां पंक्तौ प्रथमे गृहके षष्ठं, द्वितीये चतुर्थं। तृतीये चतुर्थं चतुर्थे आयामाम्लं, पंचमे आयामाम्लं, षष्ठे एकाशनं सप्तमे एकाशनं अष्टमे पूर्वार्द्धं, नवमे पूर्वार्द्धं दशमे निर्विकृतिकं, अत्र षष्ठादारब्धं निर्विकृतिके निष्ठितं द्वाविंशतितमायां पंक्तौ प्रथमे गृहके चतुर्थं द्वितीये आचाम्लं तृतीये आचाम्लं चतुर्थे एकाशनं पंचमे एकाशनं षष्ठे पूर्वोर्द्धं सप्तमे पूर्वार्द्धं अष्टमे निर्विकृतिकमत्र चतुर्थादारब्धं निर्विकृतिके निष्ठितं, त्रयोविंशतितमायां पंक्तौ प्रथमे गृहके आचामाम्लं द्वितीये एकाशनकं। तृतीये एकाशनकं। चतुर्थे पूर्वार्द्धं पंचमे पूर्वार्द्धं, षष्ठे निर्विकृतिकं, चतुर्विंशतितमपंक्तौ प्रथमे गृहके एकाशनकं द्वितीये पूर्वार्द्धं तृतीये पूर्वार्द्धं। चतुर्थे निर्विकृतिकं, पंचविंशतितमपंक्तौ प्रथमे गृहके पूर्वार्द्धं द्वितीये निर्विकृतिकं षड्विंशतितमायां पंक्तौ निर्विकृतिकमिति, तदेवं कयकरणा इयरे वा इत्यादिना ये पुरुषभेदाः प्रागुक्तास्तेषां प्रायश्चित्तदानविधिरुक्तः।

संप्रति जं सेवेइ अहिगतो इत्यादि यत् गाथोत्तरार्द्धमुक्तं, तद्व्याख्यानार्थमाह, ।

अकयकरणाउ गीया जे य अगीया य अकयअथिरा य, ते सावत्तिअणंतरबहुयं तरियं व झोसो वा ।१६९।

For Private and Personal Use Only

ये गीता गीतार्था अधिगता इत्यर्थः, अकृतकरणाः ये च अगीता अगीतार्था अनधिगता इति भावः, अकयत्ति अकृतकरणाश्च, चशब्दात् अकृतकरणाश्च । अस्थिराश्च कृतकरणा अकृतकरणाश्च तेषां कदाचित् आपत्तिप्रायश्चित्तं दीयते, यत् यत् प्रायश्चित्तं आपन्नं तदेव दीयते इति, यावत् कदाचित् तथाविधायामसमर्थतायां यत्प्रायश्चित्तमापन्नं, तस्यार्वाक्तनमनंतरं दीयते, कदाचित्प्रभूतायामसमर्थतायां बह्वंतरित बहुभिः प्रायश्चित्तैरनंतरितमर्वाक्तनं दीयते इति यावत् अत्यंतासमर्थतायां झोसो वा सर्वस्य प्रायश्चित्तस्य परित्यागः आलोचनमात्रेणैवतस्यामवस्थायां तस्य शुद्धिभावात् ।, यथा कृतकरणस्योपाध्यायस्य मूलमापन्नस्य तथाविधयोग्यतायां मूलं दीयते, अकृतकरणस्य पुनरसमर्थ इति कृत्वा छेदस्तथाप्यसमर्थतायां षट्गुरु तत्राप्यशक्तौ षट्लघु एवं तावत् नेयं यावत् निर्विकृतिकं तत्राप्यशक्तौ पौरुषी तत्राप्यसमर्थतायां नमस्कारसहितं तस्यापि गाढग्लानत्वभावतोऽसंभवे एवमेवालोचनामात्रतः शुद्धिरिति । तदेव कयकरणा इयरे वा इत्यादिगाथाद्वयसकलमपि भावितमधुना सावेक्खा आयरीयमादीति यदुक्तं तत्र परस्याक्षेपमाह ॥

आयरियादी तिविहो सावेक्खाणंतु किं कतो भेदो, एएसिं पच्छित्तं दाणंचऽण्णं अतो तिविहो ॥भा०१७०॥

नन्वाचार्योपाध्याययोरपि भिक्षुत्वस्यावस्थितत्वात् तद्ग्रहणे तयोरपि ग्रहणमिति किं किमर्थं सापेक्षाणां त्रिविध आचार्यादिकः आचार्योपाध्यायभिक्षुलक्षणः कृतो भेदः ? एवमुक्ते सूरिराह एएसिणामित्यादि । एतेषामाचार्यादीनां यत् आभवति प्रायश्चित्तं यश्च तस्य प्रायश्चित्तस्य समर्थासमर्थपुरुषाद्यपेक्ष्य दानं, तत् पृथक पृथक् अन्यत् अतः सापेक्षाणामाचार्यादिकस्त्रिविधो भेदः कृतः, एतदेव सविशेषमाह ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

कारणमकारणं वा जयणा अजयणा व नत्थि अगीयत्थे, एएण कारणेणं आयरियाई भवे तिविहा

इदं कारणं प्रतिसेवनाया इदमकारणं वा, तथा इयं यतना इयमयतना इत्येतन्नास्ति अगीतार्थे, गीतार्थस्य तु, अर्थात्-गीतार्थस्यास्तीति प्रतीयते, तत्राचार्योपाध्यायौ गीतार्थौ, भिक्षुः गीतार्थोऽगीतार्थश्च, गीतार्थस्य अगीतार्थस्य च कारणे यतनया कारणे अयतनया अकारणे यतनया अकारणे अयतनया पृथक् प्रथक् अन्यत् अन्यत् प्रायश्चित्तं, सहासहपुरुषाद्यपेक्षातुल्येपि प्रायश्चित्ते आपद्यमाने पृथगन्योऽन्यो दानविधिरत एतेन कारणेनाचार्यादयस्त्रिविधा भवंति, सूत्रे भवे इति बहुत्वेप्येकवचनं प्राकृतत्वात् प्राकृते हि वचनव्यत्ययोपि क्वचिद् भवति इति, एनामेव गाथां व्याख्यानयति ॥

कज्जाकज्जजयाजय अविजाणंतो अगीतो जं सेवे, सो होइ तस्स दप्पो गीये दप्पो जह दोसा ॥भा०१७२॥

कार्यं नाम प्रयोजनं, यच्च प्रयोजनं तच्च अधिकृतप्रवृत्तेः प्रयोजकत्वात् कारणं, अत एवान्यत्रोक्तं कारणंति वा कज्जंति वा एगट्ठं, ततोयमर्थः अगीतोऽगीतार्थः कारणं न जानाति, यस्मिन्प्राप्ते प्रतिसेवना क्रियते । अकारणं न जानाति यस्मिन् प्रतिसेवना न क्रियते, तथा कारणे अकारणे वा प्राप्ते सेवनं कुर्वन् यतनामयतनां वा न जानाति, एतान्यजानानो यः सेवते प्रतिसेवते, तस्य दर्प्पो भवति । सा तस्य दर्प्पिका प्रतिसेवना भवतीति भावः, गीतार्थः पुनः सर्वाण्यप्येतानि जानाति ततः कारणे प्रतिसेवते, ना कारणे, कारणेपि यतनया न पुनरयतनया ततः शुद्ध एव न प्रायश्चित्तविषयोऽगीतार्थस्य त्वज्ञानतया दर्प्पेण प्रतिसेवमानस्य प्रायश्चित्तं यदि पुनः गीतार्थोपि दर्प्पेण प्रतिसेवते, कारणेप्ययतनया च तदा तुल्यामगीतार्थेन समं त-

For Private and Personal Use Only

स्य प्रायश्चित्तं । तथाचाह गीए दप्पा जए दोसा, गीते गीतार्थे दर्पेण प्रवर्तमाने प्रतिसेवनायामिति गम्यते कारणेपि प्रतिसेवनाया अयतमाने अगीतार्थेन तुल्यं तस्य प्रायश्चित्तमिति भावः, प्रतिसेव्यमाने तुल्ये वस्तुनि दर्पेणापि क्रियमाणायां प्रतिसेवनायां यतनया प्रवृत्तौ न तुल्यं प्रायश्चित्तं, कारणे पुनर्यतनया प्रवर्त्तमानः शुद्ध एव न प्रायश्चित्तविषयः । तत्राचार्या उपाध्यायाश्च नियमात् गीतार्था इति गीतार्थत्वापेक्षया समाः केवलं प्रतिसेव्यमानं वस्तुप्रतीत्य विषमाः भिक्षवो गीतार्थाऽगीतार्थाश्च भवंति प्रतिसेव्यमपि वस्त्वधिकृत्य भेद इति, वस्तुभेदतो गीतार्थत्वागीतार्थत्वतश्च पृथक् विभिन्नं विभिन्नं प्रायश्चित्तं, सहासहपुरुषाद्यपेक्षया तु तुल्येप्याभवति प्रायश्चित्ते पृथक् विभिन्नं विभिन्नं प्रायश्चित्तदानं तथाचाह ॥

दोसविहवाणुरूवो लोए दंडोवि किमुत उत्तरिए ॥ तित्थुच्छेदो इहरा निराणुकंपा न य विसोही ॥ भा.१७३॥

दंडोवीत्यपिशब्दो भिन्नक्रमत्वात् लोकेपीत्येवं द्रष्टव्यः लोकेपि दंडो दोषानुरूपो विभवानुरूपश्च, तथाहि महत्यपराधे महान् दंडोऽल्पेऽल्पीयान् तथा समानेऽपि दोषेऽल्पधनस्याल्पो महाधनस्य महान् लोकेपि तावदेवं किमुत किंपुनरौत्तरिके लोकोत्तरसंबंधिनि व्यवहारे, तत्र सुतरां दोषसामर्थ्यानुरूपो दंडस्तस्य सकलजगदनुकंपायाः प्रधानत्वात् यदि पुनरल्पेपि दोषे महान् दंडो महत्यप्यल्पीयान् तथा यदि समानेप्यपराधे कृतकरणत्वमकृतकरणत्वं वाचार्योपाध्याययोर्भिक्षोरपि कृतकरणत्वमकृतकरणत्वमधिगतत्वं स्थिरत्वमस्थिरत्वं चानपेक्ष्य न तदनुरूपो दंडः स्यात् किंतु तुल्य एव, तदा व्यवस्थाया अभावतः संतानप्रवृत्त्यसंभवे तीर्थोच्छेदः स्यात्, तथा निरनुकंपा अनुकंपाया अभावः । प्रायश्चित्तदायकस्य असमर्थभिक्षुप्रभृतीनामनुग्रहात् न च तस्य प्रायश्चित्तदायकस्य विशोधिरप्रायश्चित्तस्य प्रायश्चित्तेप्यतिमात्रप्रायश्चित्तस्य दानतो महाऽशातना-

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

संभवात् अप्पच्छिते य देइ पच्छित्तं पच्छित्ते अइमत्तं आसायणा तस्स महतीउ, इति वचनात् ततः सापेक्षा आचार्यादयस्त्रिविधा उक्ताः । अत्रैव प्रकारांतरमाह ।

अहवा कज्जा कज्जे जयाजयं ते य कोविदो गीयो; दप्पाजातोनिसेवे, अणुरूवं पावए दोसं ॥ भा० १७४ ॥

अथवेति प्रकारांतरे गीतार्थः सकारणमपि जानाति । अकारणमपि जानाति, यतनामपि जानाति । अयतनामपि जानाति एवं कार्याकार्ये यतायते कोविदो गीतार्थो यदि दर्प्पेण प्रतिसेवते । कारणेप्ययतनया तदा स दर्प्पायतनातो निषेवमाणोऽनुरूपं दर्पानुरूपमयतनारूपं दोषं प्रायश्चित्तं प्राप्नोति, दर्प्पोऽयतनानिष्पन्नं तस्मै प्रायश्चित्तं दीयते इति भावः,

कप्पे य अकप्पम्मि य, जो पुण अविणिच्छितो अकज्जंपि, कज्जामिति सेवमाणो अदोसवंतो असढभावो ॥

यः पुनः कल्पेऽकल्पे च अविनिश्चितः किं कल्प्यं किमकल्प्यमिति विनिश्चियरहितः सोऽकार्यमपि अकरणीयमपि अकल्प्यमिति भावः कार्यमिति कल्पिकमिति बुध्या सेवमानोऽशठभावः अत्र हेतौ प्रथमाऽशठभावत्वाददोषवान् न प्रायश्चित्तभाग् भवतीति भावः ।

जं वा दोसमयाणंतो हेहंभूतो निसेवई, निद्दोसवं केण हुज्जा, वियाणंतो तमायारं ॥ भा० १७६ ॥

हेहंभूतो नाम गुणदोषपरिज्ञानविकलोऽशठभावः स यं दोषमजानानो निषेवते प्रतिसेवते तमेव दोषं विजानानः कोविदो गीतार्थः आचरन् समाचरन् केन हेतुना निर्दोषवान् ? दोषस्याभावो निर्दोषं तदस्यास्तीति निर्दोषवान् दोषाभाव-

For Private and Personal Use Only

वान् न भवेत् नैव भवतीति भावः । तीव्रदुष्टाध्यव्यवसायभावात् । न खलु जानानस्तीव्रदुष्टाध्यवसायमंतरेण तथा प्रवर्त्तते इति तदेवं दृष्टांतमभिधायाधुना दार्ष्टांतिकयोजनामाह ।

एमेवय तुल्लंमिवि अवराहपयंमि वट्टिया दोवि, तत्थवि जहाणुरूवं दलंति दंडं दुवेराहंपि ॥भा० १७७॥

एवमेव अनेनैव प्रकारेण अनेनैव दृष्टांतेनेति भावः द्वावपि जनौ आस्तामेक इत्यपि शब्दार्थः । तुल्येपि समानेप्यपराधपदे वर्त्तितौ तत्रापि तुल्येप्यपराधपदे द्वयोरपि तयोर्यथानुरूपं गीतार्थागीतार्थयतनासंहननविशेषानुरूपं दंडं दलयंति प्रयच्छन्ति, तस्मात् प्रायश्चित्तभेदतः प्रायश्चित्तदानभेदतश्चाचार्यादिकस्त्रिविधो भेदः कृतः, तदेवमाचार्यादित्रिविधभेदसमर्थनायोक्तरूपदृष्टांतवशतो गीतार्थागीतार्थादिभेदतः आभवत् प्रायश्चित्तनानात्वं चोपदर्शितमिदानीमत एव दृष्टांतादवस्थाभेदतो गीतार्थे एव केवले शोधिनानात्वमुपदर्शयति ।

एसेवय दिट्ठंतो तिविहे गीयंमि विसोहिनाणत्तं, वत्थुसरिसो उ दंडो दिज्जइ लोएवि पुव्वुत्तं ॥१७८॥

गीते गीतार्थे त्रिविधे त्रिप्रकारे बालतरुणवृद्धलक्षणे यत् शोधिनानात्वं तद्विषये एष एवानंतरोदितस्वरूपो दृष्टांतस्तथाहि यथाकल्प्याकल्प्यविधिपरिज्ञानविकलोऽकल्पनीयमपि कल्पनीयमिति बुद्ध्या प्रतिसेवमानो न दोषवान् भवति । कोविदस्तु कल्प्याकल्प्ये जानानोऽकल्पनीयं प्रतिसेवमानो दोषवान् एवमिहापि तुल्ये प्रतिसेव्यमाने वस्तुनि तरुणे प्रभूतं प्रायश्चित्तं समर्थत्वात् । बालवृद्धयोः स्तोकमसमर्थत्वात् न चैतदन्याय्यं, यतो लोकेपि वस्तुसदृशः पुरुषानुरूपो दंडो दीयते, तथाहि

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

बाले बृद्धे च महत्यप्यपराधे करुणास्पदत्वात् स्तोको दंडः तरुणे महान्, एतच्च पुव्वुत्तमिति प्रागेवोक्तं दोसाविहवाणुरूवो इत्यादिना ततो न्याय्यमनंतरोदितमिति, संप्रत्याचार्योपाध्यायभिक्षूणामेव चिकित्साविषये विधिनानात्वं दर्शयति ।

तिविहे तेगिच्छंमि उज्जुय वाउलणासाहुणा चेव, पणवणमणिच्छंते, दिट्ठंतो भंडिपोएहिं ॥१७९॥

त्रिविधे त्रिप्रकारे आचार्योपाध्यायभिक्षुलक्षणे चिकित्स्यमाने गीतार्थे इति गम्यते, उज्जुयत्ति ऋजुकं स्फुटमेव व्यापृत साधुना व्यापृतक्रियाकथनं कर्तव्यं इयमत्र भावना आचार्याणामुपाध्यायानां गीतार्थानां च भिक्षूणां विचिकित्स्यमानानां यदि शुद्धं प्रासुकमेषणीयं लभ्यते, तदा समीचीनमेवं न तत्र विचारः अथ प्रासुकमेषणीयं न लभ्यते, अवश्यं च चिकित्सा कर्त्तव्या, तदाऽशुद्धमप्यानीय दीयते, तथाभूते च दीयमाने स्फुटमेव निवेद्यते. इदमेवंभूतमिति, तेषां गीतार्थत्वेनापरिणामदोषस्यातिपारिणामदोषस्य चासंभवात् । अगीतार्थभिक्षोः पुनः शुद्धालाभे चिकित्सामशुद्धेन कुर्वंतो मुनिवृषभा यतनया कुर्व्वंति, न चाशुद्धं कथयंति । यदि पुनः कथयंत्ययतनया कुर्वंति, तदा सोऽपरिणामत्वादनिच्छन् यत् आगाढादि परितापनममनुभवति । तन्निमित्तं प्रायश्चित्तमापद्यते तेषां मुनिवृषभाणां यद्वातिपरिणामतया सोतिप्रसंगं कुर्यात् , तस्मान्न कथनीयं नाप्ययतना कर्त्तव्या, अथ कथमपि तेनागीतार्थेन भिक्षुणा ज्ञातं भवेत् यथा अकल्पिकमानीय मह्यं दीयते इति, तदा तदनिच्छन् प्रज्ञाप्यते तथाचाह पणवणमणिच्छंते इति अकल्पिकमनिच्छत्यगीतार्थे भिक्षौ प्रज्ञापना कर्त्तव्या । यथा ग्लानार्थं यदकल्पिकमपि यतनया सेव्यते, तत्र शुद्धो ग्लानो, यतनया प्रवृत्तेरल्पीयान् दोषोऽशुद्धग्रहणात् सोपि च पश्चात् प्रायश्चित्तेन शोधयिष्यते न चासावल्पीयान् दोषो नांगीकर्त्तव्यः । उत्तरकालं प्रभूतसंयमलाभात् । तथाहि चिकित्साकरणतः प्रगुणीभूतः सन्परिपालयि-

For Private and Personal Use Only

ष्यति चिरकालं संयमं, संयमप्रभावतश्च कदाचित् गम्यते तद्भव एव मोक्षो, यदि पुनश्चिकित्सां न कारयिष्यसि । ततस्तद्करणतो मृतः सन्नसंयतो भविष्यसि, असंयतस्य च भूयान् कर्म्मबंधस्तस्माद्ल्पेन बह्वन्वेष्यतामेतद्विद्वत्ताया लक्षणं, उक्तं च, अप्पेण बहुमेसेज्जा एयं पंडियलक्खणमिति, एवं प्रज्ञापना तरुणे क्रियते, यः पुनः बालः स बालत्वात् यथा भणितं करोत्येव यस्तु वृद्धस्तरुणो वातिरोगग्रस्तोऽचिकित्सनीयः स प्रोत्साह्यते महानुभाव ! कुरु भक्तप्रत्याख्यानं, साधय ! पूर्वमहर्षिरिवोत्तमार्थमेतज्जिनवचनाधिगमफलमिति, यदि पुनरेवमुत्साह्यमानोपि न भक्तप्रत्याख्यानं कर्त्तुमिच्छति, तदा भंडीपोताभ्यां दृष्टांतः करणीयः, भंडीगंत्री, पोतः प्रवहणं, दृष्टांतकरणं चाग्रे स्वयमेव दर्शयिष्यति । एष गाथासमासार्थः सांप्रतमेनामेव गाथां विवृणोति ॥

सुद्धालाभे अगीते अजयणकरणकहणे भवे गुरुगा, कुज्जा व अति पसंगं, असेवमाणेव असमाही ॥१८०॥

अगीते अगीतार्थे भिक्षौ शुद्धालाभे प्रासुकैषणीयालाभे अशुद्धेन चिकित्स्यमाने यदि अयतना क्रियते कथ्यते वा, तदा मुनिवृषभाणामयतनाकारिणां कथयतां प्रायश्चित्तं भवति, गुरुकाश्चत्वारो मासा गुरवः, इयमत्र भावना यदि अयतनाकरणतोऽकरणतो वा ज्ञातं भवति । यथा ममाशुद्धेन चिकित्सा क्रियते तदा तेषां मुनिवृषभाणां चत्वारो गुरुकाः एतच्चासामाचारीप्रवृत्तिनिषेधार्थं प्रायश्चित्तं, या पुनरनिच्छतोऽसमाधिप्रवृत्तेरनागाढादिपरितापना तन्निष्पन्नमन्यदेव पृथगिति, यदिवा सोतिपरिणामकत्वादतिप्रसंगं कुर्यात् । अथवा चिकित्सायाः प्रतिषेधतोऽकल्पनीयमसेवमाने रोगवृद्धिवशादसमाधिस्तस्य स्यात् असमाहितस्य च कुगतिप्रपातस्तस्मात् तस्मिन् यतनया कर्त्तव्यं, न च कथनीयमिति. सांप्रतं यदुक्तं भंडीपो—

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

दृष्टांतः कर्त्तव्य इति । तत्र भंडीदृष्टांतं भावयति ।

जा एगदेसे अदढाउ भंडी, सीलप्पए साउ करेइ कज्जं ।
जा दुब्बला संठविया विसंती न तंतुसीलंति विसण्ण दारुं भा० ॥१८१॥

या भंडी गंत्री एकदेशे क्वचित् अदृढा सा शीलाप्यते तस्याः परिशीलनं कार्यते तुशब्दो यस्मादर्थे यतः सा तथा-शीलिता सती करोति कार्यं, या पुनः संस्थापिता सती दुर्बला न कार्यकरणक्षमा तां विषण्णदारुं नैव तुशब्द एवकारार्थो भिन्नक्रमत्वादत्र संबध्यते, शीलयंति, कार्यकरणाक्षमत्वात् एष भंडीदृष्टांत एतदनुसारेण पोतदृष्टांतोपि भावनीयः । तद्यथा ।

जो एगदेसे अदढा उ पोतो, सीलप्पए सोउ करेइ कज्जं ॥
जो दुब्बलो संठवितोवि संतो न तंतुसीलंति विसण्णदारुं भा० ॥ १८२ ॥

दार्ष्टांतिकयोजना त्वेवं, यदि प्रभूतमायुः संभाव्यते, प्रगुणीकृतश्च देहः संयमव्यापारेषु समर्थ इति ज्ञायते, तदा चिरकालं संयमपरिपालनाय युक्ता चिकित्सा, अल्पेन प्रभूतमन्वेषयेदिति वचनात्, यदा चायुः संदिग्धं न प्रगुणीकृतोपि देहः संयम-व्यापारक्षमस्तदैवं प्रज्ञापना निष्फला चिकित्सेति न चिकित्सा कारयितुमुचितेति अन्यच्च ।

संदेहियमारोग्गं, पउणोवि न पच्चलोनुजोगाणं, इइ सेवंतो दप्पे वट्टइ नय सो तहा कज्जो भा० ॥१८३॥

संदिग्धमारोग्यप्रतिरोगग्रस्तत्वात् न च प्रगुणोपि प्रगुणीकृतोपि योगानां संयमव्यापाराणां करणे प्रत्यलः समर्थ इति

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

नो यदि यतनयाप्यकल्प्यं प्रतिसेवते, तदा स दर्प्पे वर्त्तते, न च स तथारूपो दर्प्पो गीतार्थेन करणीयः । दर्प्पिकप्रतिसेवया दीर्घसंसारमूलत्वात् इति प्रज्ञाप्यते यदि पुनरेवमपि प्रज्ञाप्यमानो नावबुध्यते, तदा यतनया समाधिमुत्पादयद्भिर्यतितव्यं; यः पुनस्तरुणो मनाक् वृद्धो वा प्रगुणीकृतः सन् तपःसंयमादिषु प्रत्यलो भवितेति ज्ञायते, तदा तं चिकित्साप्रतिपद्यमानं प्रत्येवं प्रज्ञापना ॥

कोहं अच्छित्तिं अदुवाअहीहं तवोविहाणसुयउज्जमिज्जं ॥
गणं वनीइएयसारविस्सं सालंबसेवी समुवेइ मोक्खं भा० ॥ १८४ ॥

यो ग्लानः सन्नेवमवबुध्यते, समर्थो भूतः सन्नछित्तिं प्रभूतलोकप्रव्राजनादिना तीर्थाव्यवच्छेदं करिष्यामि । अदुवित्ति अथवा अहमध्येष्ये सूत्रतोऽर्थतश्च द्वादशांगं दर्शनप्रभावकाणि वा शास्त्राणि । यदिवा तपो लब्धिसमन्वितत्वात्तपोविधानेषु नानाप्रकारेषु उज्जमिस्सति उद्यमिष्यामि उद्यमं करिष्यामि, गणं वा गच्छं वा नीत्या सूत्रोक्तया सारयिष्यामि गुणैः प्रवृद्धं करिष्यामि स एवं सालंबसेवी एतैरनंतरोदितैरालंबनैर्यतनया चिकित्सार्थमकल्पमपि प्रतिसेवमानः समुपैति प्राप्नोति मोक्षं सिद्धिमिति । छ । इति श्रीमलयगिरिविरचितायां व्यवहारटीकायां व्यवहारपीठिका समाप्ता । छ । ग्रंथा० २३५५ ॥

व्यवहार पीठिका नाम व्यवहारसूत्रस्य प्रथमो विभागः समाप्तः

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

प्रार्थना.

आ व्यवहार सूत्र छ छेदमांनुं एक सूत्र छे. तेमां विषय घणो गंभीर छे तेथी तेनी पीठिकामां तेनुं संक्षिप्त वर्णन कर्युं छे, आ छेद सूत्र वांचनार भव्यात्मा चारित्रमां दृढ निपुण बुद्धिवाळो पंदर वर्षना चारित्रपर्यायवाळो होवो जोइए, बीजां सूत्रोनुं ज्ञान मेळवेलुं हशे, तेने आत्मार्थी गीतार्थ गुरुनी सहायताथी प्राये घणो भाग समजाय तेवुं छे. कोई क्षुद्र बुद्धिनो अल्प पर्यायवाळो आजुबाजुनो संबंध समज्या विना अनर्थ करी बेसे तेवां हेतुथी तेने प्रसिद्ध करवामां केटलोक भाग विरुद्ध पण छे, पण जो लहीआओनी लखेली प्रतो भूल परंपरावाळी नकलो लगभग चारसो रुपियाना खर्चे भंडारोमां अथवा साधुओ पोताने माटे लखावी राखे छे, अने ते पण ब्राह्मण के जैन ग्रहस्थ विद्वान् पासे वांचवा छतां अनथ थतो नथी, तो यथाशक्ति अनेक प्रतो मेळवी सुधारी योग्य पुरुषोने वांचवा माटे जो थोडी किंमतमां अपाय तो वधारे सारुं. तेथी पालनपुरनां सं. १९७८ मां प्रेसकोपी शरु थइ, अने सं. १९८२ मां पूर्ण थइ. **मुनि माणेक.**

ज्यारे सं. १९८० मां सुरतमां जैन साहित्य परिषद भराइ ते समये झवेरी मगनभाई नगीनभाईए प्रथम रुपिया ५००) पांचसो आपेला तेमां पीठिका छपावा सुरत समाचार प्रेसमां आपाई, पण पूरता टाइप विगेरेना अभावे चार फरमाथी कार्य अटक्युं, तेथी पीठिका फरी भावनगरमां आनंद प्रेसमां छपाई छे.

त्यारपछीना पहेला उद्देशाना बे विभाग पाड्या छे, जेमांनो प्रथम एटले पीठीका पछीना बीजा भागमां सीरपुर-खानदेशना जैन श्वेतांबर संघ तरफथी रुपिया ५००) तेनी मदद मळी छे एटले ते बदल ते पुण्यात्माओनो ज्ञान-भक्ति प्रत्ये जे उत्साह छे ते अनुमोदनीय छे.

बीजो विभाग तुर्त छपावानो छे जेमां मददनी आवश्यक्ता होवाथी आ बे विभागो भव्यात्माओनां करकमळमां अर्पण कराय छे. परचुरण मदद माटे जुदुं लीस्ट मां आवशे.

For Private and Personal Use Only

॥ अर्हम् ॥

श्रीमान् मलयगिरि विरचित विवरणयुक्त भाष्यनिर्युक्ति समेत—

श्री व्यवहारसूत्रस्यपीठिकाऽनंतर द्वितीयो विभागः।

गतो नाम निष्पन्नो निक्षेपः; संप्रति सूत्रालापक निष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसरः, सच सूत्रे सति भवति, सूत्रं चानुगमे, सचानुगमोद्विधा सूत्रानुगमो निर्युक्त्य नुगमश्च, तत्र निर्युक्त्य नुगमस्त्रि विध स्तद्यथा निक्षेप निर्युक्त्य नुगमः उपोद्घात निर्युक्त्य नुगमः सूत्र स्पर्शिक निर्युक्त्य नुगमश्च, निक्षेप निर्युक्त्य नुगमोऽनुगतः; सूत्र स्पार्शिक निर्युक्त्य नुगमो वक्ष्यते, उपोद्घात निर्युक्त्य नुगम स्ताभ्यां द्वार गाथाभ्यां समवगंतव्यः, तद्यथा

उद्देसे निद्देसे य निग्गमे खित्तकालपुरिसेय। कारणपच्चयलक्खण नए समोयारणाणुमए ॥१॥

किं कइविहं कस्स कहिंकेसुकहिंकेच्चिरं हवइ कालं। कइसंतरमविरहियं भवागरिसफासणनिरुत्ती ॥२॥

अनयोरर्थः आवश्यक टीका तोऽवसेयः, महार्थत्वात्; सूत्रस्पार्शिक निर्युक्त्य नुगमस्तु सूत्रप्रवृत्तौ भवति, सूत्रं सूत्रानुगमे सरप्राप्त एव युगपच्च सूत्रादयो व्रजंति। तथा चोक्तं

For Private and Personal Use Only

नतरः । द्वितीयो विभागः

॥ १ ॥

सुत्तंसुत्ता णुगमो सुत्तालावगततोनिक्खेवो, सुत्तफासिय निज्जुत्ति नयाय समगंतु वच्चंति ॥ १ ॥

विषय विभागः पुनरयममीषामवसातव्यः

होइ कयत्थो वोत्तुं सपयच्छेयं भवे सुयाणुगमो सुत्तालावगनासो, नामादिन्नासविणिओगं ॥१॥

सुत्त फासिय निज्जुत्तिनिओगोसेसएपयत्थादी ॥ पायंसोच्चियनेगमनयादिनयगोयरोहोइ ॥२॥ अत्राक्षेपपरिहारौसामायिकाध्ययने निरूपिताविति, नेहवितायेते, सूत्रानुगमेचाऽस्खलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं तच्चेदं सूत्रं ॥

जेभि (कु खू) क्खू मासियं परिहार ठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा अपलिउंचियं आलोएमाणस्स मासियं, पलिउंचियं आलोएमाणस्सदोमासियं ॥ १ ॥

अस्य व्याख्या । तल्लक्षणंचेदं संहिताचपदंचैव पदार्थः पदविग्रहः, चालनाप्रत्यवस्थानं व्याख्यासूत्रस्यषड्विधा ॥ १ ॥ तत्रास्खलितपादोच्चारणंसंहिता साचैवंजेभिक्खूमासियमित्यादिपाठः । अधुनापदानि–यःभिक्षुर्मासिकंपरिहारस्थानंप्रतिसेव्य-आलोचयेत् । अपरिकुंच्यआलोचयमानस्यमासिकं परिकुंच्य आलोचयमानस्यद्वैमासिकमितिअधुना पदार्थः ॥ १ ॥ अस्मिन्-प्रस्तावे यत्पीठिकायामुक्तं “ सुत्तत्थो ” इतिद्वारम् तदापतितम् य इति सर्वनाम अनिर्दिष्टनाम्नानिर्देशे, भिक्षियाञ्चायां । यमनियमव्यवस्थितः कृतकारित्वानुमोदितपरिहारेण भिक्षतेइत्येवंशीलोभिक्षुःसन् भिक्षासंरोरुरितिउप्रत्ययः । यदिवानैरु- ॥ १ ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ॐ अर्हम्

श्री व्यवहारसूत्रम् ।

श्रुतकेवली भद्रबाहूद्धारित मूलसूत्रं निर्युक्ति समेतम्
ार्यप्रणीत भाष्यं श्रीमान् मलयगिरिविरचितविवरणसमेतम्
स्य पीठिका तथा प्रथमोद्देशकस्य प्रथमो विभागः

संशोधको मुनि माणेक.

: संघसहाय्येन-वकील केशवलाल प्रेमचन्द. बी, ए; एल, एल, बी.

ी आनंद प्रीन्टींग प्रेसमां शाह गुलाबचंद लल्लुभाइ द्वारा मुद्रितम्.

काइष्टाब्द १९२६. विक्रमाब्द १९८२.

वेतनम्-रुप्यक चतुष्टयम्.

For Private and Personal Use Only

व्यवहार सूत्रनी प्रस्तावना.

, दश सूत्र घणुं गंभीर छे, तेम पीठिका पण समुद्र तरवा जेवी कठण छे, तेथी तेमां शुं विषय छे ते अहीं

... सूत्रनो विषय छे. जेम प्रजाना रक्षण माटे राज्यना कायदाओ छे, तेम आ सूत्र छे: कायदा भणेला न्यायाधीश शिक्षा करे छे, अने जेने नुकशान थयुं होय तेने बदलो अपावे छे: ते प्रमाणे साधुओए केम चालवुं ते दशाव्युं छे, अने उत्सर्गनो निर्वाह न थाय तो अपवाद मार्गे उचित रीते सेववानुं तथा अयोग्य रीते सेवनारने योग्य ... मूळ सूत्रने पूर्वमांथी श्रीमद् भद्रबाहुस्वामीए उद्धर्युं, अने तेना उपर पोते निर्युक्ति रची छे: बंनेनी गंभीरता जोई ... छे, तेना उपर मलयगिरि महाराजे टीका रची छे.

मुनि माणेक.

... कल्याण होवाथी घणो वखत भणवा छपाववामां जाय, तेम मूल्य वधारे थाय, तेवा हेतुथी पीठिका तथा प्रथम ...नुं मूल्य चार रुपिया छे. अने बीजो भाग जेमां प्रथम उद्देशो पूर्ण थाय छे ते वगेरे भागमां लगभग अग्यार हजार ... थशे. साधुओने अने ज्ञान भंडारोने के विद्याप्रेमीओने ओछा मूल्यमां मळे माटे पडतर किंमतेज आपवा ...कली देवुं के वधारे प्रतिओ छपाववाथी ओछा मूल्य मळे. नहितो अणछूटके बमणुं मूल्य लेवामां आवशे.

मळवानुं ठेकाणुं:-
- केशवलाल प्रेमचंद मोदी. वकील. हाजा पटेलनी पोळ—अमदावाद.
- श्रीमत् मोहनलालजी जैन श्वे. ज्ञानभंडार, गोपीपुरा, सुरत.

क्षीशब्दव्युत्पात्तिः क्षुधबुभुक्षायां क्षुध्यतिबुभुक्षतेभोक्तुमिच्छति, चतुर्गातिकमपिसंसारमस्मादितिसंपदादित्वात् क्षुत्अष्टप्रकारंकर्म्मतं ज्ञानदर्शन चारित्र तपोभिर्भिनत्तीतिभिक्षुः पृषोदरादय (३–२–१५५) इतीष्टरूपानिष्पात्तिः। मासेन निर्वृत्तं मासिकं, तेननिर्वृत्ते च (६–२–७१) इती कणपरिह्रियते परित्यज्यते गुरु मूलं गत्वायत्तत् परिहारविषयः। अकर्त्त रीतिकर्म्माणि घञ्तिष्ठंतिजंतवःकर्म्मकलुषिताअस्मिन्नितिस्थानं करणाधारे इत्यनट्परिहारःस्थानंपरिहारस्थानंविशेषणसमासः पडिसेवितेत्ति प्रतिशब्दोभृशार्थेप्रकर्षेवा सेवित्वा प्रतिसेव्यगतिक्वन्यस्ततपुरुष (३–१–४२) इतिसमासः अनञत्वत् क्त्वोयवादेशःसूत्रेयबभावः प्राकृतत्वात्। आलोचयेत्लोचृदर्शने चुरादित्वात्णिच आङ्मर्यादायांआमर्यादया जहबालो जंपंतोइत्यादिरूपयालोचयेत्यथात्मनस्तथागुरोः प्रकटीकुर्यात् यच्छब्दस्तच्छब्दापेक्षोऽतोऽत्रतस्येतिसामर्थ्यादवसीयते, तस्य अपलिउंचियात्ति कुचु कुंचु कौटिल्याअल्पाल्पीभावयोः परिसर्वतोभावेपरिसमंतात कुंचित्वाकौटिल्यमाचर्यपरिकुंच्यसूत्रेडश्चरूपीडादीनामिति विकल्पवचनतोरेफस्यलकारभावः न परिकुंच्यअपरिकुंच्य आलोचयमानस्यमासिकंलघुकं गुरुकंवा, प्रतिसेवनानुसारतःप्रायश्चित्तंदद्यादितिशेषः, परिकुंच्यकौटिल्यमाचर्य आलोचयमानस्यद्वैमासिकंदद्यात्मायाकरणतोऽधिकस्यगुरुमासस्यभावात् तथाहि यः प्रतिकुंचयन्नालोचयतितस्ययदापन्नंदीयतेऽन्यश्चमायाप्रत्ययोगुरुकोमासः इति उक्तःपदार्थः। अधुनापदविग्रहः, सचसमासभाक्षु पदेषुभवतीति, परिहारस्थानमित्यत्रपरिकुंच्येत्यत्र च द्रष्टव्यः। सचयथाभवति तथादर्शित एव संप्रति चालनावसरस्तत्रचोदकआह यदिपरिहारएवस्थानं, ततोद्वयोरप्येकार्थत्वात् परिहारशब्दस्यैवग्रहण मुचितं, परमस्योक्तार्थत्वादप्रयोगः। उक्तार्थानामप्रयोगः। इति न्यायात् अत्राचार्यः प्रत्यवस्थानं करोति, स्थानशब्दोनामशब्दशक्तिस्वाभाव्यादनेकविशेषाधारसामान्याभिधायी, तेनएतत्

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ध्वनयति । अनेकप्रकाराणिनाममासिकप्रायश्चित्तानि, अनेकप्रकारेण च मासिकेन प्रायश्चित्तेनोपन्यस्तेन प्रयोजनं, कल्प्पाध्ययनोक्तसकलमासिकप्रायश्चित्तविषयदानालोचनयोरभिधातुमुपक्रमात् । अतोअत्रस्थानग्रहणं पुनरप्याह, किं कारणं मासिकप्रायश्चित्तमधिकृत्यादिसूत्रोपनिबंधः कृतः, अथमतंजघन्यमिदंप्रायाश्चित्तमत एतदधिकृत्यकृतोजघन्यमध्यमोत्कृष्टेषुप्रथमतोजघन्यस्याभिधातुमुचितत्वात् तदसम्यक्, रात्रिंदिवपंचकस्यजघन्यत्वात् । अत्रभाष्यकृत्प्रत्यवस्थानार्थमिदमाह ।

दुहतोभिन्न पलंबे, मासियसोहिउ वणिआ कप्पे,तस्सपुणइमं दाणंभणियंआलोयणाविहीय ॥ भा. १ ॥

कल्पाध्ययनेआदिसूत्रेआमेताल पलंबे इत्यादिरूपेप्रलंबते । प्रकर्षेण वृद्धियातिवृक्षोऽस्मादितिप्रलंबंमूलं । अकर्त्तरीतिघञ प्रत्ययः तस्मिन्उपलक्षणमेतत् तलोवृक्षस्तत्रभवंतालं तालवृक्षफलं तस्मिन्नपिचद्विधातोभिन्ने द्रव्यतोपि भावतोपि भिन्ने, मासिकीशोधिरूपवर्णिता मासिकं प्रायश्चित्तमुपवर्णितमिति भावः । अथ चा स्मिनव्यवहाराध्ययनोक्तस्यप्रायाश्चित्तस्यदानविधिरालोचनाविधिश्चवक्तुमुपक्रांतस्ततोयदादौकल्पाध्ययने मासिकं प्रायश्चित्तमुक्तं, तस्सपुन इत्यादि पुनःशब्दोविशेषणेस चेमं विशेषं द्योतयति तत्रहि सामान्यतएव मासिकं प्रायश्चित्तमुक्तंनदानविधिरालोचनाविधिर्वेति, इहपुनर्व्यवहारेनस्य मासिकस्यप्रायश्चित्तस्येदंदानं भणितमालोचनाविधिश्च, न केवलमस्यैवमासिकस्य प्रायश्चित्तस्य, किंत्वन्येषामपिमासिकप्रायाश्चित्तानां तत्रोक्तानां सामान्ये नसूत्रस्यप्रवृत्तत्वात् तथा चाह ॥

॥ एमेवसेसएसुवि सुत्तेसुकप्पेनामअज्झयणे जहिं मासिय आवत्ती, तीसेदाणं इहं भणियं ॥भा. २॥

For Private and Personal Use Only

एवमेव अनेनैव प्रकारेण कल्पनाम्नि अध्ययने यानि शेषाणि सूत्राणि सपरिक्खेवे अबाहिरिए कप्पइहेमंतगिम्हासु मासं वत्थए, जइमासकप्पंभिंदइ मास लहु एवं निग्गंथीणवि तहा अत्रस परिखेवे इति सपरिक्षेपेवृत्ति वरंडकादिसमन्वितेअबाह्येग्रामस्या त्यंतमबहिर्भूतेउपाश्रये इति गम्यतेवत्थए इति वस्तुंशेषंसुगमं. तथा अभिनिव्वगडाए तइएभंगे मासलहु । अत्र अभिनिव्वगडाए इति अभिनिर्व्याकृतायां पृथग्विभिन्नद्वारायां वसतावित्यर्थः एवंशेषाण्यपिसूत्राण्युच्चारणीयानि तेषुशेषेष्वपिसूत्रेषुगहिंतिअगृहीतवीप्स्योप्येवशब्द:सामर्थ्यात् वीप्स्यांगमयतिशेषः सूत्राणामतिप्रभूतत्वात् । ततोयमर्थः तत्रयत्रमासिका आपत्तिरुक्ता तीसेइति । अत्रापिवीप्सार्थोद्रष्टव्यः तच्छब्दस्ययच्छब्दापेक्षत्वात् । तस्यास्तत्थाइहआदिसूत्रेदानंभणितमुपलक्षणत्वात् । आलोचनाविधिश्च ।।

।। छट्ठुअपच्छिमसुत्तेजिणथेराणांठिई समकुखाया, तहियंपिहोइमासो अमेरतोसोउनिप्फन्नो ।।भा. ३।।

षष्टेषष्टोद्देशकेअपश्चिमे सूत्रे अंतिमसूत्रे जिनकल्पिकानांस्थविराणां च स्थितिः समाख्यातातत्रापियदिजिनानांस्थविराणां च स्वकल्पस्थित्यनुरूपसामाचार्यतिक्रमस्ततोभवति मासोमासलघुप्रायश्चित्तंतथाचाह । अमेरतोसोअनिष्पन्न, स्तस्याप्यस्मिन्नादिसूत्रेदानमालोचनाविधिश्चोक्तः । अतोर्थमासिकंप्रायश्चित्तमधिकृत्यादिसूत्रोपनिबंधः कृतः एषः सूत्रार्थः अधुनानिर्युक्तिकृत्विस्तरंवक्तुकामआह ।।

जेत्तिवसेत्तिकेत्तिवनिद्देसाहोतिएवमादीया ।। भिक्खस्सपरूवणाया जेत्ति कएहोइनिद्देसो ।। भा. ४ ।।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

जेइतिवासेइतिवाकेइतिवा कियंतोनामनामग्राहंदर्शयितुंशक्यंते, ततआह । एवमादिकाआदिशब्दादेगेइत्यादिपरिग्रहदुनिर्देशाभवंति । सामान्यार्थेइतिगम्यते तत्र जेइतिनिर्देशो यथाअत्रैवसूत्रेअथवाजेणंभंते, अपरं असंतएणं अब्भक्खाणेणं अब्भक्खाइज्जाइत्यादि सेइतिनिर्देशो यथासे गामंसि वा । नगरंसिवा । इत्यादि, के इति यथाके आगच्छइ दित्तरूवेइत्यादि सामान्यंचविशेषनिष्टमतोजेइति निर्देशेकृतेभिक्षोर्भवति निर्देशो, योभिक्षुर्नान्यइतितस्यचभिक्षोस्तथा।निर्दिष्टस्यप्ररूपणानामादिनिक्षेपरूपकर्त्तव्या सूत्रस्पर्शिकानिर्युक्तेर वसरप्राप्तत्वात् तामेवाह ॥

॥ नामंठवणाभिक्खू दव्वभिक्खूभावभिखूय दव्वेसरीरभवितो भावेणयसंजतोभिक्खू ॥ भा. ५ ॥

भिक्षुशब्दस्यनिक्षेपश्चतुष्कोनामंति भिक्षुशब्दस्यात्रापिसंबंधात्नामभिक्षुस्थापनाभिक्षुःद्रव्यभिक्षुर्भावभिक्षुश्चचशब्दौ स्वगतानेकभेदसूचकौ तत्रयस्यपुरुषस्याभिक्षुरितिनामसनाम्नाभिक्षु र्नामभिक्षुर्यदिवा नामनामवतोरभेदोपचारात्नामासौभिक्षुश्चनामभिक्षुरितिव्युत्पत्तेर्नामभिक्षुः स्थापनयाआकारमात्रेणअसत्कल्पनयाभिक्षुस्थापनाभिक्षुः चित्रकर्मादिलिखितोबुद्धिकल्पितोवाऽक्षादिः द्रव्यभिक्षुर्द्विधा आगमतोनोआगमतश्च तत्रागमतोज्ञातातत्रचानुपयुक्तोऽनुपयोगो द्रव्यमितिवचनात् नोआगमतस्त्रिविधस्तद्यथाज्ञशरीरं, भव्यशरीरं, तद्व्यतिरिक्तश्चतत्र भिक्षुपदार्थज्ञस्ययत्शरीरंव्यपगतजीवितंतत्शरीरंद्रव्याभिक्षुर्भूतभावत्वात्, यस्तु बालको नेदानींभिक्षुशब्दार्थमवबुध्यते । अथचायत्यांतेनैवशरीरेणभोत्स्यते, तस्ययत् शरीरंतत्भव्यशरीरंद्रव्यभिक्षुः भाविभावत्वात् । तद्व्यतिरिक्तस्त्रिधातद्यथाएकभविकोबद्धायुष्कः अभिमुखनामगोत्रश्च तत्रएकभविकोनामयोनिरयिकस्तिर्यङमनुष्योदेवोवाऽनंतरभवेभिक्षुर्भावी, बद्धायुष्कोनामयेनभिक्षुपर्यायनिमित्तमायुर्बद्धं, अभिमुखनामगोत्रो यस्यभिक्षुपर्यायप्रवर्त्तनाभि-

For Private and Personal Use Only

मुखेनामगोत्रकर्म्मणीसचार्यक्षेत्रेमनुष्यभवेभाविभिक्षुपर्याये समुत्पद्यमानः । यदिवास्वजनधनादिपरित्यज्यगुरुसमीपेप्रव्रज्याप्रतिपत्त्यर्थंस्वगृहात्विनिर्गच्छन्तथाचाहदव्वेसरीरभवितोत्ति द्रव्येइतिद्वारपरामर्शः। द्रव्यभिक्षुर्नोआगमतो इतिगम्यते इति, शरीरत्तिशरीरग्रहणेनज्ञशरीरंभव्यशरीरं चपरिगृहीतं। भवियत्तिभव्योभावीत्यनर्थांतरं भावीचत्रिविधपर्यायइतितद्ग्रहणेएकभविकादित्रिभेदपरिग्रहः । भावभिक्षुर्द्विधाआगमतोनोआगमतश्च । आगमतोभिक्षुशब्दार्थस्यज्ञातातत्रचोपयुक्तः उपयोगोभावनिक्षेपइतिवचनात्नोआगमतः संयतस्तथाचाह ॥ भावेणउसंजतो भिक्खू भावेन भिक्षुस्तुशब्दोविशेषणार्थः। सचामुंविशेषंद्योतयति नो आगमतः संयतः सम्यक् त्रिविधंत्रिविधेनसमस्त सावद्यादुपरतः । अत्रैवनोआगमतो भावभिक्षुर्भिक्षणशीलोभिक्षुरिति व्युत्पत्तिमधिकृत्याक्षेपपरिहारावभिधित्सुराह ।

भिक्खणा सीलोभिक्खू, अणेविनतेअणण्णवित्तित्ता निप्पिसिरणंनायंपिसियालंभेणसेसाउ ॥ भा–६ ॥

ननुयदेतत्वयोक्तं, भिक्षणशीलोभिक्षुरितितदसमीचीनमतिव्याप्तिदोषप्रसंगात् । तथाहिभिक्षणशीलोभिक्षुरित्युच्यमानेऽन्येपिरक्तपटादयोनोआगमतोभावभिक्षवःप्राप्नुवंति तेषामपि, भिक्षाजीवितयाभिक्षणशीलत्वात् । नचैतदिष्यते तस्मादतिव्याप्तिर्भावभिक्षुलक्षणस्यदोषः । अत्रसूरिराहनतेशेषारक्तपटभृतयोभिक्षवः कुतइत्याह । अनन्यवृत्तित्वात्नविद्यतेअन्याभिक्षामात्रात्व्यतिरिक्तावृत्तिवर्त्तनंयेषांतेअनन्यवृत्तयस्तद्भावस्तत्वंतस्मादनन्यगतिकत्वादित्यर्थः किमुक्तंभवतियदाआधाकर्मिकमौद्देशिकमभ्याहृतं वानलभंते तदाअनन्यगतिकयाभिक्षापरिभ्रमणशीलास्ततोनतेभिक्षवः इयमत्रभावना, द्वेशब्दस्यनिमित्ते

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

तद्यथा व्युत्पत्तिनिमित्तंप्रवृत्तिनिमित्तंच यथागोशब्दस्य । तथाहिगोशब्दस्यव्युत्पतिनिमित्तगमनक्रियागच्छतीतिगौरितिव्यु-त्पादनात् तेनचगमनेनैकार्थिंसमवायितयायदुपलक्षितंसास्नादिमत्वंतत्प्रवृत्तिनिमित्तंतेनचगच्छति अगच्छति वागोपिंडेगोशब्दः प्रवर्त्तते उभय्यामप्यवस्थायांप्रवृत्तिनिमित्तभावात्अश्वादौतुनप्रवर्त्तते। यथोक्तरूपस्यप्रवृत्तिनिमित्तस्यतत्राभावात । एवमत्रापिभि-क्षुशब्दस्यद्वेनिमित्ते, व्युत्पत्तिनिमितंप्रवृत्तिनिमित्तंचतत्रभिक्षणंव्युत्पत्तिनिमित्तंभिक्षतोइत्येवंशीलोभिक्षुरितिव्युत्पत्तिःतेनचभि-क्षणेनैकार्थसमवायितया यदुपलक्षितमिहपरलोकाशंसाविप्रमुक्ततया यमनियमेषुव्यवस्थितत्वंतत् प्रवृत्तिनिमित्तं तेनभिक्षमाणे अभिक्षमाणे वाभिक्षौ भिक्षु शब्दः प्रवर्त्तते, उभय्यामपि अवस्थायां प्रवृत्तिनिमित्तसद्भावात्; रक्तपटादौतुन प्रवर्त्तते, नवकोट्य परिशुद्धान्नभोजितयातेषुयथोक्त रूपस्यप्रवृत्तिनिमित्तस्याभावात्, अत्रार्थेज्ञातमुदाहरणं कर्त्तव्यं, पिशितालाभेन यो निःपिशित स्तेनयथा कोऽपि ब्रुयात् यावत् मांसं न लभेतावदहं निःपिशितः पिशितव्रती ॥

अविहिंसा बंभयारी, पोसहिय अमद्यमंसियाचोरा सतिलंभे परिच्चाई होंतितदक्खानसेसाउ ॥भा.॥७॥

कोपि भाषेत अहमहिंसावृत्तिर्यावन् मृगादीन् न पश्यामि, । अन्यः कोप्येवंब्रूते अहं ब्रह्मचारी यावन्मम स्त्री न संपद्यते अथवा कोप्येवमाह । अहमाहारपोषधीयावन्ममाहारोन संपद्यते, यथावा कोपिवदेत् अहमूमद्यमांसवृत्तिर्यावत्मद्यमांसे न लभे यथा वा कोपि नियमंप्रतिपद्यते । अचोरवृत्तिरहंयावत् परस्यच्छिद्रंन पश्यामि इतिएते यथा पिशिताद्य लाभेन निःपि-शितादयोनाम पिशिवव्रत्तादयः व्रतंचसति असतिवावस्तुनि तदिच्छापरित्यागतस्तन्निवृत्तिः निःपिशितादीनां तुपिशितादि-

For Private and Personal Use Only

ष्विच्छा सततानुबंधिनीततो नतेपिशितत्रत्यादयः त्रतिशब्दप्रवृत्तिनिमित्ताभावात् । तथचाह सतिलंभेइत्यादिसति विवक्षितस्य पिशितादेर्वस्तुनो लाभेपितत्परित्यागिनस्ते तदाख्याभवंति सत्यपिवस्तुनो लाभेतत्परित्यागतः सत्यसतिवावस्तुनितद्विषये-च्छापरित्यागात् शेषास्त्वनंतरोदिता निपिशितादयोन तदाख्यापिशिताद्य लाभेपितद्विषयेच्छा निवृत्त्यभावात् एवं रक्तपटादयोपिनभिक्षवः पचन पाचनादिनवकोटीविषयेच्छा निवृत्यभावात् तदभावश्चाधाकर्म्मादिष्वपि प्रवृत्तेः तदेवं निःपिशितादि दृष्टांतोपन्यासेन रक्तपटादिषु यथोक्तरूपप्रवृत्ति निमित्ताभावतो भिक्षुशब्द प्रवृत्त्यभावः उक्तः । अथवा किमेतैरुपन्यस्तैर्दृष्टांतैर्भिक्षुप्रवृत्ते जगत्प्रसिद्धायास्तेषु साक्षादभाव दर्शनतएव भिक्षुशब्द प्रवृत्यभावस्य सिद्धत्वात् तथाचाह ॥

अहवाएसणासुद्धं जहागिहणंतिसाहुणो; । भिक्खं नेवकुलिंगत्था, भिक्खजीवीवितेजदि ॥ भा. ॥८॥

अथवेतिप्रकारांतरद्योतने, तच्चप्रकारांतरं पातनिकायामेवभावितं, तद्यद्यपितेरक्त पटादयोभिक्षाजीविनस्तथापि यथासाधवः एषणाशुद्धं एषणादोषैः शंकितादिभिरुपलक्षणमेतत्, उद्गमदोषैराधा कर्म्मादिभिरुत्पादनादोषैर्धात्री दूत्यादिभि; परिशुद्धां भिक्षांगृहणंति नैवम मुनाप्रकारेण कुलिगस्थाः कुत्सितलिंगधारिणोरक्त पटादयस्ततो भिक्षुवृत्तेर्जगत्प्रसिद्धाया स्तेष्वभावतोनते भिक्षवस्तथाचाह ।

दगमुद्देसियंचेव कंदमूलफलाणि य सयं गाहा परातोय गिण्हंता कहंभिक्खुणो ॥ भा. ॥ ९ ॥

दकमुदकंसचित्तं तडागादिगतं ऊद्देसिकमुद्दिष्टकृत कर्म्मभेदमुपलक्षण मेतत्आधाकर्म्मादिच तथा कंदमूलफलानिच

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

स्वयमात्मना गृह्णंती तिस्वयंग्राहा, वा ज्वलादिदुनीभूग्रहास्रोर्णः इति वैकल्पिको णप्रत्ययः स्वयं गृहणंत इत्यर्थः, परतश्च-गृहणंतः कथं भिक्षवः, भिक्षावृत्तेरभावात् । अथकासाजगत्प्रसिद्धा भिक्षुवृत्तिर्यदभावान्नते भिक्षवइति भिक्षुवृत्तिमुपदर्शयति ॥

अचिता एसणिज्जा यमियाकाले परिक्खिया जहालद्धा विसुद्धाय एसावित्तीय भिक्खुणो ॥भा.॥१०॥

अचित्ताप्रासुकानतुसचित्तामिश्रावाएषणीया आधाकर्म्मादि दोषरहिता मिता एकत्रिंशदादिकवल प्रमाणतः परिमिता-कालदिवा, अथवातृतीयस्यां पौरुष्यां, परीक्षा दायकादिदोष विशुद्धा, यथा लब्धासंयोजनादि दोषरहिता, विशुद्धा परि-भोगकाले रागद्वेषाकरणतोऽगारादि दोषरहिता, एवं रूपा या सदाभिक्षाएषाभिक्षूणांवृतिः, साचरक्तपटादिषुसर्वथानास्तीति तेषुभिक्षुत्वाभावतोनातिप्रसंगः, तदेव भिक्षणशीलोभिक्षुरितिव्युत्पत्तौयदति प्रसंगापादनं परेणकृतं तदपाकृतं, क्षुधं भिनत्ति इतिभिक्षुरितिनिर्वचने तु परस्यानवकाशएवकेवलं किंचिद्वक्तव्यमस्तीतितद्विवक्षुराह ॥

दव्वेयभावेभेयग, भेयणभेत्तव्वयंचतिविहं तु । नाणाइभावभेयण कम्मक्खुहे गहय भेज्जं ॥भा.॥११॥

क्षुधंभिनत्तीतितिभि क्षुरितिव्युत्पत्त्याभिक्षुर्भेदकउक्तो, भेदकोनामभिदिक्रियाकर्त्ताभिदिक्रिया च सकर्म्मिका, सकर्म्मिकायाश्च क्रियायाः कर्त्ताकरणकर्म्मव्यतिरेकेण न भवतीति तद्ग्रहणेनभेदनं भेत्तव्यमितिद्वयंसूचितं, एतच्चभेदकभेदनभेत्तव्यरूपंवस्तुनिकुरं-बंत्रिविधमपि, तु शब्दोऽपि शब्दार्थः त्रिभेदमपिप्रत्येकं द्विधा तद्यथा दव्वेयभावेति, च शब्दोभिन्नक्रमः द्रव्यतोभावतश्चेत्यर्थः तथाहिभेदकोद्विधाद्रव्यस्यभावस्य च, भेदनमपि द्विधाद्रव्यस्यभावस्यच, भेत्तव्यमपिद्विधाद्रव्यरूपं, भावरूपंच । तत्रभेदकोरथका-

For Private and Personal Use Only

रादिद्रव्यस्यभेदनं परश्वादि द्रव्यंभेतव्यं काष्टं भावस्यभेदकोभिक्षुर्भावस्यभेदनानिज्ञानादीनि भावभेत्तव्यंकर्म्मतथाचाह। नाणा-दीत्यादिज्ञानादि आदिशब्दात्दर्शनचारित्रपरिग्रहः भावभेदनं भेद्यंभावतइति च संबध्यतेकर्मकर्म्मक्षुध इति एकार्थं। तथा चोक्तं। कम्मंतिवा खुहंतिवा कलुसंतिवा वज्जंतिवावेरंत्ति वा पंकोत्तिवा। मलोत्तिवा एएएगट्ठियाइति; भिक्षोरपिशक्रपुरंदरा-दिवदमून्येकार्थिकानिभिक्षुःयतिःतपस्वीभावांतइति तथाचैतेषांव्युत्पत्तिमाह॥

भिंदंतोयाविखुहंभिक्खू जयमाणगोजईहोइ तवसंजमेतवस्सीभवखवंतोभवंतोय॥ भा.॥ १२॥

क्षुधमष्टप्रकारंकर्म्मभिंदानोभिक्षुः यतेप्रयत्ने संयमयोगेषुयतमानःप्रयत्नवान् यतिः, तपः संयमेतपःप्रधान संयमेवर्त्तमान-स्तपस्वीतपोऽस्यास्तीतितपस्वीतिव्युत्पत्तेः भवं नारकादि भवंक्षपयन् भवान्तः भवमंतयति भवस्यांतं करोतीतिव्युत्पत्तेः अने-नचनो आगमताभावभिक्षुणाधिकारःभिक्षुरितिगतमिदानींमासिकमित्यत्रयोमासशब्दस्तान्निक्षेपप्ररूपणार्थमाह।

नामंठवणादविए खित्तेकालेतहेवभावेय मासस्सपरूवणाया पगयंपुणकालमासेण॥ भा.॥ १३॥

नामंतिमासशब्दसंबंधात्नाममासःएवंस्थापनामासःदविएत्तिद्रव्यमासःएवंक्षेत्रमासःकालमासोभावमासश्च एषाषड्विधा मा-सस्यप्ररूपणताप्ररूपणस्यप्ररूपणशब्दस्यभावःप्रवृत्तिनिमित्तंप्ररूपणताप्ररूपणेत्यर्थः। प्रकृतमधिकारःपुनरत्रकालमासेन एष-गाथा संक्षेपार्थः। सांप्रतमेनामेवगाथांविवरीषुर्नामस्थापनेसुप्रतीतत्वादनादृत्यद्रव्यमासादिव्याख्यानार्थमाह।

दव्वेभवेनिव्वत्तिओयखेतंमिजमिवण्णणाया कालेजहिं वणिजइनक्खत्तादीवपंचविहो॥ भा–१४॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

द्रव्यमासोद्विधा आगमतोनोआगमतश्चतत्रागमतोमासशब्दार्थज्ञातातत्रचानुपयुक्तः। नोआगमतस्त्रिविधस्तद्यथाज्ञशरीरभव्यशरीरतदव्यतिरिक्तश्चतत्रज्ञशरीरभव्यशरीरेप्राग्वत् । तद्व्यतिरिक्तमाह दव्वेभवोनिव्वत्तिओत्ति द्रव्येमासो, भव्यइतिभाविएकभविकादि इहमासइतिरूपंप्राकृतेषशब्दस्यापिभवति, ततएकभविकादिरत्रमाषोद्रष्टव्यः तत्रएकभविकोनाम योदेवोमनुष्यस्तिर्यङ्वाअनंतरमुध्धृत्यमाषोभविष्यति, बद्धायुष्कोयेनमाषभवायुर्बद्धं । अभिमुखनामगोत्रोयो मापभावंसमुत्पत्तुकामःसमवहतःस्वदेशान् तत्रविक्षिपनूवर्त्तते । अथवातद्व्यतिरिक्तोद्रव्यमाषोद्विधा निवत्तिओयत्ति मूलगुण निवर्तनानिवार्तितःउतरगुणनिर्वर्त्तनानिर्वर्त्तितश्चतत्रमूलगुणनिर्वर्तिता नामयेनजीवेनतत्प्रथमतयामाषभवानुगतनामगोत्रकर्म्मोदयतोमाषद्रव्यप्रायोग्यानि द्रव्याणिगृहीतानि उत्तरगुणनिर्वर्त्तनानिर्वर्त्तितोमाषस्तंबश्चित्रकर्म्मणिलिखितः, खेत्तंमीत्यादि यस्मिन्क्षेत्रेमासस्यवर्णनासमासक्षेत्रप्राधान्यविवक्षायांतत्क्षेत्रमासइत्यपिद्रष्टव्यं । तथायत्रकालेयोमासोवर्ण्यतेसकालप्रधानताविवक्षणात्तत्कालमासः । अथवामासः श्रावणभाद्रपदादिकः । यदिवास्वलक्षणनिष्पन्नोनाक्षत्रादिकःपंचविधःपंचभेदःकालमासःतानेवभेदानुपदर्शयति ।

नक्खते चंदेयाउ उ, आदिच्चेय होइ बोधव्वो; अभिवड्ढिएयतत्तो पंचविधो कालमासोउं ॥ भा. ॥१५॥

नक्षत्रेषुभवानाक्षत्रःकिमुक्तंभवतिचंद्रश्चारंचरन्यावताकालेनाभिजितंआरभ्योत्तरषाढानक्षत्रपर्यंतं गच्छति । तत्कालप्रमाणोनाक्षत्रोमासः । यदिवाचंद्रस्यनक्षत्रमंडलेपरिवर्त्तनतोनिष्पन्नइत्युपचारतोमासोपिनक्षत्रम्, तथाचंदेयाइति चंद्रेभवश्चांद्रःयुगादौश्रावणेमासेबहुल पक्षप्रतिपदआरभ्ययावत्पौर्णमासी परिसमाप्तिस्तावत्कालप्रमाणश्चांद्रोमासःएकपौर्णमासीपरावर्त्तश्चांद्रोमासइ-

For Private and Personal Use Only

तियावत्अथवाचंद्रचारनिष्पन्नत्वादुपचारतोमासोपिचंद्रः । चः समुच्चये, दीर्घत्वमार्षत्वात् उउइतिऋतुःसचकिल लोकरूढ्याषष्ट्यहोरात्रप्रमाणोद्विमासात्मकस्तस्यार्द्धमपिमासोऽवयवेसमुदायोपचारात्ऋतु रेवार्थात्परिपूर्णत्रिंशदहोरात्रप्रमाणः एषएवऋतुमासः, । कर्म्ममासइतिवा सावनमासइतिवा व्यवह्रियते, उक्तंचएसचेव उउमासो कम्ममासोसावणमासोभन्नइइति । आदित्यस्यायमादित्यः । पत्युत्तरपदयमादित्यदितेण्योंऽणपवादो वेतिण्यप्रत्ययः, व्यंजनात्यम्यन्तस्यसरूपेवा इतिपाक्षिकस्यएकस्ययकारस्यलोपः । सचैकस्यदक्षिणायनस्योत्तरायणस्यवात्र्यशीत्यधिकदिनशतप्रमाणस्यषष्टभागमानः यदि वा आदित्यचार निष्पन्नत्वादुपचारतोमासोप्यादित्यः, अभिवड्डिए यतत्तोइति ततश्चतुर्थादादित्यान् मासादनंतरपंचमोमासोऽभिवर्द्धितः, अभिवर्द्धितोनाममुख्यतस्त्रयोदशचंद्रमासप्रमाणः संवत्सरेद्वादशचंद्रमासप्रमाणात्संवत्सरादेकेन मासेनाभिवर्द्धितत्वात्, परंतद्वादशभागप्रमाणोमासोप्यवयवेसमुदायोपचारादभिवर्द्धितः एषपंचविधः कालमासः तुः पुरणार्थः तदेवमुक्तानामतोनाक्षत्रादयः पंचापिमासाः सांप्रतमेषामेवमासानांदिनपरिमाणमभिधित्सुस्तदानयनाय करणमाह ॥

रिक्खाईमासाणं करणमिणमंतुआणणोवाओ जुगदिणरासिंठावि्य अट्ठारस्याइंतीसाइं ॥भा०॥ १६ ॥

ऋक्षेषुचंद्रस्यपरिवर्त्तनतोमासोप्याधेये आधारोपचारात्ऋक्षः ऋक्षआदिर्येषांतेऋक्षादयः । आदिशब्दात्चंद्रमासादिपरिग्रहः । तेषामृक्षादीनांमासानामानयनोपायकरणमिदंवक्ष्यमाणंतदेव ह जुगदिणेत्यादि युगेचंद्रचंद्राभिवर्द्धित संवत्सरप्रमाणेदिनराशिरहोरात्रराशिर्युगदिनराशिस्तंस्थापयित्वाकियत्प्रमाणमित्याहअष्टादशशतानित्रिंशानीत्रिंशदधिकानिएता-

२

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

वान् दिनराशिर्युगेभवतीति कथमवसीयतेइतिचेत् ? उच्यते, इहसूर्यस्यदक्षिणमुत्तरंवाअयनंत्र्यशीत्यधिकादिनशतात्मकंयुगे-
चपंचदक्षिणायनानिपंचोत्तरायनानि सर्व संख्यया दशायनानि ततस्त्र्यशीत्यधिकं ।दिन शतंदशकेन गुण्यते इत्यागतो
यथोक्तो दिनराशिरेवं प्रमाणं दिनराशिं स्थापयित्वा किमित्याह ।

ताहेहराहिभागं, रिक्खाईयाणदिणकरंताणं, सत्तट्ठी बावट्ठी एगट्ठी सट्ठी भागेहिं ॥ भा० ॥ १७ ॥

ततो दिनराशि स्थापनानंतरमृक्षादीनां ऋक्षमासप्रभृतीनां दिनकरांतानां सूर्यमास पर्यंतानां नक्षत्र चंद्रर्त्वादित्यमासाना-
मित्यर्थः दिनमानानयनाय यथाक्रमं सप्तषष्टि द्वाषष्टि एकषष्टि षष्टिभागैः सप्तषष्ठ्यादिभिर्भागहारैरित्यर्थः भागंहराहित्ति हर
ततोयथोक्तं नक्षत्रादिमासगतदिनपरिणामागच्छतितच्चोत्तरत्रदर्शयिष्यते, सांप्रतमभिवर्द्धित मासगतदिन परिमाणानयनायवेदं-
करणमिति करणांतरमाह ॥

अभिवड्ढियकरणंपुणठावियरासिइमंतुकायव्वं ऊणालीससयाइं पणठाइंअणूणाइं ॥ भा० ॥ १८ ॥

अभिवर्द्धितकरणमभिवर्द्धितमासगतदिनपरिमाणानयनायकरणं पुनरिदंवक्ष्यमाणं कर्त्तव्यंप्रयोक्तव्यमितियोगः तदेवाह-
स्थापयित्वाराशिंकिंप्रमाणमित्यतआह (३९६५) एकोनचत्वारिंशत् शतानिपंचषष्ठ्यधिकान्यन्यूनानिपरिपूर्णानिकेषांराशिऽ-
रयमितिचेत् । उच्यते, अभिवर्द्धित मासगतदिन चतुर्विंशत्युत्तर शतभागानां तथाह्यभिवर्द्धितमासस्य दिनपरिणाममेकत्रिंश-
दहोरात्राएकविंशत्युत्तरंशतंभागानां अहोरात्राश्च प्रत्येकं एकत्रिंशत्चतुर्विंशत्युत्तरशतेनगुण्यते जातान्यष्टात्रिंशत्शतानि चतु-

For Private and Personal Use Only

श्चत्वारिंशदधिकानि ३८४४ उपरितनंचएकविंशत्युत्तरं शतं तत्रप्रक्षिप्यते जातोयथोक्तप्रमाणो राशिः ॥ ३९६५ ॥ तंस्थापयित्वाकिमित्याह ।

एयस्सभागहरणं चउवीसेणं सएणकायव्वं जेलद्धातेदिवसा सेसाभागामुणेयव्वा ॥ भा० ॥ १९ ॥

एतस्यअनंतरोदितस्य पंचषष्टयधिकैकोनचत्वारिंशच्छतप्रमाणस्यराशेश्चतुर्विंशत्यधिकेनशतेनभागहरणं भागेचहृते अंकालब्धास्ते दिवसा ज्ञातव्याः शेषास्त्वंका उद्धरिता अहोरात्रस्य चतुर्विंशत्युत्तरशतभागाः ।

अहवावितीसइगुणे, सेसेतेणेवभागहारेण ॥ भइयं मिजंतु लब्भइ तेउमुहुत्तामुणेयव्वा ॥भा०॥२०॥

अथवेतिप्रकारांतरद्योतने, तच्चप्रकारांतरमिदं लब्ध दिवसानामुपरिभागास्तावत्तदवस्था एव ध्रियंते तथैव शास्त्रे व्यवहार दर्शनात् अथवा अपिसमुच्चये स च समुच्चयः प्रकारांतरस्यै वान्यस्या श्रूयमाणत्वात् शेषे उद्धरिते राशौमुहूर्त्तानयनायत्रिंशद्गुणेकृतेततस्तेनैव चतुर्विंशत्युत्तरशतप्रमाणेन भागहारेण भक्ते यत्लभ्यतेतेमुहूर्त्ताज्ञातव्या

तस्सविजंअवसेसं बावठीएउतस्सगुणाकारो गुणाकारभागहारे बावटीएयउववट्टो ॥ भा० ॥ २१ ॥

तस्यापिमुहूर्त्तस्यसंबंधियदवशेषमुद्धरितं तस्यमुहूर्त्तगतद्वाषष्टिभागानयनाय द्वाषष्ट्या गुणाकारः गुणकरणं किमुक्तं भवति यदवशेषंतिष्ठति, ततुद्वाषष्ट्या गुण्यते ततोगुणाकारभागहारेइतियस्योपरितनस्यराशेर्गुणाकरमभवत् स गुणाकार योगात् गुणाकारः, अधस्तनस्तुभागंहरतीति भागहारः गुणाकारश्च भागहारश्च गुणाकारभागहारं समाहारो द्वंद्वस्तस्मिन् षष्टीसप्तम्योरर्थंप्रत्य-

भेदस्ततएतदुक्तं भवति गुणकारभागहारयोर्द्वाषष्ठ्याअपवर्त्तोऽपवर्त्तनाक्रियते ।

दोहिं तु हितेभागे जेलद्धाते बिसठिभागाओ एएसिमागयफलंरिक्खाईणं कमेणइमं ॥भा०॥२२॥

भागहारराशेश्चतुर्विंशत्यधिकशतप्रमाणस्यद्वाषष्ट्या पवर्त्तनायां जातौद्वौ ताभ्यांतुद्वाभ्यांहृते भागे ये अंका लब्धास्तेद्विषष्टिभागाएव तुरेवकारार्थोः मुहूर्त्तस्य ज्ञातव्याः सांप्रतमागतफलप्रतिपादनार्थमिदमाह एएसिमित्यादि एतेषां भागहाराणांमृत्तादीनां नक्षत्रादिमासानां दिनपरिमाणा नयनायभागं हरतां, यत् आगतमेवफलमागतफलं तत् क्रमेण ऋत्वादि मासपरिपाट्या इदं वक्ष्यमाणंतदेवाह ।

अहोरत्तसत्तवीसंति सत्तसत्तट्ठिभागनक्खत्तो; चंदो उउगुणतीसं बिसट्ठिभागायबत्तीसं ॥भा०॥२३॥

नाक्षत्रो नक्षत्र संबंधीमासः सप्तविंशति रहोरात्राः सप्तषष्टिभागाः त्रिःसप्त त्रयोवारासप्त एकविंशतिरित्यर्थः २७$\frac{२१}{६७}$ तथाहियुगदिनराशिः त्रिंशदधिकाष्टादश शतप्रमाणो ध्रियते, तस्य सप्तषष्टिर्युगेनक्षत्र मासा, इति सप्तषष्ठ्या भागोह्रियते लब्धासप्तविंशति रहोरात्रा एकविंशतिरहोरात्रस्यसप्तषष्टिभागाः, तथा चांद्रश्चंद्रमासएकोनत्रिंशदहोरात्राद्वाषष्टिभागा अहोरात्रस्यद्वात्रिंशत् २९$\frac{३२}{६२}$ तथाहितस्यैवयुगादिनराशोस्त्रिंशदधिकाष्टादशशतमानस्य युगे चंद्रमासाद्वाषष्टिरिति द्वाषष्ठ्याभागेहृते-एतावदेवलभ्यते इति ।

उडुमासोतीसदिणाआइच्चोतीसहोइअद्धंच अभिवड्ढिएकत्तीसाएगवीससयंचभागाणां ॥ भा० ॥ २४॥

For Private and Personal Use Only

ऋतुःमासपरिपूर्णानि त्रिंशद्दिनानि एकषष्ट्यिुगेऋतुर्म्मासइत्येकषष्ठ्याअनंतरोदितस्यध्रुवराशेर्भागहरणे एतावत्तोलभ्यमानत्वात् । आदित्य आदित्य मासो भवति, त्रिंशदहोरात्रा अहोरात्रास्यार्द्धंयतः सूर्यस्ययुगे मासाः षष्टिस्ततः षष्ठ्याध्रुवराशेर्भागहरणे एतावल्लभ्यते इति अभिवर्द्धितो अभिवर्द्धितमास एकत्रिंशदहोरात्रा एकस्यचाहोरात्रस्य चतुर्विंशत्युत्तरशतभागानामेकविंशशतं एकविंशत्यधिकंशतं ३१ $\frac{121}{124}$ तथाहि एकोनचत्वारिंशच्छतानांपंचषष्ठ्यधिकानां ३९६५ चतुर्विंशत्युत्तरेण शतेनभागे ह्रियमाणे यथोक्तं लभ्यतएवेति अथवा न भागैः संख्या किंतुमुहूर्त्तादिभिरतआह ।

एकत्तीसंचदिणाइ गुत्तीसमुहुत्तसत्तरसभागा एत्थपुणअहिगारोनायव्वोकम्ममासेण ॥ भा ॥ २५ ॥

एकत्रिंशद्दिनानि एकोनत्रिंशन्मुहूर्त्ता सप्तदशद्वाषष्टिभागाः ३१–२९–१७–६२ एकत्रिंशत्दिनानितावत् पूर्ववत्ततोयदेकविंशत्युत्तरंशतमवशेषंजातंतत्अहोरात्रस्यत्रिंशत्मुहूर्त्ताइतिमुहूर्त्तानयनायात्रिंशतागुण्यतेजातानि त्रिंशदधिकानिषट्त्रिंशत्शतानि ३६३० एतेषांचतुर्विंशत्यधिकेनशतेनभागहरणं लब्धाएकत्रिंशत्मुहूर्त्ता २९ शेषमवतिष्टते चतुःत्रिंशत् । ३४ सद्वाषष्टिभागानयनायद्वाषष्ठ्यागुण्यते जातान्येकविंशतिशतान्यष्टोत्तराणि २१०८ । तेषां चतुर्विंशत्युत्तरशतेनभागोह्रियतेलब्धाःपरिपूर्णाःसप्तदशद्वाषष्टिभागाः १७ अत्रपुनः प्रायश्चित्तविधावधिकारःप्रकृतंज्ञातव्यो नक्षत्रादिनांमासानां मध्येकर्म्ममासेन, संप्रति भावमासप्रतिपादनार्थमाह ।

मूलादिवेदगोखलु भावेजोवाविजाणतोतस्स नहिअग्गिनाणतोग्गीणाणंभावोततो अणण्णो ॥भा॥२६॥

भावेभावोमासोद्विधा आगमतो नोआगमतश्चतत्रनोआगमतः खलुमूलादिवेदकः, मूलकंदकांडपत्रपुष्पफलवेदकः किमुक्तं

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भवति । योधान्यमाषजीवोधान्यमाषभवेवर्त्तमानो मूलरूपतयाकंदरूपतयाकांडरूपतयापत्ररूपतया पुष्परूपतयाफलरूपतया वा धान्यमाषभावायुर्वेदयते, सनोआगमतोभावमासः, प्राकृतेमाषशब्दस्यापिमासइतिरूपसंभवात्; आगमतआह जोवाविजाणतोतस्स तस्यमाषस्यमासस्य वा योज्ञायकोज्ञाता अपिशब्दादुपयुक्तश्चसआगमतोभावमासः, उपयोगोभावनिक्षेपइतिवचनात् अत्रपरआह नहीत्यादि. ननुयदिमासस्यज्ञातातत्रचोपयुक्तस्तथापिकथमसौभावमासःतद्योग्नि ज्ञानोपयुक्तोमाणवकोग्निर्दाहपाकाद्यर्थ क्रियाकारित्वाभावात् सूरिराह नाणमित्यादि यदेतदुक्तंतदसत्सम्यग्वस्तुतत्त्वापरिज्ञानात् इहाद्यर्थाभिधानप्रत्ययास्तुल्यनामधेयाः । तथाहिघटोपिघट इत्यभिधीयते घटशब्दोपिघटज्ञानमपि घटइति एतच्च सर्ववादिनामविसंवादस्थानं ततोमासज्ञानमपिमासशब्दवाच्यंतच्चभावो जीवगुणत्वात् सचज्ञानलक्षणोभावस्तस्मादात्मनोऽनन्यइतिमास ज्ञानोपयुक्तोभावमासः अत्र षड्विधमासनिक्षेप मध्येकालमासेनाधिकारस्तत्रापिकर्म्ममासेनेत्यनंतरमेवोक्तं शेषास्त्वपाकरणबुद्ध्योपन्यस्ताः एतदेवनिक्षेप प्ररूपणायाः फलंयत् प्रस्तुतस्यव्याकरणमप्रस्तुतस्यनिराकरणमिति, यदुक्त म प्रसुतार्थापाकरणात् प्रस्तुतार्थव्याकरणाच्चनिक्षेपः फलवानितितदेवंमासनिक्षेपप्ररूपणाकृता संप्रति परिहार शब्द निक्षेप प्ररूपणार्थमाह ॥

नामंठवणादविए परिरयपरिहरणवज्जणुग्गहता; भावावणोसुद्धे नव परिहारस्स नामाइं ॥भा॥ २७॥

परिहारशब्दोविभक्तिपरिणामेन सर्वत्रसंबध्यते, तद्यथानाम परिहारः स्थापनापरिहारः । दविएइतिद्रव्योद्रव्यविषयः परिहारोद्रव्यपरिहारः, परिरयपरिहारः परिहरण परिहारःवृजीवर्जनेवृज्यतेइति वर्जनकर्म्मण्यनटवर्जनमित्यर्थः वर्जनस्यपरिहारोव- ॥ ६ ॥

For Private and Personal Use Only

जैनपरिहारः अनुगृह्यते इति अनुग्रहः कर्म्मण्य च तस्यभावो अनुग्रहताऽनुग्रहणमित्यर्थः, । अनुग्रहतया परिहारोऽनुग्रहता परिहारः, भावत्तिभावचिंतायामापन्ने आपन्नस्यपरिहार आपन्नपरिहारः, । अशुद्धे शुद्धस्य परिहारः एवं परिहारस्यनामादि विशेषणतो नवनामानि भवंति, एषगाथाक्षरार्थः अधुना भावार्थ उच्यते, तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्यपरिहारो द्विधाआगमतो नो आगमतश्च, तत्रागमतः परिहारशब्दार्थज्ञाता तत्र चानुपयुक्तः, नोआगमतस्त्रिधा ज्ञ शरीरं भव्य शरीरं तद्व्यतिरिक्तः तत्र ज्ञ शरीर भव्य शरीरे प्राग्वत् । तद्व्यतिरिक्त परिहार परिरय परिहारादि प्रतिपादनार्थ माह ।

कंटगमादी दव्वे, गिरिनदि माईण परिरयोहोइ; परिहरणधरणभोगे, लोउत्तरवज्ज इत्तरिए ॥भा॥२८॥

द्रव्य इति द्वार परामर्शः नो आगमतो ज्ञ शरीर भव्यशरीर व्यतिरिक्तो द्रव्यपरिहारोनाम यत् कंटकादि कंटकमादि शब्दात् स्थाणु विषसर्प्पादिकं च परिहरति द्रव्यस्य परिहारो द्रव्यपरिहार इति व्युत्पत्तेः । परिरयो नाम पर्याहारः परिधिरितियावत् उक्तं च पज्जाहारोत्तिवा परिरओति वा एगठं; परिरयेण परिहारः । परिरय परिहारः स च परिरयो भवति संभवति, गिरि नद्यादीनां विषयेइयमत्र भावनायत् गिरिनदीमादि शब्दात् समुद्रमटवीं वा परिरयेण परिहरति एष परिरयपरिहारः । तथा परिह्रियते इति परिहरणं भावे अनट्तच्चद्विधा लौकिकं लोकोत्तरं च तत्र लौकिकं यथा माता पुत्रं परिहरति भ्रातरं परिहरति न परिभुंक्ते इत्येवमादि, लोकोत्तरं साक्षादाह ।

परिहरणधरणभोगे

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

लोकोत्तरं परिहरणं द्विधाधरणे भोगे च । धरण परिहरणं, परिभोगपरिहरणं चेत्यर्थः, तत्र धरणपरिहरणं नाम यत् किमप्युपकरणं संगोपयति प्रतिलेखति च न परिभुंक्ते, परिभोग परिहरण यत् सौत्रिककल्पादि परिभुंक्ते प्राबृणोतीत्यर्थः । उक्तं च,

लोगे जहमाताऊ पुत्तं परिहरति एवमादीओ लोउत्तर परिहारो दुविहो परिभोग धरणेयं ॥ १ ॥

अत्रैवंव्युत्पत्ति परिहरणमेवपरिहारः । परिहरण परिहारः लोउत्तरवज्जइतरिए वर्जवर्ज्यं, तत्द्विधा लोगत्ति लौकिकं, उत्तरति लोकोत्तरं, लौकिकं द्विधा इत्वरं यावत् कथितं च, तत्रेत्वरंयत् सूतकं मृतकादिदशदिवसान् यावत् वर्ज्यते इति यावत्काथितं वरुडछिंपकचर्म्मकारडोंबादि एतेहियावज्जीवं शिष्टैः संभोगादिना वर्ज्यंते, लोकोत्तरमपिवर्ज्यं द्विधा इत्वरंयावत्काथितं च तत्रेत्वरं दाणे अभिगमसड्ढे इत्यादि यावत्कथि कमट्ठारसपुरिसेसु वीसं इथ्थीसुदसनपुंसे, इत्यादि वर्ज्यं इत्तरिएइत्यत्रेत्वरग्रहणमुपलचणं तेन यावत्कथिकमित्यपिद्रष्टव्यं, तस्यपरिहारः परित्यागो वर्जन परिहारः ।

खोडादिभंगणुग्गहभावे आवष्णसुद्धपरिहारो ॥ मासादीआवणे तेणउ पगयं न अन्नेहिं ॥भा॥ २६ ॥

खोटभंगइतिवाउक्कोडमंगइतिवा अचोटभंगइतिवा एकार्थं, उक्तंच निशीथचूर्णौखोटभंगोत्तिवाउक्कोडभंगोत्तिवा अक्खोड भंगोत्ति एगट्ठं ॥ खोटंनामयत् राजकुलेहिरण्यादिद्रव्यंदातव्यं । आदिशब्दात् वेष्टिकरणं चारभटादीनां भोजनादि प्रदानमित्यादि परिग्रहः, खोडादेर्भंगः खोडादिभंगाऽनुग्रहःपदैकदेशेपदसमुदायोपचारादनुग्रहपरिहारः । एतदुक्तं भवंति राजकृतानुग्रहवशेन एकद्वि-

For Private and Personal Use Only

ऽयादि वर्ष मर्यादयायथोक्तरूपंखोटादिभंजन एकं द्वे त्रिणि वर्षाणि यावत् वसति तावन्तंवाकालं यावत् राज्ञानुग्रहः कृतस्तावंतंकालं वसति न च हिरण्यादि प्रददाति नापि वेष्टिं करोति न चापि चारभटादीनां भोजनादि प्रदानं विधत्ते एष खोटादि भंगो अनुग्रह परिहारः; भावेइति भावविषय परिहारो द्विधा तद्यथा आपन्नपरिहारः शुद्धपरिहारश्च तत्र यत् विशुद्धः सन् पंचयाम-मनुत्तरंधर्म्मं परिहरति करोति, परिहारः शब्दस्य परिभोगेऽपिवर्त्तमानत्वात् स शुद्धपरिहारः शुद्धस्य सतः परिहारः पंचयामानुत्तरधर्म्मकरणं शुद्धपरिहार इति व्युत्पत्तेः यदिवा यो विशुद्ध कल्पव्यवहार क्रियते, स शुद्धपरिहार शुद्धश्चासौ परिहारश्च शुद्धपरिहार इति व्युत्पत्तेः । यथायत् मासिकं वा यावत् षण्मासिकं वा प्रायश्चित्तमापन्नं तत् आपन्ने अपरिभोगपिवर्त्तते, परिह्रियते इति, परिहारः । कर्म्मणिघञ् आपन्नमेव परिहारः । आपन्नपरिहार इति व्युत्पत्तेः तथाचाह मासादी आवन्ने इति मासादिकं यत्प्रायश्चित्तस्थानमापन्नं तत् आपन्ने आपन्नपरिहारे द्रष्टव्यं मासादिकं यत् प्रायश्चित्तस्थानमापन्नं तत् आपन्नपरिहार इति भावः । अथवा परिहरणं परिहार इति भावेघञ् । आपन्नेन प्रायश्चित्तस्थानेन परिहारो वर्जनं साधोरितिगम्यते आपन्न-परिहारः । तथाहि स प्रायश्चित्ती अविशुद्धत्वात् विशुद्धचरणैः साधुभिर्यावत् प्रायश्चित्त प्रतिपत्त्यान विशुद्धो भवति तावत् परिह्रियते इति इह तेन आपन्नपरिहारेण प्रकृतमधिकारो न शेषैः परिहारैः तदेवं परिहार शब्दनिक्षेप प्ररूपणाकृता, संप्रति-स्थानशब्दे निक्षेपप्ररूपणार्थमाह ॥

नामंठवणादविए, खेत्तऽद्धाउड्ढ वसहि विरतीय ॥ संगमपग्गहजोहे अचलगणण संधणा भावे ॥भा०॥३०॥

इह स्थानशब्द प्रकरणात् प्रत्येकमभिसंबध्यते। नामस्थानं स्थापनास्थानं दविए इति द्रव्ये द्रव्यस्य स्थानं द्रव्यस्थानं क्षेत्रस्थानं अद्धाकाल इत्यनर्थांतरकाले काल एववास्थानं कालस्थानं उर्द्धस्थानं वसतिस्थानं विरतिस्थानं संयमस्थानं प्रग्रहस्थानं योधस्थानमचलस्थानं गणनास्थानं संधनास्थानं भावेभावविषयं। एषगाथाक्षरार्थः। भावार्थ उच्यते तत्र नामस्थापने प्रतीते द्रव्यस्थानं द्विधा आगमतो नोआगमतश्च आगमतः स्थानशब्दार्थज्ञातातत्रचानुपयुक्तः, नोआगमतो ज्ञशरीर भव्यशरीर तद्व्यतिरिक्त भेदात् त्रिविधं तत्र ज्ञशरीरभव्यशरीरे प्रतीते इति, तद्व्यतिरिक्त द्रव्यस्थानं क्षेत्रादि स्थानं च प्रतिपादयति॥

सचित्तादीदव्वेखेत्ते गामादि अद्ध दुविहाओ, सुरनारगभवठाणं सेसाणं कायभवठाणं॥ भा० ॥ ३१॥

ज्ञशरीर भव्यशरीर व्यतिरिक्तं नोआगमतो द्रव्ये द्रव्यस्य स्थानं त्रिधा सचित्तादि। पदैकदेशे पदसमुदायोपचारादेवं निर्देशो यावत्पुनरिदंद्रष्टव्यं सचित्तद्रव्यस्थानादि तद्यथा सचित्तद्रव्यस्थानमचित्तद्रव्यस्थानं मिश्रद्रव्यस्थानं च। तत्र सचित्तद्रव्यस्थानमपि त्रिधा द्विपद सचित्तद्रव्यस्थानं चतुष्पद सचित्तद्रव्यस्थानमपदसचित्तद्रव्यस्थानं च, तत्र दिने दिने यत्र मनुष्या उपविशंति, तच्च द्विपदानां सचित्तद्रव्याणां स्थानं यत्र पुनर्दिनेदिने चतुष्पदागवादयो निवसंति तच्च चतुष्पद सचित्तद्रव्यस्थानं यत्रपुनर्गुरुकंफलं निक्षिप्यते तत्रापदानां हरितकायानां स्थानं जायते किलेति तत् अपदसचित्तद्रव्यस्थानं यत्र फलकादीनि निक्षिप्यंते तत् अचित्तद्रव्यस्थानं यत्पुनस्तेषामेव द्विपदादी नामलंकृतविभूषितानां स्थानं जलभृतस्य वाघटस्य यत् स्थानं तत् मिश्रद्रव्यस्थानं खेत्ते गामादि इति। क्षेत्रे विचार्यमाणे गामादि द्रष्टव्यं किमुक्तं भवति, क्षेत्रं नामग्रामनगरादिस्तस्यस्थानं ॥ ११ ॥

क्षेत्रस्थानं, अथवा यत्र क्षेत्रे ग्रामादिग्राम नगरादि निवेश्यते तत् क्षेत्रं ग्रामादीनां स्थानमिति क्षेत्रस्थानं क्षेत्रमेवस्थानं क्षेत्रस्थानमिति व्युत्पत्तेः, तथा च लोके ग्रामादीनामुद्वसितानां स्थानमवलोक्यवक्ताभवति । इदं ग्रामस्थानमिदं नगरस्थानमिति अद्धदुविहाउ इत्यादि । अद्धाकालः स द्विधा जीवेषु अजीवेषु च तत्राजीवेषु यस्य यावती स्थितिः तस्यतावान् कालः स्थानं जीवेषु संसारिषु पुनर्द्विविधः कालः कायस्थितिः भवस्थितिश्च तत्र सुरनारकाणामेकभवावस्थानात् भवस्थानं भवस्थितिः कालस्थानं, शेषाणां तिर्यङ्मनुष्याणामनेकभवग्रहणसंभवात् कायभवस्थानं यथासंभवाकाय स्थितिः कायस्थानं भवस्थितिः, भवस्थानं कालस्थानमित्यर्थः अथवा कालस्थानं समय आवलिका इत्यादि कालसामान्यस्य एतेषु विशेषेष्ववस्थानात्, ऊर्ध्वादि स्थानप्रतिपदनार्थमाह ॥

ठाणनिसीयतु अट्टण उड्ढा दीवसहि निवसए जथ्थ, विरत्तीदेसे सव्वे संजमठाणा असंखाउ ॥भा०॥३२॥

मूलगाथायां उर्ध्वग्रहणतज्जातीयतया निषीदनत्वग्वर्त्तनयोरुपलक्षणं ततइहोक्तमूर्ध्वादिकिंतत् ऊर्ध्वादीनिचेदतआहस्थाननिषीदनत्वग्वर्त्तनानिसूत्रेत्रविभक्तिलोपः प्राकृतत्वात् तत्रस्थानमूर्ध्वस्थानं कायोत्सर्गइत्यर्थः, निषीदनमुपवेशनंत्वगवर्त्तनंशयनं तथा साधुजर्नइतरो वा यत्रनिवसतिसा वसतिः सैवस्थानं वसतिस्थानं, विरतिद्विधादेशे सर्वस्मिंश्च तत्रदेशविरतिः श्रावकाणां पंचाणुव्रतभावात् सर्वविरति साधूनांपंचमहाव्रत भावात् सैवस्थानं तत्र श्रावकाणां साधूनां चावस्थानात् विरतिस्थानं संयमस्थानं ज्ञानदर्शनचारित्र परिणामात्मकोध्यवसाय विशेषः तान्यसंख्येयानि तत्रप्रथममपि संयमस्थानं पर्यवपरिमा-

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

णचिंतायां सर्वाकाशप्रदेशेभ्योऽनंतगुणं द्वितीयादीनितु संयमस्थानानि तानि उत्तरोत्तर विशुध्ध्याप्रवर्द्धमानानि यथोत्तरमनंतभागाधिकादीनि षट्स्थानक परिवृध्ध्याज्ञातव्यानि, तानिच सामायिकवतः छेदोपस्थापनवतश्च प्रत्येकं मूलदारभ्यासंख्येयानि परस्परंतुल्यानि चतानि, परिहारविशुद्धित्वात् ततः परंयान्यसंख्येयानि संयमस्थानानि तानि प्रत्येकंत्रयाणामपि परिहारविशुद्धिक १ ॥ सामायिक । २ । छेदोपस्थापनवतां च प्रत्येकंप्रायोग्याणि, नतु परिहारविशुद्धिकानामतिविशुद्धत्वात् । ततः पराणि सूक्ष्मसंपरायस्यैव केवलस्यप्रायोग्याणि नतु सामायिकादिवतामातिविशुद्धत्वात्, तानिचांतर्मुहूर्त्तसमयप्रमाणान्यसंख्येयानि ततः परमनंतगुणमेकं यथाख्यातं संयमस्थानं स्थापना;* प्रग्रहस्थान प्रतिपादनार्थमाह ॥

पग्गहलोइयरेय, एक्केक्कोतत्थहोइपंचविहो रायजुयरायमच्चे सेट्ठिपुरोहियलोगंमि ॥ भा० ॥ ३३ ॥

प्रकर्षेण प्रधानतया वागृह्यते उपादीयते इति प्रग्रहः कर्म्मण्यल् प्रत्ययः प्रभूतजनमान्यः प्रधानपुरुषः स द्विधा लौकिक इतरश्चतत्र तयोर्द्वयोर्म्मध्येएकैकोलौकिक इतरश्चप्रत्येकंभवति पंचविधः पंचप्रकारः । तानेवपंचप्रकारान् लौकिके तावद्दर्शयति राजाप्रजापतिर्युवराजः द्वितीयस्थानवर्त्ती अमात्यो राजकार्य चिंताकृत् श्रेष्ठीतुष्टनरपति प्रदत्त श्रीदेवताध्यासित सौवर्णपट्ट विभूषितोत्तमांगोनगरचिंताकारी नागरिकजन श्रेष्टः, पुरोहितः शांतिकर्म्मकृत् । एषपंचविधः प्रग्रहोलोके राजादीनांजनैः प्रधानतयो पादीयमानत्वात् इतरमाह ।

* 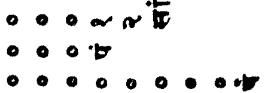

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

आयरिय उवज्झाए पवत्तिथेरे तहेव गणावच्छे, एसो लोगुत्तरितो पंचविहो पग्गहो होइ ॥ भा०॥३४॥

आचार्योनुयोगाचार्यादिको, उपाध्यायः सूत्रप्रदायी, प्रवर्त्तयतीत्येवं शीलःप्रवर्त्ता प्रवर्त्तकः, धर्म्मे विषीदतां प्रोत्साहकः स्थविरः श्रुतस्थविरादिः, गणावच्छेदको गणतप्तिकारी एष लोकोत्तरिको लोकोत्तरभावी पंचविधःप्रग्रहो भवति आचार्यादीनां लोकोत्तरेप्रधानतयोपादीयमानत्वात्; योधादिस्थानप्रतिपादनार्थमाह ॥

॥ आलीढपच्चालीढे वेसाहे मंडले य समपाए, अयलेयनिरेयकाले गणाणे एक्काइजोकोडी ॥ ३५ ॥

योधानां स्थानं पंचविधं तद्यथा आलीढं प्रत्यालीढं वैशाखं मंडलं समपादं च, तत्र दक्षिणमूरुमग्रतो मुखं कृत्वा वाममूरुं पश्चान्मुखमपसारयति। अंतराचद्वयोरपि पादयोः पंचपादाः ततो वामहस्तेन धनुर्गृहीत्वा दक्षिणाहस्तेनप्रत्यंचामाकर्षति तत् आलीढस्थानं यत्पुनर्वाममूरुमग्रतो मुखमाधाय दक्षिणमूरुं पश्चात्मुखमपसारयति अंतरा चात्रापि द्वयोरपि पादयोः पंचपादास्ततः पूर्वप्रकारेण युध्यते तत् प्रत्यालीढं स्थानमालीढस्य प्रतिपथिविपरीतत्वात् प्रत्यालीढं प्रत्युनः पार्ष्णी अभ्यंतराभिमुखे कृत्वा समश्रेण्याकरोति अग्रिमतले च बहिर्मुखे ततो युध्यते तत् वैशाखं स्थानं तथा द्वावपि पादौ समौ दक्षिणवामतोऽपसार्य ऊरू प्रसारयति यथामध्ये मंडलं भवति अंतरा चत्वारः पादास्तत् मंडलं द्वावपि पादौ समौ निरंतरं यत् स्थापयति जानुनी उरू चाति सरले करोति तत्समपादं, एतैर्हि पंचभिरपि स्थानैर्योधायथायोगं युध्यंते, तत् एतानि योधस्थानानि, तथा अचलो निःप्रकंपः परमाण्वादिर्भवति, यत् निरेजकाले तत् अचलस्थानं अचलं च तत् स्थानं चावस्थानमचलस्थानमिति व्युत्पत्तेर्वा निरेजकालश्च

३

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

परमाण्वादीनामयं परमाणुपुग्गलेणं भंते निरेयकालतोकेवचिरं होइ जहन्नेणं एकं समयं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं असंखेज्जा वा उस्सप्पिणि ओसप्पिणिओ इत्यादि । तथा गणने संख्यायां स्थानमेकादि एकं दशशतं सहस्रमित्यादि यावत् कोटी कोव्यः पर्यंतत्वमभिदधानं एतज्ज्ञापयति, प्रायो लोकव्यवहारेकोव्याः परं संख्यास्थानं कोव्येव दशशतादि विशेषितानि त्वन्यत् संख्यांतररूपस्थानमिति । संधनास्थानमाह ॥

रज्जुयमादि अच्छिन्नं, कंचुयमादीण छिन्नसंधणया । सेढिदुगं अछिन्नं अपुव्वगहणं तु भावंमि ॥३६॥

संधना संधानकरणं सा द्विधा द्रव्यसंधना भावसंधना च द्रव्यसंधना द्विविधा च्छिन्नसंधना अच्छिन्नसंधना च तत्र रज्जुकादिकमछिन्नं यत् वलयति एषा छिन्ना द्रव्यसंधना कंचुकादीनां छिन्नसंधनता कंचुकादयो ह्यन्योन्यखंडमीलनतः संधीयंते ततस्ते छिन्नसंधना । भावसंधनापि द्विधा, छिन्नसंधना अछिन्नसंधना च तत्राछिन्नसंधना श्रेणिद्विकमुपशमश्रेणिः क्षपकश्रेणिश्च तथाह्युपशमश्रेण्यां प्रविष्टो यदाऽनंतानुबंधिप्रभृतिमोहनीयमुपशमयितुं तथा यतते, यथा सर्वं मोहनीयमुपशमयति, तदा भवत्युपशमश्रेणिरछिन्नसंधना क्षपकश्रेण्यामपि दर्शन सप्तकक्षयानंतरं कषायाष्टकादि क्षपयितुं प्रवृत्तो नियमादाकेवलप्राप्तेर्ननिवर्त्तते, ततः क्षपकश्रेणिरप्यच्छिन्नसंधना, अपुव्वगहणं तु भावंमि इति प्रशस्तेषु भावेषु प्रवर्त्तमानो यदपूर्वं भावं संदधाति एषाप्यछिन्ना भावसंधना शुभभावसंधनस्या व्यवछिन्नत्वात् । इयं पुनः छिन्नसंधना ॥

मीसातो उदइयं गयस्स मीसगमणेपुणोच्छिन्नं, अपसत्थ पसत्थं वा भावे पगयं तु च्छिन्नेण ॥ भा०॥३७॥

For Private and Personal Use Only

छिन्नाभावसंधनामिश्रः क्षायोपशमिको भावः तस्मात् मिश्रात् क्षायोपशमिकात् भावात् यदा औदयिकं भावं संक्रामति तदा तस्य औदयिकं गतस्य छिन्नं भावसंधानं भावांतरे संक्रांतत्वात्, तथा तस्मादौदयिक भावात् यदापुनर्मिश्रगमनं भवति मिश्रं भावं संक्रामति तदापि छिन्नं भावसंधानं एवं शेषेष्वपि भावेषु यथा यथायोगं भावनीयं, अथवा द्विविधा छिन्नभावसंधना प्रशस्ताऽप्रशस्ता च तत्र यदा प्रशस्ते चरणादिभावे स्थितः सन् तथाविधकर्म्मोदयवशतोऽप्रशस्तं चरणभावं संक्रामति, तदा अप्रशस्ता छिन्नाभावसंधना यदा पुनरप्रशस्तादचरणभावात् प्रशस्तं चरणभावं संक्रामति तदा प्रशस्ता छिन्नाभावसंधना अत्र प्रकृतमधिकारः च्छिन्नेन भावसंधानेन तत्राप्यप्रशस्तेन तथाहि प्रायश्चित्तस्थानं तदा प्रतिसेव्यते यदा प्रशस्ताद्भावाद प्रशस्तं भावं संक्रांतो भवति तदेवं स्थाननिरूपणा कृता, संप्रति यदुक्तं सूत्रे पडिसेवित्ता इति तत्र प्रतिसेवना व्याख्यानार्थमाह ॥

मूलुत्तरपडिसेवा मूले पंचविहे उत्तरे दसहा । एक्केक्का वि य दुविहा दप्पे कप्पे नायव्वा ॥ भा०॥३८॥

प्रतिसेवनानाम प्रतिसेवना सा च द्विधा मूलोत्तरत्ति, पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् मूलगुणातिचार प्रतिसेवना, उत्तरगुणातिचारप्रतिसेवना च तत्र मूले पंचविहत्ति मूले मूलगुणातिचारप्रतिसेवना पंचविधा पंचप्रकारा, मूलगुणातिचाराणां प्राणातिपातादीनां पंचविधत्वादुत्तरे त्ति उत्तरगुणातिचारप्रतिसेवना दशधा दशप्रकारा उत्तरगुणानां दशविधतया तदतिचाराणामपि दशविधत्वात् ते च दशविधा उत्तरगुणा दशविधं प्रत्याख्यानं तद्यथा । अनागतमतिक्रांतं कोटीसहितं नियंत्रितं, साकारमनाकारं, परिमाणकृतं निरवशेषं सांकेतिकमद्धा प्रत्याख्यानं च । अथवा इमे दशविधा उत्तरगुणाः ।

तद्यथा पिंडविशोधिरेक उत्तरगुणः पंचसमितयः पंचउत्तरगुणाः एवं षट् तपोबाह्यं षट्प्रभेदं सप्तम उत्तरगुणः अभ्यंतर षट्प्रभेदमष्टमः, भिक्षुप्रतिमा द्वादश नवमः अभिग्रहा द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदभिन्ना दशमः एतेषु दशविधेषूत्तरगुणेषुयातिचारप्रतिसेवना सापि दशविधेति एक्केकावियदुविहा इत्यादि एकैका मूलगुणातिचारप्रतिसेवना उत्तरगुणातिचारप्रतिसेवना च प्रत्येकं सप्रभेदाद्विविधा द्विप्रकारा ज्ञातव्या तद्यथा दर्प्पे कल्पे च दर्प्पिका कल्पिका चेत्यर्थः । तत्र या कारणमंतरेणप्रतिसेवना क्रियते सा दर्प्पिका या पुनः कारणे सा कल्पिका । अत्र शिष्यः पृच्छति ॥

किहभिक्खू जयमाणो आवज्जइ मासियं तु परिहारं। कंटगपहेवछलणा भिक्खूवि तहा विहरमाणो ॥ भा० ॥ ३९ ॥

कथं केन प्रकारेण भिक्षुर्यतमानः सूत्रोक्तनीत्या प्रयत्नपरो मासिकं परिहारं प्रायश्चित्तस्थानमापद्यते, नैवापत्तिसंभवो, यतनया सर्वत्र प्रवृत्तेरितिभावः, आचार्य आह कंटगेत्यादि कंटकाकीर्णः पंथाः कंटकपथस्तस्मिन्निव यतनयापि वर्त्तमानस्यच्छलना भवति, ततो भिक्षुरपि तथा विहरन् यतमानो मासिकमापद्यते प्रायश्चित्तस्थानमिति, अत्रैव दृष्टांतरमाह ॥

तिक्खम्मि उदगवेगे, विसमं विज्जलंमि वच्चंतो। कुणमाणो विपयत्तं अवसो जह पावए पडणं ॥भा०॥४०॥

तीक्ष्णे अतिप्रबले शीघ्रे च उदकवेगे उदकरये यदि वा विषमे अतिदुर्गमे विजले सकर्दमस्थाने व्रजन् पुरुषः कुर्वन्नपि प्रयत्नमवशो यथा प्राप्नोति पतनं—

For Private and Personal Use Only

इह समणाणु विहियाणं सव्वपत्तेण वीजयंताणं। कम्मोदय पच्चइया विराहणा कस्सइ भवेज्जा ॥भा०॥४१॥

इह श्रमणा लिंगमात्रधारिणोपि व्यवह्रियंते शाक्यादयोपि च, ततस्तद्व्यवच्छेदार्थं सुविहितग्रहणं शोभनं विहितमनुष्ठानं येषां ते सुविहितास्ततः श्रमणशब्देन सह विशेषणसमासः तथा प्रागुक्तदृष्टांतप्रकारेण सुविहितानां सर्वप्रयत्ने सर्वात्मना स्वशक्त्यनतिक्रमेण अपिशब्दो भिन्नक्रमः स चैवं योजनीयः, यतमानानामपि मध्ये कस्यापि कर्मोदयप्रत्ययिका कर्मोदयहेतुका विराधना भवेत् आह ! किमेकांतेनैव प्रतिसेवना कर्मोदयप्रत्ययिका उतान्योपि कश्चित्प्रकारः प्रतिसेवनाया अस्ति ! उच्यते अस्तीति ब्रूमः तथाचाह ॥

अन्नाविहु पडिसेवा सा उ न कम्मोदएण जा जयतो। सा कम्मक्खयकरणी दप्पाजय कम्म-जणणीउ ॥ भा० ॥ ४२ ॥

कर्मोदयहेतुका या प्रतिसेवना सा तावदेकास्त्वि किंत्वन्यापि, कर्मोदयहेतुका या व्यतिरिक्तापि प्रतिसेवा प्रतिसेवनास्ति साउन कम्मोदएणंति तु शब्दोव्ययत्वेनानेकार्थत्वात् हेतौ ततोयमर्थः यतः सान्या प्रतिसेवना न कर्म्मोदयहेतुका, कर्म्मोदय-हेतुकत्वे अन्यथा योगात्। सा च कारणे तत्रापि यतनया द्रष्टव्या तत्र या कारणे जयतोत्ति यतमानस्य यतनया प्रवर्त्तमानस्य प्रतिसेवना सा कर्मक्षयकरणी कर्म्मक्षयं क्रियतेऽनयेति कर्म्मक्षयकरणी करणे अनट् साहि नावशस्य सतः कर्मोदयहेतुका, किंतु सूत्रोक्तनीत्या, कारणे यतनया यतमानस्य ततस्तत्राज्ञाराधनात् सा कर्म्मक्षयकारिणी या पुनः प्रतिसेवना दर्प्पेण या च

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

कल्पेप्ययतनया सा कर्म्मजननी तथाचाह । दप्पाजय कम्मजणणीउ दप्पेण कारणेपि चा यतस्य प्रतिसेवा कर्म्म जन्यते अनया कर्म्मजननी तदेवं यतो दर्प्पेण कल्प्येपि चायतनया प्रतिसेवना कर्म्मजननी तत इदं सिद्धं ॥

पडिसेवणाउ कम्मोदएण कम्ममवि तन्नि मित्तागं; अन्नोन्नहेउसिद्धी तेसिंबीयंकुराणं च ॥भा०॥४३॥

प्रतिसेवना कर्मोदयेन किमुक्तं भवति, प्रतिसेवनाया हेतुः कर्मोदयः कर्म्मापि च तन्निमित्तकं प्रतिसेवनानिमित्तकं, कर्म्मणोपि हेतुः प्रतिसेवना इति भावः एवं तेषां प्रतिसेवना कर्म्मणामन्योन्यं परस्परं हेतुसिद्धिः हेतुभावसिद्धिः केषामिव परस्परं हेतुभावसिद्धिरित्यत आह बीजांकुरयोरिव गाथायां द्वित्वेपि बहुवचनं प्राकृतत्वात् यथा बीजमंकुरस्य हेतुरंकुरोपि च परस्परया बीजस्य हेतुरित्यनयोः परस्परं हेतुभावस्तथा कर्म्मप्रतिसेवनयोरपि ॥

दिट्ठा खलु पडिसेवा सा उ कहं होज्ज पुच्छिए एवं । भण्णइ अंतोवस्सए बाहिं ववियारमादीसु ॥भा०॥४४॥

परस्य चक्षुरादिप्रत्यक्षतस्तस्य स्वसंवेदनप्रत्यक्षेण दृष्टा खलु प्रतिसेवा सा नु क्षेत्रतः क्व भवेत् इति एवमनुना प्रकारेण पृष्टे सति भण्यते उत्तरं दीयते । अंतर्म्मध्ये उपाश्रये उपाश्रयस्य बहिर्वा विचारादिषु विचारादि निमित्तं बहिर्विनिर्गतस्य उपलक्षणमेतत् तेन कालतः प्रश्ने दिवा रात्रौ वा भावतः प्रश्ने दर्प्पेणकल्पेन वेत्यपि वक्तव्यमिति ॥

पडिसेविए दप्पेणं, कप्पेणं चावि अजयणाएउ । नविणज्जइवाघातो कं वेलं होज्ज जीवस्स ॥भा०॥४५॥

दर्प्पेण कल्पेनाप्ययतनया प्रतिसेविते मासिकादिकमतीचारं प्राप्तेन संवेगमुपगच्छता आलोचना प्रयोक्तव्या एतच्च

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

चिंतयितव्यं नापि नैव ज्ञायते कां वेलां कस्यां वेलायां व्याघातो जीवस्य जीवप्राणधारणे, जीवनं जीवः तस्य जीवितस्येत्यर्थः व्याघातो भवेत् अनालोचिते च यदि म्रियते, ततो दीर्घसंसारी भवति तत एतत् भण्यते ॥

तं न खमं खु पमातो मुहुत्तमवि आसिउं ससल्लेण। आयरियपादमूले गंतूण समुद्धरे सल्लं॥भा०॥४६॥

यस्मादचिंतितः पतति, जीवितस्य व्याघातोऽनालोचिते च मृतस्य दीर्घसंसारिता, तस्मात् पमातो इति अत्र दकारस्य लोपः प्राकृतत्वात् प्रमादतः प्रमादवशेन सशल्येनातीचारशल्ययुक्तेन मुहूर्त्तमप्यासितुं नक्षमं, खु निश्चितं किंत्वाचार्यपादमूले गत्वा आलोचनाविधानेन प्रायश्चित्त प्रतिपत्त्या शल्यमतीचाररूपं समुद्धरेत् विशोधयेत् यस्मात् ॥

नहु सुज्झइ ससल्लो जह भणियं सासणे जिणवराणं; उद्धरियसव्वसल्लो सुज्झइ जीवो धुयकिलेसो ॥ भा० ॥ ४७ ॥

यथा भणितं जिनवराणां भगवतामर्हतां शासने तथा ज्ञायते जिनवचनतो ज्ञायते इत्यर्थः नहु नैव सशल्यो अतीचार शल्यपरिकलितस्तपश्चरणादिकं प्रभूतमपि कुर्वन् शुध्यति अविसुद्धस्स न वड्ढइ गुणसेढीतत्तियाठाइ इति वचनात् किंतूध्धृतः सर्वशल्य संस्तपश्चरणादि भावतोधुतक्लेशोऽपगमित समस्त कर्म्मजालो जीवः शुद्ध्यति मुक्तात्मा भवतीति ॥

अहगं च सावराहो आसोवित्रपच्छितो गुरुसगासं; वइयगगामे संखडि पत्ते आलोयणा तिविहा ॥भा०॥४८॥

इदमपि च चिंतनीयं, अहकं च अहमपि च सापराधस्तस्मान् मया गुरुपादमूले गत्वा प्रायश्चित्ताभ्युपगमेन शल्यमुद्धरणीयं

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

एवं च चिंतयित्वा तस्यातीचारस्य विशोधनार्थमश्व इवयथा सारथिमनुवर्त्तयन् क्वचिदप्यप्रतिबद्धो अश्वो याति तथा संयमंकेवल मनुवर्त्तयन् गुरुसकाशं गुरोःसमीपं प्रतिप्रस्थितो व्रजिकायां गोकुले ग्रामे प्रचुरोत्कृष्टभिक्षालाभे संखड्यां वाकस्यांचिदप्रतिबद्धः सन् गच्छेत् गुरुसमीपं च प्राप्तः सन् आलोचनां दद्यात् सा चाऽलोचना त्रिविधा तद्यथा विहारालोचना उपसंपदालोचना अपराधालोचना च तथा चाह पत्ते आलोयणातिविहा। प्राप्ते तस्मिन् तेनालोचना दातव्या सा च त्रिविधा यथोक्तरूपानवरमत्राधिकारोऽपराधालोचनया सूत्रे तस्या एव साक्षादुपादानात् तत्र यदुक्तमश्व इवेति, तद्व्याख्यानार्थमाह ॥

सिग्घु जु गई आसो अणुयत्तइ सारहिं न अत्ताणं, इय संजमणुयत्त इवयादि अवंकितो साहू ॥भा, ४९॥

कशोत्पाटादिना सारथ्यभिप्रायमुपलक्ष्य यथाऽश्वः शीघ्रं गतिरृजुगतिश्च सन् सारथिमनुवर्त्तयति न आत्मानं मंदगत्या वा इत्येवममुना प्रकारेण व्रजि कांदिषु अवक्रितो व्रजिकादिष्वगमनेन वक्रमगच्छन् साधु संयमं वाक् यस्य व्यवच्छेदफलत्वात् संयममेवकेवलमनुवर्त्तयति नतु व्रजिकादिषु गमनेनात्मानं आलोचना दातव्येत्युक्तं। तत्रालोचनादानं तावदस्तु आलोचना परिणामोपि महाफल इत्येतद्दर्शयति ॥

आलोयणापरिणतो संमं संपत्थितो गुरुसगासं, जेइ अंतराउकालं करेइ आराहतो सोउ ॥भा० ५० ॥

सम्यक्आलोचनापरिणतः आलोचनापरिणामपरिणतः सन् गुरुसकाशं गुरुसमीपं संप्रस्थितो यद्यंतरा कालं करोति तथापि स आराधक एव स्वशक्त्यनिगूहनेन प्रवृत्तेस्तु शब्दएवकारार्थो भिन्नक्रमश्च स च यथा स्थानं योजितः आलोचना त्रिविधेत्युक्तं

For Private and Personal Use Only

तत्र प्रथमां विहारालोचनां तावदाह ॥

*पक्खिय चउ संवच्छर, उक्कोसं बारसण्हवरिसाणं, से मणुन्ना आयरिया फड्डगपतियायवियेडेंति ॥ भा० ५१ ॥

समनोज्ञा ऐंकसंभोगिका आचार्याः परस्परं तथास्य साधुसमुदायः तथास्पर्द्धकपतयश्च स्वमूलाचार्यस्य समीपे पाक्षिके तत्राभावे चातुर्म्मासिके तत्राप्यभावे सांवत्सरिके तत्राप्यसत्यन्यदा उक्कोसमित्यादिउत्कर्षतो । द्वादशभिर्वर्षैः सत्रे षष्ठीतृतीयार्थे प्राकृतत्वात् दूरादप्यागत्य विहारं विकटयंति प्रकटयंति । आलोचयंति इत्यर्थः । भावार्थो वृद्धसंप्रदायादवसातव्यः, सचायं—

संभोइया आयरिया पक्खिए आलोयंति, उमोवारायणीयस्स आलोएइ, रायणितोवि उमरायणियस्स आलोएइ, जइ सोरायणिओ नत्थि, । जइ पुण उमरायणितोवि ओमो, वागीयत्थो न भवइ, तो चउम्मासिए आलोएई तत्थवि असइ संवच्छरिए तत्थवि असतीए जत्थमिलइ रायणियस्स उमगीयत्थस्स वा तत्थ उक्कोसेणंबारसहि वरिसेहिं दूरतोवि आगंतुं आलोएयव्वं, फडुगपइहिं वि आगंतु आलोएयव्वं, फड्डुगपइयावि आगंतु पक्खियाइसु मूलायरियस्समीवे आलोएति इति ॥

* रा. अ. को. भा. २. प्र. ४२२.

तं पुण ओहविभागे दरभूते उह जावभिन्नोउ; तेणपरेणविभागो संभमसत्थाइभयणाओ ।।भा०५२ ।।

तत्पुनर्विहारालोचनं द्विधा । तद्यथाउहविभागे इति प्राकृतत्वात् तृतीयार्थे सप्तमी ओघेन विभागेन च ओघःसामान्यं विभागो विस्तरः । तत्र ये साधवः समनोज्ञादरभुत्तेइति ईषद्भुंक्ते वास्तव्यसाधुभिरितिगम्यते । भोक्तुमारब्धवतां वास्तव्यसाधूनामित्यर्थः, प्राघूर्णकासमागतातेउहात्ति ओघेनालोचयंति यथाअल्पाविराधनामूलगुणेतूत्तरगुणेत्वल्पापार्श्वस्थादितुदानग्रहण तश्चेत्येवमालोच्य मंडल्यांभुंजते तत्र यदिमूलगुणापराधनिमित्तं वा प्रायश्चित्तं पंचकादि यावत्भिन्नो भिन्नमासः भिन्नमासपर्यन्तमापन्ना भवंति तदालोचनया आलोच्य साधुभिःसहैकत्र समुद्दिशंति तदनंतरं विभागत आलोचयंति तेणपरेणविभागोत्ति तेनेत्यव्ययमनेकार्थत्वात्ततइत्यर्थे द्रष्टव्यं ततोभिन्नमासात् परेण परतो मासादिकं यदि प्रायश्चित्तमापन्नास्ततोविभागं पृथग्भावः विष्वक्समुद्दिशंति पश्चाद्विभागेनालोचयंति संभ्रमसत्थादि भयणाउ इति संभ्रमसार्थादिषु आदिशब्दात् गाढग्लानत्वादिकारणपरिग्रहः । भजना विकल्पना विष्वग्भोजने पृथग्भोजनसंभवेभवति विष्वग्भोजनं तदभावेनेतिभावः इयमत्रभावना संभ्रमोनामअग्न्यादिभयसमुत्थंत्वरणं तत्र सार्थेन सह व्रजतांऽतरासार्थनिवेशतः साधवः प्राघूर्णाः प्राघूर्णिकाः समागताः सार्थश्च प्रचलितुकामः । अन्यद्वा तत्र ग्रामांतरे वा गाढग्लानत्वादिकं प्रयोजनमुपस्थितं ततः प्रतीक्षणं न सहंते, अथवा ते मासादिकं परिहारस्थानमापन्नाः भाजनानि पृथग्भूतानि न विद्यंते येषु विष्वग्भोजनं कुर्युः तत ओघेनालोच्य वास्तव्यसाधुभिःसहैकत्रैव भुंजते क्षणिकीभूतपृथग्भाजनप्राप्तौ विष्वक् ततो विभागेनालोचयंति; सांप्रतमालोचनायाः कालनियममाह ।।

उद्देणगदिवसिया त्रिभागतोणे गएगदिवसाउ । इति च दिवसतोवाविभागतो उघतो दिवसं ॥ भा० ५३॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ओघेनालोचना नियमाच्चैकदैवसिकी एकदिवसनिर्वृत्ता अल्पापराधत्वात् आसन्नभोजनकालत्वाच्च विभागेनालोचना एकदिवसिकी अनैकदिवसिकी वा कथं पुनरनैकदिवसिकी संभवतीति चेत् उच्यते, बहवो यदा अपराधास्तदा बह्वालोचयितव्यमाचार्यश्च कथमपि व्यापृता भवेयुस्ततो न बह्वीं वेलां प्रतीच्छंति, आलोचको वा गच्छादि प्रयोजनतो व्यापृतोभवेत्। तत एवमनैकदिवसिकी विभागालोचना भवति सा च विभागालोचना रत्तिं वा इति रात्रौ वा गाथायां द्वितीय सप्तम्यर्थे प्राकृतत्वात्प्राकृते हि विभक्तीनां व्यत्ययो भवति, व्यत्ययोप्यासामितिवचनात्, दृश्यते च। लौकिकप्रयोगेपि सप्तम्यर्थे द्वितीया यथाउअविणयतत्तिल्लेपूरेसि सरिद्दहेमएसूरेकत्तोरत्तिमुद्देपाणिउसद्धासउणयाणमिति दिवसतो वा सप्तम्यंतात् तस् प्रत्ययःदिवागतोविभागालोचना विस्तरबहुलत्वात्साह्याचार्यस्यालोचकस्य वा प्रपारिते न भवति ततोदिवसे रात्रौ वा सा न विरुध्यते इति ओघतओघालोचनापुनर्दिवसं दिवसे अत्रापि द्वितीया सप्तम्यार्थेओघालोचना हि भोजनकाले प्रत्यासन्ने भवति,साधवश्च रात्रौ न भुंजंते ततः। सा नियमतोदैवसिकी संप्रति त्रिविधाया अप्यालोचनाया वैभागिक्याः प्रशस्ताप्रशस्तदिनचिंतां चिकीर्षुरिदमाह ॥

विभागेण अप्पसत्थे दिणं मि रत्तिंचिवक्खवतोवावि, आइल्लादोणि भवेवि वक्खवतो होइ तइयाउ॥भा५४

इह त्रिविधालोचना वक्तुमुपक्रांता तद्यथा विहारालोचना उपसंपदालोचना अपराधालोचना च एकैका द्विधा ओघतो विभागतश्च, तत्रोघतो भोजनकाले प्रत्यासन्ने भावान्न प्रशस्ताप्रशस्तदिनाचिंता विभागतः पुनरस्तीति सा प्रोच्यते। आदिल्लादोण्णिभवेइत्ति आद्ये द्वे आलोचने विहारालोचना उपसंपदालोचना चेत्यर्थः विभागेन विस्तरेण दीयमाने भवेयातामप्रशस्ते दिने

For Private and Personal Use Only

रात्रौ वा अप्रशस्तायां विष्टिव्यतीपातादिदोषकलितेपि दिवसरात्रौ वा दीयते इति भावः दोषाभावात्, तथा पूर्वसूरिभिरनुज्ञातत्वात्, विक्खवतो वा वेत्ति विपत्ततो वापि ते द्वे आद्ये आलोचने भवेयातां अप्रशस्तस्य प्रशस्तो विपत्तस्ततोऽयमर्थः प्रशस्ते वा दिवसे रात्रौ वा ते स्यातामिति विवक्खतो होउ तइयाओ इति तृतीया पुनरपराधालोचना विभागतो दीयमाना विपत्ततः सर्वस्य वाक्यस्य विपत्तव्यवच्छेदफलतया सावधारणत्वाद्विपत्तत एव प्रशस्तएव दिवसे रात्रौ वा भवतीति भावः सांप्रतमोघालोचनायाः प्रकारमाह–

अप्पामूलगुणेसु उत्तरगुणतो विराहणा अप्पा। अप्पापा सथ्थादिसु दाणग्गह संप–योगोहा ॥ भा० ॥५५

अल्पा स्तोकविराधना मूलगुणेषु प्राणातिपातनिवृत्त्यादिषु रात्रिभोजनविरमणपर्यंतेषु अल्पा विराधना उत्तरगुणेषु पिंडविशुद्ध्यादिषु अल्पा विराधना पार्श्वस्थादिषु पार्श्वस्थावसन्नकुशीलसंसक्तेषु दानग्रहसंप्रयोगतः दानसंप्रयोगतो ग्रहणसंप्रयोगतश्च एषा ओघत ओघेनालोचना एवमालोच्य मंडल्यामेकत्रसमुद्दिशंति विहारविभागालोचनाया विधिमाह ॥

भिक्खादिनिग्गए सुरहिते वियडंति फट्टुगपईओ सव्वसमक्खं केईतेविसरियंनुसारेंति ॥ भा०॥५६॥

भिक्षादिनिर्गतेषु भिक्षार्थमादिशब्दाद्विचारभूमिगमनार्थमन्यप्रयोजनार्थं वा बहिर्विनिर्गतेषु साधुषु किमुक्तं भवति यस्यां वेलायां शिष्याः प्रतीच्छकाश्च बहिर्विनिर्गता भवंति तदानीं रहिते रहितस्य एकाकिन आचार्यस्य समीपे स्पर्द्धकपतिकाः स्पर्द्धकस्वामिनो विकटयंति, केचित् पुनराचार्या एतत् ब्रुवते ये स्पर्धकपतिना सह समागताःसाधवस्तेषां समक्षं स्पर्धकपतयो विकटयंति, किंकारणमिति चेत् । आहते वीसरियंनुसारेंति, यस्मात्ते यत् किमपि विस्मृतं तत् स्मारयंति कथयंति संप्रति यत्

आलोचनीयं तदालोचनाविषयं विधिमाह ॥

मूलगुणपढमकाया तत्थवि पढमं तु पंथमादीसु। पायअपमज्जणादी बिइए उल्लाइ पंथे वा ॥भा०॥५७॥

इह द्विविधा अपराधा मूलगुणापराधा उत्तरगुणापराधाश्च, तत्र उभयसंभवे प्रथमं, मूलगुणत्ति मूलगुणापराधा आलोचनीयाः, तेष्वपि मूलगुणापराधेषु मध्ये प्रथमं मूलगुणापराधः प्राणातिपात इति, स प्रथममालोचनीयः, । स च षड् जीवकायविषय इति कायाः प्रथमतः आलोचयितव्यास्ते च कायाः पृथिव्यादिक्रमेण तत्र सूत्रे उपन्यस्ता इति, तत्थवित्ति, तेष्वपि कायेषु पृथिव्यादिषु प्रथमं पृथिवीकायमेवमालोचयेत्, पंथमादीसु पायअपमज्जणादी, पंथादिषु यत्पादाप्रमार्जनादि कृतं किमुक्तं भवति ? पथि व्रजता स्थंडिलादस्थंडिलमस्थंडिलात् स्थंडिलं कृष्णमृत्तिकातो वा नीलमृत्तिकां नीलमृत्तिकातो वा कृष्णमृत्तिकां, एवं शेषवर्णेष्वपि भावनीयं, संक्रामता पादयोर्यत् प्रमार्जनं न कृतं तथा वातोद्धतेन सचित्तेन रजसा सचित्तया वा मृत्तिकया संसृष्टेन हस्तेन संसृष्टेन मात्रकेण वा यत् भिक्षाग्रहणं कृतं, तदेवमाद्यालोचयेदिति सर्वत्रापि सामर्थ्यात् योजनीयं, बितिए उल्लाइपंथे वा इति पृथिवीकायविराधनालोचनानंतरं द्वितीये अप्कायविषये यत् उदकार्द्रादि आदिशब्दात् सस्निग्धादि परिग्रहः एतदुक्तं भवति, उदकार्द्रेन सास्निग्धेन वा हस्तेन मात्रकेण वा भिक्षाग्रहणं कृतं पथि वा मार्गे वा अयतनया उदकमुत्तीर्णं च । एवमादि तदालोचयेत् ।

तइए पइट्ठियादी, अभिधारणवीयणादि वाउंमि; बीयाइ घट्टपंचमे, इंदिये अणुवायतो छट्ठे ॥भा०॥५८॥

* रा. कोभा २ प्र. ॥ ४०६ ॥

For Private and Personal Use Only

अप्काय विराधनालोचनानंतरं तृतीये तेजस्काये यत् प्रतिष्ठितादि तेजसि परंपरादिप्रतिष्ठितं भक्तं पानं वा गृहीतं, आदिशब्दात् सज्योतिषि वसताववस्थानं कृतमित्येवमादीति भाव तदालोचयेत् । तदनंतरं वायौ वातकाये यत् अभिधारण बीजनादि कृतं घर्मार्त्तेन बहिर्वातोभिसंधारितो भक्तं पानं शरीरं वा बीजनकादिना वीजितं एवमादि तदालोचयेत्, ततः पंचमे वनस्पतिकाये बीयाइघट्टित्ति यवबीजादिघट्टनं आदिशब्दात् हरितकायादिपरिग्रहः उपलक्षणमेतत् तेन यदि वा बीजादिकं भिक्षासु पतितं ग्रहीतमित्येवमादि तदालोचयेत् तदनंतरं षष्ठे त्रसकाये इंद्रियानुपात्तत इंद्रियवृद्धिक्रमेणालोचना दातव्या. तद्यथा प्रथमतो द्वींद्रियाणां संघट्टनपरितापनाद्यालोचयेत्. तदनंतरं त्रींद्रियाणां ततश्चतुरिंद्रियाणां ततः पंचेंद्रियाणामिति एवं प्रथममूलगुणापराधेषु क्रमेणालोचितेषु सत्सु ।

दुब्भासिय हसियादी बीए तइए अ जाविग्गहणं घट्टणपुव्वरयाई इंदियआलोगमेहुणे ॥भा०॥५९॥

द्वितीये मूलगुणापराधे मृषावादे मृषावादविषये यत् किमपि दुर्भाषितं भणितं हासेन वा मृषावादो भणित आदिशब्दात् क्रोधेन वा मानेन वा मायया वा लोभेन वा भयेन वा यत् किमपि मृषाभणितमिति परिग्रहस्तदालोचयेत्, तदनंतरं तृतीये मूलगुणापराधे अदत्तादानलक्षणे यत् अयाचितस्य तृणडगलादेर्ग्रहणं उपलक्षणमेतत् तेन अननुज्ञाप्य वा अवग्रहं कायिकादि व्युत्सृष्टं भवेदित्यादि परिग्रहः तदालोचयेत् ततो मैथुने मैथुनविषये यद्घट्टने पूर्वरतादि, किमुक्तं भवति, ? चैत्यभवनमहिमादिषु प्रभूतजनसंमर्दे स्त्रीशरीरसंघट्टने स्पर्श आस्वादितो भवेत्; पूर्वरतक्रीडितं वा अनुस्मृतं स्यात् । इंदियत्ति इंद्रियाणि वा मनोहराणि उपलक्षणमेतत् वदनस्तनादिकमतिसुमनोहरमवेक्ष्य मनाक् रागं गतो भवेत् इत्यादि तदालोचयेत् ।

For Private and Personal Use Only

मुच्छातिरित्तपंचमे; छट्ठे लेवाडअगयसुंठादी; गुत्तिसमिईविवक्खाणामि गहणुत्तरगुणेसु ॥भा०॥६०॥

चतुर्थमूलगुणापराधालोचनानंतरं पंचमे मूलगुणापराधे परिग्रहविषयभूते यत् उपकरणेषु मूर्च्छा कृता भवेत्, अइरित्तत्ति अतिरिक्तो वा उपधिः परिगृहीत एतदालोचयेत्. तदनंतरं षष्ठे मूलगुणापराधे रात्रिभोजने लेवाडित्ति लेपकृदवयवः कथमपि पर्युषितो भवेत् । अगदं वा शुंठ्यादि किंचित् सन्निहितं परिभुक्तं भवेत् एवमादि आलोचयेत्, एवं क्रमेण मूलगुणापराधालोचनां दत्वा तदनंतरमुत्तरगुणेषु उत्तरगुणविषये गुप्ति समितिविपक्षाः कृताः । अनेषणीयग्रहणं वाकारि, किमुक्तं भवति गुप्तिषु कदाचिदगुप्तः स्यात्, समितिषु कदाचिदसमितोऽनेषणीयं वा भक्तं पानं वा गृहीतं स्यादित्यादि आलोचयेत् तथा ।

संतंमिवि बलविरिए तवो वहाणे य जं न उज्जमियं; एसा विहारवियडणा, वोच्छं उवसंपणाणत्तं॥भा०६१॥

सत्यपि विद्यमानेपि बलं शरीरं प्राणः वीर्यमांतरी शक्तिर्यद्वशात् तपः कुर्व्वन् शरीरस्यातिकृशतायामपि न संयमयोगेषु सीदति; बलं च वीर्यं च बलवीर्यं समाहारे द्वंद्वस्तस्मिन् तपसो द्विप्रभेदस्यापि उपधानं करणं, तपउपधानं तस्मिन् नोद्यतं, नोद्यमः कृतः एतदपि आलोचयेत् । एषा विहारविकटना विहारालोचना उपसंपदालोचनादि प्राय एवंरूपा, केवलं यन्नानात्वं तद् वक्ष्ये, तत्र प्रथमतः उपसंपदालोचनाया अपराधा लोचनायाश्च विहारलोचनया सह नानात्वं दर्शयति ।

एगमणेगा दिवसेसु होइ ओहे य पयविभागे य, उवसंपयावराहे, नायमनायं परिच्छंति ॥भा०॥ ६२॥

उपसंपच्चापराधश्च उपसंपदपराधस्तस्मिन् आलोचना इति प्रस्तावात् गम्यते उपसंपदालोचना अपराधालोचना चेत्यर्थः, ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

प्रत्येकं द्विधा, ओहेय इत्यादि तृतीयार्थे सप्तमी ओघेन पदविभागेन च । तथा एकैकापि दिवसेषु चिंत्यमाना एगमणेगा इति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात्; एकदिवसिकी अनेकदिवसिकी च भवति । ओघालोचना एकदिवसिकी विभागालोचना एकदिवसिकी अनेकदिवसिकी चेत्यर्थः, तदेवमुक्तमनानात्वमधुना नानात्वमुपदर्शयति । नायमनायं परिच्छंति, उपसंपद्यमानं पूर्वं ज्ञातमज्ञातं च परीक्षंते परिभावयंति, परिभाव्य वा ज्ञानमावश्यकपदादिभिः परीक्षंते । इयमत्र भावना, । उपसंपद्यमानो द्विविधो भवति ज्ञातोऽज्ञातः, तत्र यदि ज्ञातः स न परीक्ष्यते तस्याग्रेपि ज्ञातत्वात् अथाज्ञातस्तर्हि स आवश्यकादिभिः पदैः परीक्षणीय इति, संप्रति यदुक्तं विभागेण अप्पसत्थे दिणमित्यादि, तद् व्याख्यातुकाम आह ।

दिवरातो उवसंपय अवराहे दिवसतो पसत्थंमि; उव्वातो तद्दिवसं, तिराहं तु अतिक्कमे गुरुगा ॥भा०॥६३॥

विहारालोचनावत् उपसंपदालोचनापि विभागेन प्रशस्ते अप्रशस्ते वा दिवसे रात्रौ दातव्या दोषाभावात् । तथा पूर्वसूरिभिरनुज्ञातात्, अपराधे अपराधविषया पुनरालोचना, दिवसतो इति सप्तम्यंतात् तद्दिवसे उपलक्षणमेतत् रजन्यां वा, प्रशस्ते विष्टिव्यतीपातादिदोषवर्जिते व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिरिति न्यायात्, द्रव्यादिषु च प्रशस्तेषु दातव्या, नाप्रशस्तेषु एषा जिनाज्ञा, तथा उव्वातो तद्दिवसमिति यस्मिन् दिवसे उपसंपद्यमान आगतः, तस्मिन् दिवसे यदि उद्वातः परिश्रांत इति कृत्वा न पृष्ट आचार्येण, ततः स आचार्यः शुद्धः । त्रयाणां तु दिवसानामतिक्रमे किमुक्तं भवति ! त्रिषु दिवसेषु मध्ये यदि न पृष्टस्ततश्चतुर्थे दिवसे तस्यापृच्छतः परिहारस्थानं गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासा एतच्च उपरि व्याख्यास्यते ।

For Private and Personal Use Only

समणुन्नदुगनिमित्तं, उवसंपज्जे ते य होइ एमेव ॥ अण्णमणुण्णे नवरं, विभागतो कारणे भइयं ॥भा० ६४॥

उपसंपद्यमानो द्विधा, तद्यथा समनोज्ञोऽसमनोज्ञश्च तत्र समनोज्ञस्य समीपे समनोज्ञ उपसंपद्यमानो द्विकनिमित्तं उपसंपद्यते, तद्यथा ज्ञानार्थं दर्शनार्थं च, न चारित्रार्थं, येन चरणं प्रति सदृश एव तस्मिन् समनोज्ञे द्विकनिमित्तमुपसंपद्यमाने एवमेव, विहारालोचनेव भवत्यालोचना इयमत्र भावना, समनोज्ञो द्विकनिमित्तमुपसंपद्यमान आलोचनां विहारालोचनामिव ओघेन ददाति, पदविभागेन च पदविभागालोचना एक दिवसेन वा भवत्यनेकदिवसैर्वा एवं समनोज्ञस्य उपसंपदालोचना, अण्णमणुण्णे इत्यादि अन्यो नाम भिन्नसांभोगिकः अमनोज्ञाऽसंविग्नः। सोन्योऽसमनोज्ञश्च उपसंपद्यमानस्त्रिकनिमित्तमुपसंपद्यते । तद्यथा ज्ञानार्थं दर्शनार्थं चारित्रार्थं वा तस्मिंश्च तथोपसंपद्यमाने पूर्ववदालोचनाविधिः । अत्रापीयं भावना । अन्योऽसमनोज्ञो वा आलोचनां ददाति ओघेन पदविभागेन ददान एकदिवसेन वा ददाति, अनेकदिवसैर्वा नवरमिति विशेष एष पुनरत्र विशेषः तस्यान्यस्यामनोज्ञस्य वा आलोचना उत्सर्गतो विभागतः सर्वं वाक्यं सावधारणमिति विभागेन तत एव कारणे पुनर्भजितं विकल्पितं वेलाप्राप्तौ विभागालोचना भवति संभ्रमसार्थादिषु पुनः कारणेषु तदप्राप्तावोघेनालोचनेति भावः एषा भजना अपराधालोचनायामपि द्रष्टव्या, तथाहि अपराधालोचनायामप्युत्सर्गत एव विभागेन दातव्या, । अपवादकारणे पुनः संभ्रमसार्थादिलक्षणे ओघेनापीति, संप्रति उद्दातो तद्दिवसमिति व्याख्यातुकाम आह ॥

पढमदिणमविप्फाले, लहुओ बितिए गुरु तइए लहुया । तेच्चिय तस्साकहणे, सुद्धमसुद्धो इमेहिं तु ॥ भा० ६५ ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

समनोज्ञ उपसंपादनार्थमागतस्तं यद्याचार्यः प्रथमदिवसमिति सप्तम्यर्थे द्वितीया प्रथमदिवसेन विप्फालेइ, देशीवचनमेतत् न पृच्छतीत्यर्थः । उक्तंच विप्फालणत्ति पुच्छणत्ति वा एगट्ठमिति, यथा कुत आगतः । कुत्र वा गमिष्यसि, किंनिमित्तं वा समागत इति । ततस्तस्य प्रथमदिवसे एवमविप्फालने परिहारस्थानं लहुयात्ति मासलघु द्वितीयेपि दिवसे यदि न पृच्छति ततो गुरुत्ति मासगुरुः, तइएत्ति तृतीयदिवसेप्यपृच्छने लहुया इति चत्वारो लघुमासाः, । चतुर्थेपि दिवसे यदि न पृच्छति, । ततः तिण्हं तु अतिक्कमे गुरुगा इति वचनाच्चतुर्गुरु, पंचमादिष्वपि दिवसेष्वपृच्छने तदेव चतुर्गुरु, तिण्हं तु अतिक्कमे गुरुगा इति निरवधितया वचनप्रवृत्तेः तेच्चिय तस्साकहणे इति, ते एव प्रायश्चित्तविशेषाः क्रमेण तस्याकथने, तद्यथा स पृष्टः सन् यदि ब्रूते कथयिष्यामि नतु कथयति, ततस्तस्मिन् प्रथमदिवसे अकथने मासलघु द्वितीयदिवसेप्यकथयतो मासगुरु, तृतीयदिवसे चतुर्लघु, चतुर्थदिवसेप्यकथयतश्चत्वारो गुरुमासाः, । ततः परं पंचमादिष्वपि दिवसेष्वकथने तदेव चतुर्गुरु, इदानीं उद्घातो तद्दिवसमिति व्याख्याया अवसरः । तद्दिवसे प्रथमदिवसे उद्घात इति कृत्वा न पृच्छति ततः स आचार्यः प्रथमदिवसे अविप्फाले अपृच्छने लहुयात्ति लघु न दोषगुरु, शुद्ध इत्यर्थः । कारणवशेनापृच्छनात् द्वितीयदिवसे न पृच्छति मासगुरु, तृतीयदिवसेप्यपृच्छने चतुर्लघु, चतुर्थदिवसेप्यपृच्छने चतुर्गुरु, एवं तेनोपसंपद्यमानेन पृष्टेनापृष्टेन वा यदाख्यातं भवति, यथाहममुकेन कारणेन समागत इति ततः स आगतश्चिंतनीयः सुद्धमसुद्धो वत्ति शुद्धोऽशुद्धो वा अत्र चत्वारो भंगास्तद्यथा निर्गमनमप्यशुद्धं आगमनमप्यशुद्धं, । १ । निर्गमनमशुद्धमागमनं शुद्धं २, निर्गमनं शुद्धमागमनमशुद्धं ३, निर्गमनमपि शुद्धमागमनमपि शुद्धं ४, अत्र प्रथमभंगे निर्गमनस्य इमेहिं तुत्ति एभिर्वक्ष्यमाणैर्द्वारैश्चिंतितान्येव द्वाराणि दर्शयति ॥

For Private and Personal Use Only

अहिगरणविगतिजोगे, पडिणीए थद्धलुद्धनिद्धम्मे । अलसअणुबद्धवेरे, सच्छंदमती पयहीयव्वो ॥ भा० ६६ ॥

यदि स उपसंपद्यमानोऽधिकरणदोषतः स्वस्थानान्निर्गतः, विगतित्ति विकृतिलांपट्यात् जोगत्ति योगोद्वहनभीरुतया, पडिणीएत्ति प्रत्यनीकोऽत्रमे साधुरिति बुध्ध्या, तथा थद्धलुद्धेत्यादि स्तब्ध इति वा लुब्ध इति वा, निर्द्धर्म्म इति वा अलस इति वा अनुबद्धवैर इति वा स्वच्छंदमतिरिति वा विनिर्गतस्ततस्तस्य निर्गमनमशुद्धमिति कृत्वा पयहीयव्वोत्ति परिहर्त्तव्यः । तदपरिहरणे प्रायश्चित्तं, तत्राधिकरणविषये प्रायश्चित्तमाह ॥

गिहिसंजयअहिगरणे, लघुगुरु तस्स अप्पणोच्छेदे । विगइ न देइ घेत्तुभुत्तुद्धरियं च गहिएवि ॥भा०६७॥

गृहिभिः संयतैश्च सहाधिकरणे विनिर्गतं यद्याचार्यः स्वीकरोति, ततो यथाक्रमं प्रायश्चित्तं लघुगुरुकं । इयमत्र भावना यदि गृहस्थेन सहाधिकरणं कृत्वा विनिर्गतस्तं यद्याचार्यः संगृह्णाति, ततस्तस्याचार्यस्य परिहारस्थानं चत्वारो लघुमासाः, अथ संयतेन समधिकरणं कृत्वा समागतं संगृह्णाति ततश्चत्वारो गुरुकाः, तस्य पुनरागंतुकस्य पणत्ति रात्रिंदिवसपंचकप्रमाणः पर्यायस्य च्छेदः इहाधिकरणादिदोषतो विनिर्गतास्ते प्रश्नेऽप्रश्ने वा सति तदुक्तिवशादवसीयंते, तत्र विकृतिदोषविनिर्गतस्य पृष्टस्यापृष्टस्य वा य उक्तिविशेषस्तं दर्शयति विगइमित्यादि । स आचार्यो विकृतं घृतादिकं ग्रहणाय न ददाति, तथा योगवाहिभिर्योगोत्तीर्णैः कायोत्सर्गकरणतो गृहीतेपि परिपूर्णे विकृतिजातेऽन्यैर्भुक्ते या उद्धरिता विकृतिस्तामपि नानुजानाति किंच ॥

नवत्रजियाव देहो पगईए दुब्बलो अहं भंते, तब्भावियस्स इर्णिह न य गहणं धारणं कत्तो ॥ भा० ॥ ६८ ॥

वज्जियावो नाम देशीवचनत्वादिक्षुः उक्तंच वज्जियावगो उच्छु इति नवत्रजियावत् देहो यस्य स तथा इयमत्र भावना स ब्रूते अहं भगवन् नवेक्षुतुल्यो मम देहो यथा स इक्षुः पानीयेन विना शुष्यति, तथा ममापि देहो विकृतिं विना सीदति, अन्यच्चाहं स्वभावेन दुर्बलो, न विकृतिमंतरेण बलिको भवामि, तथा सर्वदैव विकृत्या भावितदेहस्ततस्तद्भावितस्य सतो ममेदानीं तस्याभावेन बलं न सूत्रस्यार्थस्य वा ग्रहणमशक्तत्वात् पूर्वगृहीतस्य तु सूत्रस्यार्थस्य वा धारणं कुतः । तत् अशक्त्या सर्वं दूरत एव विस्मृतं, ततोहं विनिर्गतः, संप्रति योगविषये प्रत्यनीकविषये चोक्तिविशेषं दर्शयति ॥

एगंतरनिव्वगति, जोगो पच्चत्थिगोत्र मे अत्थि । बुक्कखलिएसु गेराहइ, छिद्दाणि कहेइ य गुरूणं ॥ भा० ॥ ६९ ॥

तस्मिन् गच्छे योग एकांतरनिर्विकृतिकः किमुक्तं भवति !, स पृष्टोऽपृष्टो वा ब्रूते तस्याचार्यस्य गच्छं योगं एकांतरोपवासेनोह्यते, एकांतराचाम्लेन वा तथा योगवाहिनो योगोत्तीर्णस्यापि ते आचार्या विकृतिं न विसृजंति, ततः कर्कशास्तत्र योगा इति विनिर्गतः । तथा तद्गच्छे मे मम प्रत्यर्थिकः प्रत्यनीकोस्ति स कथंचित् सामाचारीयोगेषु बुक्कखलिएसुत्ति बुक्के विस्मृते, सामाचारीविशेषे स्खलिते दुःप्रत्युपेक्षणादिके मां गृह्णाति, अत्यर्थं खरंटयति, अथवा चुक्कखलितेषु जातेषु तानि चुक्कस्खलितानि अपराधपदे छिद्राणीव छिद्राणि गृह्णाति गृहीत्वा च गुरूणां कथयति पश्चात् गुरवो मां खरंटयंति, ततो विनिर्गतः, संप्रति लुब्धस्य स्तब्धस्य वोक्तिविशेषं दर्शयति ॥

For Private and Personal Use Only

चंकमणादि उट्ठाणे, कटिगहणं झाउ नत्थि थद्धेवं; भुंजइ सयमुक्कोसं, न य देंत तेसिं लुद्धेवं ॥भा०॥७०॥

स्तब्ध एवं भाषते, चंक्रमणादावुत्थाने कटिग्रहणं स्वाध्यायश्च नास्ति एतदुक्तं भवति, यद्याचार्याश्चंक्रमणं कुर्वन् आदिशब्दात् यदिवा कायिक्यादिभूमिं गच्छंत्यागच्छंति वा तथा अभ्युत्थातव्याः तेषां नायकत्वात् तत एवं चंक्रमणादावभ्युत्तिष्ठतामस्माकं कटी वातेन गृह्यते भूयो भूयो उत्थाने पलिमंथभावात् सूत्ररूपस्यार्थरूपस्य वा स्वाध्यायस्य हानिः । अथ नाभ्युत्थीयंते तत आचार्याः प्रायश्चित्तं ददति खरंटयंति च, ततोहं विनिर्गतः, लुब्धः पुनरेवं ब्रूते, यत् किमप्युत्कृष्टं शिखरिणी मोदकादि तदाचार्यः स्वयं भुंक्ते, न त्वस्मादृशेभ्यो ददाति, अन्येभ्यो वा बालवृद्धदुर्बलप्राघूर्णकेभ्यो ददाति, तत एतदसहमानोहं निर्गतः, अधुना निद्धर्म्मालसयोरुक्तिविशेषं प्रकटयति ॥

आवस्सियापमज्जण अकरणे उग्गदंडनिद्धम्मो, बालावुड्ढादीहा, भिक्खाचरिया य उब्भामा ॥भा०॥७१॥

यो निर्द्धर्म्मा स पृष्टः सन्नेवं वक्ति, आवश्यकीप्रमार्जनाकरणे उग्रदंडा आचार्याः । इयमत्र भावना, यदि कथमपि निर्गच्छन् प्रविशन् आवश्यकीं नैषेधिकीं च न करोति, दंडादिकं गृह्णान् निक्षिपन्वा न प्रमार्जयति तत आचार्या निरनुकंपाः संत उग्रं प्रायश्चित्तरूपं दंडं प्रयच्छंति, ततोहं दंडभयात् विनिर्गतः, यः पुनरलसः स एवं ब्रूते, बालाद्यर्थाय बालवृद्धादीनामर्थाय तस्मिन् गच्छे दीर्घा भिक्षाचर्या, अथवा क्षुल्लकं कर्कशं वा तत् क्षेत्रं, ततो दिने दिने उद्भ्रामा, भिक्षाचर्या प्रतिदिवसमन्यत्र ग्रामांतरे गत्वा नीयते इति भावस्तथा यदि कथमप्यपर्याप्तेन समागम्यते ततो गुरुः खरंटयति, किंवसतौ महा-

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

नसमस्ति येनापर्याप्तः समागतः तस्माद् भूयोऽपि व्रज भिक्षार्थं, यतः कालोऽद्यापि बहुः प्राप्यत इति। ततोहं निर्गतः, सांप्रतमनुबद्धवैरस्वच्छंदमत्योरुक्तिविशेषं दर्शयाति ॥

पाणसुणगाव भुंजंति एगत्तो भंडिउंपिअणुबद्धो; एगागिस्स न लब्भा, चलिउं थेवंपि सच्छंदो ॥भा०॥७२॥

अनुबद्धोऽनुबद्धवैरो भवति भंडित्वापि भंडनं कलहस्तमपि कृत्वा पाणशुनका इव एकत्र भुंजते, इयमत्र भावना यथा पाणाश्चांडालाः शुनकाः कुकुराः परस्परं भंडित्वा तत्क्षणादेवैकत्र भुंजते, एवं तत्र संयता अपि, नवरं मिथ्यादुःकृतं परस्परं दाप्यते इति विशेषः, अहं पुनर्न शक्नोमि हृदयस्थेन शल्येन तैः सह एकत्र समुद्देष्टुमिति विनिर्गतः, स्वच्छंदमतिः पुनरेवं भाषते, एकाकिनः सतः स्तोकमपि न लभ्यं चलितुं, किमुक्तं भवति ! संज्ञाभूमावप्येकाकिनः सतो गंतुं न प्रयच्छंति, किंत्वेवं ब्रुवते, नियमात्संघाटकरूपतया केनापि सहितेन गंतव्यं, ततस्तमसहमानोहमत्रागतः एतान्यधिकरणादिपदान्याचार्यः श्रुत्वा तं परित्यजति, एतैश्चाधिकरणादिपदैरागतस्य तस्योपसंपद्यमानस्य प्रतीच्छतश्चाचार्यस्येदं प्रायश्चित्तं ॥

जइभंडणपडिणीए, लुद्धे अणुबद्धरोसचउगुरुगा, सेसाणं हुंति लहुगा एमेव पडिच्छमाणस्स ॥भा०॥७३॥

यो यतिभिः सह भंडनं कृत्वा समागतः यच्च तत्र मे प्रत्यनीकः साधुरिति कृत्वा समागच्छेत् यश्च लुब्धो यश्चानुबद्धरोषः। एतेषामुपसंपदं प्रतिपद्यमानानां प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः, शेषाणां गृहिभंडनकारिविकृतिलंपटयोगभीरुस्तब्धनिर्धर्म्मस्वच्छंदमतीनां लघुका इति चत्वारो लघुकाः, । यः पुनराचार्यस्तदाचार्याननुज्ञया प्रायश्चित्तदानमंतरेण

For Private and Personal Use Only

च प्रतीच्छति तस्यापि प्रायश्चित्तमेवमेव, तद्यथा यतिमंडनकारिप्रत्यनीकलुब्धानुबद्धवैरान् प्रतीच्छतश्चत्वारो गुरुमासाः शेषान् षट् प्रतीच्छतश्चत्वारो लघुमासाः । अथवा ये एते दोषा उक्तास्तेषां मध्ये एकेनापि दोषेण नागतो भवेत् किंत्वेभिर्वक्ष्यमाणैस्तानेवाह ॥

एगे अपरिणह वा अप्पाधारे य थेरए, गिलाणे बहुरोगी य, मंदधम्मे य पाहुडे ॥ भा० ॥ ७४ ॥

यदि एक एकाकी पश्चादाचार्यः । यदिवा अपरिणतः अकल्पिकवस्त्रादिसहितः स च कल्पिकवस्त्राद्युत्पादने लब्धिमान् । अथवा पश्चादाचार्योऽल्पाधारसूत्रार्थनैपुणविकलः स च पृष्टः सन् सूत्रार्थकथने निपुणशक्तिमान् यदि वाचार्यः परिवारो वा स्थविरो जरसा वृद्धशरीरः स च तेषां प्रतिजागरकः अथवा पश्चादेको ग्लानः । स च तस्य चिंताकारी यदिवा पश्चात्तत्रैको बहुरोगी बहुरोगी नाम बहुभिः साधारणैः रोगैर्याप्यशरीरः स च तस्य वर्त्तापकः, यदिवा पश्चातेनाचार्यपरिवारः सर्वोपि निर्द्धर्म्मा न गुर्वाज्ञां करोति केवलं तद्भयात् किमपि करोति तथा तत्र पश्चात् गुरोः केनापि सह प्राभृतं वर्तमानमस्ति। प्राभृतं नाम अधिकरणं, स च गुरोः क्रमेणाधिकरणापनयनतः साहाय्यकारी एवं प्राग्वर्त्तमाने यदि समागतो भवति तदा तस्य निर्गमनमशुद्धमशुद्ध त्वाच्च परित्याज्य इति। एनामेव गाथां व्याख्यातुकामः प्रथमत एकापरिणताल्पाधारद्वाराणि व्याख्यानयति।

एगाणियं पमोत्तुं । वत्थादिअकप्पिएहिं वा सहियं; अप्पाधारोवायण तं चेव य पुच्छिउं देइ ॥७५॥

एकमेकाकिनं पश्चादाचार्यं मुक्त्वा यदि समागतः, अथवा वस्त्राद्यकल्पिकैः कथमपि गृहीतैरकल्पिकैर्वस्त्रादिभिः सहितं

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

मुत्क्वा एतेनापरिणत इति व्याख्यातं, यदिवा अल्पः सूत्रस्यार्थस्य वा आधार इति स आचार्यस्तमेव पृष्ट्वा शेषसाधुभ्यो वाचनां ददाति, तादृशं मुत्क्वा एतेनाल्पाधार इति विवृतं ॥

थेरं अतीमहल्लं, अजंगमं मोत्तु आगतो गुरुं तु ॥ सो च परिसावथेराअहं तु वट्टावतोतेसिं ॥ ७६ ॥

स्थविरमेव व्याचष्टे, अतीव महान्तमजंगमं गमनशक्तिविकलं गुरुं उपलक्षणमेतत् परिवारं स्थविरमुक्तरूपं मुत्क्वा यदि समागतः स च प्रतिजागरकस्तथा च तस्य पृष्टस्य सतोऽमुमेवोक्तिविशेषं दर्शयति स आचार्यः स्थविरः पर्षदापरिवारो वा अहं तु तेषां गुर्वादीनां वर्त्तापकः प्रतिजागरक आसम् एतेन स्थविर इति पदं व्याख्यातं, ग्लानबहुरोगनिर्द्धर्म्मपदानि व्याख्यानयति ॥ छ ॥

तत्थ गिलाणो एगो जप्पसरीरो य होइ बहुरोगी; निद्धम्मा गुरुआणं न करेंति ममं पमोतूणं ॥७७॥

तत्र गच्छे ग्लान एकोस्ति, यदिवा बहुरोगी यो जाप्यशरीरो भवति, स बहुरोगी, तं ग्लानबहुरोगिणं वा विमुच्य यदि समागतस्तथा निर्द्धर्म्मपरिषद्विषये तस्य पृष्टस्य सत उक्तिविशेषं दर्शयति, निर्द्धर्म्मणो धर्मवासनारहितास्तस्य ममाचार्यस्य शिष्याः सर्वथा गुर्वाज्ञां न कुर्वंति मां प्रमुच्य, मम पुनराज्ञां कुर्व्वंति, तादृशं वा निद्धर्म्मपरिवारं मुत्क्वा यदि समागतस्तर्हि स न प्रतिग्राह्यः केवलमयमुपदेशस्तस्मै दातव्यः । तमेवाह ॥

एयारिसं विउसज्ज विप्पवासो न कप्पइ । सीसायरिय पडिच्छे, पायच्छितं विहिज्जइ ॥ ७८ ॥

For Private and Personal Use Only

एतादृशमेकाक्यादिस्वरूपं गुरुमन्यं वा ग्लानादिकं व्युत्सृज्य परित्यज्य विशेषेण प्रवासोऽन्यत्र गमनं विप्रयासो भद्र तव न कल्पते बहुगुणाधारो भवान् कथमीदृशं कृतवान्, तस्मात् अद्यापि प्रायश्चित्तं प्रतिपद्य, पश्चात् गच्छ, स च समागतस्तस्य प्राक्तनस्याचार्यशिष्यो वा स्यात् प्रतीच्छको वा एवमागतं तमुपसंपद्यमानं योऽप्याचार्यः प्रतीच्छति, सोपि प्रायश्चित्तभाक् ततः शिष्यप्रतीच्छकाचार्याणां प्रायश्चित्तं विवक्षुरिदमाह, सीसायरिए इत्यादि, शिष्ये आचार्ये प्रतीच्छके च प्रायश्चित्तं विधीयते प्रायश्चित्तदानविधिरुच्यते इति भावः, प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति ।

एगे गिलाणगे वा, तिण्हवि गुरुगाउ सीसमादीणं; सेसे सिस्से गुरुगा, पडिच्छलहुगा गुरूसरिसं ॥७९॥

एकस्मिन् एकाकिनि गुरौ ग्लाने वा तत्र गच्छे तिष्ठति यदि समागतः शिष्यप्रतीच्छको वा आचार्येण वा तथासमागतः सन् यदि प्रतीच्छितस्तदा शिष्यादीनां शिष्यप्रतीच्छकाचार्याणां त्रयाणामपि प्रायश्चित्तं गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः, यः पुनरन्यः शेषोऽपरिणताल्पाधारस्थविरबहुरोगमंदधर्म्मपरिवारलक्षणः, तस्मिन् शेषे यदि समागतः शिष्यः ततस्तस्य प्रायश्चित्तं गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः अथ प्रतीच्छकः समागतस्तर्हि तस्य लघुकाश्चत्वारो लघुमासाः गुरूसारिसामिति, गुरोरपि शिष्यप्रतीच्छकसदृशं प्रायश्चित्तं, किमुक्तं भवति यदि शिष्यं प्रतीछति ततः प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुमासाः, अथ प्रतीच्छकं तर्हि चत्वारो लघुका इति ।

सीसपडिच्छे पाहुड,च्छेदो राइंदियाणि पंचेव । आयरियस्सवि गुरुगा, दोवेए पडिच्छमाणस्स ॥८०॥

५

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

यदि प्राभृते गुरोः केनापि सहाधिकरणे वर्त्तमाने शिष्यः प्रतीच्छको वा समागतः तदा तस्य शिष्यस्य प्रतीच्छकस्य वा प्रायश्चित्तं पंच रात्रिंदिवानि पर्यायस्य च्छेदः, आचार्यस्य पुनर्द्वावप्येतौ प्रतीच्छतः प्रतिगृह्णतः प्रायश्चित्तं गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः तदेव प्रथमभंगे निर्गमनदोषा उक्ताः आगमनमशुद्धं तदा भवति, यदा व्रजिकादिषु प्रतिबध्यमानः समागतः तत्रापि प्रतिबंधनिमित्तं प्रायश्चित्तं सूत्रानुसारतो वक्तव्यं गतः प्रथमोभंगः द्वितीयभंगोप्येतादृश एव नवरं तत्रागमनं शुद्धं क्वचिदपि व्रजिकादौ प्रतिबंधाकरणात् तृतीयचतुर्थभंगावनुक्रमेणाह ॥

एतद्दोसविमुक्कं वइयादीपडिबद्धमायातं, दाऊण पच्छित्तं; पडिबद्धंपि पडिच्छेज्जा ॥ ८१ ॥

एतैरनंतरोदितैरधिकरणकारित्वविकृतिलांपट्यादिदोषैर्विमुक्तमेतेन निर्गमनं शुद्धमुक्तं, तथा व्रजिकादौ अप्रतिबद्धं क्वाचिदपि प्रतिबंधमाकुर्वंतमायातमेतेन गमनं शुद्धमुपदर्शितं एष चतुर्थो भंगः एष एवोत्सर्गतः श्रेयानिति ज्ञापनार्थं तृतीयभंगात्पूर्वमुक्तः । एवंभूतं प्रतीच्छेत् तृतीयभंगमाह ॥ दाउणेत्यादि । यस्त्वधिकरणकारित्वादिदोषविनिर्मुक्तो निर्गतः केवलं व्रजिकादिषु प्रतिबध्यमानः समागतस्तमप्यपवादपदेन यत् व्रजिकादिषु प्रतिबंधकरणमभूत्तन्निमित्तं प्रायश्चित्तं दत्वा प्रतीच्छेत् ।।छ॥

[आलोचनायां शिष्याचार्यपरीक्षणे आवश्यकादिद्वाराणि]

सुद्धं पडिच्छिऊणं, अपडिच्छणा लहुयतिन्निदिवसाणि; सीसे आयरिए वा, परिच्छा तत्थिमा होइ ॥८२॥

शुद्धं निर्गमनमागमनदोषरहितं प्रतीच्छय प्रतिगृह्य त्रीन् दिवसान् यावत् परीक्षेत् किमेष धर्म्मश्रद्धावान् किंवा नेति, यदि

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पुनर्न परीक्ष्यते ततोप्य परीक्षणे लहुयत्ति मासलघुप्रायश्चित्तं, आचार्यांतराभिप्रायेण चतुर्मासलघु, सा च परीक्षा उभयथापि शिष्य आचार्यं परीक्षते, आचार्याः शिष्यं उभयथापि च परीक्षा आवश्यकादिपदैस्तथा चाह सिस्से इत्यादि, तत्र तस्मिन् उपसंपद्यमाने प्रतीच्छिते सति शिष्ये आचार्ये च परस्परमियमावश्यकादिपदैर्वक्ष्यमाणा परीक्षा भवति तामेवाह ॥

आवस्सय पडिलेहण, सज्झाए भुंजणाय भासाय; वियारे गेलणे भिक्खगहणे परिच्छंति ॥ भा० ८३ ॥

आवश्यके प्रतिलेखने स्वाध्याये भोजने भाषायां विचारे बहिर्भूमौ ग्लाने भिक्षाग्रहणे च परस्परमाचार्यशिष्यौ परीक्षेते, तत्रावश्यकादिपदान्यधिकृत्य यथाचार्यः शिष्यं परीक्षते तथोपदर्शयति ॥

केई पुव्वनिसिद्धा, केई सारइ तन्न सारेइ; संविग्गो सिक्खमग्गइ मुत्तावलिमो अणाहोहं ॥भा०८४॥

केचित्साधवो वरवृषभादयस्तस्योपसंपत्कालात् पूर्वमेव आवश्यकादिपदेषु ये दोषास्तेभ्यो निषिद्धा, यथा आचार्या इद-मिदं च माकार्षुरिति ते तथैव वर्त्तमानास्तिष्ठंति, ये पुनः केचित् अभिनवदीक्षितत्वाद् विना कारणेन प्रमाद्यंति तान् गुरुः सारयति सम्यग् यथोक्तानुष्ठाने प्रवर्त्तयति, तं पुनरुपसंपन्नं प्रमादस्थाने वर्त्तमानमपि न सारयति, तत्र यदि स उपसंपद्यमानः संविग्नो भवति, ततः सोऽप्रतिनोद्यमानः सन्नेवं चिंतयति, येषु स्थानेष्वहं प्रमादं कृतवान् तेष्वेव स्थानेष्वन्यान् प्रमाद्यत आचार्याः सारयंति अहो अहमनाथः परित्यक्त एतैरिति चिंतयित्वा संविग्नविहारमिच्छन् आचार्यपादमूले गत्वा मुत्तावलिमो इति निपातः पादपूरणे छिन्नमुक्तावलीप्रकाशान्यश्रूणि विमुंचन् पादयोः पतित्वा शिक्षां मार्ग्गयते । याचते यथा मामप्य-

For Private and Personal Use Only

त्यादरेण भगवंतः शिक्षयंतां मा शरणमुपागतं परित्यजत एवं परीक्षानिर्वहतः परिग्राह्यः इतरस्तु परित्याज्यः तत्रावश्यके यथा परीक्षा कर्त्तव्या तथोपदर्शयति ॥

हीणाहियविवरीए सतिवि बले पुव्वट्ठंते चोएइ । अप्पणचोवोदेन्ती न ममंति इहं सुहं वसिउं ॥भा०८५॥

हीनं नाम यत् कायोत्सर्गसूत्राणि मंदमंदमुच्चार्य शेषसाधुषु चिरकालं कायोत्सर्गस्थितेषु पश्चात् स कायोत्सर्गे तिष्ठति इत्यादि अधिकं नाम कायोत्सर्गसूत्राण्यतित्वरितं त्वरितमुच्चार्यानुपेक्षाकरणार्थं पूर्वमेव कायोत्सर्गे तिष्ठति, रत्नाधिके चोत्सारिते कायोत्सर्गे पश्चाच्चिरेण स्वं कायोत्सर्गमुत्सारयति इत्यादि, विपरीतं नाम प्रादोषिकान् कायोत्सर्गान् प्राभातिकानिव करोति, प्राभातिकान् प्रादोषिकानिव इत्यादि हीनं वाधिकं च विपरीतं समाहारो द्वंद्वस्तस्मिन् प्रमादतो वर्त्तमानान् अथवा सूर्ये किल अस्तामितमात्रे एव निर्व्याघाते सर्वैरपि साधुभिराचार्येण सह प्रतिक्रमितव्यं, यदि पुनराचार्यस्य श्राद्धादिधर्म्मकथादिभिर्व्याघातस्ततो बालवृद्धग्लानासहान् निषद्याधरं च मुक्त्वा शेषैः सूत्रार्थस्मरणार्थं कायोत्सर्गेण स्थातव्यं, ये पुनः सत्यपि बले पूर्वं कायोत्सर्गे न तिष्ठंति । तान् पूर्वमतिष्ठतश्चोदयति, यः पुनः परीक्षते तं प्रमाद्यंतमपि न शिक्षयति, ततो यदि स एवं व्यवस्यति, यथात्मीयान् प्रमाद्यतश्चोदयति न मामिति सुखमिह वसितुमिति, स इत्थंभूतः पंजरभग्नो ज्ञातव्यो न प्रतीच्छनीयः ॥

जो पुण चोइज्जंते दट्ठूण नियत्तए ततो ठाणा; भणइ अहं भे चत्तो, चोएह ममंपि सीयंतं ॥भा०८६॥

For Private and Personal Use Only

यः पुनश्चोद्यमानान् शिक्षमाणान् शेषसाधून् दृष्ट्वा ततः स्थानात् प्रमादस्थानात् निवर्त्तते, भणति च गुरुपादमूले गत्वा मन्युभराक्रांतो गद्गदस्वरेण अहं युष्मच्छरणमागतोपि भो भगवन् युष्माभिः शिक्षाया अप्रसादतस्त्यक्तः। न चैतत् भगवतां परमकरुणापरीतचेतसामुचितं तस्मात् प्रसादमाधाय मामपि सीदंतं शिक्षयध्वमिति, एष इत्थंभूतः प्रतिग्राह्यः कृता आवश्यकमधिकृत्य परीक्षा संप्रति प्रतिलेखनस्वाध्यायभोजनभाषाद्वाराणि अधिकृत्य तामाह ॥

पडिलेहणसज्झाए एमेवय हीणअहियविवरीयं; दोसेहिं वा विभुंजइ, गारत्थियढड्डरभासा ॥भा०८७॥

एवमेवावश्यकोक्तेनैव प्रकारेण प्रतिलेखने स्वाध्याये च हीनमधिकं विपरीतं च कुर्वत आत्मीयान् शिक्षयते नतु तं परीक्ष्यमाणमित्यादि पूर्ववत् तत्र प्रतिलेखनायां हीनाधिकता नाम यत् कालतो हीनामधिकां चाप्रतिलेखनां करोति, खोटकादिभिर्वा हीनाधिकां वा, विपरीतता नाम प्रभाते यन्मुखपोतिकादिक्रमेण न प्रत्युपेक्षते किंतु स्वेच्छया यदिवा पूर्वाह्णे रजोहरणं निःपश्चिमं प्रत्युपेक्षते अपराह्णे तु सर्वप्रथममित्यादि, स्वाध्याये हीनता नाम यद्यप्राप्तायामपि कालवेलायां कालप्रतिक्रमणं करोति, अधिकता यदि क्रांतायामपि कालवेलायां न कालं प्रतिक्रामति, वंदनादिक्रियां वा तदनुगतां हीनाधिकां करोति, विपरीतता पौरुषीपाठमतिक्रांतायां पौरुष्यां पठति उत्कालिकं पौरुष्यामिति, तथा भोजनद्वारे आलोकादिविधिना सूत्रोक्तेन न भुंक्ते दोषैर्वापि, असुरसुरं अचवचवं अद्रुयमवलंबियमित्यादि विपरीतरूपैर्भुंक्ते, तत्रात्मीयान् तथा भुंजानान् शिक्षयते नतु परीक्ष्यमाणमित्यादि पूर्ववत्, भाषाद्वारे या अगारस्थितभाषा गृहस्थभाषा च ढड्डरभाषा स्थूरस्वरभाषा तां

भाषते, तत्रात्मीयान् तथारूपया भाषमाणान् शिक्षयते, न पुनः परीच्यमाणमित्यादि विभाषा पूर्ववत्, शेषाणि त्रीणि द्वाराण्येकगाथया प्रतिपादयति ॥

थंडिल सामायारिं हवेतिअतरंगतनपडिजग्गे; अभणितो भिक्खं न हिंडइ अणेसणादी च पिल्लेइ ॥भा०८८॥

स्थंडिले समाचारी पादप्रमार्जनडगलकग्रहणा, दिगालोकनादिरूपां हापयति परिभवति विलुंपतीत्यर्थः, तत्र तथा सामाचारीं विलुंपत आत्मीयान् साधून् शिक्षयते। न परीच्यमाणमित्यादि प्राग्वत् गतं विचारद्वारं, ग्लानद्वारमाह। अतरंगतं असमर्थं ग्लानमित्यर्थः न प्रतिजागर्त्ति नापि तस्य ग्लानस्य खेलमल्लकादिकं समर्प्पयति। अत्रापि ग्लानमप्रतिजाग्रत आत्मीयान् साधून् शिक्षयते नतु परीच्यमाणमित्यादि विभाषा पूर्ववत् गतं ग्लानद्वारं, भिक्षाग्रहणद्वारमाह। अभणितः सन् भिक्षां न हिंडते भणितोपि च इषद्धिंडिते सति प्रतिनिवर्त्तते, अनेषणादि वा प्रेरयति प्रवर्त्तयति किमुक्तं भवति। अनेषणीयां भिक्षां गृह्णाति, आदिशब्दात् कौटिल्येन चोत्पादयति। इत्यादिपरिग्रहः, तं च तथा भिक्षाग्रहणे प्रवर्त्तमानमपि न शिक्षयति, किंत्वात्मीयान् साधून् इत्यादि प्राग्वत्, तस्य चागमो द्वाभ्यां स्थानाभ्यां भवति, ततस्ते एव द्वे स्थाने प्रतिपादयति ॥

जयमाणपरिहवंते, आगमणं तस्स दोहिं ठाणेहिं; पंजरभग्गअभिमुहे आवस्सगमादि आयरिए ॥ भा० ८९ ॥

तस्योपसंपद्यमानस्यागमनं द्वाभ्यां स्थानाभ्यां भवेत् । तद्यथा यतमानेभ्यः परिभवद्भ्यश्च, यतमाना नाम संविग्नाः परिभवंतः पार्श्वस्थादयः, उक्तंच ॥

सो पुण जयमाणगाण वा साहूण मूलातो आगतो होज्जा; परिभवंताण मूलातो, आगतो होज्जापरिभवंता नाम पासत्था ॥ १ ॥

इति तत्र यो यतमानसाधूनां मूलादागतः स ज्ञानदर्शनार्थं पंजरभग्नो वा समागतो भवेत्, यः पुनः परिभवतां मूलादागतः स चारित्रार्थमुद्यंतुकामः समागतो भवेत् अनुद्यंतुकामो वा ज्ञानदर्शनार्थमिति । अथवा यो यतमानेभ्यः समागतः स पंजरभग्नः, यः पुनः परिभवद्भ्यः उद्यंतुकामश्चारित्रार्थं समागतः, सोऽभिमुखः पंजराभिमुखः एतयोर्द्वयोरपि समागतयोरावश्यकादिभिः पदैराचार्येण परीक्षा कर्त्तव्या तदेवमागंतुकस्य यथा आवश्यकादिभिः पदैराचार्येण परीक्षा कर्त्तव्या तथा दर्शिता, संप्रति तेनागंतुकेन यथाचार्यपरीक्षा कर्त्तव्या । तथोपदर्शयति । आवस्सगमाइ आयरिए आवश्यकादिभिः पदैरागंतुकेनापि आचार्येण आचार्यस्य परीक्षा कर्त्तव्याः सा चेवं । आवश्यकादिषु पूर्वभणितेषु द्वारेषु मध्ये क्वापि यदि गच्छवासिनः कानपि सीदतः पश्यति ततः आचार्येभ्यः कथयति । तेन कथिते सति यथाचार्यः सम्यक् प्रतिपद्य तान् प्रमादिनः प्रतिचोदयति । प्रायश्चित्तं प्रयच्छति, ततस्तत्रोपसंपत्तव्यं, अथ कथितेपि आचार्याः तूष्णीतिष्ठंति भणंति वा, किं तव यद्येते न सम्यग्वर्त्तते, तर्हि अन्यत्र गच्छांतरे उपसंपत्तव्यं न तत्रेति अथ यतमानेभ्यः समागतः पंजरे भग्न इत्युक्तं तत्र पंजरेति किमुच्यते, । तत आह ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पणगाइसंग्गहो होइ, पंजरो जा य सारणा णोराणं;पच्छित्तंच मढणाहिं, नित्रारणं सउणिदिट्ठंतो ॥भा०६०

आचार्योपाध्यायप्रवर्त्तकस्थविरगणावच्छेदकरूपमादिशब्दात् भित्तवो वृषभाः तुल्लका वृद्धाश्चः परिगृह्यंते, तेषां संग्रहः पंचकादिसंग्रहो भवति. पंजरः अथवा आचार्यादीनां अन्योन्यं परस्परं सारणा, किमुक्तं भवति आचार्यादयः परस्परं यत् मृदुमधुरभाषया सोपालंभं वा शिक्षयंति एष वा पंजरः, यदिवा यत्प्रायश्चित्तं च मढनाभिरसमाचार्यो निवारणपूर्वं खरपरुषैस्तर्जयित्वा पश्चात् प्रायश्चित्तप्रदानेन यदसामाचारीतो निवर्त्तनं तत् पंजरः, अत्रार्थे शकुनिदृष्टांतः यथा पंजरे शकुनेः शलाकादिभिः स्वच्छंदगमनं निवार्यते, तथा आचार्यादिपुरुषगच्छपंजरे सारणाशलाकया असमाचारीरूपोन्मार्गगमनं निवार्यते इति, । अत्र ये यतमानानां मूलात् ज्ञानदर्शनार्थमागतो ये च परिभवतां मूलात् । चारित्रार्थमागच्छन् ते संग्रहीतव्याः । ये पुनः पंजरभग्ना ज्ञानदर्शनार्थमागता ये च परिभवतां मूलात् ज्ञानदर्शनार्थमागच्छन् ते न संग्रहीतव्याः । तत्र ये न संग्रहीतव्यास्ते एको वा स्यादनेके वा यत आह ॥

ते पुण एगमणेगा णेगाणं सारणा जहा पुव्वं, उपसंपयत्ता आउट्टे अणाउट्टे अणाहिगच्छे ॥भा०६१॥

ते पुनरुपसंपद्यमानाः कदाचिदेको वा स्यादनेके वा । तत्रानेकेषां या सारणा सा यथापूर्वं कल्पाध्ययने उवएसो सारणा चेव । तईया पडिसारणा इत्यादिना ग्रंथेन भणिता, तथात्रापि द्रष्टव्या, यः पुनरेकोऽसमाचारीकुर्वन् शिक्ष्यते शिक्ष्यमाणश्च यदि व्यावृत्तः शिक्षां प्रत्यभिमुखो भवति, ततस्तस्मिन् आवृत्ते षष्ठीसप्तम्योरर्थं प्रत्यभेदात् तस्यावृत्तस्य उपसंपद्भवति, यदि

For Private and Personal Use Only

पुनर्नावर्त्तते तदा तस्मिन् अनावृत्ते इदं भण्यते, अन्यत्र गच्छ, मात्र स्था इति अथवा इदमुत्तरार्द्धं, आवस्सगमाइ आयरिए इति यदुक्तं। तस्य व्याख्यानं आवश्यकादिषु पदेषु गच्छत्रासिनः प्रमादिना दृष्ट्वा आचार्याय कथयेत्। कथिते च सति यदि स आचार्यः सम्यग् आवर्त्तते निजसाधून् सम्यग् शिक्षयते। प्रायश्चित्तं च तेभ्यः प्रयच्छति, ततस्तस्मिन्नावर्त्ते तस्य तत्रोपसंपद्भवति, अथ कथितेनावर्त्तते, तूष्णीं करोति भणति वा किं तवैतैः स्वयं सम्यग्वर्त्तेथा इति, तदा अन्यत्र गच्छेदिति यदुक्तं प्राक् दाऊण पच्छित्तं वज्झंतंपी पडिच्छेज्जा इति तत् व्याख्यानयति ॥

निग्गमणे परिसुद्धे आगमणे ऽसुद्धेदेंति पच्छित्तं, निग्गमणेय परिसुद्धे इमाए जयणाए वारिंति ॥भा०६२॥

तृतीये भंगे निर्गमने परिशुद्धे प्रागुक्तदोषवर्जिते, आगमने अशुद्धे व्रजिकादिषु प्रतिबंधकरणात् द्वितीयपदे अल्पदोषतया प्रतीच्छाबुद्धौ सत्यां प्रायश्चित्तं प्रतिबंधमात्रनिष्पन्नं ददाति। दत्वा च प्रतीच्छंति, निर्गमने पुनः प्रथमभंगे द्वितीयभंगे वा अधिकरणमेव अधिकरणादिभिः एगे अपरिणए वा इत्यादिभिर्वा दोषैरपरिशुद्धे न प्रतीच्छनीयः किंतु वारणीयः तं वाऽनया वक्ष्यमाणया यतनया वारयंति। तामेवाह ॥

नत्थी संकियसंघाडमंडलीभिक्खबाहिराणयणं, पच्छित्त विउसग्गे निग्गमनुत्तरस्स छण्णेणं ॥भा०६३॥

यः पंजरभग्नो ज्ञानदर्शनार्थमागतः। तं प्रतीयं वाक्ययतना यत् त्वं श्रुतमभिलषसि, तन्मम पार्श्वे नास्ति, अथ स ब्रुयात्, मया श्रुतं यथाऽमुको ग्रंथोऽमुकस्य पार्श्वे युष्माभिः श्रुत इति, तत इदं वक्तव्यं, श्रुतः स ग्रंथः केवलमिदानीं बहुषु

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

स्थानेषु शंकितं जातं, न च शंकितं श्रुतमन्यस्मै दीयते, प्रवचने निषेधात् । तस्मादन्यत्र निःशंकितश्रुतान् गवेषयस्व यस्तु स्वच्छंदमतिः संघाटकोद्विग्नः संज्ञाभूमिमात्रमप्येकाकिना गंतुं न लभ्यमिति समागतस्तं प्रतीदं वक्तव्यं, अस्माकमाचार्यपरंपरात् इयं सामाचारी संज्ञाभूमिमात्रमपि न गंतव्यमेतच्च तव दुष्करमतोन्यत्र गच्छ तावदिति, यः पुनरनुबद्धवैरत्वेनागतस्तं प्रतीदं वक्तव्यं, मंडलीति अस्माकमीदृशी सामाचारी यदवश्यं मंडल्यां समुदेष्टव्यं, यद्यपि च न पठति न शृणोति वा तथापि सूत्रपौरुष्यां मंडल्यामुपवेष्टव्यमर्थपौरुष्यां मंडल्यामुपविश्यार्थः श्रोतव्यः, न कदाचनापि साधूनां स्वच्छंदत्वमेतच्च भवतोऽप्रीतिकरं, तस्मादन्यत्र गम्यतां । यस्त्वलसत्वेनागतस्तं प्रतीदं वाच्यं, भिक्खबाहिराणयणं, भिक्षायाः बहिःप्रदेशादानयनं, किमुक्तं भवति अस्माकमत्र क्षेत्रे बहवो बालवृद्धाः सग्लानाः साधवः ते च भिक्षां न हिंडंते, ततो यदि प्रतिदिवसं भिक्षा बहिः प्रदेशादानयसि । ततस्तिष्ठ, परमेतत् दुष्करं तव तस्मात् यत्र सुखेन तिष्ठसि, तत्र याहि, किमत्र क्लेशसहनेन यस्तु निर्द्धर्म्मा उग्रदंडा आचार्या इति विनिर्गतस्तं प्रतीदमुत्तरं, पच्छित्तत्ति । अस्माकमियं सामाचारी यदि दुःप्रमार्जनादिमात्रमपि करोति, तदा तत्कालमेव प्रायश्चित्तं यथोक्तं दीयते, न कालक्षेपेण नापि पक्षपातादिनास्तोकह्रासेन यस्तु विकृतिलंपटो न मह्यं विकृतिमनुजानातीति विनिर्गतस्तं प्रतीयं वाग्यतना । अविउसग्गत्ति अस्माकमप्ययं सामाचार्यागमः अव्युत्सर्गोऽनुत्कलनं विकृतेरिति व्याख्यानतो गम्यते, योगवाहिना अयोगवाहिना वा विकृतिर्न ग्राह्या इत्यर्थः, अत्राधिकरणप्रत्यनीकस्तब्धलब्धविषये यतना नोक्ता विचित्रत्वात्सूत्रभाष्यगतेस्तत्राधिकरणे यतना यथा कल्पामध्ययने तथा द्रष्टव्या, शेषविषया तु विनेयजनानुग्रहायाभिधीयते, तत्र यः प्रत्यनीकस्तत्र मेस्तीत्यागतः, भण्यते ममापि शिष्याः प्रतीच्छकाश्च ईषदपि प्रमादं न

For Private and Personal Use Only

क्षमंते, मह्यं कथयति अहं च दोषानुरूपं दंडं प्रयच्छामि । अन्यथैकतरपक्षपातकरणतो गच्छ मुद्राभंगः सर्वज्ञाज्ञाविलोपश्च, तस्मादत्रापि तव दुष्करमिति न स्थातुमुचित्तं, स्तब्धः पुनरेवं भएयते । अस्माकमियं सामाचारी चंक्रमणादि कुर्वति गुरावभ्युत्थातव्यं, अनभ्युत्तिष्ठतः प्रायश्चित्तप्रदानमिति, लुब्धं प्रत्येषा वागूयतना उत्कृष्टद्रव्याणि मोदकादीनि अस्माकमपि बालवृद्धग्लानप्राघूर्णकेभ्यो दीयंते, तदेवं स्वच्छंदचारित्रप्रभृतीनां निवारणे वाग्यतनोक्ता. यदि पुनरेते तथा निवारिता अपि न वक्ष्यमाणप्रकारेण प्रत्यावर्त्तंते, नापि निर्गच्छंति येपि च विशुद्धनिर्गमाः प्रतीच्छिताः संतः सीदंति तेषां परिस्थापने यतनामाह, निग्गममुत्तस्स छन्नेणं यदा परिस्थापयितुमिष्यमाणस्य स्वयं भिक्षादिनिमित्तं निर्गमो भवति, यदा वा रात्रौ निर्भरनिद्रया सुप्तस्तदा तं त्यक्त्वा नंष्टव्यं, कथमित्याह छन्नेनाप्रकटमल्पसागारिकं किमुक्तं भवति, येऽपरिणता बालादयो वा गच्छे तत्रां तेषां न कथ्यते । यथामुमेवं त्यक्त्वा नष्टव्यमिति, मा रहस्यभेदं कार्षुरिति कृत्वेति एष गाथार्थः, सांप्रतमेनमेव गाथार्थं विनेयजनानुग्रहाय विवृणोति ॥

नत्थि यं मि जमिच्छसि सुयं मया आमसंकियं तं तु, न य संकियं तु दिज्जइ निस्संकसुए गवेस्साहि ॥ भा ०९४ ॥

यदिच्छसि शास्त्रं श्रोतुं तदेतत् मे मम पार्श्वे नास्ति, अथ ब्रूयात् मयेदं श्रुतं यथामुकं शास्त्रं भवद्भिः श्रुतमिति तत्राह आमं तत् शास्त्रं मया श्रुतं केवलमिदानीं शंकितं जातं, नच शंकितं दीयते तस्मान्निःशंकश्रुतान् गवेषय, संघाडइतिमंडलीति च द्वारद्वयं व्याचिख्यासुराह ॥

एगागिस्स न लब्भा, वियारादीवि जयणसच्छंदे । भोयणसुत्ते मंडलि पढंते वा नियोयंति ॥भा०९५॥

स्वच्छंदे स्वच्छंदमतौ निवारणार्थमियं वाग्यतना, अस्माकमेकाकिनः सतो विचारादावपि बहिर्भूम्यादावपि न लभ्यं गंतुमिति । अनुबद्धवैरे इयं वाग्यतना अस्मदीया मुनिवृषभा भोजने सूत्रे उपलक्षणमेतत् अर्थे वा पठंतोपि मंडल्यां नियोजयंति, एतच्च तव दुष्करमिति, अधुना भिक्खबाहिरायणं पूच्छित्तविउस्सग्गे इति त्रीणि द्वाराणि व्याख्यानयति ॥

अलसं भणंति बाहिं जइ हिंडसि अम्ह एत्थ बालादी, पच्छित्तं हाडहडं अवि उसग्गो तहा विगई ॥ भा० ९६ ॥

अलसं प्रतिभणंत्याचार्या अस्माकमत्र क्षेत्रे बहवो बालादयस्ते च भिक्षां न हिंडंते ततो यदि बहिर्भिक्षां हिंडसे तर्हि तिष्ठ, अन्यथा व्रज स्थानांतरमिति, निर्द्धर्म्माणं प्रति पुनरिदं वदंति अस्माकं स्तोकेपि दुःप्रमार्जनादौ कृते प्रायश्चित्तं हाडहडं देशीपदमेतत् तत्कालमित्यर्थः दीयते, अन्यथा मूलत एव सामाचारीविलोपप्रसक्तेः, विकृतिलंपटं प्रति पुनरियं वाग्यतना योगवाहिनो अयोगवाहिनो वाऽस्माकं गच्छे विकृतेरव्युत्सर्गोऽनुत्कलनं भवांश्च दुर्बलशरीरो नवक्षुरिव पानीयेन विकृत्या पाल्यस्वभावस्तस्मादन्यत्र प्रयाहीति, यत्र चोदक आह ॥

तत्थ भवे मायमोसो एवं तु भवे णज्जवं तस्स, वुत्तं च उज्जूभूते सोही तेलोक्कदंसीहिं ॥ भा० ९७ ॥

For Private and Personal Use Only

यदेतन्निर्गमनाशुद्धे उपायेन प्रतिषेधनमुक्तं, तत्र कस्यचित् मतिः स्यात् । एवं प्रतिषेधतो माया भवति मृषावादश्च तत्र यत्परविप्रतारणचिंतनं, तन्माया, विद्यमानमपि श्रुतं नास्ति शंकितं वा तिष्ठति इत्यादि ब्रुवाणस्य मृषावादः, एवं तु अमुना प्रकारेण पुनर्म्मायामृषां कुर्वतो भवेत् तस्यानार्जवमनृजुतामायातः, । कुटिलभावभावात् उक्तं पुनस्त्रैलोक्यदर्शिभिरिदं शोधिः ऋजुभूते सोही उज्जुयभूयस्सेत्यादि प्रदेशांतरे श्रवणात् । ततो नेदं मायामृषाभाषणमुचितमिति । अत्र सूरिः प्रत्युत्तरमाह ॥

एस अगीते जयणा गीते विकरेंति जुज्जइ जंतु; विद्देसकरं इहरा मच्छरिवा दो फुडरुक्खे ॥भा०॥९८॥

एषा अनंतरोदिता वाग्यतना अगीते अगीतार्थे गीतेपि गीतार्थेपि निर्गमनाशुद्धे निवारणा क्रियते, केवलं स्फुटाक्षरैर्यथा एवंभूतात् दोषात् त्वमत्रागतः एवंभूतदोषश्च न सुविहितैः प्रतीछ्यते इति, न चैवं भणितः सन् स रुष्यति गीतार्थत्वात्, गीतार्था हि सर्वामपि सामाचारीमवबुद्ध्यंते, अवबुद्ध्यमानाश्च कथमप्रीतिं विद्वेषं कुर्वंतीति, तथाचाह । करेंति जुज्जइ जंतु । यत् युज्यते युक्तिमापतति तत् गीतार्थाः कुर्वंति नाप्रीत्यादिकमिति, इहरत्ति इतरथा यद्यगीतार्थेपि स्फुटरूक्षैर्निवारणा क्रियते केवलं स्फुटाक्षरैर्यथा एवंभूतदोषवान् त्वमत्रागतः ततः स्फुटरूक्षे भाषिते सति स्फुटं नाम यद्भूतदोषोच्चारणं, रूक्षं स्नेहोपदर्शनरहितं, यदिवा स्फुटमेव परस्य रुक्षतोत्पादनात्, रूक्षं स्फुटरुक्षं तस्मिन् भाषिते तत् भ षाणां वचस्तेषां विद्वेषकरं विद्वेषोत्पादकं भवति । अगीतार्थत्वात्, चिंतयंति च मत्सरभावेनैते सूत्रमर्थं वा न प्रयच्छंति, ततो मत्सरिण एते इति, एवं

च चिंतयित्वा स्वपक्षे परपक्षे च मत्सरिण एते इति प्रकाशयंति ततो लोके मत्सरिप्रवादो विद्वेषकरं च तद्वचस्तेषां माभूदिति प्रागुक्तयतनया निवारणा क्रियते, न च मायामृषादोषसंभवो यतः पराप्रीत्यनुत्पादकतया परिणामसुंदरतया चोभयोरपि गुणकारित्वमवेत्य तथा वाग्यतना क्रियते, न विप्रतारणबुद्ध्येति । एतेषामेव प्रतीच्छने अपवादमाह ।

निग्गमसुद्धमुवाएण, वारियं गेण्हते समाउट्टं । अहिगरण पडिणि अणुबद्ध मेगागिजढं न साएज्जा ॥ भा० ॥ ९९ ॥

निर्गमोऽशुद्धो यस्य स निर्गमाशुद्धस्तं उपायेन प्रागुक्तयतनालक्षणेन वारितं समावृत्तं संतं गृह्णाति, किमुक्तं भवति यदि स तथा प्रतिषिद्धः सन् ब्रूते, भगवन् मिथ्या मे दुःकृतं न पुनरेवं करिष्यामि किंतु यथा यूयं भणिष्यथ, तथा करिष्यामि मुक्तो मया स पापस्वभावो दुर्गतिवर्द्धन इति, तत एवं तं समावृत्तं गृह्णाति, किं सर्वमपि नेत्याह अहिगरणेत्यादि योऽधिकरणं कृत्वा समागतस्तं यश्च तत्र मे प्रत्यनीकोस्तीत्युक्तवान् तं तथा अनुबद्धरोषं येन च पश्चादेकाकी आचार्यस्त्यक्तस्तं च न साएज्जा न सात्मयेत् न सात्मीकुर्यात् न स्वीकुर्यादिति भावः, केवलं प्रत्यनीके अपवादोस्ति तमेवाभिधित्सुराह ।

पडिणीयंमिउ भयणा, गिहिम्मि आयरियमादिदुट्ठंमि; संजयपडिणीए पुण, न होंति उवसामिए भयणा ॥ भा० ॥ १०० ॥

प्रत्यनीके भजना तामेवाह । गृहिणि गृहस्थे आचार्यादिदुष्टे किमुक्तं भवति, यदि कोपि नाम गृहस्थ आचार्यस्य

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

आदिशब्दात् उपाध्यायप्रवर्त्तिस्थविरगणावच्छेदानां शेषभिक्षूणां च प्रद्विष्टः स चानेकधा उपशम्यमानोपि नोपशांतस्ततस्तस्मिन् आचार्यादिप्रदुष्टे गृहिण्यनुपशांते तद्भयादागतः सन् प्रतिगृह्यते यदि पुनः स ब्रूयात् संयतो मे तत्र प्रत्यनीकोस्ति ततस्तस्मिन् संयतप्रत्यनीके न भवत्युपसंपत् न प्रतिसंगृह्यते इत्यर्थः। अथवा स भण्यते गच्छ त्वं तं क्षमयित्वा समागच्छ एवमुक्तो यदि तत्र गत्वा तं न क्षमयति ततो न स प्रतिगृह्यते अथ तेन गत्वाऽसौ क्षामितः केवलं स एव न क्षमते, तर्हि स पश्चादागतः प्रतिग्राह्यः। अथ स वक्ति मया स तदानीमेवागच्छता क्षामितः। तदा तस्मिन्नुपशांते स नियमात् प्रतिगृह्य एव न भवति भजना निर्दोषत्वात्।

सो पुण उवसंपज्जे, नाणट्ठा दंसणे चरित्ते य। एएसिं नाणत्तं वोच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥भा०॥१०१॥

स पुनरुक्तप्रकारेण संगृह्यमाण उपसंपद्यते ज्ञानार्थे ज्ञाननिमित्तं दर्शने दर्शननिमित्तं सप्तम्या निमित्ते विधानात् दर्शनप्रभावकशास्त्रनिमित्तमित्यर्थः चारित्रार्थे चारित्रनिमित्तं एतेषां ज्ञानाद्यर्थमुपसंपद्यमानानां नानात्वं भेदं यथोपन्यासं या अनुपूर्व्वी सा यथानुपूर्वी तया वक्ष्यामि प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति।

वत्तणा संधणा चेव गहणे सुत्तत्थ तदुभये; वेयावच्चे खमणे काले आवकहाएअ ॥ भा० ॥ १०२ ॥

ज्ञानार्थं दर्शनार्थं चोपसंपत् प्रत्येकं त्रिधा, तद्यथा सूत्रं चार्थश्च तदुभयं च सूत्रार्थतदुभयं तस्मिन् सूत्रेष्वेतदुभयस्मिश्चेत्यर्थे निमित्तं सप्तमी चेयं ततोयं भावार्थः। ज्ञानार्थं दर्शनार्थं चोपसंपद्यमानः प्रत्येकं सूत्रार्थं वा उपसंपद्यते अर्थार्थं वा

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

तदुभयार्थं चेति पुनरेकैकं त्रिधा तद्यथा वर्त्तनेति अत्र सप्तमीलोपः प्राकृतत्वात् वर्त्तनायां वर्त्तनानिमित्तं एवमेव संधनायां संधनानिमित्तं तत्र पूर्वगृहीतस्य सूत्रार्थस्य तदुभयस्य वा पुनः पुनरभ्यसनं वर्त्तना, पूर्वगृहीतविस्मृतस्य पुनः संस्थापनं संधना, तथा ग्रहणे तत्प्रथमतया अपूर्वसूत्रस्यार्थस्य तदुभयस्य वा ग्रहणनिमित्तं, एवं ज्ञाने दर्शने च प्रत्येकं भवति त्रिधा उपसंपत् चरणोपसंपदा पुनरुपसंपद्यमानो द्विधोपसंपद्यते, तद्यथा वैयावृत्तनिमितं क्षपणे क्षपणानिमित्तं ते च द्विधापि उपसंपद्यमानाः कालतो यावज्जीवं भवेयुः । च शब्दादित्वराश्च एनामेवगाथां व्याख्यानयति ।

दंसणनाणे सुत्तत्थतदुभये वत्तणा य एक्केके; उवसंपया चरित्ते वेयावच्चे य खमणे य ॥ भा० ॥ १०३ ॥

दर्शनविशोधिकानि यानि सूत्राणि शास्त्राणि वा तानि दर्शनं, शेषाणि सूत्राणि शास्त्राणि वा ज्ञानं, तत्र दर्शने ज्ञाने च प्रत्येकमुपसंपत् त्रिधा, सूत्रनिमित्तमर्थनिमित्तं तदुभयनिमित्तं च, एकैकस्मिंश्च सूत्रादौ प्रत्येकं वर्त्तनादि त्रिभेदं वर्त्तना संधना ग्रहणं च, किमुक्तं भवति सूत्रेपि वर्त्तनानिमित्तमुपसंपद्यते, संधनानिमित्तमुपसंपद्यते, अपूर्वग्रहणनिमित्तं वा उपसंपद्यते, एवमर्थेपि त्रितयमुभयेपि त्रितयमिति, दर्शनेपि नवविधोपसंपत् ज्ञानेपि नवविधेति, चारित्रे चारित्रविषया उपसंपत् वैयावृत्ते क्षपणे च ।

सुद्धपरिच्छणे लहुगा अकारंते सारणा अणापुच्छा; तीसुवि मासो लहुत्तो वत्तणादीसु ठाणेसु ॥ भा० ॥ १०४ ॥

यत् गुरुसकाशे सूत्रं तत्सर्वमधीतं ततो गुरुभिरनुज्ञातो विधिना आपृच्छय व्रजिकादिष्वप्रतिबध्यमान आगतः । आग- ॥ ३२ ॥

For Private and Personal Use Only

तश्च सन् त्रीन् दिवसान् यावत् परीक्षितः शुद्धः, इत्थंभूतं यो न प्रतीच्छत्याचार्यस्तस्य प्रायश्चित्तं लघुकाश्चत्वारो लघुमासाः, योपि उपसंपन्नो वर्त्तनानिमित्तं संधनानिमित्तं ग्रहणनिमित्तं वा स यदि वर्त्तनां संधनां ग्रहणं वा न करोति तदा तस्मिन् वर्त्तनादिकमकुर्व्वति प्रत्येकं त्रिष्वपि स्थानेषु वर्त्तनादिषु मासो लघुकः प्रायश्चित्तं, आचार्योपि यद्युपसंपन्नं प्रमाद्यंतं न सारयति ततस्तस्मिन्नपि सारणे अत्र विभक्तिलोप आर्षत्वात् । अकुर्वति त्रिष्वपि वर्त्तनादिषु स्थानेषु मासलघु एतच्च प्रायश्चित्तविधानं सूत्रविषयमर्थे पुनर्वर्त्तनादिमकुर्व्वति शिष्ये अर्थनिमित्तमुपसंपन्नं प्रमाद्यंतं वर्त्तनादिष्वसारयति गुरौ च प्रत्येकं त्रिष्वपि वर्त्तनादिषु स्थानेषु प्रायश्चित्तं मासगुरु, उभयविषयेषु द्वयोरपि प्रत्येकं वर्त्तनादिषु त्रिष्वपि स्थानेषु पृथक् उभयं प्रायश्चित्तं मासगुरु मासलघु चेति, एवं गाथायामनुक्तमपि संप्रदायादवसितं, तथा अणापुच्छाइति अनापृच्छायामनुज्ञायामित्यर्थः अत्र चत्वारो भंगास्तद्यथा अननुज्ञातोऽननुज्ञातेन सह वर्त्तनां करोतीत्येको भंगः, अननुज्ञातोऽनुज्ञातेन सहेति द्वितीयः, अनुज्ञातो अननुज्ञातेनेति तृतीयः । अनुज्ञातो अनुज्ञातेनेति चतुर्थः एवं संधनायां ग्रहणेपि च प्रत्येकं चत्वारो भंगाः एवमर्थेपि तदुभयस्मिन्नपि च प्रत्येकं वर्त्तनादिषु चत्वारश्चत्वारो भंगाः तत्र सूत्रविषये त्रिष्वपि वर्त्तनादिषु स्थानेषु प्रत्येकमाद्येषु भंगेषु ददानस्य च गृह्णतस्य च प्रायश्चित्तं मासलघु तपः कालविशेषितं तद्यथा वर्त्तनायामाद्येषु त्रिषु भंगेषु मासलघु, संधनायां मासलघु तपो गुरुकाललघु, ग्रहणे मासलघु, द्वाभ्यां गुरु तद्यथा । तपसा कालेन च, एवमर्थे तपः कालविशेषितं मासगुरु । तदुभयस्मिन् तदुभयप्रायश्चित्तमर्थे विषयं तदुभयविषयं च प्रायश्चित्तं गाथायामनुपात्तमपि व्याख्यानादुपगतं; चतुर्थभंगः पुनः सर्वत्रापि शुद्ध इति न तत्र कस्यापि प्रायश्चित्तमिति, इहाचार्यस्यापि प्रमादतः सूत्रादिषु वर्त्तनादिकमकुर्वंतमुपसंपन्नम-

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सारयतः प्रायश्चित्तमतो नियमात्स आचार्येण सारयितव्यस्तथा च एतदेवाह ।

सारेयव्वो नियमा उवसंपन्नोसि जं निमित्तं तु; तं कुणसु तुमं भंते अकरेमाणे विवेगो उ ॥भा०॥१०५॥

स उपसंपन्नो नियमात्सारयितव्यः कथमित्याह । अहो भदंत ज्ञानाद्यभ्यासकारितया परमकल्याणयोगिन् इह शिष्यस्याप्याचार्येण प्रोत्साहनार्थं तथाविधयोग्यतासंभवमधिकृत्यैवंविधमप्यामंत्रणं कर्त्तव्यमिति ज्ञापनार्थं, अन्यथा भदंतेति गुर्वामंत्रणे रूढत्वात्तत्रैव न्यायं न शिष्ये इति यन्निमित्तमुपसंपन्नस्त्वं तत् कुरु एवमेकद्वित्रिवारं सारितोपि य दि न करोति वर्त्तनादिकं, ततस्तस्मिन्नकुर्व्वति विवेक एव परित्यागः कर्त्तव्यः तुरेवकारार्थः; यदुक्तमणापुच्छाइति तं व्याख्यानयति ।

अणाणुराणाए देंत पडिच्छंतभंगचउरोउ; भंगतियंमिवि मासो, दुहतोणुराणाए सुद्धोउ ॥भा०॥१०६॥

अननुज्ञातो मकारोऽलाक्षणिकः । अननुज्ञाते ददाति इतरस्तु प्रतीच्छतीत्येवं ददानप्रतीच्छतां चत्वारो भंगाः सूत्रभंगत्रिकेपि आद्येषु वर्त्तनादिषु प्रत्येकं प्रायश्चित्तं मासो लघुमासः, अर्थे गुरुमासस्तदुभयस्मिन् तदुभयं प्रायश्चितमिति व्याख्यानात् दुहतोणुरणाए इति उभयतो ददानतया प्रतीच्छकतया वानुज्ञाते भंगश्चतुर्थः शुद्ध एव तुरेवकारार्थः एषोऽक्षरार्थः । भावार्थस्तु प्रागेवोपदर्शितः, एष प्रायश्चित्तविधिः ज्ञानार्थं उपसंपद्युक्त एवं दर्शनार्थमप्युपसंपदि द्रष्टव्यस्तथा चाह ।

एमेव दंसणे वी वत्तणमादीपयाउ जहनाणे; वेयावच्चकरो पुण इत्तरितो आवकहितोय ॥भा०॥१०७॥

यथा ज्ञाने वर्त्तनादिपदान्यधिकृत्य प्रायश्चित्तविधिरुक्तः एवमेव अननेत्रै प्रकारेण दर्शनेपि वर्त्तनादीनि पदान्यधिकृत्य

For Private and Personal Use Only

वेदितव्यः गता ज्ञानदर्शनोपसंपत् । इदानीं चारित्रोपसंपत् भावनीया, तत्र काले आवकहाएय इति व्याख्यानयन् वेयावच्चे- इति पदं व्याख्यानयति वेयावच्चेत्यादि वैयावृत्त्यकरो वैयावृत्त्यार्थं उपसंपन्नः पुनर्द्विधा इत्वरः स्वल्पकालभावी यावत्कथितो यावज्जीवभावी अस्य च द्विविधस्यापि वैयावृत्त्यकारापणविधिरयं, एको गच्छवासी वैयावृत्त्यकरोपरः प्राघूर्णकः स च वक्ति, अहं वैयावृत्त्यं करोमि तत्र विधिमाह ।

तुल्लेसु जो सुलद्धी अन्नस्सव वारएणनिच्छंते; तुल्लेसुव आवकही तस्स मएणं च इत्तरितो ॥भा०॥१०८॥

यदि द्वावपि कालतस्तुल्यावित्वरौ च तत्र यद्येको लब्धिमान् अपरोऽलब्धिकस्तर्हि तयोस्तुल्ययोर्यः सलब्धिकः स कार्यते, इतरस्तु उपाध्यायादिभ्यो दीयते अथ द्वावपि यावत्कथिकौ तत्रापि यो लब्धिमान् स कार्यते, इतरोऽन्येभ्यो दीयते, यदि पुनर्द्वावपि सलब्धिकौ यावत्कथिकौ च तत्र अन्यतर उपाध्यायादेः कार्यते, अथैकोपि तस्य नेच्छति ततः आगंतुको विमुच्यते, अथ द्वावपि सलब्धिकावित्वरौ च तत आगंतुक उपाध्यायादीनां वैयावृत्त्यं कार्यते, सूत्रालापकश्च उपाध्यायादिवै- यावृत्त्यफलप्रदर्शकस्तत्र प्रोत्साहनार्थं पठनीयः ।

उवज्झायवेयावच्चं, करेमाणे समणे निग्गंथे महानिज्जरे महापज्जवसाणे होइ इत्यादि ।

अथ नेच्छति तर्हि तस्मिन्नन्यस्योपाध्यायादेर्वैयावृत्त्यमनिच्छति वा शब्दो भिन्नक्रमत्वात् वारएणवेत्येवं योजनीयः द्वावपि वारकेण कार्येते, कियत्कालमेकः कियत्कालमपर इति यदि वास्तव्यो वैयावृत्त्यकरोनुमन्यते अथ नानुमन्यते, तत आगंतुक-

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

स्तावंतं कालं प्रतीक्षाप्यते, यावत् वास्तव्यस्य वैयावृत्तस्य इत्वरकालः समाप्तिमुपयाति अथ न प्रतीक्षते तर्हि विसृज्यते, एष द्वयोरित्वरयोर्वैयावृत्त्यकारापणविधिः अथ एक इत्वरः एको यावत्कथिकस्तत्राह तुल्लेसुव इत्यादि तुल्ययोर्लब्ध्या समानयोर्यो यावत्कथिकः स कार्यते, इत्वरोऽन्यस्योपाध्यायादेः संनियोजनीयः अथ वास्तव्यो यावत्कथिकस्तर्हि स भण्यते विश्राम्य, त्वं तावत् यावदित्वरः करोति तथाचाह तस्य वास्तव्यस्य वैयावृत्त्यकरस्य मतेन इच्छया इत्वरो वा कार्यते वैयावृत्त्यं अथ वास्तव्यस्तथा प्रज्ञापितोपि नेच्छति तर्हि न कार्यते स हि पश्चादपि यास्यति, । तत इतरो वास्तव्यो न करिष्यतीति, अथ इत्वरो यावत्कथिकश्च द्वावपि लब्धिकौ तत्रयावत्काथिकः कार्यते, इत्वरो अन्यस्य नियुज्यते, विसृज्यते वा अथवा इत्वरः सलब्धिकःयावत्कथिकोऽलब्धिकस्तत्र यावत्कथिको भण्यते विश्राम्य, तावत् यावदेष इत्वरः सलब्धिकः करोति । पश्चात्त्वमेव करिष्यसि, अथ नेच्छति तर्हि स एव कार्यते इतरस्त्वन्यस्मै दीयते, तस्य तत्रानिच्छायां विसृज्यते । अथेत्वरोऽलब्धिको यावत्कथिको लब्धिमान् तत्र यावत्कथिकः कार्यते इतर उपाध्यायादेः समर्प्यते अथ तस्य तत्रानिच्छा तर्हि विसृज्यते इति, इह यदि वास्तव्यवैयावृत्त्यकरणे अननुज्ञातो वैयावृत्त्यं कारयति यदिवानापृच्छया अन्यं वैयावृत्त्यकरं स्थापयति । तदा तस्याचार्यस्य बहवो दोषास्तानेवाह ॥

अणणुण्णाए लहुगा अवियत्तमसहजोगदाणादी । निज्जरमहती हु भवे, तवस्सिमादीणकरणेवी ॥१०९॥

वास्तव्यवैयावृत्त्यकरेणामनुज्ञायामुपलक्षणमेतत्तस्यानापृच्छायां वा यद्यागंतुकमित्वरं वैयावृत्त्ये स्थापयति ततस्तस्य प्रायश्चित्तं लघुकाश्चत्वारो लघुमासाः अन्ये ब्रुवते अनापृच्छायां मासलघु, अननुज्ञायां चतुर्लघु अन्यच्चाननुज्ञायामनापृच्छायां वा

For Private and Personal Use Only

वैयावृत्त्यपदे अन्यस्येत्वरस्य स्थापने वास्तव्यस्य अवियत्तमप्रीतिरुपजायते अप्रीत्या च कलहं कुर्यात् असाहगा जोग्गदाणादी इति, यानि दानादीनि दानश्रद्धादीनि कुलानि आचार्यस्य प्रायोग्याणि तान्यागंतुकवैयावृत्त्यकरस्य न साधयति, न कथयति तस्मात् स इत्वर आगंतुकोवैयावृत्त्यकरः प्रज्ञाप्यते, त्वं तपस्यादीनां क्षपकादीनां वैयावृत्त्यं कुरु, तेषामपि क्रियमाणे वैयावृत्त्ये महती निर्जरा तदेवं वैयावृत्त्यद्वारं गतमिदानीं क्षपणद्वारावसरः ।

आवकही इत्तरिय इत्तरिय विगिट्ठ तह अविगिट्ठे य; समणामंतणखमणे, अणिच्छमाणं नउ नियोगो ॥ ११० ॥

क्षपक उपसंपद्यमानो द्विधा यावत्कथिक इत्वरश्च, तत्रेत्वरो द्विधा विकृष्टतपःकारी अविकृष्टतपःकारी च, तत्र चतुर्थषष्ठाष्टमकारी अविकृष्टतपःकृत्, दशमादितपकारी विकृष्टतपःकृत्तयोर्द्वयोरप्युपसंपद्यमानयोः समणामंतणत्ति आचार्येण स्वगणस्य स्वगच्छस्यामंत्रणं प्रच्छन्नं कर्त्तव्यं, आर्या एष विकृष्टतपःकरणार्थमविकृष्टतपःकरणार्थं वा समागतः, किं प्रतीच्छ्यतामुत प्रतिषिध्यतामिति ? तत्र यदि तेषामनुमतं भवति, तदा प्रतीष्यते, अनिच्छायां प्रतिषिध्यते, यदि पुनः केचिन्मन्यंते केचिन्न मन्यंते ते तर्हि यः कश्चिन्नेष्टवान् तमनिच्छंतं तस्य क्षपकस्य वैयावृत्ते बलान्न नियोजयेत्, बलाभियोगस्य सूत्रे निषेधात, यस्तु प्रतीच्छितः । स प्रष्टव्यः किं त्वं वैकृष्टं तपः करोषि अविकृष्टं वा ? यदि ब्रूते अविकृष्टं, ततो भूयोपि पृष्टव्यं त्वं पारणकदिने कीदशो भवसि, यदि प्राह, ग्लानोपमः, तत्राह ।

अविगिट्ठ किलम्मंतं भणंति माखम करेहि सज्झायं; सक्का किलंमिउं जेवि, विगिट्ठेणं तहिं वियरे ॥ १११ ॥

अविकृष्टतपसि क्राम्यंतं भणंति सूरयो, मा क्षपय मा क्षपणं कुरु न युक्तं भद्र तव क्षपणं कर्तुं न शक्त्यभावादित्यर्थः तस्मात्कुरु स्वाध्यायं, तपःकरणात् स्वाध्यायकरणस्य बहुगुणत्वात्, अपि च स्वाध्यायोपि परमं तपः, यत उक्तं ।

वारसविहिम्मिवि तवे, सभिंतरबाहिरे कुसलदिट्ठे; नवि अत्थि नवि होहिइ, सज्झाइ समं तवो कम्मं ॥ भा० १११ ॥

अग्लानोपमस्त्वं विकृष्टतपःकारी तपःकार्यते, यस्तु विकृष्टं तपःकरोति स यद्यपि पारणकदिनेपि ग्लानोपमो जायते, तथापि स कार्यते, यत आह सक्का इत्यादि अपि शब्दः पुनरर्थे ये पुनस्तपस्विनो विकृष्टेन तपसा पारणकदिने क्रमयितुं शक्याः क्राम्यंते इति भावः । तत्र तेषु तपस्विषु वितरेत् दद्यात् तपःकरणं, तेषां तथारूपाणामपि समनुजानीयात्, न तु वारणीयं, विकृष्टतपःकरणस्य महागुणत्वात् केवलं भक्तपानं भैषजादिकमानाय्य दातव्यं अथ ग्लानोपमो न भवति, किंतु स्वयमेव संस्तारकप्रतिलेखनादीन् व्यापारान् सर्वानप्यहीनातिरिक्तान् करोति, प्रतीच्छते, एवं तत्र यो विकृष्टेन तपसा ग्लानोपमो भवति तत्रेयं सामाचारी ।

अणपडिच्छगो लहुगा असति गिलाणोवमे अदंतिय; पडिलेहण संथारए पाणग तहमत्तगतिगं च ॥ भा० ११२ ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

तस्मिन् गच्छे यद्यन्यः कोपि विकृष्टतपःकारी क्षपको विद्यते, स च पारणकदिने ग्लागोपमो वा भवेदग्लानोपमो वा। तथापि तस्मिन्विद्यमाने क्षपके अन्यं क्षपकमाचार्यो न प्रतीच्छेत्, प्राक्तनस्य हि क्षपकस्य पारणकादिने ग्लानोपमस्याग्लानोपमस्य वा सतोवश्यं कर्त्तव्यं, न च द्वयोर्वैयावृत्त्यकरणे साधवः प्रभवंति, तस्मात् न प्रत्येषणीयः, यदि पुनः साधवोनुमन्यंते सोपि प्रतीच्यतां, तस्यापि वैयावृत्त्यकरणेन समाधिमुत्पादयिष्याम इति, तदा प्रतीच्छनीयः। यदि पुनर्गच्छे विद्यमानेपि विकृष्टतपःकारिणि क्षपके गच्छाननुमतावाचार्योऽन्यं प्रतीच्छति तदा तस्यान्यप्रतीच्छने प्रायश्चित्तं लघुकाश्चत्वारो लघुमासाः; असतित्ति तथा असति प्रायोग्यद्रव्ये ये दोषास्ते त्र वक्तव्याः, ते चामी द्वयोः क्षपकयोर्युगपत्पारणकदिने समापतिते पर्याप्त्या पारणद्रव्ये अलाभतो असति असंस्तरणं भवेत्, असंस्तरणाच्च यदेषणादि प्रेरयंति, तन्निमित्तं प्रायश्चित्तमाचार्यस्यापतति, आज्ञाभंगादयश्च दोषा जायंते, तथा पारणकप्रायोग्यद्रव्यसंपादनेन संस्तरणमकुर्वत्सु साधुषु विषये सोऽप्रीतिं कुर्यात्, अप्रीत्या च अनागाढामागाढां वा परितापनां प्राप्नुयात्, तथा च सति तन्निष्पन्नमपि प्रायश्चित्तमाचार्यस्य, अन्यच्च शिष्याः प्रतीच्छकाश्च द्वयोरपि क्षपकयोर्वैवृत्यकरणतो भग्ना एवं चिंतयेयुर्यथान्यान्यक्षपकवैयावृत्त्यकरणेन नास्माकं सूत्रमर्थो वा, तस्मादन्यत्र व्रजाम इति। तथा गिलाणोवमे इति तेषु गच्छवासिषु साधुषु वास्तव्यक्षपकवैयावृत्त्यकरणव्यापृतेषु ग्लानापमो जायते, तदा तस्याचार्यस्य प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकाः, अडंतेयत्ति तथा गच्छे वास्तव्यक्षपककरणव्यावृततया भक्तपानं वागंतुकस्याददाने स भक्तार्थं पानार्थं वा स्वयं हिंडेत प्रतिलेखनादिक्रियां च स्वयमेव कुर्यात्, हिंडमानश्च क्षुधापिपासया शीतेनोष्णेन वा पीडितो यद्यनागाढां परितापनां प्रायश्चित्तमाचार्यस्य चतुर्लघु, अथ गाढां तदा चतुर्गुरु अथ मूर्च्छति तदा षट् लघु, तथा परिताप्यमानो यद्येषणां प्रेरयति,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

तदा तन्निमित्तं, प्रायश्चित्तं, अथ न प्रेरयति, तथा प्रभूतमटतो यदा नागाढादिपरितापनां प्राप्नोति, तन्निमित्तं प्रायश्चित्तं, अथ तत्र गच्छे अन्यो वास्तव्यः क्षपको न विद्यते, तदा नियमतः स प्रतीच्छनीयः, केवलं सोपि गच्छानुमत्या, अन्यथा न किमपि तस्य गच्छः करिष्यति, तत्र यदि प्रमादतो वैयावृत्त्यभीरुतया गच्छो नानुमन्यते, तदा स प्रज्ञापनीयः। अथ कारणवशतस्तदा न प्रतीच्छनीयः, यदि पुनर्गच्छाननुमत्यापि प्रतीच्छति तदा तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकास्तथा गच्छानुमतो यो यतः प्रतिलभ्यते स ततः क्षपकप्रायोग्यमानयति, अननुमतौ च न कोपि किमप्यानयतीत्यसति पारणकादिने पर्याप्त्या प्रायोग्यद्रव्ये असंस्तरणमसंस्तरणाच्च परितापनादुःखं तन्निमित्तं प्रायश्चित्तमाचार्यस्य, तथा पारणकादिने ग्लानोपमो जायते, तथा शेषेषु साधुषु प्रयोजनांतरव्यापृततया भक्तं पानं वा ददानेषु स्वयं हिंडमाने ये दोषास्तेपि वक्तव्याः; संप्रति तस्य क्षपकस्य वास्तव्यस्यागंतुकस्य वा कृतप्रत्याख्यानस्यापि यत् प्रतिदिवसं कर्त्तव्यं तदाह, पडिलेहणेत्यादि तस्योपकरणं कल्पादि यथायोगमुभयकालं प्रतिलेखनीयं, संस्तारकश्च तस्य कर्त्तव्यः, तथा पानकं पानीयं तस्योचितमानीय दातव्यं तथा मात्रकत्रिकं च उच्चारमात्रकं प्रश्रवणमात्रकं खेलमात्रकं च यथाकालं समर्प्पणीयं परीष्ठापनीयं च, सांप्रतमेनामेव गाथां व्याख्यानयन् प्रथमतो अनपडिच्छणे लहुगा इति असइ इति च व्याख्यानयति।

दुण्हेगतरे खमणे, अणणुपडिच्छंतसंथरेआणा । अप्पत्तियपरितावण सुत्तेहाणिअन्नहिं च इमे ॥ भा० ११३ ॥

For Private and Personal Use Only

वास्तव्ये क्षपके क्षपणे द्वयोर्ग्लानोपमयोरन्यतरस्मिन् विद्यमाने यदि गच्छानापृच्छया अन्यं प्रतीच्छति तदा तस्मिन्नन्यं प्रतीच्छति प्रायश्चित्तं लघुकाश्चत्वार इति वाक्यशेषः, तथा युगपत् तद्द्वयोः क्षपकयोः पारणकदिने युगपत्समापतिते प्रायोग्यद्रव्ये अलाभतो असति यदि वास्तव्यक्षपकवैयावृत्त्यकरणव्यापृतानामागंतुकस्य वैयावृत्त्यकरणवेलातिक्रमतोऽसंस्तरणं भवेत्, तस्मिंश्चासंस्तरणे यदेषणादि प्रेरयंति तन्निमित्तं प्रायश्चित्तमाचार्यस्य तथा आणत्ति आज्ञापदैकदेशेसमुदायोपचारादाज्ञाभंगानवस्था मिथ्यात्वविराधनादोषाः प्रादुष्युः तस्य चा संस्तरणे अप्रीतिरप्रीत्या च परितापनं ततः परितापन निमित्तमपि प्रायश्चित्तं तथा शिष्याः प्रतीच्छकाश्चैवं चिंतयेयुरस्माकं द्वयोः क्षपकयोर्वैयावृत्त्यकरणे व्यापृतानां सूत्रे हानिरुपलक्षणमेतत् अर्थे च, तस्मादन्यत्र व्रजामः; संप्रति । गिलाणोवमे अडंते यत्ति व्याख्यानयति ।

गेलणणतुल्लगुरुगा अडंतेपरितावणा सयंकरणे णेसणगहणागहणे दुगट्ठहिंडत्तमुच्छाय ॥ ११४ ॥

साधुषु वास्तव्यक्षपकवैयावृत्त्यकरणतः प्रयोजनांतरे व्यापृततया वैयावृत्त्यमकुर्वत्सु यद्यागंतुकः क्षपको ग्लानतुल्यो ग्लानोपमो जायते, तदा सूरेः प्रायश्चितं चतुर्गुरुकाः, तथा भक्तं पानं च अददत्सु स्वयंदुगट्ठहिंडंतत्ति द्विकार्थं भक्तार्थं पानार्थं च हिंडमाने स्वयं वा उपकरणस्य प्रत्युपेक्षणादेः करणे या परितापना अनागाढा अगाढा वा मुच्छायति मूर्च्छा च तन्निमित्तं प्रायश्चित्तं आचार्यस्य तत्रानागाढपरितापनानिमित्तं चतुर्लघु अ[illegible]तापनानिमित्तं चतुर्गुरु मूर्च्छानिमित्तं षट्लघु णेसणगहणागहणे इति स स्वयं हिंडमानः क्षुधापिपासया वा श्[illegible] न वा परितापितः सन् यदनेषणीयमपि गृह्णाति तन्निमित्तं प्रायश्चित्तमग्रहणे नेषणीयस्य प्रभूतं हिंडमाने [illegible] गाढपरितापनादिकं तन्निमित्तमपि यत एवमादयो

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

दोषास्तस्माद्गच्छमापृच्छ्य तदनुमत्या प्रतीच्छेत, प्रतीच्छि ...त्नेन निर्जरार्थतया कर्त्तव्यमिति इह आगतः सन् प्रथम दिवसेपि प्रच्छनीयो यथा केन कारणेन त्वमिहा॰ यथा यदि तमपृष्ट्वैव आलोचनामदापयित्वा च संवासयति, तदा प्रायश्चित्तं तदेवाह ।

पढमदिणंमि न पुच्छे, लहुओ मासो उ बिइय गुरुओ य,
तइयंमि होंति लहुगा, तिण्हं तु अतिक्कमे गुरुगा ॥ ११५ ॥

यदि प्रथमे दिने न पृच्छेत्, तर्हि तस्याचार्यस्य प्रायश्चित्तं लघुमासः, द्वितीये गुरुमासः, तृतीये भवंति चत्वारो लघुमासाः, त्रयाणां तु दिनानामतिक्रमे चतुर्थादिषु दिवसेषु प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः, अधुनापवादो भण्यते यदि कार्यादिप्रयोजनवशादास्तामेकं द्वे त्रीणि वा दिनानि षण्मासानपि यावन्न पृच्छति, तथापि न प्रायश्चित्तभाक् तथा चाह ।

कज्जे भत्तपरिण्णा गिलाणरायायधम्मकहवादी, छम्मासा उक्कोसा तेसिं तु वइक्कमे गुरुगा ॥ ११६ ॥

कार्ये कुलगणसंघविषये व्यापृतो भवेदाचार्यः तथा केनापि साधुना भक्तपरिज्ञा कृता, तस्य समीपे लोको भूयानागच्छति, तत्राचार्यो धर्म्मकथने व्यापृतः गिलाणत्ति ग्लानप्रयोजने वा व्यापृतः रायाएधम्मकहीति राजा वा धर्म्मार्थी प्रतिदिवसमेति, ततस्तस्य धर्मः कथयितव्य इति धर्म्मकथिकत्वेन व्यापृतः, वादी वा कश्चन प्रबलः समुत्थितः स निगृहीतव्यस्तत एतैः कारणैर्व्यापृतः सन् आचार्यो जघन्यत एकं द्वे त्रीणि वा दिनानि उत्कर्षतो यावत् षण्मासास्तावदागंतुकं प्रष्टुमालोचनां वा ॥ ३७ ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

प्रदापयितुं न प्रपारयेत् इत्थमप्रपारणे च दोषाभावस्तेषां षण्मासानां पुनर्व्यतिक्रमे किमुक्तं भवति षण्मासेभ्यः परतोपि यदि न पृच्छति नापि दापयत्यालोचनां, ततः प्रायश्चित्तमाचार्यस्य गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः, अन्ये तु ब्रुवते, षण्मासानां परतो प्रथमदिने न प्रतीच्छत्यालोचनां, तदा लघुमासः द्वितीयदिनेप्यप्रतीच्छने मासगुरु, तृतीयदिने चतुर्लघु, दिनत्रयातिक्रमे चतुर्थादिषु दिनेष्वप्रतीच्छने च चतुर्गुरुका इति; कार्यादिप्रयोजनवशतो व्यापृत इमां यतनां कुर्यात् ।

अन्नेण पडिच्छावे, तस्सासति सयं पडिच्छते रत्तिं, उत्तरवीमंसाए खिन्नो य, निसिंपि न पडिच्छे ॥

यद्यन्यो गीतार्थस्तस्याचार्यस्य समीपेऽस्त्यालोचनार्हस्तर्हि स संदेशनीयो, यथायमापृच्छ्यतामालोचनां वा प्रतीष्यतामिति, अथ नास्त्यन्यो गीतार्थस्तदा तस्य गीतार्थस्यासति भावप्रधानोयं निर्देशोऽभावे स्वयमेव रात्रौ प्रतीच्छत्यालोचनां, अथ यथा श्रीगुप्तेन षडुलूकः षण्मासान् यावत् वादं दत्वा निर्जित एवं दीर्घकालावलंबिनि विवादे रात्रावप्युत्तरविमर्शेन प्रत्युत्तरचिंतया खिन्नः श्रांतो निशायामपि न प्रतीच्छतीत्यालोचनां दत्तामिति अथवा अत्राप्यपवादस्तमेवाह ॥ ११७

दोहिं तिहिं वादिणेहिं जइ विज्जइ इत्तो न होइ पच्छित्तं;
तेण परमणुणावण, कुलाइररण्णोव दीवंति ॥ ११८ ॥

यदि षण्णां मासानां परतो द्वाभ्यां त्रिभिर्वा दिनैः परप्रवादी नियमात् पराजेष्यते, कुलादिकार्यं वा समाप्तिमुपयास्यतीत्येवं निश्चीयते, ततस्तेष्वपि दिनेष्वप्रच्छने आलोचनाया अप्रतीच्छेन वा न प्रायश्चित्तं भवति अथ ज्ञायते तेष्व-

For Private and Personal Use Only

प्येकद्वित्र्यादिषु दिवसेषु न कुलादिकार्यसमाप्तिर्भविष्यति, न च परवादी जेष्यते तदा षण्मासससमाप्तावेव राज्ञः समीपे गत्वा ज्ञापनीयं यथाहं दिनमेकमऽन्तणिको भविष्यामि, नान्यथा गृह्णीथा इति कुलादिकार्येष्वपि कुलादीन्यनुज्ञापयति तथा चाह तेणपरमित्यादि तेनेत्यव्ययं, तत इत्यर्थे ततः षण्मासेभ्यः परं कार्यापरिच्छित्तौ संभाव्यमाना या अनुज्ञापना कुलादेर्दिनमेकं यावत् कर्त्तव्या, राज्ञश्च वादिविषये कारणं दीपयंत्यचार्याः, यथाहं कारणवशेन दिनमेकमन्तणिको भविष्यामीति एवं चेन्न कुर्वंति तदा प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकाः । तदेवमुक्तः चपणोपसंपद्विधिरिदानीं ज्ञानार्थं दर्शनार्थं चारित्रार्थं चोप संपद्यमानः प्रतीच्छितो नियमादालोचनां दापयितव्यः, स च दाप्पमानः कथमालोचनां ददाति, उच्यते ।

आलोयणं तहचेवय, मूलुत्तरे नवरि विगडिए इमं तु; ।
इत्थं सारण चोयण, निवेयणंतेवि एमेव ॥ ११६ ॥

यथा संभोगिकानां विहारालोचनायां मूलगुणातिचारविषये उत्तरगुणातिचारविषये च भणितं, तथात्रापि भणितव्यं, किमुक्तं भवति उपसंपद्यमानोप्यालोचनां ददानः पूर्वं मूलगुणातिचारान् प्रागुक्तक्रमेणालोचयति, पश्चादुत्तरगुणानिति नवरमयं विशेषः, विकटिते आलोचिते एकत्र स्थितान् विभिन्नस्थितान्वा प्रत्येकं वंदित्वा इदं भणति,

आलोयणा मे दिन्ना इच्छामि सारणवारणचोयणंति तेप्येवमेव ।
प्रतिभणंतो निवेदनं कुर्वंति अज्जो अम्हे सारेज्जा, वारेज्जा, चोइज्जा इति॥

गता उपसंपदालोचना सांप्रतम-पराधालोचना यथात्र प्रकृतं ।

एमेवय अवराहे किं न ते कया तहिं चिय विसोही ।
अहिगरणादीसाहति गीयच्छो वा तहिं नत्थि ॥ १२० ॥

यथा विहारालोचनायामुपसंपदालोचनायां च त्रिधिर्भणित एवमेव तथैव अपराधालोचनायामपि द्रष्टव्यो, यावत् पृष्टो वा अपृष्टो वा ब्रूते अहमपराधालोचकः समागतः तत आचार्यैर्वक्तव्यः किं केन कारणेन ते त्वया तत्रैव स्वगच्छ एव न कृता विशोधिः प्रायश्चित्तांगीकरणेन, एवमुक्ते यदि साधयति कथयति अधिकरणादीनि अधिकरणं तैस्सहजातमादिशब्दात् प्रागुक्तविकृतियोगप्रत्यनीकादिकारणपरिग्रहः अथवा वक्ति तत्र गीतार्थो नास्ति तत्राधिकरणादिष्वविशुद्धिकारणेषु समागत एवं प्रतिभणनीयः ।

नच्छि इहं पडियरगा, खुलखेत्तं उग्गमविय पच्छित्तं
संकियमादीवपदे जहक्कमं ते तहवि भासे॥ भा० १२१ ॥

अस्तीति निपातो बहुवचनार्थः प्रतिचारका नाम अपराधापन्नस्य प्रायश्चित्ते दत्ते तपः कुर्वतो ग्लानायमानस्य वैयावृत्त्यकरास्ते इह मम पार्श्वे न संति, खुलचेत्रं नाम मंदभिक्षं यत्र वा प्रभूतमुपग्रहकारि घृतादि द्रव्यं न लभ्यते, तादृशमिदं

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

क्षेत्रं तथाविधदानं शुद्धश्रावकाभावात् वयमपि स्तोकेप्यपराधे उग्रं प्रायश्चित्तं दद्मः तथा गुरुपारंपर्यसमागमात्, तथा यानि नत्थी संकियसंघाडेत्यादि प्रागुक्तगाथोपन्यस्तानि शंकितादीनि पदानि संभवेन यथाक्रमं तथेति समुच्चये विभाषेत ब्रूयात् यथा प्रायश्चित्तसूत्रमनुसृत्य प्रायश्चित्तं दीयते, तदिदानीं विस्मृतं शंकितं जातं न चार्थं स्मरामि, ततः कथं प्रायश्चित्तं प्रयच्छामि, अथवा प्रायश्चित्तं प्रतिपन्ने सति तत्तपस्त्वयेह कर्त्तव्यं तत्र चेयमस्माकं सामाचारी बहिर्भूमिमात्रमपि संघाटकं विना न गंतव्यं, यदि पुनः कोपि गच्छति तस्तस्मै प्रायश्चित्तमत्युग्रं ददामि, इत्येव यथासंभवं शंकितादीनि पदानि ब्रूयात् नतु दद्यादालोचनामिति, यस्तु निर्गमनशुद्ध आगमनेन तु शुद्धोऽशुद्धो वा प्रतीच्छ्यते। तस्यालोचनायां विधिर्वक्तव्यः तत्र यदुक्तमधस्तात् अवराहे दिवसतो पसच्छंमि इति तदिदानीं व्याख्यानयंति।

दव्वादिचउरभिग्गह, पसत्थमपसत्थे ते दुहेक्केक्के।
अपसत्थे वज्जेउं, पसत्थएहिं तु आलोए॥ भा० १२२॥

अपराधालोचनायां दीयमानायां द्रव्यादयो द्रव्यक्षेत्रकालभावाश्चत्वारश्चतुःसंख्याका अपेक्षणीया भवंति, तथा अभिग्गहत्ति दिशामभिग्रहः कर्त्तव्यस्ते च द्रव्यादयो दिशश्च एकैकप्रत्येकं द्विधा द्विप्रकारास्तद्यथा, प्रशस्ता अप्रशस्ताश्च, तत्राप्रशस्तान् द्रव्यादीन प्रशस्ताश्च दिशो वर्जयित्वा प्रशस्तैर्द्रव्यादिभिर्दिग्विशेषैश्च, किमुक्तं भवति? प्रशस्तेषु द्रव्यादिषु प्रशस्ताश्च दिशोऽभिगृह्य आलोचयेत्, आलोचनां दद्यात्, तत्राप्रशस्तद्रव्यादिप्रतिपादनार्थमाह।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भग्गघरे कुड्डेसुय, रासीसु य जे दुमा य अमणुम्ना ॥
तत्थ न आलोएज्जा, तप्पडिवक्खे दिसा तिन्नि ॥ भा० १२३ ॥

यत्र स्थंभतुलाकुड्यादीनामन्यतमत् किमपि पतितं तत् भग्नगृहं तत्र तथा कुड्डेसु इति कुड्यग्रहणात् कुड्यमात्रावशेषं, तत्र पाठांतरं रुद्देसुय इति तत्र रुद्रेषु रुद्रगृहेषु तथा राशिषु अमनोज्ञतिलमाषकोद्रवादिधान्यराशिषु ये च द्रुमा अमनोज्ञा निष्पत्रककंटकिप्रभृतयोऽमनोज्ञा अप्रशस्तास्तत्र तेष्वप्याश्रयभूतेषु उपलक्षणमेतत् अप्रशस्तासु तिथिषु अप्रशस्तेषु संध्यागतादिषु नक्षत्रेषु अप्रशस्ताश्च याम्यादीर्दिशाभिगृह्य नालोचयेत् किंतु तत्प्रतिपक्षे प्रशस्तद्रव्यादिरूपे आलोचयेत्, तथा प्रशस्ताश्च तिस्रो दिशः पूर्वामुत्तरां चरंतीं चाभिगृह्य आलोचयेत् इदानीममनोज्ञधान्यराश्यादिषु द्रव्यादित्वयोजनामाह ।

अमणुन्नधन्नरासी, अमणुन्नदुम्मा य होंति दव्वंमि ॥
भग्गघरे रुद्दऊसर, पवायदड्ढाइ खित्तंमि ॥ भा० १२४ ॥

अमनोज्ञा धान्यराशयो अमनोज्ञद्रुमाश्च भवंति, द्रव्ये द्रष्टव्याः, भग्नगृहं प्रागुक्तस्वरूपं, रुद्दत्ति रुद्रगृहं, ऊसरत्ति ऊषरं यत्र तृणादि नोद्गच्छति, छिन्नटंकातटीप्रपातः भृगुप्रपातादिकं वा; दग्धं दवदग्धमादिशब्दात् विद्युत्हतादिपरिग्रहः, इत्यादि सर्वं क्षेत्रे द्रष्टव्यं तत्र यत् अमणुन्नदुमा य होंति दव्वंमीत्युक्तं तदेतत् व्याख्यानयति ।

For Private and Personal Use Only

निपत्त कंटइल्ले, विज्जुहते खारकडुयदड्ढे य ॥
अयतउयतवसीसग, दव्वे धम्मायअमणुम्ना ॥ भा० १२५ ॥

निःपत्रा स्वभावयतः पत्ररहिताः करीरादयः, कंटकिनो बदरीबब्बूलप्रभृतयः, विद्युद्धता विद्युत्प्रपातभग्नाः, क्षाररसामोरडप्रभृतयः, कटुकाः कटुकरसा रोहिणीकुटजलिंबादयः, दग्धाश्च दवदग्धाः। एतान् द्रुमान् अमनोज्ञान् जानीहीति वाक्यशेषः। न केवलममनोज्ञकुधान्यराशयोऽमनोज्ञा द्रुमाश्च द्रव्ये वर्जनीयाः किंतु अयस्त्रपुताम्रसीसकराशयो द्रव्ये वर्जयितव्याः। अमणुम्ना धन्नरासी इति व्याख्यानयति, अमनोज्ञानि धान्यानि पुनश्च शब्दः पुनरर्थे अमनोज्ञधान्यराशयः, संप्रति कालतो ये दिवसा वर्जनीयास्तानाह ॥

पडिकुट्ठेल्लगदिवसे, वज्जेज्जा अट्ठमिं च नवमिं च
छट्ठिं च चउत्थिं च बारसिं दोण्हंपि पक्खाणं ॥ भा० १२६ ॥

इह इल्लप्रत्ययः प्राकृते स्वार्थे प्रतिकुष्टा एव प्रतिकुष्टेल्लकाः। ते च दिवसाश्च प्रतिकुष्टेल्लकादिवसाः प्रतिषिद्धा दिवसास्तान् वर्जयेत्, तानेव नामत आह द्वयोरपि शुक्लकृष्णरूपयोः पक्षयोरष्टमीं नवमीं षष्ठीं चतुर्थीं द्वादशीं च एता हि तिथयः शुभप्रयोजनेषु सर्वेष्वपि स्वभावत एव प्रतिकूलास्ततो वर्जनीयाः, इदं कालतोऽप्रशस्तं वर्ज्यं, वर्ज्यं संध्यागतादिकं नक्षत्रं तदेवाह।

संज्झागयं रविगयं, विड्डारं संग्गहं विलंबिं च, राहुहयं गहभिन्नं वज्जेए सत्त नक्खत्ते ॥ भा० १२७॥

संध्यागतं नाम यत्र नक्षत्रे सूर्योऽनंतरं स्थास्यति तत आदित्यपृष्ठस्थितमन्ये पुनराहुर्यस्मिन्नुदिते सूर्य उदेति तत् संध्यागतमपरे त्वेवं ब्रुवते, यत्र रविस्तिष्ठति । तस्माच्चतुर्दशं पंचदशं वा नक्षत्रं संध्यागतं, रविगतं यत्र रविस्तिष्ठति, पूर्वद्वारिके नक्षत्रे पूर्वदिशा गंतव्ये यदा अपरया दिशा गच्छति । तदा तत् विड्डारं विगतद्वारमित्यर्थः, यत् क्रूरग्रहेणाक्रांतं तत् संग्रहं, विलंबि यत् सूर्येण परिभुज्य मुक्तं, अन्ये त्वाहुः सूर्यस्य पृष्टतोऽग्रतो वा अनंतरं नक्षत्रं संध्यागतं यत्पुनः सूरगतात् नक्षत्रात् पृष्ठतस्तृतीयं तत् विलंबि इति ; राहुहतं यत्र सूर्यस्य चंद्रस्य वा ग्रहणं, यस्य मध्येन ग्रहोऽगमत् तत् ग्रहभिन्नं एतानि सप्त नक्षत्राणि चंद्रयोग युक्तानि वर्जयेत् यत् एतेष्विमे दोषाः ॥

संज्झागयंमि कलहो, होइ कुभत्तं विलंबिनक्खत्ते; । विड्डारे परविजयो आदिच्चगए अनिव्वाणीजं ॥१२८॥

जंसंगहंमि कीरइ, नक्खत्ते तत्तवुग्गहो होइ, राहुहयंमि य मरणं, गहभिन्ने सोणिउग्गालो ॥ भा०॥१२९॥

संध्यागते नक्षत्रे शुभप्रयोजनेषु प्रारभ्यमाणेषु कलहो राटिर्भवति. विलंबिनक्षत्रे कुभक्तं, विड्डारे परे परेषां शत्रूणां विजयः । आदित्यगते रविगते अनिर्वाणिरसुखं, संग्रहे पुनर्नक्षत्रे यत् क्रियते तत्र व्युद्ग्राहः संग्रामो भवति, राहुहते मरणं, ग्रहभिन्न शोणितोद्गारः । शोणितविनिर्गमः एवंभूतेष्वप्रशस्तद्रव्यक्षेत्रकालभावेषु नालोचयेत्; प्रशस्तेषु तत्र प्रशस्ते द्रव्ये शाल्यादिप्रशस्तधान्यराशिषु मणिकनकमौक्तिकवज्रवैडूर्यपद्मरागादिराशिषु च प्रशस्तं क्षेत्रं साक्षादाह ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

तप्पडिवक्खे खेत्ते उच्छुवणे सालिचेइघरे वा; गंभीरमाणुणाए, पयाहिणावत्तउदए य ॥भा०॥१३०॥

तस्य प्रागुक्तस्याप्रशस्तस्य प्रतिपक्षे प्रशस्ते क्षेत्रे इक्षुवने उपलक्षणमेतत् । आरामे वा पत्रपुष्पफलोपेते सालित्ति वनशब्दोऽत्रापि संबध्यते शालिवने चैत्यगृहे वा शब्दाविकल्पने, तथा गंभीरं नाम भग्नत्वादिदोषवर्जितं, शेषजनेन च प्रायेणालक्षणीयमध्यभागं स्थानं गंभीरमस्थाघमिति वचनात्, सानुनादे यत्रोच्चारिते शब्दे प्रतिशब्दः समंतत उत्तिष्ठति, तत्, सानुनादं तथा प्रदक्षिणावर्त्तमुदकं यत्र नद्यां पद्मसरसि वा तत् प्रदक्षिणावर्त्तोदकं तस्मिन्वा च शब्दो वा शब्दार्थः; । क्वचित् वा शब्दस्यैव पाठः, प्रशस्तं कालमाह ।

उत्तदिणे सेसकाले उच्चट्ठाणा गहा य भावंमि; पुव्वदिसउत्तरा वा, चरंति य जाव नवपुव्वी ॥भा०॥१३१॥

उक्तानि यानि दिनानि अष्टम्यादीनि तेभ्यो ये शेषा द्वितीयादयो दिवसास्ते च शेषकालश्च उक्तदिनशेषकालस्तस्मिन् प्रशस्ते व्यतीपातादिदोषवर्जिते उपलक्षणमेतत् प्रशस्ते च करणे प्रशस्ते च मुहूर्त्ते एतत् कालतः प्रशस्तमुक्तं । भावतः प्रशस्तमाह उच्चैस्थानं येषां ते उच्चस्थाना ग्रहा भावे भावविषयं प्रशस्तं किमुक्तं भवति भावतः उच्चस्थानगतेषु ग्रहेषु तत्र ग्रहाणामुच्चैः स्थानमेवं, सूर्यस्य मेष उच्चै स्थानं सोमस्य वृषभः, मंगलस्य मकरः, बुधस्य कन्या, बृहस्पतेः कर्कटकः शुक्रस्य मीनः, शनैश्चरस्य तुला सर्वेषामपि च ग्रहाणामात्मीयादुच्चैः स्थानात् यत् सप्तमं स्थानं तत् नीचैः स्थानं । अथवा भावतः प्रशस्ताये सोमग्रहा बुधशुक्रबृहस्पतिशशिन एतेषां संबंधिषु राशिषु एतैरवलोकितेषु च लग्नेषु आलोचयेत्, तथा तिस्रो दिशः

For Private and Personal Use Only

प्रशस्ता ग्राह्याः, तद्यथा पूर्वोत्तरा चरंती चरंती नाम यस्यां भगवानर्हन् विहरति सामान्यतः केवलज्ञानी मनःपर्यवज्ञानी अवधिज्ञानी चतुर्दशपूर्वी त्रयोदशपूर्वी यावन्नवपूर्वी, यदिवा यो यस्मिन् युगे प्रधान आचार्यः सवा यया विहरति एतासां तिसृणां दिशामन्यतमस्या दिशोभिमुख आलोचनार्होऽवतिष्ठते, तस्येयं सामाचारी ।

निसज्जासति पडिहारिय, किइकम्मं काउ पंजलुक्कुडुओ; बहुपडिसेवरिसा सुयअणुराणा वेउं निसिंज्जगतो १३२

आत्मीयकल्पैरपरिभुक्तैराचार्यस्य निषद्यां करोति । असति आत्मीयकल्पानामभावे अन्यस्य सत्कान् प्रातिहारिकान् कल्पान् गृहीत्वा करोति । कृत्वा च यद्याचार्यः पूर्वाभिमुखो निषीदति, तत आलोचको दक्षिणत उत्तराभिमुखो अवतिष्ठते, अथाचार्य उत्तराभिमुखो निषण्णः । तत आलोचको वामपार्श्वे पूर्वाभिमुखस्तिष्ठति, चरंतीं वा दिशं प्रत्यभिमुखो भवति ततः कृतिकर्म्म द्वादशावर्त्त वंदनकं दत्वा प्रबद्धोंजलिर्येन स प्रांजलिः उत्सर्गत उत्कुडुकः स्थितः सन् आलोचयेत् । यदि पुनर्बहुप्रतिसेवितमस्तीति चिरेणालोचना समाप्तिमुपयास्यति तावंतं च कालमुत्कुटुकः स्थातुं न शक्नोति, यदिवा अर्शोरोगवत उत्कुटुकस्य सतो अर्शांसि क्षोभमुपयांति । ततो बहुप्रतिसेवी अर्शःसु च सत्सु गुरुमनुज्ञाप्य निषद्यायामौपग्रहिकपादप्रोंछने वा अन्यस्मिन्वा यथार्ह आसने स्थित आलोचयति, किं पुनस्तदा आलोचनीयं उच्यते चतुर्विधद्रव्यादि तथाचाह ।

चेयणमचित्तदव्वं जणवय मद्धाणा य होइ खेत्तंमि,
दिणनिसिसु भिख्ख दुभिक्खकाले भावंमि हट्ठेयरे ॥ भा० ॥ १३३ ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

द्रव्यतश्चेतनं सचित्तमुपलक्षणमेतत् मिश्रं वा अचित्तमचेतनं वा अकल्पिकं यत् प्रतिसेवितं, क्षेत्रतो जनपदे वा, कालतो दिने निशि वा सुभिक्षे दुर्भिक्षे वा भावे हट्ठेयरे इति सप्तमी तृतीयार्थे हृष्टेन इतरेण वा ग्लानेन सता यतनया वा दर्प्पतः कल्पतो वा तत् आलोचयति कथमित्याह ।

जह बालो जंपंतो जंप्रंतो कज्जमकज्जं च उज्जुयं भणइ; तं तह आलोएज्जा मायामयविप्पमुक्को उ ॥१॥

यथा बालो मातुः पितुर्वा पुरतो जल्पन् कार्यमकार्यं च ऋजुकमकुटिलं भणति । तथा आलोचकोपि मायामदविप्रमुक्तः सन् तत् आलोचयेत्; यथा ऋजुकभावेनालोचयेत् आलोचनायाश्चेमे गुणाः ।

लहुयाल्हादीजणणं अप्पपरनियतिअज्जवं सोही। दुक्करकरणं विणओ निसल्लत्तं वसोहिगुणा ॥१३४॥

लघोर्भावो लघुता यथा भारवाही अपहृतभारो लघुर्भवति । तथा आलोचकोप्युध्धृतशल्यो लघुर्भवति इति लघुता । तथाल्हादनं ल्हादिरौणादिक इप्रत्ययः । प्रल्हत्तिस्तस्य जननमुत्पत्तिर्ल्हादिजननं प्रमोदोत्पाद इति यावत् तथा ह्यतिचारघर्म्मतप्तस्य चित्तस्य मलयगिरिपवनसंपर्केणेव आलोचनाप्रदानेनातीचारघर्म्मापगमतो भवति संविग्नानां परममुनीनां महान् प्रमोद इति, तथा अप्पपरनियत्तित्ति आलोचना प्रदानतः स्वयमात्मनो दोषेभ्यो निवृत्तिः कृतातं च दृष्ट्वा अन्येप्यालोचनाभिमुखा भवंति इति अन्येष्यामपि दोषेभ्यो निवर्त्तन मिति. तथा यदतिचारजातं प्रतिसेवितं तत् परस्मै प्रकटता आत्मन आर्जवं सम्यग्विभावितं भवति आर्जवं नाम अमायाविता तथा अतिचार पंकमलिनस्यात्मनश्चरणस्य वा प्रायश्चित्त-

For Private and Personal Use Only

जलेन अतिचारपंकप्रक्षालनतो निर्म्मलताशोधिः तथा दुष्करकरणं दुष्करकारिता तथाहि यत् प्रतिसेवनं तन्न दुष्करं, अनादिभवाभ्यस्तत्वात् यत् पुनरालोचनयति तत् दुष्करं प्रबलमोक्षानुयायिवीर्योल्लासविशेषेणैव तस्य कर्तुं शक्यत्वात् तथा विणओ इति आलोचयता चारित्रविनयः सम्यगुपपादितो भवति निस्सल्लत्तमिति सशल्य आत्मा निःशल्यः कृतो भवतीति निःशल्यता एते शोधिगुणाः आलोचनागुणा आलोचनाशोधिरित्यनर्थांतरत्वात् अथ कस्य समीपे आलोचना दातव्या उच्यते । आगमव्यवहारिणः श्रुतव्यवहारिणो वा तथाचाह ।

आगमसुयववहारी आगमतो छव्विहो उ ववहारो; केवलमणोहिचोद्दसद सनवपुव्वी नायव्वो ॥१३५॥

आगमसुयववहारीति व्यवहारशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते आलोचनार्हो द्विविधस्तद्यथा आगमव्यवहारी श्रुतव्यवहारी च, तत्रागमव्यवहारी षड्विधस्तद्यथा केवली केवलज्ञानी । मणोहित्ति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् मनःपर्यायज्ञानी अवधिज्ञानी, चोदसदसनवपुव्वी इति पूर्विशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते चतुर्दशपूर्वी दशपूर्वी नवपूर्वी ज्ञातव्यः एते चागमव्यवहारिणः प्रत्यक्षज्ञानिन उच्यंते; चतुर्दशादिपूर्वबलसमुत्थस्यापि ज्ञानस्य प्रत्यक्षतुल्यत्वात् तथाहि येन यथा योतिचारः कृतस्तं तथा सर्वमेते जानंतीति ।

पम्हुट्टे पडिसारण, अपडिवज्जं तयं न खलु सारे। जइ पडिवज्जइ सारे दुविहतियारंपि पच्चक्खी ॥१३६॥

प्रत्यक्षीप्रत्यक्षज्ञानी आगमव्यवहारीत्यर्थः द्विविधमपि मूलगुणविषयमुत्तरगुणविषयं वातिचारमालोचयतो यत् किमप्यालोचनीयं पम्हुट्ठेत्ति विस्मृतं भवति तस्मिन् विस्मृते प्रतिसारणं करोति यथाऽमुकं तवालोचनीयं विस्मृतमिति, तदप्यालोच-

८

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

येति, केवलं यदि केवज्ञानादिबलेनैतत् जानाति, यथैव भणितः सन् शुद्धभावत्वात् सम्यक् प्रतिपद्यते, वर्तमानबद्धेति वचनतो भविष्यति वर्त्तमानाभिधानात्प्रतिपत्स्यते इति तदा स्मारयति, यदि पुनरेतदवगच्छति यथैष भणितोपि सन् न सम्यक् प्रतिपत्स्यते इति, तदा तमप्रतिपद्यमानं अप्रतिपत्स्यमानं न खलु नैव स्मारयति निष्फलत्वात् अमूढलक्ष्यो हि भगवानागमव्यवहारी; अत एव दत्तायामप्यालोचनायां यथालोचकः सम्यगावृत्तो ज्ञातस्ततस्तस्मै प्रायश्चित्तं प्रयच्छति, अथ न प्रत्यावृत्तस्ततो न प्रयच्छतीति; श्रुतव्यवहारिणः प्राह ।

कप्पपकप्पी उसुए, आलोययावेति तेउ तिक्खुत्तो; सरिसत्थमपलिउंची विसरिसपरिणामतो कुंची ॥१३७॥

कल्पग्रहणेन दशाश्रुतस्कंधकल्पव्यवहारा गृहीताः प्रकल्पग्रहेणन निशीथः कल्पश्च प्रकल्पश्च कल्पप्रकल्पं, तदेषामस्तीति कल्पप्रकल्पिनः, दशाकल्पव्यवहारादिसूत्रार्थधरास्तु शब्दात् महाकल्पश्रुतमहानिशीथनिर्युक्तिपीठिकाधराश्च, श्रुते श्रुतव्यवहारिणः प्रोच्यंते, ते चालोचकं त्रिःकृत्वस्त्रीन् वारान् आलोचापयंति ते ह्येकं द्वौ वारावालोचिते अनेन प्रतिकुंचनयालोचितमप्रतिकुंचनया वेति विशेषं नाववुध्यंते । ततस्त्रीन् वारान् आलोचापयंति कथमिति चेत् उच्यते, प्रथमवेलायां निद्रायमाण इव शृणोति ततो ब्रूते निद्राप्रमादं गतवानहमिति न किमप्यश्रौषमतो भूयोप्यालोचय, द्वितीयवारमालोचिते भणति न सुष्ठु मयावधारितमनुपयोगभावादतः पुनरप्यालोचय, एवं त्रिष्वपि वारेषु यदि सदृशार्थमालोचितं ततो ज्ञातव्यमेषो अप्रतिकुंचो अमायावी अथ विसदृशं तर्हि ज्ञातव्यमेष परिणामतः कुंची कुटिलो मायावी अथैकं द्वौ वा वारावालोचनादापनेन मायावी अमायावी वा किन्नोपलभ्यते, येन त्रीन् वारानित्युक्तं, उच्यते, उपलभ्यते, परं स्फुटतरोपलब्धिनिमित्तं त्रीन्वारानालोचाप्यते,

For Private and Personal Use Only

तस्यापि च प्रत्ययो भवति यथाहं विसदृशभणनेन मायावी लक्षितस्ततो मायानिष्पन्नं मासगुरुप्रायश्चित्तं पूर्वं दातव्यं । तदनंतरमपराधनिमित्तं प्रायश्चित्तमिति; अत्रैवार्थे दृष्टांतमाह ।

तिन्निउ वारा जह दंडियस्स पलिउंचियंमि अस्सुवमा;
सुद्धस्स होइ मासो, पलिउंचिइतंचिमंवऽसं ॥ १३८ ॥

दंडको नामकरणपतिस्तस्य यथा अपन्यायपीडितं करणमुपस्थितं किं मायाव्येषोऽमायावी चेति परिज्ञानाय त्रीन् वारान् अपन्यायमुच्चारायितुमभियोग, एवं श्रुतव्यवहारिणोपि अतिचारशल्यपीडितं प्रायश्चित्तव्यवहारार्थमुपस्थितमेष प्रतिकुंचनापरो न वेति परिज्ञानार्थं त्रीन् वारान् उच्चारयितुं संरंभः, ततो यदा श्रुतव्यवहारिभिस्त्रिकृत्व आलोचनाप्रदापनेनागमव्यवहारिभिः प्रथमवेलायामप्यागमबलेन तस्य प्रतिकुंचितकौटिल्यं ज्ञातं भवति, तदा तस्मिन् प्रतिकुंचिते ज्ञाते अश्वोपमा अश्वदृष्टांतः क्रियते, यथा आर्थ शृणु, तावदिदमुदाहरणं ।

जहा कस्सइ रण्णो एगो आसो सव्वलक्खणसंजुत्तो धावणपवणसमथ्थो, तस्स आसस्स गुणेणं अजेयो, सो राया सव्वे सामंतराइणो आज्ञापयति, ताहे सामंतराइणो अप्पणो सभासु भणंति, नत्थि एरिसो कोइ पुरिसो जो तमवहारित्तो आणेति, सव्वेहिं भणियं, सो पुरिसपंजरत्थो चिट्ठइ, गच्छइ वा न पवनो सक्को हरिउं, एगस्स रण्णो एगेण पुरिसेण भणियं, जइ सो मारेयव्वो तो मारेमि, ताहे रण्णा भणियं, मा अम्हं तस्स वा भवउ वाहएहात्ति, ततो सो तत्थ गतो, तेण छन्नपदे संठिएण

श्लक्ष्णाया इषीकाया अग्रभागे क्षुद्रकीकंटकं प्रोतं कृत्वा दिक्कल्यवणुएण मेल्लइ तेण सो आसो विद्धो इषीका अश्वमाहत्य पतिता, रिंगिणिकाकंटको अश्वशरीरेऽनुप्रविष्टः, ततोसौ आसो, तेण अव्वत्तसल्लेण परिहायइ पभूयगुणजोग्गासणमपि चरंतो, ततो वेज्जस्स अक्खातो वेज्जेण परिचिंतिऊण भणियं; नत्थि अन्नो कोइ रोगो, अवस्समव्वत्तो कोइ सल्लो, ताहे वेज्जेण सो आसो जमगसमगं पुरिसेहिं चिक्खल्लेण आलिंपावितो, ततो जत्थ पढमं सुक्कं दिट्ठुं फालेत्ता अवणीतो सो क्षुद्रकंटकीसल्लो जहा सो आसो ससल्लो न सक्केइ सामंतरायाणो निज्जिणिउं पुव्वं एवं तुमंपि किरियाकलावं करेंतो वि संजमवुड्ढिमकरेमाणो न कम्माणं जयं करेसि, ता सव्वं सम्मं आलोएहि इति, यदि पुनर्न किमपि तस्य प्रतिकुंचितं ज्ञातं भवति. तदा नासावश्वदृष्टांतः क्रियते, स्वभावत एव तस्य सम्यगालोचकत्वात् तस्य तु शुद्धस्य मासिकं परिहारस्थानं प्राप्तस्य प्रायश्चित्तं भवति मास इतरस्य तु कृतप्रतिकुंचनस्य तथापन्नमासिकं प्रायश्चित्तमिदं चान्यत् मायानिष्पन्नं मासगुरु इति गाथार्थः। संप्रति यदुक्तं, जहदंडियस्सेति तद्विभावयति।

अत्थुप्पत्तीअसरिस निवेयणो दंडो पच्छववहारो; इय लोउत्तरियंमिवि, कुंचियभावं तु दंडंति ॥१३९॥

उत्पद्यते यस्मादिति उत्पत्तिः। अर्थस्योत्पत्तिरर्थोत्पत्तिरर्थश्चोत्पद्यते व्यवहारादिति अर्थोत्पतिव्यवहार उच्यते, तस्यामर्थोत्पत्तौ करणव्यवहारे असदृशनिवेदने दंडः, इयमत्र भावना यथा कोपि पुरुषोऽपन्यायपीडितो राजकरणमुपस्थितो निवेदयते, अहं देवदत्तेनापन्यायेन पीडितः। ततः कारणिकाः पृच्छंति कथमन्यायः संवृत्तः, सोऽकथयत, कथिते करणपतिर्ब्रूते, पुनः कथय, ततो भूयः कथयति, ततः पुनरपि कथय, तत्र यदि तिसृष्वपि वेलासु सदृशं वक्ति, ततो ज्ञायते

यथा अनेन यथावस्थितः सद्भावः कथितः, अथ विसदृशं, ततो जानाति करणपतिरेष प्रतिकुंच्य कथयति ततः स निर्भर्त्सयति, किमिति राजकुलेपि समागतस्त्वं मृषा वदसीति पूर्वं मायामृषा प्रत्ययं दंड्यते, पच्छववहारो इति पश्चाद् व्यवहारं कार्यते, व्यवहारेपि यदि पराजितो भवति, ततो द्वितीयवेलं दंड्यते। एष दृष्टांतो, दार्ष्टांतिकयोजनामाह; इय इत्यादि इति एवमुक्तप्रकारेण लोकोत्तरेपि वारत्रयमालोचनादापनेन यदि कुंचितो भावो ज्ञातो भवति, ततस्तं कुंचितभावं पूर्वमाचार्यो निर्भर्त्सयति। किमित्यालोचनायामप्युपस्थितो मायामृषा वदसि ततो दंडे इति प्रथमतो मायानिष्पन्नेन मासगुरुप्रायश्चित्तेन दंडयति, पश्चात् यदापन्नं मासिकं तेन द्वितीयवेलं दंडयति।

अथ वारत्रयमालोचनादापनेपि कथं श्रुतव्यवहारिणो मायामंतर्गतां लक्षयंते तत आह।

आगारेहिं सरेहिं य पुव्वावरवाहयाहियगिराहिं; नाउं कुंचियभावं परोक्खनाणी ववहरंति ॥ १४० ॥

आकाराः शरीरगता भावविशेषास्तत्र यः शुद्धस्तस्य सर्वेप्याकाराः संविग्नभावोपदर्शका भवंति, इतरस्य तु न तादृशाः। स्वरा अप्यालोचयतः शुद्धस्य विविक्ता विस्पष्टा अक्षुभिताश्च निस्सरंति इतरस्य त्वव्यक्ता अविस्पष्टाः। क्षुभितगद्गदाश्च, तथा शुद्धस्य वाणी पूर्वापराव्याहता, इतरस्य तु पूर्वापरविसंवादिनी, तत् एवं परोक्षज्ञानिनः श्रुतव्यवहारिण आकारैः स्वरैः पूर्वापरव्याहताभिश्च गीर्भिस्तस्यालोचकस्य कुंचितभावं कुटिलभावं ज्ञात्वा तथा व्यवहरंति, पूर्वं मायाप्रत्ययेन प्रायश्चित्तदंडेन दंड्यते, पश्चादपराधप्रत्ययेन प्रायश्चित्तदंडेनेति भावः।

जे भिक्खू दोमासियं परिहारट्ठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचियं आलोएमाणस्स

दोमासियं पलिउंचियं आलोएमाणस्स तिमासियं ॥ सूत्र २ ॥

द्वैमासिकं प्रायश्चित्तं यो भिक्षुर्द्वाभ्यां मासाभ्यां निर्वृत्तं द्वैमासिकं परिहारस्थानं प्रतिसेव्य आलोचयति तस्याप्रतिकुंच्य मायामकृत्वा आलोचयतो द्वैमासिकं प्रायश्चित्तं शुद्धत्वात् । प्रतिकुंच्यालोचयतस्त्रैमासिकं प्रतिकुंचनानिष्पन्नस्य गुरुमासस्य प्रक्षेपात्, इह द्वैमासिकं परिहारस्थानमात्रमापन्नस्य प्रतिकुंचकस्य दृष्टांतः कुंचिको नाम तापसः तद्यथा, कुंचिगो तावसो सो फलाण अट्ठाए अडविं गतो तेण नदीए सयं मतो मच्छो दिट्ठो, तेण अप्पसागारिए पइत्ता खइतो । तस्स तेण अणुचियाहारेण अजीरंतेण गेलन्नं जायं, तेण विज्जो पुच्छिओ, सो भणइ, किं ते खइयं जतो रोगो उपन्नो ? तावसो भणइ फलाइं मोत्तुं अन्नं न किंचि खइयं, वेज्जो भणइ कंदादीहिं ते निक्करिसियं सरीरं, तो घयं पिवाहि; तेण पीयं सुट्ठुयरं, गिलाणीभूतो, पुणो पुच्छित्तो वेज्जो, तेण भणियं, सम्मं कहेहि. कहियं मच्छो मे खइतो, ततो वेज्जेण संसोहणवमणविरेयणकिरियाहिं लट्ठीकओ, इमो उवणओ, जो पलिउंचइ तस्स पच्छित्तकिरिया न सक्कइ गुणं काउं सम्मं, पुण अइयाररोगं आलोयं तस्स सक्कइ ।

त्रैमासिकम्

सूत्रं, जे भिक्खू तेमासियं परिहारट्ठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचियं आलोएमाणस्स तेमासियं, पलिउंचियं आलोएमाणस्स चउमासियं ॥ ३ ॥

अत्र व्याख्या पूर्ववत् नवरं त्रैमासिकमिति त्रिभिर्मासैर्निर्वृत्तं त्रैमासिकं शेषं तथैव केवलं त्रयो मासा अवस्थिता अन्यो

For Private and Personal Use Only

मायाप्रत्ययनिष्पन्नश्चतुर्थो मासो गुरुर्दीयते इति चातुर्मासिकं, अत्र प्रतिकुंचकस्य दृष्टांतो योधः ॥ दो रायाणो संगामं संगामेंति । तत्थ एगस्स रन्नो एगो मणूसो सूरत्तणेणं अतीव वल्लभो, सो य बहूहिं सल्लेहिं सल्लितो, ते तस्स सल्ले वेज्जो अवणेइ, अवणिज्जमाणेहिं य सल्लेहिं; सो अतीव दुक्खाविज्जइ ततो एक्कंमि अंगे सल्लो विज्जमाणोवि दुक्खाविज्जामिति वेज्जस्स न कहितो, ताहे सो तेण सल्लेण विघट्टमाणेण बलं न गेण्हइ दुब्बली भवति, पुणो तेण पुच्छिज्जमाणेण निब्बंधे कहियं, नीणितो सल्लो, पच्छा बलवं जातो, अत्राप्युपनयः प्राग्वत् ।

चातुर्मासिकम् ।

सूत्रं, जे भिक्खू चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचियं आलोएमाणस्स चाउम्मासियं, पलिउंचियं आलोएमाणस्स पंचमासियं ॥ ४ ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् नवरं प्रतिकुंचनानिष्पन्नं पंचमो गुरुमासोऽधिको दीयते इति, पांचमासिकं अत्र प्रतिकुंचके दृष्टांतो मालाकारः, दो मालागारा कोमुदीवारो आसन्नीभूतोत्ति पुष्पाणि बहूणि आरामतो उच्चिणित्ता एगेण वीहीए कड्ढेऊणं एगेण पागडाणि कयाणि. बीएण न पागडाणि कयाणि, जेण पागडाणि कयाणि तेण बहूलाभो लद्धो, जेण न पागडाणि कयाणि, तस्स न कोइ कयगो अल्लीणो तेण न लद्धो लाभो, एवं जो मूलगुणावराहे उत्तरगुणावराहे य न पागडेइ, सो निव्वाणे लाभं न लहइ ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पांचमासिकं षाण्मासिकं च

सूत्रं, जे भिक्खू पंचमासियं परिहारट्ठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचियं आलोएमाणस्स पंचमासियं, पलिउंचियं आलोएमाणस्स छम्मासियं ॥ सूत्र–५ ॥

इदमपि तथैव नानात्वमिदं, प्रतिकुंचनायां षष्ठो गुरुमासोऽधिको दीयते, इति षाण्मासिकमत्र प्रतिकुंचके मेघदृष्टांतः यथा मेघो गर्जितानामेगे नोवरिसित्ता, एवं तुमंपि आलोएमित्ति गज्जित्ता निसिज्जं काउं आलोइउमाढत्तो, पलिउंचेसि, मा विप्रतिज्ञो भवाहि, सम्मं आलोएहि। एतानेव दृष्टांतान् गाथापूर्वार्द्धेन भाष्यकृदाह ॥

कुंचियजोहे मालागारे मेहे पलिउंचिए तिगट्ठाणा ॥

द्वैमासिकादिपरिहारस्थानेषु परिकुंचिते यथाक्रममिमे कुंचिकादयो दृष्टांताः तद्यथा, द्वैमासिकं परिहारस्थानमापन्नस्य प्रतिकुंचकस्य दृष्टांतः कुंचिकस्तापसः, त्रैमासिकं परिहारस्थानमापन्नस्य योधः, चतुर्म्मासिकं परिहारस्थानमापन्नस्य मालाकारः पंचमासिकं परिहारस्थानमापन्नस्य मेघः, पलिउंचिएत्ति प्रतिकुंचनायां कृतायामाचार्येण सम्यगालोचय मा प्रतिकुंचनां कार्षीरित्युपालब्धः सन् सम्यक् प्रत्यावर्तते, भगवन् मिथ्या मे दुःकृतं सती चोदना सम्यगालोचयामीति, ततः स श्रुतव्यवहारी प्रतिकुंचिते तं तथाप्रत्यावृत्तं संतं पुनरपि त्रीन् वारान् आलोचापयति, तत्र यदि त्रिभिरपि वारैः सदृशमालोचयति, ततो ज्ञातव्यो यथा सम्यगेष प्रत्यावृत्त इति, तदनंतरं च यद्देयं प्रायश्चित्तं तद्दातव्यमिति, । अथ विसदृशमालोचयति ततो भणति ॥ ४६ ॥

For Private and Personal Use Only

अन्यत्र त्वं शोधिं कुरु, नाहं तव शक्नोम्येतादृश्या आलोचनायाः सद्भावमजानानः शोधिं कर्त्तुमिति, अथवा शिष्यः पृच्छति भगवन् एतानि मासादीनि षण्मासपर्यंतानि परिहारस्थानानि कुतः प्राप्तानि सूरिराह तिगट्ठाणा उद्गमादित्रिकरूपात् स्थानात् किमुक्तं भवति ? । उद्गमोत्पादनैषणासु यत् अकल्प्यप्रतिसेवनाया अनाचारकरणं, तस्मादेतानि प्राप्तानिः ।

सांप्रतं षाण्मासिकं परिहारस्थानसूत्रमाह । तेण परं पलिउंचिए वा अपलिउंचिए वा ते चेव षण्मासा; तेनेत्यव्ययं, तत इत्यर्थे ततः पंचमासिकात् परिहारस्थानात् परमित्येतदप्यव्ययं सप्तम्यर्थप्रधानं परस्मिन् षण्मासिके परिहारस्थाने प्रतिसेविते आलोचनाकाले प्रतिकुंचिते वा अप्रतिकुंचिते वा प्रतिकुंचनया वा अप्रतिकुंचनया वा आलोचिते इत्यर्थः । ते एव प्रतिसेवनानिष्पन्नाः स्थिताः षण्मासाः, नाधिकं प्रतिकुंचनानिमित्तमारोपणं, कस्मादिति चेत् । उच्यते, इह जीतकल्पोयं, यस्य तीर्थकरस्य यावत्प्रमाणमुत्कृष्टं तपःकरणं, तस्य तीर्थे तावदेव शेषसाधूनामुत्कृष्टं प्रायश्चित्तदानं चरमतीर्थकरस्य तु भगवतो वर्द्धमानस्वामिन उत्कृष्टतपः षाण्मासिकं, ततोऽस्य तीर्थे सर्वोत्कृष्टमपि प्रायश्चित्तदानं षण्मासा एवेति, षण्मासिकपरिहारस्थानं प्रतिसेव्य प्रतिकुंचनयाप्यालोचयतो नाधिकमारोपणमतस्त एव षण्मासाः स्थिता उक्ताः ।

सूत्रं, जे भिक्खू बहुसो मासियं परिहारट्ठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचियं आलोएमाणस्स मासियं, पलिउंचियं आलोएमाणस्स दोमासियं ॥ सूत्र–६ ॥

जे भिक्खू बहुसोवि मासियं परिहारट्ठाणमित्यादि यो भिक्षुर्बहुशोपि त्रिप्रभृतिवारानपि आस्तामेकं द्वौ वा वारावित्यपि

शब्दार्थः । मासिकं परिहारस्थानं प्रतिसेव्य आलोचयेत् तस्याप्रतिकुंच्यालोचयतो मासिकमेकं प्रायश्चित्तं, प्रतिकुंच्यालोचयतो द्वितीयो मायानिष्पन्नो गुरुमासो दीयते इति द्वैमासिकं इयमत्र भावना, केनापि गीतार्थेन कारणे अयतनया त्रीन् वारान् बहून् वारान् वा मासिकं परिहारस्थानं प्रतिसेवितमालोचनाकाले चाप्रतिकुंचनयालोचितं तस्मै एकमेव मासिकं प्रायश्चित्तं दीयते, नतु यावतो वारान् प्रतिसेवना मासिकस्य कृतवान् तावंति मासिकानीति कारणप्रतिसेवनायाः कृतत्वात्, अथ प्रतिकुंचनयालोचयति, ततो द्वितीयो मासो मायानिष्पन्नो गुरुर्दीयते । इति द्वैमासिकं, एवं शेषाण्यपि द्वैमासिकादीनि विषयाणि चत्वारि सूत्राणि भावनीयानि, नवरं द्वैमासिकसूत्रे तृतीयो मायानिष्पन्नो गुरुमासो दीयते इति त्रैमासिकं, त्रैमासिकसूत्रे चतुर्थो मायानिष्पन्नो मास इति, चातुर्मासिकं चातुर्मासिकसूत्रे पंचमो मायाप्रत्ययो मास इति पंचमासिकं, पांचमासिकसूत्रे षष्ठो मायानिष्पन्नो गुरुमास इति षण्मासिकं, ततः षण्मासिके परिहारस्थाने आलोचनाकाले प्रतिकुंचनायामप्रतिकुंचनायां वा त एव स्थिताः षण्मासा इति; अमीषां पंचानामपि सूत्राणां सूचकमिदं गाथायाः पश्चार्द्धं ।

पंचगमानेयव्वा बहूहिं उक्खडमड्डाहिं वा ॥ भा० १४१ ॥

पंचगमाः सूत्रप्रकारा ज्ञातव्याः । कथमित्याह ॥ बहूहिं इत्यादि, उक्कडमड्डा । इति देशीपदमेतत् पुनः पुनः शब्दार्थश्च वारंवारं, ततोयमर्थः । बहुभिर्वारैर्विशेषिता बहुशब्द इति पदविशेषिता इत्यर्थः, । अत्र चोदक आह ।

बहुएसु एगदाणे, रागो एक्केक्कदाणे दोसो उ ॥ एवमगीते चोयग गीयंमि य अजयसेविम्मि ॥भा० १४२॥

ननु यूयं न मध्यस्था रागद्वेषकरणात् तथाहि बहुशः प्रतिसेवितेष्वेतेषु पंचसु सूत्रेषु मासिकेषु परिहारस्थानेषु बहुशः

For Private and Personal Use Only

प्रतिसेवितेष्वपि एकमेव मासं प्रयच्छथ, द्वैमासिकेषु परिहारस्थानेषु बहुशः प्रतिसेवितेष्वप्येकं द्वैमासिकं, त्रैमासिकेषु परिहारस्थानेषु बहुशः प्रतिसेवितेष्वप्येकं त्रैमासिकं, चातुर्मासिकेषु परिहारस्थानेषु बहुशः प्रतिसेवितेष्वेकं चातुर्मासिकं, पंचमासिकेषु परिहारस्थानेषु बहुशः प्रतिसेवितेषु एकं पंचमासिकं, एवं बहुकेषु बहुशः प्रतिसेवितेषु मासिकादिषु परिहारस्थानेष्वेकदाने एकैकसंख्याकस्य मासिकादेर्दानैर्येष्वेवं प्रयच्छथ, तेषु रागः आद्येषु पंचसूत्रेषु एकैकदाने एकैकवारं यत् प्रतिसेवितं मासिकादि तस्य परिपूर्णस्य दानेष्वेवं प्रयच्छथ, तेषु विषये द्वेष एव, तुः शब्दः एवकारार्थः न च रागद्वेषवंतः परेषां शोधिमुत्पादयितुं क्षमाः सम्यक् प्रायश्चित्तदानविधिरकरणादिति । अत्र सूरिराह एवमित्यादि । अहो चोदक एवमादिमेषु पंचसु सूत्रेषु यावन्मात्रं प्रतिसेवितं तावन्मात्रस्य परिपूर्णस्य दानमगीते अगीतार्थे प्रतिसेवके, यत् पुनर्बहुशः शब्दविशेषितेषु पंचसु सूत्रेषु बहुशः प्रतिसेवितेष्वपि मासिकादिषु स्थानेष्वेकैकेन संख्याकस्य मासिकादेर्दानं तत् गीतार्थे अयतनासेविनि अयतनया प्रतिसेवके ततो गीतार्थागीतार्थभेदेन प्रतिसेवकस्य भेदादित्थं प्रायश्चित्तविधानमित्यदोषः अत्रैवार्थे दृष्टांतमाह ।

जो जत्तिएण रोगो, पसमइ तं देइ भेसजं वेज्जो; एवागमसुयनाणी, सुज्झइ जेणं तयं देंति ॥भा. १९३॥

यो रोगो यस्मिन् पुरुषे अल्पो महान्वा पुरुषप्रकृतिमपेक्ष्य यावन्मात्रेण प्रशाम्यति, तस्य पुरुषस्य तत् तावन्मात्रभेषजं वैद्यः प्रयच्छति नाधिकं, एवममुना दृष्टांतप्रकारेण, मकारस्य लोपः प्राकृतत्वात् । आगमसुयनाणीति, ज्ञानिशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते, आगमज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनश्च यो गीतार्थोऽगीतार्थश्च येन यावन्मात्रेण प्रायश्चित्तेन परिणामवशात् शुध्यति, तस्मै तत्तावत्प्रमाणं प्रायश्चित्तं ददाति, ततो यथौचित्यप्रवृत्तेर्न रागद्वेषवत्तेति न काचित्क्षतिः, संप्रति वक्ष्यमाणार्थसूचिकामिमां संग्रहणिगाथामाह ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सुत्तं चोयग मा गद्दभत्ति कोट्ठारतिय दुवेय खल्लाडा; अद्धाणे सेवियंमी सव्वेसिं घेत्तुणं दिणं ॥भा.१४४॥

प्रथमतः प्रमाणत्वेन सूत्रमुपन्यसनीयं ततश्चोदकवचनमुत्क्षिप्य मा इति प्रतिषेधो वक्तव्यस्तदनंतरं गर्दभदृष्टांतः ततोऽध्वनि सेवितेऽनेकवारं मासिके परिहारस्थाने तेषां समविषमतया दिवसान् गृहीत्वा दत्तमेकं मासिकं प्रायश्चित्तमित्युक्ते चोदकवचनमुत्क्षिप्य कोष्ठागारत्रयं दृष्टांतत्वेनोपन्यस्तव्यं, तदनंतरं च भूयः परवचनमाशंक्य द्वौ खल्वाटौ दृष्टांतौ करणीयाविति गाथाक्षरयोजना, भावार्थं स्वयमेव भाष्यकृद्वक्ष्यते, तत्र सुत्तं चोयग मा इत्येतत् व्याख्यानयन्नाह ।

अवियहुसुत्ते भणियं सुत्तं विसमंति मा भणसु एवं; संभवइ न साहेऊ अत्ता जेणालियं बूया ॥१४५॥

अपिचेति रागद्वेषवत्त्वाभावहेत्वंतरसमुच्चये न आस्तां गीतार्थागीतार्थभेदेनयथौचित्यप्रायश्चित्तदानतो न वयं रागद्वेषवंतोऽपि च अन्यच्च सूत्रमेवंविधेष्वर्थेषु प्रमाणं, सूत्रे बहुनिश्चितं विषमास्वपि प्रतिसेवनासु तुल्यं प्रायश्चित्तं भणितं, ततो न कश्चिद्दोषः एतावता सूत्रमिति व्याख्यातं, अत्र चोदक आह । ननु सूत्रमेव विषमं न समीचीनं परस्परविरुद्धत्वात्, तथाह्याद्येषु पंचसु सूत्रेषु यावत् प्रतिसेवितं तावत् परिपूर्णस्य दानमुत्तरेषु तु पंचसूत्रेषु बहुशः प्रतिसेवितेष्वपि मासिकादिष्वेकैकसंख्याकस्य मासिकादेर्दानं नच विषमासु प्रतिसेवनासु समं प्रायश्चित्तदातुमुचितमिति । एतावता चोदक इति व्याख्यातमिदानीमेतदेव चोदकवचनमुत्क्षिप्यमिति व्याख्यानयति, सुत्तं विसमंतीत्यादि एवमुपदर्शितेन प्रकारेण सूत्रं विषममिति, मा भण मा वादीः, यतः सूत्रस्य अर्थतः कर्त्तारो भगवंतो वीतरागाः सर्वज्ञाः अत्थं भासइ अरिहा इति वचनात् एवं च परमार्थतः आप्ताः

For Private and Personal Use Only

क्षीणरागादितया परिपूर्णयथावस्थितास्तत्वलक्षणसद्भावात् न च तेषामित्थंभूतनामाप्तानां स हेतुः कारणं संभवति, येन ते आप्ता अलीकं ब्रूयुः । अलीकभाषणहेतो रागादेर्निर्मूलकाषं कर्षणात् उक्तंच—

रागाद्वा द्वेषाद्वा मोहाद्वा वाक्यमुच्यते ह्यनृतं; यस्य तु नैते दोषास्तस्यानृतकारणं किं स्यात्॥ १ ॥

ननु यद्यप्येवं तथापि विषमाणि खलु प्रतिसेवनावस्तूनि विषमेषु च प्रतिसेवनावस्तुषु कथं तुल्यं प्रायश्चित्तमिति तत्राह ।

कामं विसमावत्थू तुल्ला सोही तहावि खलु तेसिं;
पंचवणितिपंच खरा अतुल्लमुल्लाय आहरणं ।। भा. १४६ ।।

काममित्यनुमतौ, काममनुमन्यामहे विषमाणि वस्तूनि प्रतिसेवनालक्षणानि, तथापि खलु निश्चितं तेषां शुद्धिस्तुल्या भवति प्रतिसेवकभेदात्, एकत्र ह्यगीतार्थः प्रतिसेवकोऽन्यत्र गीतार्थः तथाचात्र पंचवणिजां पंचानां वणिजां । त्रिपंच खराः पंचदश गर्दभाः, पंचवणिजि पंचखराः कथंभूता इत्याह । अतुल्यमूल्या अतुल्यमसदृशं मूल्यं येषां ते, आहरणं दृष्टांतः

पंचवणिया समभागसामाइया ववहरंति, तेसिं पन्नरस खरा लाभतो जाता, ते विसमभारवाहित्तेण विसममोल्लत्तेण य समं विभइउमवाएंता भंडिउमारद्धा, ततो ते एकस्स बुद्धिमंतस्स समीवमुवट्ठिया, तेण खराण मुल्लं पुच्छिया तेहिं कहियं, ततो भणति समं विभयामिच्चि, धीरा होह, मा भंडेह, ततो तेण एको खरो सट्ठिमोल्लो एकस्स वाणियगस्स दिण्णो दोण्णि खरा पत्तेयं तीसमो ल्लाविइयस्सदिण्णा, तिण्हं खराणं पत्तेयं वीसंवीसं मोल्लं तइयस्स दिण्णा, चउण्हं खराणं पत्तेयं पन्नरस २

For Private and Personal Use Only

मोल्लं ते चउत्थगस्स वाणि यगस्स दिण्णा पंचखरा पत्तेयं बारसमोल्ला ते पंचमस्स वाणियगस्स दिन्ना एतदेवाह ॥

विणिउत्तभंडभंडण मा भंडह तत्थ एगो सट्ठीओ, दो तीस तिन्निवीस चउ पन्नरस पंचबारसग ॥१४७॥

पंचानां वणिजांसमभागसामाजिकानां विनियुक्तभांडानां विनियुक्तं व्यापारितं भांडं क्रयाणकं यैस्ते तथा तेषां पंचदश खरा अभूवन्निति वाक्यशेषः, ते च विषमभारवाहिनो विषममूल्याश्च ततो यद्यपि समविभागेन विभज्यमानरूपास्त्रयस्त्रयो भवंति तथाप्यतुल्यमूल्या इति, परस्परभंडनमभूत् तत्र एकोपरो मध्यस्थः समागत्य ब्रूते, मा भंडयताहं समविभागेन विभज्य दास्यामीति, तत्रैकः षष्ठिकः षष्ठिमूल्य एकस्य दत्त इति वाक्यशेषः, एवं द्वौ त्रिंशन्मूल्यौ द्वितीयस्य त्रयो विंशतिमूल्यास्तृतीयस्य, चत्वारः पंचदशमूल्याः चतुर्थस्य पंच द्वादशमूल्याः पंचमस्य, यथा तेषां पंचानां वणिजां पंचदश खराः परस्परमतुल्य मूल्यतया विभिन्नास्तथा केनापि विभज्य दत्ता, यथा तुल्या लाभप्राप्तिर्भवति, तथा साधूनामपि गीतार्थादिभेदानामनेकविधानामागमव्यवहारिणाश्रुत व्यवहारिणा वा तथा कंचनापि रासभस्थानीया मासा विभज्य दीयंते; यथा तुल्या विशोधिर्भवति इति एतदेवाह;

कुसलविभागसरिसउ गुरुसाहूय होंति वणिया वा; रासभसमा य मासा, मोल्लं पुणरागदोसाउ ॥भा. १४८॥

कुसलो विभागे कुसलविभागः, राजदंतादित्वाभ्युपगमात् कुशलशब्दस्य पूर्वनिपातः तेन सदृशकस्तुल्यो गुरुरागमव्यवहारी श्रुतव्यवहारी वा साधवश्च भवंति वणिजइव वणिजतुल्याः, वा शब्द उपमानार्थः वा विकल्पोपमानयोरिति वचनात्, रासभसमश्चमासा मूल्यं पुन रागद्वेषा वेव तु शब्द एवकारार्थः तथाहि यथा रासभद्रव्यगुणवृद्धिहानितो

For Private and Personal Use Only

मूल्यस्य वृद्धिहानी तथा रागद्वेषवृद्धिहानिकृते प्रतिसेवनातः प्रायश्चित्तस्य वृद्धिहानी यथा केनापि तीव्ररागद्वेषाध्यवसायेन मासिकं स्थानं प्रतिसेवितं, तस्य मासः परिपूर्णो दीयते अपरेण मंदाध्यवसायेन द्वे मासिकस्थाने प्रतिसेविते तस्य एकैकस्य मासस्य पंचदश २ दिनानि गृहीत्वा मासो दीयते, शेषं त्यज्यते मंदाध्यवसायेन प्रतिसेवनात्, अन्येन मंदतमाध्यवसायेन त्रीणि मासिकस्थानानि प्रतिसेवितानि, तस्यैकैकस्य मासस्य दश दश दिनानि गृहीत्वा मासो दीयते, शेषं सर्वं त्याज्यं, अपरेणातिमंदतमाध्यवसायेन चत्वारि मासिकस्थानानि प्रतिसेवितानि; तस्मै चैकैकस्य मासस्य अर्धाष्टमानि २ दिनानि गृहीत्वा मासो दीयते इत्यादि ततो भवति मूल्यं रागद्वैषौ एवं सकलद्वैमासिकादिसूत्रेषु बहुशः सूत्रेषु च कारणायतनाप्रतिसे-विनो रागद्वेषवृद्धिहानित उपयुज्य बहुविस्तारं वक्तव्यं, तदेव गदभत्ति व्याख्यातमधुना अद्धाणसेवियमीत्यादि व्याख्यायते गीतार्थेनाध्वनि उपलक्षणमेतदन्यस्मिन् कारणांतरे यदयतनया प्रतिसेवितं तत्र बहूनि मासिकस्थानान्यापन्नानि तानि चालोच-नाकाले सर्वाण्यप्येकवेलयालोचितानि गुरुश्चालोचनाप्रदानविशेषतो जानाति यथैव गीतार्थः कारणे च प्रतिसेवना कृता पर-मयतनया ततोऽयतनाप्रसंगनिवारणार्थं सर्वेषामपि मासानां समविषमाणां समविषमतया दिवसान् गृहीत्वा मास एकस्तस्मै दत्तः अगीतार्थोपि यो मंदेनाध्यवसायेन बहूनि मासिकस्थानानि प्रतिसेव्य तीव्रेण वाध्यवसायेन प्रतिसेव्य हा मयादुष्टु-कृतमित्येवमादिभिर्निंदनैरालोचितवान् सोप्येकेन मासेन शुध्यति तथाप्यगीतार्थोऽपरिणामको वा चिंतयेत् द्वैमासिकाद्यापन्नोहं कथमेकेन मासेन शुद्ध्यामि ततः श्रुतव्यवहारी तस्य प्रत्ययकरणार्थमेकैकस्मात् मासात् कतिपयान् कतिपयान् दिवसान् गृहीत्वा मासमेकं प्रयच्छति। यथा द्वयोर्मासयोः प्रतिसेवितयोरेकैकस्यार्द्धमासमर्द्धमासं गृहीत्वा इति एवं सर्वेपि मासाः सफलीकृता इति

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

तस्य महति धृतिरुपजायते, यस्त्वागमव्यवहारी स न व्यवहारी सन् द्वैमासिकं प्राप्तस्य द्वावपि मासौ सफलीकरोति किंत्वेकं ददाति, द्वितीयं त्यजति स हि प्रत्यक्षज्ञानी ततो न तद्वचने कस्याप्यशुद्ध्याशंकेति यदा पुनः तीव्राध्यवसायो निष्कारणप्रतिसेवी, तस्य मासादिकमापन्नस्य परिपूर्णमासादिकमेव दीयते ।

वीसुं दिन्ने पुच्छा, दिठ्ठंतो तत्थ दंडललिएणं, दंडो रक्खो तेसिं भयजणणं चेव सेसाणं ॥ १४९ ॥

एवं गीतार्थानामगीतार्थानां च कारणे निष्कारणे वा विष्वक् पृथक् प्रायश्चित्ते दत्ते पुच्छति शिष्यः पृच्छति किंः कारणमगीतार्थानां निष्कारणे कारणे च विसदृशं प्रायश्चित्तं दत्तमिति । अत्र कोठागारत्तिए इत्यस्य व्याख्याया अवसरः दिठ्ठंतो तत्थ दंडललिएणा तत्र पुरुषभेदेन विसदृशप्रायश्चित्तदाने दृष्टांतो दंडलातिकेन दंडालातो गृहीतो येन स दंडलातः सुखादिदर्शनात् निष्टांतस्य परनिपातः । दंडलात एव दंडलातिकः प्राकृतत्वात् स्वार्थिक इकप्रत्ययो यथा पृथिवीकायिका इत्यत्र तेन दंडलातिकेन गृहीतदंडेन राज्ञा इत्यर्थः । यथा तेन दंडलातिकेन राज्ञा राजकार्ये प्रवृत्तानामपि तेषां दंडानां रक्षा भवति मा भूयो ग्रहीतुः कोष्ठागाराणीति निवारणार्थं, तथा शेषाणां भयजननं च भयोत्पादश्च स्यादित्येवमर्थं स्तोको दंडः कृतस्तथा गीतार्थस्यापि कारणे प्रवृत्तस्यायतनाप्रसंगनिवारणार्थमगीतार्थस्य मंदाध्यवसायप्रतिसेविनो दुष्टाध्यवसायप्रतिसेविनो वा, वा बहुभिर्निंदनैर्दत्तालोचनस्य प्रमादनिवारणार्थं मासानां समविषमतया दिवसान् गृहीत्वा मासो दीयते, तथा वा स राजा शेषस्य राजकार्याप्रवृत्तस्य कोष्ठागारमूषकस्य सर्वात्मना दंडं करोति, एवं यो निष्कारणप्रतिसेवितस्य मासमापन्नस्य परिपूर्णं मासादिकं दीयते । अथ के ते दंडाः कथं च तेषां राजा दंडं कृतवानिति तत्कथानकसूचकामिदं गाथाद्वयमाह ।

For Private and Personal Use Only

दंडं तिगं तु पुरतिगे ठवियं पच्चंतपरनिवारोहे, भत्तट्ठं तीसतीसं कुंभग्गहआगया जे तु ॥ १५० ॥
कामंममेयकज्जं। कयवित्तीएवि कीस मे गहियं, एस पमाओ तुज्झं दस दस कुंभे दलह दंडं॥भा. १५१॥

एगस्स पयंडरन्नो पच्चंति रायाविउट्ठो, ततो तेण पयंडेण रण्णा, तस्स पच्चासन्नेसु तिसु पुरेसु तिन्नि दंडा विसज्जिया गच्छह पुराणि रक्खह ततो तेसु नयरेसु पत्तेयं पत्तेयं ठिया पच्चंतियराइणा ते आगंतुरोहिया, तेहिं रोहिएहिं खीणभत्तेहिं जेते पुरेसु पयंडस्स रन्नो कोठागारा तेहिं तो पत्तेयं धण्णस्स तीसं तीसं कुंभा गहिया, ततो तेहिं सो पच्चंतितो राया जितो, आगया रण्णो समीवं कहियं सव्वं सवित्थरं तुट्ठो राया पुणो तेहिं कहियं तुज्झं कज्जं करंतेहिं धन्नं गहियं, रन्ना चिंतियं जइ एएसिं दंडो न कीरइ, तो मे पुणो पुणो उप्पन्नपयोयणेहिं कोठागाराए विलुप्पेहिंति नय अन्नेसिं भयं भवंति । तम्हा मे दंडो कायव्वो, एवं चिंतिऊणं भणति, कामं मम कज्जं तहावि तुज्झं मए वित्ती कया आसि ततो कयवित्तीहिं कीस मे धन्नं मज्झं गहियं, तुज्झं एस पमाओ, ततो अणवत्थपसंगनिवारणत्थं भणति, एस तुज्झं दंडो, ममधन्नं देह एवं भणित्ता राया अणुग्गहं करेइ । जेहिं कोट्ठागारेहिंतो तीसं कुंभा गहिया तेसु अप्पणिजस्स धण्णस्स दस दस कुंभे पक्खिवह वीसं वीसं कुंभा मुक्का,अक्षरयोजना त्वेवं प्रत्यंतपरनृपावरोधनिमित्तं दंड त्रिकं पुरत्रिके स्थापितं, तेन च प्रत्येकं भक्तार्थं तीसतीसकुंभगहणत्ति त्रिंशत्त्रिंशतः कुंभानां ग्रहो ग्रहणं कृतं ततस्तं प्रत्यंतनृपं जित्वा आगतास्ते दंडा राजानं विज्ञप्तवंतो यथा युष्मत्कार्यार्थं त्रिंशत्कुंभा गृहीताः राजा प्राह कामं ममैतत्कार्यं परं युष्माकं मया वृत्तिः कृतासीदिति, कृतवृत्तिभिर्मे भवद्भिः किमर्थं मम धान्यं

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

गृहीतं युष्माकमेष प्रमादस्तस्मात् दंडं दशकुंभान् ददत एष दृष्टांतः अथमर्थोपनयः।

तित्थयरा रायाणो, जइणो दंडाय कायकोठारा॥ असिवाइ वुग्गह पुण अजय पमाया रुहण दंदो॥१५२॥

तीर्थंकरा राजानो राजस्थानीयाः, साधवो दंडा दंडस्थानीयाः कायाः, पृथिवीकायिकादयः कोष्ठागाराणि कोष्ठागारतुल्याः। अशिवादीनि कारणानि, व्युद्ग्रहाः प्रत्यंतपरनृपेण सह ये व्युद्ग्रहास्तत्स्थानीयानि अयतनाप्रमादरोधनार्थं गीतार्थस्यायतनाप्रसंगनिवारणार्थमगीतार्थस्य प्रमादनिवारणार्थं सर्वेषां प्रतिसेवितानां मासानां समविषमतया दिवसान् गृहीत्वा मासो दंडो दीयते इति। अत्र पर आह॥ छ॥

बहुएहिवि मासेहिं एगो जइ दिज्जतीउ पच्छित्तं। एवं बहुसेवित्ता एक्कसि वियडेमो चोएइ॥१५३॥

यदि गीतार्थस्य कारणेन अयतनया बहुकेष्वपि मासेषु सूत्रे तृतीया सप्तम्यर्थे प्राकृतत्वात् प्रतिसेवितेषु एकवेलायामालोचिता इति कृत्वा एको मासः प्रायश्चित्तं दीयते, ततः इतः प्रभृति वयं बहूनि मासिकादीनि प्रतिसेव्य एकसिं एकवेलायां विकटयिष्यामः। तत एकमेकमासिकादिकं लप्स्यामहे इति चोदयति चोदकः तत्राचार्य आह॥ छ॥

मा वय एवं एक्कसि वियडेमो सुबहुएवि सेवित्ता, लब्भिसि एवं चोयगदेंते खल्लाड खडुगं च॥१५४॥

मा वद, मा वादीरेवं, यदुत सुबहून्यपि मासिकादीनि स्थानानि सेवित्वा प्रतिसेव्य एकसिं एकवेलायां विकटयिष्यामो येनैकमेव मासिकादिकं लप्सामहे इति यत् एवं कुर्वन् चोदक! लप्स्यसे महांतमपराधं, खल्वाटे खडुकां ददान इव, अत्र

For Private and Personal Use Only

दुवेय खल्लाडा इत्यस्यावसरः द्वौ खल्वाटावत्र दृष्टांतः। एगो खल्लाडो तंबोलवाणियउ पण्णे विकिणइ सो एकेण चारभडपोट्टेण पन्ने मग्गितो अरे खलाडवाणिया पन्ने देहि, तेण सकसाएण न दिन्ना। अन्ने भणंति थोवा दिन्ना, ततो तेण रूसिएण चारभटपोट्टेण खल्लाडे सिरे खडुगा दिन्ना, टकरा दिन्नेति वुत्तं भवति, वाणीएण चिंतियं, जइ कलहेमि तो मए स दूमितो मारेज्जा, तम्हा उवाएण वेरनिज्जामणं करेमि, एवं चिंतिऊण तंबोलवाणिएण उट्ठित्ता हत्थो से मलिओ, वत्थजुयलं दिन्नं, पाएसु पडिओ बहु च से तंबुलं दिन्नं। चारभडपोट्टो पुच्छति, किं कारणं न तुमं रुट्ठो, पच्चुल्लं ममं पूएसि, पाएसु य पडिसित्ति, वाणिएण भणियं अम्ह विसए सव्वखल्लाडाणमेरिसा चेव ठिती, चारभडपोट्टेण, चिंतियं, लद्धो मए जीवणोवाओ, ततो पुणोवि चिंतियं तारिसस्स खटुगं देमि जो मं अदरिद्दं करेज्जा, ताहे तेण एगस्स ठक्कुरस्स खल्लाडगस्स खडुगा दिन्ना, तेण मारितो एतदेवाह ॥ छ ॥

खल्लाडगंमि खुड्डुगा दिन्ना तंबोलियस्स एगेण; सक्कारित्ता जुयलं दिन्नं बिइएण वोरवितो ॥भा०१५५॥

एकेन चारभटपोतेन तांबूलिकस्य शिरसि खल्वाटे खटुका टकारा दत्ता, ततस्तेन वणिजा तांबूलिकेन सत्कार्य तस्मै वस्त्रयुगलं दत्तं, द्वितीयेन खल्वाटेन व्यपरोपितो मारितः एष दृष्टांतोऽयमर्थोपनयः ॥

एवं तुमंपि चोयग, एक्कसि पडिसेविऊण मासेणं,
मुच्चिहसि बिइयगं, पुण लभिहिसि मूलं तु पच्छित्तं ॥ भा० ॥ १५६ ॥

एवं त्वमपि चोदक एकासि एकवारं बहूनि मासिकानि स्थानानि प्रतिसेव्य एकवेलायां सर्वाण्यप्यालोचितानीति मासेन मुक्तो द्वितीयवारमुपेत्य प्रतिसेव्य तथालोचयन् लक्षितस्वभावो मूलं तु शब्दात् च्छेदं वा लप्स्यसे, यथा लब्धवान् चारभटो मरणं अन्यच्च स चारभटो वा इह एकं प्राप्तवान् त्वं पुनः संसारे अनेकानि मरणानि प्राप्स्यसि, तस्मात् प्रतिसेवकपरिणामानुरूप एषप्रायश्चित्त दानविधिर्नालोचनामात्रविशेषकृत इति नान्यथा प्रसंजनीयः एतदेवाह ॥ छ ॥

असुहपरिणामजुत्तेण सेविए एगमेगमासोउ; दिज्जइ य बहुसु एगो सुहपरिणामो जया सेवे ॥भा.१५७॥

अशुभपरिणामयुक्तेनासेविते निष्कारणमयतनया प्रतिसेविते इत्यर्थः । एतस्मिन् मासे एको मासः परिपूर्णो दीयते, दुष्टाध्यवसायेन प्रतिसेवनात पुनः प्रत्यावृत्तेरभावाच. यदा पुनः शुभपरिणामः सेवते, पुष्टमालंबनमालंब्य प्रतिसेवते, इत्यर्थः दुष्टाध्यवसायेन वा सेवित्वा पश्चाद्धृद्धात्मनिंदनं करोति, तस्य बहुष्वपि मासेषु प्रतिसेवितेष्वेको मासो दीयते, इह कश्चित् दंडदानादात्मानमपभ्राजनास्थानं दुःखितं मन्येत, तं प्रति दंडदानादानफलमाह ॥ छ ॥

दिन्नमदिन्नो दंडो, सुहदुहजणणो उदोण्हवग्गाणं; साहुणं दिन्नसुहो अदिन्नसोक्खो गिहत्थाणं ॥भा.१५८॥

द्वौ वर्गौ तद्यथा । साधुवर्ग्गो गृहस्थवर्गश्च, तयोर्द्वयोर्वर्गयोर्दंडो दत्तो, दत्तश्च यथायोगं सुखदुःख जननः तत्र साधूनां दत्तः सन् दंडः सुखहेतुरदत्तः सन् दुःखकारणमिति सामर्थ्यात् गम्यते गृहस्थानामदत्तः सन् सुखावहो दत्तः सन् दुःखावह इति सामर्थ्यात् प्रत्येयं कस्मादेवमिति चेदत आह ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

उद्धियदंडो साहु अचिरेण उवेइ सासयं ठाणं। सोच्चिय अणुद्धियदंडो संसारपट्टतो होइ ॥ १५९ ॥
उद्धियदंडो गिहत्थो, असणवसण विरहितो दुही होइ; सोच्चिय अणुद्धियदंडो असणवसणभोगवं होइ १६०

उध्धृत उत्पाटितो गृहीतो दंडो येन स उध्धृतदंडः साधुरचिरेण स्तोकेन कालेनोपैति शाश्वतं स्थानं, प्रायश्चित्तं प्रतिपन्नस्यातीचारमलापगमकरणत उत्तरोत्तरविशुद्धसंयमलाभात्; स एव साधुरनुध्धृतदंडः संसारप्रवर्त्तको भवति। अतिचारजातस्य संसारकारणत्वात्; तथा उध्धृतदंडो गृहस्थोऽशनवसनविरहितो भोजनवस्त्रपरिहीनो दुःखी भवति स एवानुध्धृतदंडोऽशनवसनभोगवान् भवति। सूत्रं—जे भिक्खू मासियं वा दोमासियं वा तेमासियं वा इत्यादि यो भिक्षुर्मासिकं वा द्वैमासिकं वा त्रैमासिकं वा चतुर्मासिकं वा पंचमासिकं वा, वाशब्दाः सर्वे विकल्पार्थास्तथाचाह। एतेषां परिहारस्थानानामन्यतमत् सूत्रे मकारस्य रेफः प्राकृतत्वात् परिहारस्थानं प्रतिसेव्यालोचयेत् तस्येति सामर्थ्यादवसीयते यच्छब्दस्य तच्छब्दापेक्षित्वादप्रतिकुंच्य आलोचयतो मासिकं वा द्वैमासिकं वा त्रैमासिकं वा चातुर्म्मासिकं वा प्रतिकुंच्यालोचयतः। सर्वत्र आपन्नप्रायश्चित्तापेक्षया अधिको मायानिष्पन्नो गुरुमासो दीयते, इति द्वैमासिकादि क्रमेणेह द्वैमासिकं वा त्रैमासिकं वा पंचमासिकं वा षाण्मासिकं वा तेणपरमित्यादि ततः परं पंचमासिकात्परिहारस्थानात्परं परस्मिन् षण्मासिकं परिहारस्थाने प्रतिसेविते आलोचनायां प्रतिकुंचिते वा त एव स्थिताः षण्मासाः। ततः ऊर्ध्वमस्मिन् तीर्थे आरोपणायाः असंभवात्। अत्र शिष्यः प्राह।

कसिणासवणा पढमे, बिइए बहुसोविएसरिसा; संजोगो पुण तइय तत्थंतिमसुत्त वक्षीवा ॥ १६१ ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

इह आदिमानि पंचापि सकलसूत्राणि सकलसूत्रसामान्यादेकं प्रथमं सूत्रं विवक्षितं, द्वितीयानि पंच सूत्राणि बहुशः शब्दविशेषितानि बहुशः शब्दविशेषितान्यपि बहुशः शब्दविशेषयित्वा विशेषात् द्वितीयं सूत्रं, तत्र प्रथमसूत्रे कृत्स्नारोपणा कृता किमुक्तं भवति, यत्प्रतिसेवितं तत्सर्वं परिपूर्णं दत्तं न पुनः किंचिदपि तस्मात् मुक्तमिति, द्वितीये सूत्रे बहुशोपि सेविते मासिकादौ परिहारस्थाने झोषित्वा शुद्धिः सदृशी प्रथमसूत्रगमसदृशी दत्ता, एवं प्रथमे द्वितीये च सूत्रे गते अयं तृतीयः सूत्रगमः किंप्रसिद्ध्यर्थमारब्धः। आचार्य आह। संयोगा इत्यादि तृतीयेऽस्मिन् सूत्रे संयोगः पंचपदगतः उपदर्शितः पुनः शब्दो विशेषणार्थः स चैतद्विशिनष्टि, पंचानामादिसूत्रगमानां संयोगज्ञापनार्थमिदं तृतीयं सूत्रमारब्धमिति, तथाहि पंचानां पदानां दशद्विकसंयोगे भंगाः, दशत्रिकसंयोगे, पंच चतुष्कसंयोगे, एकः पंचसंयोगे, तत्र योसावेकः पंचकसंयोगे सोऽनेन सूत्रेऽत्र साक्षात् गृहीतः तथाचाह तत्थंतिमसुत्तत्ति तत्र तेषु द्विकसंयोगादिभंगकेषु मध्ये अंतिमः पंचकसंयोगात्मको भंगः सूत्रेण गृहीतः विभक्तिलोपोत्र प्राकृतत्वात् अस्य ग्रहणादितरेपि सर्वे भंगका गृहीताः। किमिवेत्यत आह वल्लीवा वा शब्द उपमानार्थे वल्लीवत् यथा वल्ली अग्रे गृहीत्वा समाकृष्टा सर्वा समूलमध्या समाकृष्टा भवति एवमेतेनांतिमसंयोगसूत्रेण सर्वेप्येते द्विकादयः संयोगा गृहीता भवंत्यत एतदर्थमिदं सूत्रारब्धं, तत्र द्विकं संयोगे दशभंगा इमे जे भिक्खू मासियं वा दोमासियंवा एएसिं परिहारठाणाणं अन्नयरं परिहारठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा; अपलिउंचिय आलोएमाणस्स मासियं वा दोमासियं वा पलिउंचिय आलोएमाणस्स दोमासियं वा तेमासियं वा, १ एवं जे भिक्खू मासियं वा तेमासियं वा २ जे भिक्खू मासियं वा चाउम्मासियं वा ३ जे भिक्खू मासियं वा पंचमासियं वा ४ जे भिक्खू दोमासियं वा तेमासियं वा ५ दोमासियं वा

चाउम्मासियं वा ६ दोमासियं वा पंचमासियं वा ७ जे भिक्खू तेमासियं चउमासियं वा ८ तेमासियं वा पंचमासियं वा ९ चाउम्मासियं वा पंचमासियं वा १०; त्रिकसंयोगे दश भंगा इमे तद्यथा जे भिक्खू मासियं वा दोमासियं वा तेमासियं वा, एएसिं परिहारठाणाणमन्नयरमित्यादि १ जे भिक्खू मासियं वा दोमासियं वा चउमासियं वा २ मासियं वा दोमासियं वा तिमासियं वा पंचमासियं वा ३ मासियं वा तेमासियं वा चउमासियं वा ४ मासियं वा तेमासियं वा पंचमासियं वा ५ मासियं वा चउमासियं वा पंचमासियं वा ६ दोमासियं वा तेमासियं वा चउमासियं वा ७ दोमासियं वा तेमासियं वा पंचमासियं वा ८ दोमासियं वा चउमासियं वा पंचमासियं वा ९ तेमासियं वा चउमासियं वा पंचमासियं वा १० पंच-चतुष्कसंयोगे भंगा इमे जे भिक्खू मासियं वा दोमासियं वा तेमासियं वा चउमासियं वा एएसिं परिहारठाणाणमन्नयरं परिहारठाणमित्यादि १ जे भिक्खू मासियं वा दोमासियं वा तेमासियं वा पंचमासियं वा २ मासियं वा दोमासियं वा। चउमासियं वा पंचमासियं वा ३ मासियं वा तेमासियं वा चाउमासियं वा से वा पंचमासियं वा ४ दोमासियं वा तेमासियं वा चाउमासियं वा पंचमासियं वा ५ यस्त्वेकः पंचकसंयोगे भंगः स साक्षात् सूत्रे गृहीतः। सूत्रं बहुसोवि एमेवेति यथादिमसकलसूत्रपंचकसंयोगे प्रदर्शनपरं तृतीयसूत्रमुक्तमेव अनेनैव प्रकारेण बहुशः शब्दविशेषिते द्वितीयसूत्रपंचकसंयोग-प्रदर्शनपरं बहुसोवीति एतदविशेषितं चतुर्थ सूत्रं वक्तव्यं, तद्यथा जे भिक्खू बहुसो मासियं बहुसो दोमासियं, बहुसो तेमासियं वा, वहुसो वा चाउमासियं बहुसो पंचमासियं वा एएसिं परिहारट्ठाणाणं बहुसो पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलिउंचिय आलोएमाणस्स मासियं वा दोमासियं वा तेमासियं वा चाउमासियं वा पंचमासियं वा; पलिउंचियं आलोए-

माणस्स दोमासियं वा तेमासियं वा चउमासियं वा पंचमासियं वा छमासियं वा तेण परं पलिउंचिय वा अपलिउंचिए वा ते चेव छम्मासा इति। एतदेव निर्युक्तिकृदाह।

जे भिक्खू बहुसो मासियाइं सुत्तं विभासियव्वं तु; दोमासियं तेमासियं कयाइं एगुत्तरावुड्ढी ।।१६२॥

बहुसो इति त्रिप्रभृति न केवलं बहुसो मासिकानि किंतु दोमासिय तेमासियकयाइं इति द्वैमासिकानि त्रैमासिकान्यपि च बहुशः प्रतिसेवनया कृतानि उपलक्षणमेतत् चातुर्मासिकानि पंचमासिकानि च द्रष्टव्यानि, एवंरूपं सूत्रे विभाषितव्यं, बहुशः शब्दविशेषितद्वितीयसूत्रपंचकं गतव्याख्याप्रकारेण व्याख्यातव्यं; एगुत्तरावुड्ढीति द्विकादिसंयोगचिंतायां पदानामेकोत्तरा वृद्धिः कर्त्तव्या एतेनापि द्विकादिसंयोगभंगा द्रष्टव्या इति ख्यापितं, सूत्रस्य तथास्थितत्वात् तथाहि अंतिमः पंचकसंयोगनिष्पन्नो भंगः सूत्रेण साक्षादुपात्तः। अंत्यग्रहणादादिमा अपि द्विकसंयोगादिभंगावली दृष्टांतात् गृहीताऽवसेयास्ते च सर्वसंख्यया षड्विंशतिर्द्विकादिभंगे चैकैकं सूत्रमित्यनेन चतुर्थेन सूत्रेण षड्विंशतिः सूत्राणि सूचितानि, तृतीयेनापि सूत्रेण षड्विंशतिरिति सर्वमिलितानि संयोगसूत्राणि द्वापंचशत्। पंचादिमानि सकलसूत्राणि, पंच च बहुशः शब्दविशेषितानि इति सर्वसंख्यया द्वाषष्ठिः सूत्राणि एतानि च उद्घातानुद्घातादिविशेषरहितान्युक्तानि, सांप्रतमेतेषामेवोद्घातादिविशेषपरिज्ञानार्थमिदमाह ।। छ ।।

उग्घायमणुग्घायमूलुत्तरदप्पकप्पतो चेव; संजोगा कायव्वा पत्तेयं मीसगा चेव ॥ भा० ॥ १६३ ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

उद्घातं लघु अनुद्घातं गुरु उद्घाते अनुद्घाते तथा मूलत्ति मूलगुणापराधे उत्तरत्ति उत्तरगुणापराधे तथा दर्पे कल्पतश्चैव कल्पे चैव संयोगा अनंतरोदिताः कर्त्तव्या भणितव्याः, कथमित्याह, प्रत्येकमेकैकस्मिन् उद्घातादिपदे मिश्रका वा, उद्घातानुद्घातसंयोगनिष्पन्नाः, उपलक्षणमेतत्, तेन न केवलं संयोगाः किंत्वादिमानि अपि दशसूत्राण्युद्घातादि- भिर्विशेषैर्वक्तव्यानि, तत्रोद्घातविशेषाण्युपदर्श्यंते जे भिक्खू उग्घाइयं मासियं परिहारठाणं पडिसेवित्ता, आलोएज्जा, इत्यादि इत्येवमादिमानि पंचसकलसूत्राणि पंच बहुशः शब्दविशेषितानि षड्विंशतिस्तृतीयसूत्रसूचितानि षड्विंशतिः चतुर्थसूत्रसूचितानि, सर्वसंख्यया द्वाषष्ठिः सूत्राणि वक्तव्यानि, एवं द्वाषष्ठिः सूत्राण्यनुद्घाताभिधानेन वक्तव्यानि, तद्यथा जे भिक्खू अणुग्घातियं मासियपरिहारठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा इत्यादि । एवमेतास्तिस्रो द्वाषष्ठ्यः सूत्राणां सर्वसंख्यया षडशीतं सूत्रशतमत्र च त्रिंशदसंयोगसूत्राणि षटपंचाशं शतं संयोगसूत्राणां सांप्रतमुद्घातानुद्घातमिश्रकाभिधानेन संयोगसूत्राणि वक्तव्यानि तानि चैवमुच्चारणीयानि जे भिक्खू उग्घातमासियं अणुग्घातमासियं वा परिहारठाणं पडिसेवित्ता आलोएज्जा अपलिउंचिय आलोए- माणस्स उग्घाइयं मासियं वा अणुग्घातियं मासियं वा, पलिउंचिय आलोएमाणस्स उग्घायदोमासियं वा अणुग्घाइदोमासियं वा, जे भिक्खू उग्घाइयमासियं वा अणुग्घाइयमासियं वा परिहारठाणं पडिसेवित्ता इत्येवमुद्घातिपदमुंमुंचता अनुद्घातितद्विमासिका- दान्यपि । एवमेते भंगाः पंच एते च उद्घातितद्विमासिकादीन्यपि । एवमेते भंगाः पंच एते च उद्घातितमासिके अनुद्घा- तितमासिके द्वैमासिकाद्येकसंयोगेन लब्धाः एवमुद्घातितद्वैमासिकेपि पंच, त्रैमासिकेपि पंच, चातुर्मासिकेपि पंचेत्युभयोरप्ये- कसंयोगेन सर्वसंख्याया भंगाः पंचविंशतिः, तथा उद्घातितमासिके एवमनुद्घातित मासिकादि द्विकसंयोगे एकभंगा दश

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

एवमुद्घातिते द्वैमासिके त्रैमासिके चतुर्मासिके पंचमासिके च प्रत्येकं दश दशेति सर्वसंख्यया उद्घातितैकैकसंयोगे अनुद्घातितद्विकसंयोगे भंगाः पंचाशत् इह एकैककस्मिन् अनुद्घातितसंयोगे उद्घातितमासिकद्वैमासिकादिक्रमेण पंच पंच भंगा लभ्यंते, ततो ये ऽनुद्घातिते त्रिकसंयोगे दश भंगास्ते पंचभिर्गुण्यंते जाता सूत्रं भंगाः पंचाशत्, ॥

चतुष्क संयोगे भंगाः पंचपंचभिगुणिता जाताः पंच सर्वसंख्यया उद्घातितैक संयोगेन भंगानां पंचपंचाशदधिकं शतं १५५

तथा पंचानां पदानां द्विकसंयोगभंगाः दशेत्युद्घातिते द्विकसंयोगचिंतायामेकैकस्मिन् अनुद्घातितसंयोगे भंगा दश दश लभ्यंते इति अनुद्घातिते एकैकसंयोगे पंचद्विकसंयोगे दश, त्रिकसंयोगे दशचतुष्कसंयोगे पंच पंचकसंयोगे एकः प्रत्येकं दशभिर्गुण्यंते इति जातं क्रमेण भंगानां पंचाशत्शतंशतं पंचाशत् दश च,

५०, १००, १००, ५० । १० । सर्वसंख्यया उद्घाते द्विकसंयोगे भंगानां त्रीणि शतानि दशोत्तराणि । ३१० । तथा पंचानां पदानां त्रिकसंयोगेपि भंगा दशेत्युक्त्वा तत्र त्रिकसंयोगे चिंतायामप्येकैकस्मिन् उद्घातितसंयोगे भंगा दश दशेत्येकैकसंयोगे पंच, द्विकसंयोगे दश, त्रिकसंयोगे दश, चतुष्कसंयोगे पंच, पंचकसंयोगे एकः प्रत्येकं दशभिर्गुण्यंते जाता क्रमेणेयं भंगानां संख्या पंचाशत्, शतं, शतं, पंचाशत्दश ५० १०० १००,५० । १० । अत्रापि सर्वसंख्यया भंगानां त्रीणि शतानि दशोत्तराणि ।३१० । पंचानां चतुष्कसंयोगे भंगाः पंच, तत उद्घातिते चतुष्कसंयोगचिंतायामेकैकस्मिन् अनुद्घातितसंयोगे भंगाः पंच पंच लभ्यंते इति, तत्रैकैक संयोगजाःपंच, द्विकसंयोगजा दश, त्रिकसंयोगजा दश, चतुष्कसंयोगजाः पंच, पंचकसंयोगजएकः प्रत्येकं पंचभिर्गुण्यंते ततो जाता क्रमेणेयं भंगानां संख्या पंचविंशतिः पंचाशत् पंचाशत् पंचविंशतिः पंच

For Private and Personal Use Only

२५ । ५० । ५० । २५ । ५ । सर्वसंख्यया उद्घातिते चतुष्कसंयोगे भंगानां पंच पंचाशदधिकं शतं १५५ पंचसंयोगे पं-चानां पदानामेको भंग इत्युद्घातिते पंचकसंयोगचिंतायामनुद्घातिते एकैकसंयोगाः पंच, द्विकसंयोगाः दश, त्रिकसंयोगा दश, चतुष्कसंयोगाः पंच, पंचसंयोग एकः, प्रत्येकमेकेन गुण्यंते एकेन च गुणितं तदेव भवतीति सैवं भंगसंख्या तद्यथा पंच दश दश पंच एक ५ । १० । १० । ५ । १ । सर्वसंख्यया उद्घातिते पंचकसंयोगा एकत्रिंशत् ३१ मूलत आरभ्य भंगानां सर्व-संख्या नवशतान्येकषष्ठ्यधिकानि ९६१ एतावंति किल सूत्राणि पंचस्वादिमेषु सकलसूत्रेषूद्घातानुद्घातसंयोगतो जातानि एतावंत्ये व बहुशः शब्दविशेषितेष्वपि पंचसु सूत्रेष्वेतेनैव विधिना सूत्राणि द्रष्टव्यानि ॥ ९६१ ॥ सर्वसंख्यापिंडनेन मिश्रक-सूत्राणि द्वाविंशत्युत्तराण्येकोनविंशतिशतानि। १९२२। एतानि च तृतीयचतुर्थसूत्राभ्यामुत्पन्नानीति तत्र पृथक मिश्रकसूत्राणां संभवः तदेवममीषां मिश्रकसूत्राणामेकोनविंशतिशतानि द्वाविंशति ।१९२२। षडशीतं शतं प्राक्तनं सूत्राणामिति सर्वसंख्यया सूत्राणामेकविंशतिशतान्यष्टोत्तराणि ।२१०८। तथा यस्मादपराधो द्विधा तद्यथा मूलगुणे उत्तरगुणे च तत एतानि सर्वाण्यप्य-नंतरोदितानि सूत्राणि मूलगुणापराधाभिधानेनाप्यभिधातव्यान्युत्तरगुणापराधाभिधानेनापीत्येष राशिर्द्वाभ्यां गुण्यते जाता-नि चत्वारि सहस्राणि द्वे शते षोडशोत्तरे ।४२१६। अपराधोपि च यस्मान्मूलगुणेषूत्तरगुणेषु च दर्पतः कल्पतो वाप्ययतनया तत एष राशिर्भूयोद्वाभ्यां गुण्यते जातान्यष्टौ सहस्राणि चत्वारि शतानि द्वात्रिंशदधिकानि ।८४३२। एतावती संक्षेपतः सूत्र-संख्या भणिता इयं चैतावती भंगकवशात् प्रायेण जाता ततो भंगकपरिज्ञानार्थमाह । छ ।

एत्थ पडिसेवणाओ, एक्कदुगतिगचउक्कपणगेहिं ॥ दसदसपंचगएक्कग अदुवअणेगाउ एयाओ ॥१६४॥

अत्र च एतस्मिन् सूत्रसमूहे एतावत्यः प्रतिसेवना एवं संख्याकाः प्रतिसेवनाप्रकाराः पंचानां पदानां एकक द्विक त्रिक चतुष्क पंचकैरेकक द्विक त्रिक चतुष्कंपचकसंयोगैर्ये भवंति भंगाः ॥ क्रमेण दशदशेत्यादिना इहैकसंयोगे भंगाः पंच साक्षात् सूत्रे एव दर्शिता इति नोक्ताः, सामर्थ्यात्त्ववसेया स्ततोऽयमर्थः। पंच पंश्च दश दश पंचक इति तेभ्योऽवसेयाः यथाव-सातव्या स्तथा प्रागेवोक्ताः ॥ अदुव अणेगा तो एयाओ इति ॥ अथवा न केवलमेतावत्य एवैताः प्रतिसेवना, किंत्वन्या सामपि भावादनेका एता दृष्टव्याः, ताश्चान्याः प्रतिसेवना इमाः।

जे भिक्खू पंचराइंदियं पडिसेवित्ता आलोएज्जा, अपलि उंचियं आलोएमाणस्स पंचराइंदियं मासियं, एवं दश पंचदश विंशति पंचविंशति रात्रिंदिवेष्वपि सूत्राणि वक्तव्यानि; एवमेव पंचसूत्राणि बहुशः शब्दाभिलापेनाभिधातव्यानि; ॥ तदनंतरं तृतीयसंयोगसूत्रं षड्विंशतिसूत्रात्मकं वक्तव्यं ततश्चतुर्थे संयोगसूत्रं षडविंशतिसूत्रात्मकं बहुशः शब्दविशेषितमेवमेतानि सामान्यतो द्वाषष्ठिः सूत्राणि भणित्वा तदनंतरमुद्घातानुद्घातमिश्रमूलोत्तरदर्पकल्पैः प्रागुक्तप्रकारेण तावत् सूत्राणि वक्तव्यानि यावदष्टौ सहस्राणि चत्वारि शतानि द्वात्रिंशदधिकानि परिपूर्णानि भवंति, ॥ अत्र पंचकादीनि मासिकद्वैमासिकादिभिः सह न वारयितव्यानि. यत उपरि पंचमासातिरेकसूत्रं वक्ष्यंति ॥ तत्र च सातिरेकता पंचकादिभिरिति पुनरुक्तता स्यादिति सांप्रतमेतेषां सूत्राणामर्थावगमेनोत्कलितप्रज्ञः सन् शिष्यः पृच्छति;

जहमन्ने बहुसो मासियाइं सेवितुं वड्ढइ उवरिं, तह हेट्ठा परिहायइ दुविहं तिविहं च आमंति ॥१६५॥

इह मासिक द्वैमासिकादि प्रायश्चित्तापत्तिः, प्रतिसेवक परिणामानुरूपा, ततोहं मन्ये चिंतयामि, यथा येन प्रकारेण बहूनि

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

मासिकानि प्रतिसेव्य कदाचित् मासिकमेव प्रायश्चित्तमापद्यते ॥ मंदाध्यवसायेन प्रतिसेवनात् कदाचिदुपरि वर्द्धते, तद्यथा कदाचित् द्वैमासिकं तीव्रेणाध्यवसायेन प्रतिसेवनायाः करणात् त्रैमासिकं वा, यावत् षाण्मासिकं वा कदाचिदतिदुष्टाध्यवसायेन प्रतिसेवनात् छेदं वा कदाचिन्मूलं वा यावत् कदाचित् पारांचितं वा; तथा तेन प्रकारेणाधस्तादपि परिहीयते हानिमुपगच्छति ॥ तद्यथा मासिकं प्रतिसेव्य कदाचित् भिन्नमासमापद्यते, कदाचित् पंचविंशतिरात्रिंदिवं यावत् रात्रिंदिवपंचकं दुविहं तिविहं चेति, द्विविधौ प्रकारौ मासलक्षणौ यस्य तत् द्विविधं द्वैमासिकमित्यर्थः ॥ तदेवं त्रिविधं त्रैमासिकं, च शब्दात् चातुर्मासिकं पांचमासिकं षाण्मासिकं च प्रतीत्योक्तरूपेण प्रायश्चित्तवृद्धिहानी वक्तव्ये, तद्यथा द्वैमासिकं स्थाने प्रतिसेविते कदाचित् तदेव द्वैमासिकमापद्यते कदाचित् त्रैमासिकं कदाचित् चातुर्मासिक मेवं यावत् पारांचितं अधस्ताद्धानिरेवं द्वैमासिकं प्रतिसेव्य कदाचित् मासिकप्रायश्चित्तं लभते, कदाचित् भिन्नमासमेवं यावत् पंचरात्रिदिवं एवं त्रैमासिक चातुर्मासिक पांचमासिक षण्मासिकेष्वपि भावनीयं ॥ अत्राचार्य आह, आमंति, आम शब्दोऽनुमतौ संमतमेतत् तदस्माकं सर्वमिति भावः ॥

केण पुण कारणेणं जिणपन्नत्ताणि काणि पुण ताणि। जिण जाणंति उ ताइं चोयग पुच्छा बहु नाउं ॥१६६॥

शिष्यः प्रच्छति केन पुनः कारणेन मासिकादौ प्रायश्चित्त स्थाने प्रतिसेविते प्रायश्चित्तस्य वृद्धिहानी भवतः ॥ आचार्य आह, अत्र कारणानि जिनप्रज्ञप्तानि सर्वज्ञोपदिष्टानि कानि पुनस्तानीति चेदुच्यते॥ रागद्वेषहर्षादीनि, तथाहि रागाध्यवसायानां चोपर्युपरि वृध्द्या यदि वा सिंहव्यापादकस्येव पश्चाद्धर्ष वृद्धया मासिक प्रतिसेवनाया मप्युत्तरोत्तर प्रायश्चित्त वृद्धिर्भवति, तथा प्रथमत

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

एव रागाध्यवसायहानितो द्वेषाध्यवसायहानितो वा, यदिवा पश्चात्॥ हा दुट्ठुकयं, हा दुट्ठुकारियं दुट्ठुअणुमयं चेत्यनुतापकरणतो मासिकप्रतिसेवनायामपि भिन्नमासः, पंचविंशतिर्वा रात्रिंदिवानि एवम धोऽधस्तात् प्रायश्चित्त हानिर्भवति, ततो रागद्वेषहर्षादीन्येव वृद्धिहानिमंति करणानि; ॥ पुनः शिष्यः पृच्छति, ननु यदि प्रायश्चित्त वृद्धि हानिषु रागद्वेषहर्षादीनि वृद्धिहानिमंति करणानि, ततस्तानि प्रतिसेवकगतानि परमार्थतो जिना एव तु शब्द एवकारार्थो भिन्नक्रमत्वादत्र संबंध्यते, केवल्यवधिमनःपर्यायज्ञानिचतुर्दशदशनवपूर्विणो जानंति, केवलादिबलात् (भावात्.); ये पुनः कल्पप्रकल्पव्यवहारिणस्ते कथं जानंति ? तेषामतिशयाभावात्, अत्राचार्य प्रतिवचनं, तेऽपि जानंति तदुपदिष्ट श्रुतज्ञानप्रमाणत स्तथाहि ॥ तेऽपि वारत्रयमालोचनां दापयंतः श्रुतोपदेशानुसारेणाऽवबुध्यंते; रागद्वेषाद्यध्यवसायस्थानानां वृद्धिं हानिं चेति, चोयगपुच्छा बहुं नाउंति ॥ बहुशः शब्द विशेषितेषु सूत्रेषु बहुशब्दोऽस्ति, तमर्थतो ज्ञातुं चोदकस्यपृच्छा, यथा भगवन् तेषु सूत्रेषूपात्तस्य बहुशब्दस्य कोर्थ ? इति, आचार्य आह ।

तिविहं च होति बहुगं, जहन्नयं मज्झिमं च उक्कोसं । जहन्नेण तिन्नि बहुगा, उक्कोसो पंच चुलसीया ॥१६७॥

त्रिविध बहुकं भवति, तद्यथा जघन्यं मध्यमं उत्कृष्टं च, तत्र जघन्येन त्रीणि बहूनि किमुक्तं भवति, जघन्येन त्रयो मासा बहव उक्ताः, उत्कर्षतः पंचमासशतानि चतुरशीत्यधिकानि एतेषां मध्ये यानि । प्रायश्चित्तस्थानानि चतुरादीनि यावत् पंचशतानि त्र्यशीत्यधिकानि तानि मध्यमतः ॥ संप्रति यथा प्रायश्चित्तं दीयते, तथा भणनीयं; तत्र मासादारभ्य यावत् षण्मासास्तावत् स्थापनारोपणा व्यतिरेकेणापि सूत्रेणैव दीयते, ततः पराणि तु यानि सप्तमासादीनि प्रायश्चित्तानि

For Private and Personal Use Only

मध्यमानि, उत्कृष्टं यत् प्रायश्चित्तं तत् स्थापनारोपण प्रकारेणैव दीयते, इति तत् प्रतिपादनार्थमिदमाह ॥

ठवणा संचयरासी, माणाइपभूयकित्तिया सिद्धा ॥ दिठा निसीह नामे सव्वेवि तहा अणायारा ॥१६८॥

स्थाप्यते इति स्थापना वक्ष्यमाणेनारोपणाप्रकारेण शुद्धी भूतेभ्यः संचयमासेभ्यो ये शेषा मासास्तेषां प्रतिनियतदिवस-परिमाणतया व्यवस्थापनं, स्थापनाग्रहणेन आरोपणापि गृहीता द्रष्टव्या ॥ परस्परमनयोः संबंधात्, तत्रारोप्यते इत्यारोपणा, वक्ष्यमाणेन गणितप्रकारेण संचयमासानां षट्सु मासेषु समविषमतया प्रतिनियतदिवसग्रहणतो व्यवस्थापनं; ताभ्यां स्थापनारोपणाभ्यां संचयनं-संकलनं संचयः, किमुक्तं भवति ? षण्णां मासानामुपरि प्रतिसेवनायां कृतायां कुतोपि मासात् पंचदश रात्रिंदिवसानि कुतोपि दश कुतोपि पंच गृहीत्वा स्थापनारोपणाविधानेन षण्मासपूरणं संचयः ॥ तथा रासित्ति एष प्रायश्चितराशिः, कुत उत्पद्यते ? इति वक्तव्यं, तथामानानि प्रायश्चित्तस्य वक्तव्यानि, यथा प्रथम तीर्थकृतस्तीर्थे प्रायश्चित्तमानं संवत्सरः, मध्यमानामष्ट मासाः, चरमस्य षण्मासाः, तथा प्रभवः प्रायश्चित्तदाने स्वामिनः केवलिप्रभृतयो वक्तव्याः ॥ तथा कत्तियासिद्धा; इति कियंतः खलु प्रायश्चित्तभेदाः सिद्धा इति वक्तव्यंः, तथा एते सर्वेपि प्रायश्चित्तभेदा दृष्टा निशीथनाम्नि अध्ययने न केवलमेते, किंतु तथा सर्वेप्यनाचारा अतिचारा अतिक्रमादयो निशीथनाम्नि दृष्टाः, एष द्वारगाथासंक्षेपार्थः ॥

संप्रति प्रतिद्वारं व्यासार्थो भणनीयस्तत्र यान् प्रति स्थापनारोपणे क्रियेते तानुपदर्शयति ॥

बहुपडिसेवी सो यो, वि अगीतो अविय अपरिणामोवि। अहवा अतिपरिणामो तप्पच्चय कारणे ठवणा ॥१६९॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

इह प्रायश्चित्तप्रतिपत्तारः पुरुषा इमे तद्यथा, गीतार्थोऽगीतार्थः परिणामकोऽपरिणामकोऽतिपरिणामकश्च, तत् यः प्रायश्चितप्रतिपत्ता बहूनां मासिकस्थानानां प्रतिसेवी एकस्मिन् हि मासिके स्थाने प्रतिसेविते प्रायो न स्थापनारोपणाविधिस्ततो बहुसेवीत्युक्तं सोपि च गीतोऽगीतार्थः ॥ गीतार्थे हि प्रायश्चित्तप्रतिपत्तरिच बहुष्वपि मासेषु प्रतिसेवितेषु न स्थापनारोपणे क्रियेते, तस्य गीतार्थतया ताभ्यां विनापि यदुक्तार्थग्राहित्वात्, ततोऽगीतार्थ इत्युक्तं, सोपि यदि परिणामको भवेत्, तर्हि तमपि प्रतिस्थापनारोपणे तस्यापि परिणामकतया ताभ्यां विनापि यदुक्तार्थप्रतिपत्तेः, तत आह, अपिच अपरिणामोपि न विद्यते, परिणामो यदुक्तार्थपरिणमनं यस्य स, तथा आस्ताम गीतार्थः ॥ किंत्वपरिणामकश्चेत्यपि शब्दार्थः, अथवा अतिपरिणामः अतिव्याप्त्या परिणामो यथोक्तस्वरूपो यस्यासावतिपरिणामस्तत्प्रत्ययकारणात् तयोरगातीर्थयोरपरिणामातिपरिणामयोः प्रत्ययो ज्ञानं यावंतो मासाः प्रतिसेवितास्तावंतः सर्वेपि सफलीकृता इत्येवंरूपं स्यादिति हेतोः स्थापनाग्रहणेनारोपणापि गृह्यते इति आरोपणापि क्रियते तद्यथा, यावंतो मासा दिवसा वा प्रतिसेविता स्तावंतः सर्वे एकत्र स्थाप्यंते, स्थापयित्वा च यत् संक्षेपार्हं विंशिकादिकं प्रतिसेवितं तत् स्थाप्यते, एषा स्थापना; तदनंतरं येऽन्ये मासाः प्रतिसेवितास्ते सफली कर्त्तव्या इत्येकैकस्मात् मासात् प्रतिसेवनापरिणामानुरूपं स्तोकान् स्तोकतरान् समान् विषमान् वा दिवसान् गृहीत्वा एकत्र रोपयति एषा आरोपणा, एषा चोत्कर्षतस्तावत् कर्त्तव्या, यावत्या स्थापनया सह संकलय्यमाना षण्मासाः पूर्यंते नाधिकाः ॥ ततः स्थापनारोपणयो र्यदेकत्र संकलनमेष संचयः, अयं स्थापनारोपणासंचयानां परस्परप्रतिभक्तोऽर्थः, अनेन हि प्रकारेण प्रायश्चितदानेतिपरिणाम-कोऽपरिणामको वा चिंतयाति, सर्वे मासाः सफलीकृता इति, शुद्धोहामिति; गीतार्थ परिणामकयोः पुन र्न स्थापनारोपणा-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

प्रकारेण प्रायश्चित्तं दीयते, प्रयोजनाभावात् किंत्वेवमेव तथाचाह ॥

एगंमि गोगदाणे णेगेसु य एगदाणमेगेगं ॥ जं दिज्जइ तं गिणहइ गीयमगीतो य परिणामी ॥१७०॥

यो गीतार्थो यश्चागीतार्थोपि परिणामी तस्मै एकस्मिन् मासे प्रतिसेविते रागद्वेषहर्षोत्तरोत्तरवृद्ध्या प्रतिसेवनात् यदि अनेक दानं, अनेके अनेकेषु मासेषु प्रतिसेवितेषु कारणे मंदाध्यवसाये वा प्रतिसेवनात् तीव्राध्यवसायतः प्रतिसेवनाद्वा पश्चाद् हा दुष्ठु मया कृतमित्यादि बहुनिंदनादेकदानमेको मासो दीयते, बहवो मासा दीयंते, अथवा एकस्मिन् मासे प्रतिसेविते एकदानमेकः-परिपूर्णो मासो दीयते, दुष्टाध्यवसायेन प्रतिसेवनात्, पश्चाच्च हर्षरागद्वेषवृद्ध्यासंभवतोनेकमासदानायोगात् उपलक्षणमेतत् तेनैतदपि द्रष्टव्यं, बहुषु मासेषुसप्ताष्टादि संख्येषु प्रतिसेवितेषु यदि बहवो मासाः षट् पंच चत्वारो वा दीयंते, तथापि तत् सम्यग् गृह्णाति, श्रद्धत्ते च, शुद्धिं प्राप्तोहमिति ततस्तयोन स्थापनारोपणाप्रकारेण प्रायश्चित्तदानमिति ॥ यदि पुनरपरिणामके ऽतिपरिणामेक वा अगीतार्थे न स्थापनारोपणाप्रकारेणदीयते, तदा बहवो दोषाः तत्र अपरिणामके दोषं दर्शयति;

बहुएसु एगदाणे, सो च्चिय सुद्धो न सेसया मासा, मा अपरिणामे उ संका, सफला मासा कया तेण ।१७१।

बहुकेषु मासेषु प्रतिसेवितेषु यदा प्रागुक्तकारणवशात् एको मासःस्थापनारोपणाव्यतिरेकेणापरिणामके दीयते, तदा तस्मिन्नपरिणामिके एवमाशंका स्यात्, यथा यस्यैकमासस्य मे दत्तं प्रायश्चित्तं स एवैको मासः शुद्धो, न शेषा मासास्ततो नाद्याप्यहं शुद्ध इति, तस्मादेवं भूता आशंका मा भूदित्यपरिणामके स्थापनारोपणाप्रकारेण सर्वे मासाः सफलाः कृताः,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

समस्तमाससफलीकरणार्थं तत्र स्थापनारोपणे क्रियेते, इतिभावः, अतिपरिणामके दोषानुपदर्शयति;

ठवणामेत्तं आरोवणत्ति नाऊणमति परिणामो ॥ कुज्जा व अइपसंगं बहुए सेवितुमाविगडे ॥१७२॥

अतिपरिणामकेपि यदि बहुकेषु मासेषु प्रतिसेवितेष्वेको मासः स्थापनारोपणाद्व्यतिरेकेण दीयते, ततः सोप्येवं चिंतयेत्, भाषेत वा, यथा यदेतदागमे गीयते आरोवणेत्ति प्रायश्चित्तमिति, ततः स्थापनामात्रं, मात्र शब्दस्तात्पर्यार्थविश्रांतेस्तुन्यवाची यदाह, निशीथचूर्णिकृत्, मात्रशब्दस्तुन्यवाचीति, यथाहि स्थापना शक्रादेः शक्रादिलक्षणतात्विकार्थशून्या एवमारोपणाप्यागमे गीयमाना तात्विकार्थशून्या बहुष्वपि मासेषु प्रतिसेवितेष्वेकस्य मासस्य प्रदानात्, यद्वा स्थापनामात्रमारोपणेति ज्ञात्वाऽतिपरिणामोऽतिप्रसंगं कुर्यात्, पुनःपुनस्तत्रैव प्रवर्त्तते; बहुकेष्वपि मासेषु प्रतिसेवितेष्वेकस्य प्रायश्चित्तं लभे इति बुद्धेः, यदिवा अकल्प्यप्रतिसेवनया बहून्मासान् प्रतिसेव्य सर्वान् मासान् नाविकटयेत्, नालोचयेत् किंत्वेकमेव बहुष्वपि मासेषु प्रतिसेवितेष्वेकमासस्तस्वतः प्रायश्चित्तमित्यवगमात् ॥ तस्मादपरिणामकेऽतिपरिणामके च सकलमाससफलीकरणाय स्थापनारोपणाप्रकारेण प्रायश्चित्तं दातव्यं इह स्थापनायाश्चत्वारि स्थानानि तद्यथा, प्रथमं त्रिंशत्स्थानात्मक, द्वितीयं त्रयस्त्रिंशत्स्थानात्मकं, तृतीयं पंचत्रिंशत्स्थानात्मकं चतुर्थमेकोनाशीत्यधिकस्थानशतात्मकमारोपणाया अपि चत्वारि स्थानानि तद्यथा, प्रथमं त्रिंशत्स्थानात्मकं द्वितीयं त्रयस्त्रिंशत्स्थानात्मकं तृतीयं पंचत्रिंशत्स्थानात्मकं चतुर्थमेकोनाशीत्यधिकस्थानकशतप्रमाणमतः सांप्रतमेतेषां चतुर्णां स्थापनास्थानानां चारोपणास्थानानां यानि जघन्यानि स्थानानि तानि प्रतिपादयति;

For Private and Personal Use Only

ठवणा वीसिय पक्खिय पंचिय एगाहिया उ बोधव्वा ॥
आरोवणावि पक्खिय पंचिय तह पंच एगा ही ॥ १७३ ॥

स्थापनायाः प्रथमे स्थाने जघन्ये स्थापमा विंशिका विंशतिरात्रिंदिवसप्रमाणा द्वितीये पाक्षिकी तृतीये पंचिका पंचदिवसात्मिका चतुर्थे च एकाहिका एकाहमात्रा; आरोपणापि प्रथमस्थाने जघन्या पाक्षिकी द्वितीये पंचिका पंचदिनप्रमाणा तृतीयेपि पंचिका चतुर्थे एकाहिका सर्वजघन्यान्येतानि स्थापनारोपणास्थानानि ॥ आह च चूर्णिकृत् ॥ एयाणि सव्वजहन्नगाणि ठवणा रोवणा ठाणाणि इति; इह न ज्ञायते, कस्मिन् जघन्ये स्थापनास्थाने किं जघन्यस्थापनास्थानं भवति, तत् परिज्ञानार्थमिदमाह ॥

वीसाए अद्धमासं पक्खे पंचाहमारोहिज्जा हि ॥ पंचाहे पंचाहं एगाहे चेव एगाहं ॥ १७४ ॥

विंशिकायां विंशिकारूपे जघन्ये स्थापनास्थाने जघन्यमारोपणास्थानमर्धमासमारोहयेत्, स्वबुद्धावारोपयेत्, जानीयादित्यर्थः ॥ तथा पक्षे पक्षप्रमाणे जघन्ये स्थापनास्थाने पंचाहं पंचाहप्रमाणं जघन्यमारोपणास्थानं, तथा पंचाहे पंचाहप्रमाणे जघन्येस्थापनास्थाने पंचाहप्रमाणमेव जघन्यमारोपणास्थानमेकाहे एकदिनप्रमाणे जघन्ये स्थापनास्थाने जघन्यमारोपणास्थानमेकाहमेव, एकदिनप्रमाणमेव; संप्रति प्रथमेस्थापनास्थाने या जघन्या स्थापना, या च उत्कृष्टा तां प्रतिपादयति;

ठवणा होइ जहन्ना वीसइ राइंदियाइं पुन्नाइं ॥ पन्नठं चेव सयं ठवणा उक्कोसिया होति ॥ १७५ ॥

प्रथमे स्थापनास्थाने जघन्या स्थापना भवति, पूर्णानि परिपूर्णानि विंशतिरात्रिंदिवानि, विंशतिरात्रिंदिवप्रमाणेति भावः ॥ उत्कृष्टा भवति स्थापना पंचषष्ठं शतं पंचषष्ठ्यधिकं रात्रिदिवानां शतं, शेषाणि तु स्थानानि मध्यमानि, संप्रति प्रथमे आरोपणास्थाने या जघन्या आरोपणा या चोत्कृष्टा तां प्रतिपादयिषुराह ॥

आरोवणा जहन्ना पन्नरसराइंदियाइं पुन्नाइं ॥ उक्कोसं सट्ठिसयं, दोसुवि पक्खेवगो पंच ॥ १७६ ॥

प्रथमे आरोपणास्थाने जघन्या आरोपणा पूर्णानि परिपूर्णानि पंचदश रात्रिंदिवानि, उत्कृष्टां पुनरारोपणां जानीयात्; षष्ठिशतं षष्ठ्यधिकं रात्रिंदिवशतं शेषाणि तु स्थानानि मध्यमानि तत्परिज्ञानार्थमाह दोसुवि पखेवगो पंच, द्वयोरपि स्थापनारोपणयोः प्रत्येकं जघन्यपदादारभ्योत्तरोत्तरे मध्यमे स्थाने प्रक्षेपकः पंच पंच परिमाणो ज्ञातव्यो, यावदुत्कृष्टं पदं, इयमत्र भावना, प्रथमे स्थापनास्थाने जघन्या स्थापना विंशतिका, ततः पंचकप्रक्षेपेऽन्या द्वितीया पंचविंशतिदिनमाना, ततः पुनः पंचकप्रक्षेपे तृतीया त्रिंशद्दिना, एवं पंच पंच परिवर्धयता तावन्नेतव्यं, यावत् पंचषष्ठरात्रिंदिवशतप्रमाणा त्रिंशत्तमा स्थापनेति, तथा प्रथमे आरोपणास्थाने जघन्यारोपणा पक्षप्रमाणा ततः पंचकप्रक्षेपे विंशतिदिनप्रमाणा द्वितीया, ततोपि पंचकप्रक्षेपे पंचविंशतिदिनमाना तृतीया, एवं यथोत्तरं पंच पंच परिवर्धयता ताव नेयं यावत् षष्ठ्याधिकरात्रिंदिवशतप्रमाणा त्रिंशत्तमेति, एतदेव सुव्यक्तमाह ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पंचण्हपरिवुड्ढीं, उक्कट्ठी चेव होइ पंचण्हं। एएण पमाणेणं, नेयव्वं जाव चरिमंति॥ १७७॥

स्थापनायामारोपणायां च प्रत्येकं जघन्यपदादारभ्योत्तरोत्तरस्थान जिज्ञासायां पंचानां परिवृद्धिर्ज्ञातव्याः प्रत्येकमेवमेवांतिमस्थापनादारभ्य क्रमेणाधोऽधः स्थानचिंतायां पंचानामपकृष्टिर्हानिर्भवत्यऽव सातव्या तद्यथा–पंचषष्ठयधिकरात्रिंदिवशतप्रमाणा सर्वोत्कृष्टा त्रिंशत्तमा स्थापना, ततः पंचानामपसारणे रात्रिं दिवषष्ठयधिकशतमाना एकोनत्रिंशत्तमा मध्यमा, ततोपि पंचानामपगमे पंचपंचाशदधिकशतप्रमाणा अष्टाविंशतितमा, एवं क्रमेणाधोधस्तात् पंच पंच परिहापयता तावन्नेतव्यं, यावत् विंशतिदिनप्रमाणा प्रथमा स्थापना, तथा षष्ठयधिकरात्रिंदिवशतप्रमाणा सर्वोत्कृष्टा त्रिंशत्तमा आरोपणा, ततः पंचानामपगमे पंचपंचाशदधिकशतमाना एकोनत्रिंशत्तमा मध्यमा, ततोपि पंचानामपगमे पंचाशच्छतप्रमाणा अष्टाविंशतितमा, एवं क्रमेणाधोधः पंच पंच परिहापयता तावन्नेयं, यावत् प्रथमा पत्तप्रमाणेति, तथा चाह, एएणेत्यादि एतेन पूर्वानुपूर्व्या पंचकपरिवृद्धिरूपेण पश्चादनुपूर्व्या पंचकापकृष्टिरूपेण प्रमाणेन पूर्वानुपूर्व्या जघन्यपदादारभ्य पश्चादनुपूर्व्यामुत्कृष्टात् स्थानात् प्रभृति तावन्नेतव्यं, यावच्चरमं स्थानं परिवृद्धौ सर्वांतिमं स्थानं चरममपकृष्टौ जघन्यमादिमं चरममिति, अथवेयं गाथा अन्यथा आख्यायते, पूर्वं किल स्थापनायामारोपणायां च प्रत्येकं जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदभिन्नानि स्थानानि उक्तानि, सांप्रतमेकैकस्मिन् स्थापना स्थाने जघन्यादौ कियंत्यारोपणास्थानानि एकैकस्मिन् वारोपणास्थाने कियंति स्थापनास्थानानीत्येतत् प्रतिपादयति पंचण्ह परिवुड्ढि इत्यादि पूर्वस्मात् स्थापनास्थानादारोपणास्थानाद्वा उत्तरस्मिन्नुत्तरस्मिन् स्थापनास्थाने आरोपणास्थाने वा वृद्धिर्भवति, यस्मिंश्च यदपेक्षया स्थापनास्थाने आरोपणास्थाने वा पंचानां वृद्धिर्भवति, तस्मिन् तदपेक्षया

For Private and Personal Use Only

स्थापनास्थाने आरोपणाचिंतायामारोपणास्थाने वा स्थापनास्थानचिंतायामंते पंचानामपकृष्टिर्हानिर्भवति, एतेन प्रमाणेन पंचकपरिवृद्धिरूपेण पंचकहानिरूपेण च तावन्नेयं, यावदेकत्रांतिमं चरममपरत्रादिमं चरममिति, तथाहि विंशिकायां स्थापनायां जघन्या पाक्षिकी आरोपणा, ततोऽन्या विंशतिका, ततोप्यन्या पंचविंशतिदिनमाना, ततोप्यन्या त्रिंशिका एवं पंच पंच आरोपयता तावन्नेयं, यावत्तस्यामेव विंशिकायां सर्वोत्कृष्टषष्ठयधिकदिनशतप्रमाणा त्रिंशत्तमा आरोपणा, तथा पंचविंशतिकायां स्थापनायां जघन्या पाक्षिकी आरोपणा, ततोऽन्या विंशतिका ततोप्यन्या । पंचविंशतिदिनमाना ततोप्यन्या त्रिंशद्दिना एवं पंच पंच आरोपयता तावन्नेयं, यावत्तस्यामेव विंशतिकायां सर्वोत्कृष्टा षष्ठयधिकदिनशतप्रमाणा त्रिंशत्तमा आरोपणा, तथा पंचविंशतिकायां स्थापनायां जघन्या पाक्षिकी आरोपणा ततोन्या विंशतिका ततोप्यन्या पंचविंशतिदिना ततोन्यात्रिंशद्दिना एवं च परिवर्धयता तावद्गंतव्यं, यावदेकोनत्रिंशत्तमा पंचपंचाशदधिकदिन शतमाना सर्वोत्कृष्टा आरोपणा, अस्यामेकोनत्रिंशदारोपणास्थानानि, पूर्वस्थानापेक्षया अस्याः स्थापनायाः पंचभिर्दिनैः परिवर्धमानतया पर्यंते पंचानां दिनानां त्रुटित्वात् एवमुत्तरत्रापि भावनीयं, तथा त्रिंशद्दिनायां स्थापनायां जघन्या पाक्षिकी आरोपणा, ततोऽन्या विंशतिदिना ततोप्यन्या पंचविंशतिदिना एवं पंच पंच परिवर्धयता तावन्नेतव्यं, यावत्सर्वोत्कृष्टा पंचाशत्शतदिनाऽष्टाविंशतितमारोपणा, अस्यामष्टाविंशतिरारोपणास्थानानि तथा पंचत्रिंशद्दिनायां स्थापनायां जघन्या पाक्षिकी आरोपणा, ततोऽन्या विंशतिदिना ततोप्यन्या पंचविंशतिदिना एवं पंच पंचारोपयता तावद्गंतव्यं, यावत्सर्वोत्कृष्टा पंचचत्वारिंशद्दिनशतमाना सप्तविंशतितमारोपणा, अस्यां सप्तविंशतिरारोपणास्थानानि कारणं प्रागेवोक्तं, एवमुत्तरोत्तरस्थापनासंक्रांतावंतिममंतिमं स्थानं परिहरता तावन्नेतव्यं, यावत्

पंचषष्टिदिनशतायां त्रिंशत्तमायां स्थापनायामेकैव जघन्या पाक्षिकी आरोपणा नान्येति, तथा पाक्षिक्यामारोपणायां जघन्या विंशतिदिना स्थापना ततोऽन्या पंचविंशतिदिना मध्यमा, ततोप्यन्या त्रिंशद्दिना, एवं पंच पंच परिवर्धयता तावन्नेतव्यं, यावत्पंचषष्टिदिनशतप्रमाणा सर्वोत्कृष्टा त्रिंशत्तमा स्थापना, तथा विंशिकायामारोपणायां जघन्या स्थापना विंशतिदिना, ततोन्या मध्यमा पंचविंशतिदिना, ततोप्यन्या त्रिंशद्दिना एवं यथोत्तरं पंच पंच विलगयता तावद्गंतव्यं, यावत् षष्ठ्यधिकदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा एकोनत्रिंशत्तमा स्थापना, पूर्वारोपणातो ह्रस्यामारोपणायां पंच दिनान्यधिकानि तानि चोपरि त्रुटितानीत्येकोन त्रिंशदेवास्यामारोपणायां स्थापनास्थानानि, तथा पंचविंशतिदिनायामारोपणायां जघन्या विंशिका स्थापना, ततोऽन्या पंचविंशतिदिना मध्यमा, ततोप्यन्या त्रिंशद्दिना एवं पंच पंच परिवर्धयता तावन्नेयं, यावत् पंचपंचाशद्दिनशतमाना सर्वोत्कृष्टाऽष्टाविंशतितमा स्थापना, अस्यां हि प्रागुक्तयुक्त्याष्टाविंशति स्थापनास्थानानि, एवमुत्तरोत्तरारोपणासंक्रांतावंतिममंतिमं स्थापनास्थानं परिहरता तावद्गंतव्यं, यावत् षष्ठिदिनशतमायारोपणायां जघन्या विंशिका स्थापनेति, यथा च प्रथमे स्थापनास्थाने आरोपणास्थाने च प्रत्येकं संवेधतश्च स्थापना कृता, तथा द्वितीये तृतीये च कर्त्तव्या, तद्यथा द्वितीये स्थापनास्थाने जघन्या स्थापना पाक्षिकी, ततः पंचकप्रक्षेपेऽन्या विंशतिदिना तत्रापि पंचकप्रक्षेपेऽन्या पंचविंशतिदिना एवं पंच पंच प्रक्षिपता तावद्गंतव्यं, यावत् पंचसप्ततिरात्रिंदिवशतप्रमाणा त्रयस्त्रिंशत्तमा स्थापनेति, तथा द्वितीये स्थाने जघन्यारोपणा पंचाहिका, ततः पंचकप्रक्षेपे दशाहिका ततोपि पंचकप्रक्षेपे पाक्षिकी, एवं पंच पंच परिवर्धयता तावन्नेयं, यावत्पंचषष्टिदिनशतमाना त्रयस्त्रिंशत्तमा सर्वोत्कृष्टा आरोपणेति, इदानीं संवेधभावना पाक्षिक्यांस्थापनायां जघन्या पंचाहिका

आरोपणा, ततोऽन्या दशदिना मध्यमा, ततोप्यन्या पाक्षिकी, ततोप्यन्या विंशतिदिना, एवं पंच पंच परिवर्धयता तावद्गंतव्यं, यावत्त्रयस्त्रिंशत्तमा पंचषष्ठिदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा आरोपणा, अस्यां त्रयस्त्रिंशदारोपणास्थानानि तथा विंशिकायां स्थापनायां जघन्या पंचाहिका आरोपणा, ततोन्या दशदिना ततोन्या पाक्षिकी, एवं विंशिकां स्थापनाममुंचता पंच पंच परिवर्धयता तावन्नेयं, यावत्षष्ठिशतदिनमाना सर्वोत्कृष्टा, द्वात्रिंशत्तमा आरोपणा, अस्यां द्वात्रिंशदारोपणास्थानानि पूर्वस्थापनातोऽस्यां पंचकपरिवृद्धेरंते पंचानां त्रुटितत्वात्, पंचविंशतिदिनायां स्थापनायां जघन्या पंचाहिका आरोपणा, ततोऽन्या मध्यमा दशदिना, ततोप्यन्या पाक्षिकी, एवं पंचविंशतिदिनानां स्थापनाममुंचता पंच पंच परिवर्धयता तावन्नेयं, यावत्पंचपंचाशद्दिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा एकत्रिंशत्तमा आरोपणा, एवमुत्तरोत्तरस्थापनास्थानसंक्रांतावंतिममंतिमं स्थानं परिहरता तावन्नेयं, यावत् पंचसप्ततिरात्रिंदिवशतमानायां स्थापनायामेकैव जघन्या पंचाहिकारोपणेति, तथा पंचाहिकायामारोपणायां जघन्या पाक्षिकी स्थापना, ततोऽन्या मध्यमा विंशतिदिना, ततोप्यन्या पंचविंशतिदिना, एवं पंचाहिकामारोपणामपरित्यजता पंच पंच परिवर्धयता तावद्गंतव्यं, यावत् पंचसप्ततिदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा त्रयस्त्रिंशत्तमा स्थापना, तथा दशाहिकायामारोपणायां जघन्या पाक्षिकी स्थापना ततोऽन्या मध्यमा विंशतिदिना ततोप्यन्या पंचविंशतिदिना एवं दशाहिकामारोपणाममुंचता पंच पंच परिवर्धयता तावद्गंतव्यं, यावत् सप्ततिदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा, द्वात्रिंशत्तमा स्थापना, अस्यां द्वात्रिंशदेव स्थापनास्थानानि, पूर्वारोपणातोऽस्यामारोपणायां पंचकवृद्धेरंते पंचानां त्रुटितत्वादेवमुत्तरोत्तरारोपणास्थानसंक्रांतावंतिममंतिमं स्थानं परिहरता तावद्गंतव्यं, यावत् पंचषष्ठिदिनाशतमानायां त्रयस्त्रिंशत्तमायामारोपणायामेकैव

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

जघन्या पाक्षिकी स्थापनेति ॥ तथा तृतीये स्थापनास्थाने जघन्या पंचाहिका स्थापना, ततः पंचानां प्रक्षेपोऽन्या मध्यमा दशदिना, ततोपि पंचकप्रक्षेपेऽन्या पाक्षिकी एवं पंच प्रक्षिपता तावद्गंतव्यं, यावत् पंचसप्ततिरात्रिंदिवशतप्रमाणा पंचत्रिंशत्तमा स्थापनेति, तथा तृतीये स्थाने जघन्यारोपणा पंचदिना, ततः पंचकप्रक्षेपेऽन्या मध्यमा दशदिना, ततोपि पंचकप्रक्षेपेऽन्या पाक्षिकी एवं पंच पंच प्रक्षिपता तावद्गंतव्यं, यावत्पंचसप्तति दिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा पंचत्रिंशत्तमा आरोपणेति, संप्रति संवेधभावना पंचदिनायां स्थापनायां जघन्या आरोपणा पंचदिना, ततोऽन्या मध्यमा दिनदशकमाना ततोपि अन्या पाक्षिकी, एवं पंचदिनां स्थापनाममुंचता पंच पंच परिवर्धयता तावन्नेयं, यावत् पंचत्रिंशत्तमा सप्ततिदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा आरोपणा, अस्यां पंचत्रिंशदारोपणास्थानानि, तथा दशदिनायां स्थापनायां जघन्या पंचाहिका आरोपणा, ततोऽन्या दशदिना, ततोप्यन्या पाक्षिकी, एवं दशदिनां स्थापनाममुंचता पंच पंच परिवर्धयता तावद्गंतव्यं, यावदुत्कृष्टा चतुस्त्रिंशत्तमा सप्ततिदिनशतमाना आरोपणेति, अस्यां चतुस्त्रिंशदारोपणास्थानानि, एवमुत्तरोत्तरस्थापनास्थानसंक्रांतौ अंतिममंतिमं स्थानं परिहरता तावद्यातव्यं, यावत्पंचसप्ततिदिनशतमानायां स्थापनायामेकैव जघन्या पंचदिना आरोपणेतिः तथा पंचदिनायामारोपणाया जघन्या पंचदिना स्थापना, ततोऽन्या मध्यमा दशदिना, ततोप्यन्या पंचदशदिना एवं पंचदिनामारोपणामपरित्यजता पंच पंच परिवर्धयता तावद्गंतव्यं, यावत् पंचसप्ततिदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा पंच त्रिंशत्तमा स्थापना, ततो दशदिनायामारोपणायां जघन्या पंचदिना स्थापना ततोऽन्या पंचदिना स्थापना ततोऽन्या मध्यमा च दशदिना स्थापना, ततोऽन्या पंच दशदिना एवं दशदिनामारोपणाममुंचता पंच पंच परिवर्धयमानेन तावद्गंतव्यं, यावत् सप्ततिदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा चतुस्त्रिंशत्तमा स्थापना,

For Private and Personal Use Only

एवमुत्तरोत्तरारोपणास्थानसंक्रांतावंतिममंतिमं स्थानं परिहरता तावन्नेयं, यावत् पंचसप्ततिदिनशतमानायां पंचत्रिंशत्तमायामारोपणायामेकैव जघन्या पंचदिना स्थापनेति, चतुर्थे स्थाने स्थापनास्थाने आरोपणास्थाने च न पंचकवृद्धिर्नापि पंचकापकृष्टिः, किंतु वृद्धिर्हानिर्वा एकोत्तरा, ततो यद्यपि तद्भावना अधिकृतगाथाक्षराननुयायिनी तथापि विनेयजनानुग्रहाय क्रियते ॥ तद्यथा, चतुर्थे स्थापनास्थाने जघन्या स्थापना एकदिना, अन्या मध्यमा द्विदिना, अन्या त्रिदिना, एवमेकैकं प्रक्षिपता तावद्गंतव्यं, यावदेकोनाशीत्यधिकदिनशततमा स्थापनेति, तथा चतुर्थस्थाने जघन्यारोपणा एकदिना, ततोऽन्या मध्यमा द्विदिना, ततोऽन्या त्रिदिना, एवमेकैकं परिवर्धयता तावद्गंतव्यं, यावदेकोनाशीत्यधिकदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा एकोनाशीत्यधिकशततमा आरोपणेति, संप्रति संवेधभावना एकदिनायां स्थापनायां जघन्यारोपणा एकदिना, ततोऽन्या द्विदिना, मध्यमा ततोऽन्या त्रिदिना एवमेकदिनां स्थापनाममुंचता एकैकं परिवर्धयता तावद्गंतव्यं यावदेकोनाशीत्यधिकदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा एकोनाशीतिशततमारोपणा अस्यामेकोनाशीत्यधिकशतप्रमाणान्यारोपणास्थानानि, तथाहि द्विदिनायां स्थापनायां जघन्यारोपणा एकदिना, ततोऽन्या द्विदिना मध्यमा, ततोऽन्या त्रिदिना एवं द्विदिनां स्थापनाममुंचता एकैकं परिवर्धयता तावन्नेयं, यावदष्टसप्तत्यधिकदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा अष्टसप्ततिशततमा आरोपणा, अस्यामष्टसप्ततिशतप्रमाणान्यारोपणास्थानानि, पूर्वस्थापनातोऽस्यां स्थापनायामेकस्य परिवृद्धेरंते एकस्य त्रुटितत्वात् ॥ एवमुत्तरोत्तरस्थापनास्थानसंक्रांतौ तदंतिममंतिमं स्थानं परिहरता तावद्यातव्यं, यावदेकोनाशीत्यधिकशततमायां स्थापनायामेकैव जघन्या एकदिना आरोपणेति, तथा एकदिनायामारोपणायां जघन्या स्थापना एकदिना, ततोन्या मध्यमा द्विदिना, ततोऽन्या त्रिदिना, एवमेकदिनामारोपणाममुंचता एकैकं

For Private and Personal Use Only

परिवर्धयता तावद्गंतव्यं, यावदेकोनाशीत्यधिकदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा एकोनाशीतिदिनशततमा स्थापना, अस्यामेकोनाशीत्यधिकशतसंख्यानिस्थापनास्थानानि, तथा द्विदिनायामारोपणायां जघन्या स्थापना एकदिना, ततोऽन्या द्विदिना मध्यमा, ततोऽन्या त्रिदिना एवं द्विदिनामारोपणाममुंचता एकैकं परिवर्धयता तावद्गंतव्यं, यावदष्टसप्तत्यधिकदिनशतमाना सर्वोत्कृष्टा अष्टसप्ततिशतमाना स्थापना अस्यामष्टसप्ततिप्रमाणानि स्थापनास्थानानि, कारणं प्रागुक्तमनुसर्त्तव्यं, एवमुत्तरोत्तरारोपणास्थानसंक्रांतावंतिममंतिमं स्थानं परिहरता तावद्गंतव्यं, यावदेकोनाशीत्यधिकशततमायामारोपणायामेकैव जघन्या एकदिना स्थापनेति, इह एकैकस्मिन् स्थापनास्थाने आरोपणा जघन्या मध्यमा उत्कृष्टा च प्रतिपादिता, ततःसांप्रतमुत्कृष्टारोपणापरिज्ञानार्थमाह ॥

जो ठवणा उद्दिट्ठा, छम्मासा ऊणिया भवे ताए। आरोवण उक्कोसा तीसे ठवणाए नायव्वा ॥१७८॥

षण्णां मासानामशीतदिवसशतं भवति, तत् स्थापयित्वा १८० या स्थापना उदिष्टेति, यस्याः स्थापनायाः उत्कृष्टा आरोपणा ज्ञातुमिष्टा सा उदिष्टेत्यभिधीयते, उद्दिष्टा ईप्सिता, इत्यनर्थांतरं तया षण्मासाः षण्मासदिवसा ऊनकाः क्रियंते, किमुक्तं भवति तामुद्दिष्टां स्थापनां षण्मासादिवसेभ्यो अशीत्यधिकशतप्रमाणेभ्यः शोधयेत्, ततो यच्छेषमवतिष्ठते, तत्तस्याः ईप्सितायाः स्थापनाया उत्कृष्टा आरोपणा भवति ज्ञातव्या० ॥ यथा विंशतिदिनायाः स्थापनाया उत्कृष्टा आरोपणा ज्ञातुमिष्टा, ततो विंशतिरशीत्यधिकशतात् षण्मासदिवससंख्याभूतात् शोध्यते, जातं षष्ठ्यधिकं शतं, एषा विंशिकायाः स्थापनाया उत्कृष्टा आरोपणा, ततः परमारोपणाया असंभवात्, विंशत्या सह षण्णां मासानां परिपूर्णानां भावात्, षण्मासाधिकस्य च प्रायश्चित्त-

स्यादानात् ॥ तथा पंचविंशतिदिनायाः किलोत्कृष्टा आरोपणा ज्ञातु मिष्टा ततोऽशीत्यधिकशतात् पंचविंशतिः शोध्यते जातं पंचपंचाशदधिकं शतं एषा पंचविंशदिनायाः स्थापनाया उत्कृष्टा आरोपणा, एवं सर्वत्र भावनीयं, सांप्रतमारोपणास्थाने उत्कृष्टस्थापनापरिज्ञानार्थमाह ॥

आरोवणा उद्दिट्ठा, छम्मासा ऊणगा भवे ताए। आरोवणाए तीसे, ठवणा उक्कोसिया होइ ॥१७९॥

आरोवणा उद्दिठा या आरोपणा उदिष्टा स्थापना किल ज्ञातुमिष्टेति भावः, तया षण्मासा ऊनकाः क्रियन्ते, सा षण्मासदिवसेभ्यः शोध्यते इत्यर्थः, ततो यच्छेषमवतिष्ठते, तत्तस्या ईप्सिताया आरोपणाया उत्कृष्टा स्थापना भवति, यथा पंचदशदिनायाः आरोपणाया उत्कृष्टा स्थापना ज्ञातुमिष्टा, ततः पंचदश अशीत्यधिकशतादपनीयंते, जातं पंचषष्ठयधिकं शतं तावत्प्रमाणा पंचदशदिनाया, आरोपणाया उत्कृष्टा स्थापना भवति, तथा विंशतिदिनाया आरोपणाया उत्कृष्टा स्थापना किल ज्ञातुमिष्टेति, विंशतिरशीत्यधिकशतादपनीयते, जातं षष्ठयधिकशतं एतावती विंशतिदिनाया आरोपणाया उत्कृष्टा स्थापना, एवं सर्वत्रापि भावनीयं, सांप्रतं प्रथमे स्थाने कियंति स्थापनास्थानानि कियंत्यारोपणास्थानानि कियंतो वा स्थापनारोपणास्थानानां संवेधतः संयोगा इत्येतत्प्ररूपणार्थमाह ॥

तीसं ठवणाठाणा तीसं आरोवणाए ठाणाइं। ठवणाणं संवेहो चत्तारिसयाउ पणणठा ॥ १८० ॥

प्रथमे स्थाने त्रिंशत् स्थापनास्थानानि, त्रिंशच्चारोपणायाः स्थानानि, एतच्च प्रागेवानेकशो भावितमिति न भूयो भाव्यते,

For Private and Personal Use Only

ठवणाणमित्यादि स्थापनानामारोपणाभिः सह संवेधाः संयोगाः सर्वसंख्यया: चत्वारि शतानि पंचषष्ठानि भवंति; ४६५ ॥ तथाहि प्रथमे विंशतिदिनरूपे स्थापनास्थाने त्रिंशदारोपणास्थानानि, द्वितीये पंचविंशतिदिनरूपे एकोनत्रिंशत् तृतीयेऽष्टाविंशतिरेवमेकैकरूपहान्या तावद्वक्तव्यं, यावत् पंचषष्टिदिनशतरूपे त्रिंशत्तमे स्थापनास्थाने एकमारोपणास्थानमेतानि च सर्वाण्यप्येकत्र लिखितानि, यथोक्तसंख्याकानि भवंति; स्थापनाग्रहणे चारोपणापि गृह्यते; अनयोः परस्परसंवेधात्, तत एतदपि द्रष्टव्यमारोपणास्थानानां स्थापनाभिः सह संवेधाः, सर्वसंख्यया चत्वारि शतानि पंचषष्टीनि भवंति; तथाहि प्रथमे पंचदशदिनरूपे आरोपणास्थाने त्रिंशत् स्थापनास्थानानि, द्वितीये विंशतिदिनरूपे एकोनत्रिंशत्, तृतीयेऽष्टाविंशतिरेवमेकैकरूपहान्या तावत् वक्तव्यं यावत् षष्ठिदिनशतप्रमाणे त्रिंशत्तमे आरोपणास्थाने एकविंशतिदिनं स्थापनास्थानमेतच्चसर्वं प्रागेव सप्रपंचं भावितमेतानि च सर्वाण्यप्येकत्र मिलितानि यथोक्तसंख्याकानि भवंति, यथोक्तसंवेधसंख्यापरिज्ञानार्थमेव करणगाथामाह ।

गच्छुत्तरसंवग्गो, उत्तरहीणंमि पक्खिवे आइं। अंतिमधणमादिजुयं, गच्छद्धगुणं तु सव्वधणं ॥१८१॥

इह यद्यपि प्रथमे स्थाने त्रिंशदारोपणास्थानानि, द्वितीये एकोनत्रिंशत् तृतीये अष्टाविंशतिरिति क्रमस्तस्तथापि संकलनायां यथोत्तरमंका निवेश्यंते, इत्येकद्वित्र्यादिक्रमः, तत्र गच्छः त्रिंशत् त्रिंशतोऽकस्थानानां भावादुत्तरमेकं, एकोत्तराया वृद्धेर्भावात्, आदिरप्येकं सर्वांकस्थानानामादावेकस्य भावात् गच्छस्य त्रिंशत् उत्तरेण एकेन संवर्गो गुणनं, गच्छोत्तरसंवर्गस्तस्मिन् किमुक्तं भवति; त्रिंशदेकेन गुण्यते, एकेन च गुणितं तदेव भवतीति जाता त्रिंशदेव, तत्र उत्तरहीणमिति उत्तरेणैकेन हीनं, तस्मिन् कृते एकेन हीना त्रिंशत् क्रियते इत्यर्थः, जाताएकोनत्रिंशत् ततः प्रक्षिपेदादिममेकं जाता भूयस्त्रिंशत् एतदंतिमधन-

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

मंतिमे अंकस्थाने परिमाणमेतत्, आदिना एकेन युतं क्रियते, जाता एकत्रिंशत् गच्छस्त्रिंशत् तस्यार्धं पंचदश तैः सार्द्धं एकत्रिंशता गुण्यते, जातानि संवेधानां चत्वारि शतानि पंचषष्ठ्यधिकानि ४६५ ॥ अथवाऽयमन्यो गणितप्रकारः॥

दो रासीउ ठविज्जा, रूवं पुण पक्खिवाहि एगत्तो। जत्तो य देइ अद्धं तेण गुणं जाण संकलियं॥१८२॥

राशिर्गच्छ इत्यर्थांतरं, ततो द्वौ राशी स्थापयेत्, किमुक्तं भवति? द्वौवारावुपर्यधोभागेन त्रिंशतं स्थापयेत् तत एकत एकस्मिन् राशौ रूपं पुनः प्रक्षिपेत् जातः स एकत्रिंशत् यतश्च यस्माच्च राशेरर्धमात्मानं ददाति तस्यार्धं गृह्यते, तत्रेह त्रिंशदर्धमर्पयति तेनैकत्रिंशदिति, त्रिंशतोर्धं पंचदश गृह्यन्ते, तेन इतरो राशिरेकत्रिंशल्लक्षणो गुण्यते, गुणिते च सति यत् जायते, तज्जानीहि, संकलितं सर्वसंवेधसंकलनं तच्च चत्वारि शतानि पंचषष्ठीनि, ४६५ ॥ इह चत्वारि स्थापनास्थानानि चत्वारि चारोपणास्थानानि तत्र कस्मिन् स्थापनास्थाने कियंति स्थापनापदानि कस्मिन्नारोपणास्थाने कियंत्यारोपणापदानीत्येतत् परिज्ञानाय करणमाह ॥

आसीया दिवससया, दिवसा पढमाण ठवणारूवणाण। सो हि उत्तरभइए ठाणादुगहंपि रूवजुया ॥१८३॥

षण्णां मासानामशीतं दिवसशतं भवति, तस्मादशीतात् दिवसशतात् प्रथमयोः स्थापनारोपणयोर्ये दिवसास्तान् शोधयेत्, शोधयित्वा च यत्र यदुत्तरा वृद्धिस्तत्र तदुत्तरं तत्राद्येषु त्रिषु स्थापनास्थानेषु त्रिषु चारोपणास्थानेषु पंचानां पंचोत्तरा वृद्धिरिति, तत्रोत्तरं पंचचरिमे स्थापनास्थाने चरिमे चारोपणास्थाने पदानामेकोत्तरा वृद्धिरिति, तत्रोत्तरमेकः, ततस्तेनोत्तरेण

For Private and Personal Use Only

भक्ते सति यदागच्छति, तावंति रूपयुतानि द्वयोरपि स्थापनारोपणयोः स्थानानि, एष गाथार्थः, भावार्थस्त्वयं षट्सु मासेषु किल दिवसानामशीतं शतमित्यशीतं शतं ध्रियते ॥१८०॥ ततः प्रथमे स्थाने प्रथमायाः स्थापनाया दिनानि विंशति प्रथमाया आरोपणायाः पंचदशेत्युभयमीलने जाता पंचत्रिंशत् सा शोध्यते, जातं पंचचत्वारिशतं, तत उत्तरेण पंचलच्चणेन भागो ह्रियते, लब्धा एकोनत्रिंशत् । सा रूपयुता क्रियते, प्रथमस्थापनारोपणयोः प्रथमत एव शोधित्वात्, जाता त्रिंशत्, एतावंति प्रथमे स्थाने स्थापनापदानि, एतावंत्येव चारोपणापदानि, तथा द्वितीये स्थाने प्रथमस्थापनाया दिवसाः पंचदश प्रथमारोपणायाः पंच उभयेषां मीलने जाता विंशतिः सा अशीतिशताच्छोध्यते, जातं षष्ठं शतं, तस्योत्तरेण पंचकलच्चणेन भागो ह्रियते, लब्धा द्वात्रिंशत् रूपयुता क्रियते, जाता त्रयस्त्रिंशत्, एतावंति द्वितीये स्थाने स्थापनापदान्येतावंत्येव चारोपणापदानि, तृतीये स्थाने प्रथमस्थापनाया दिवसाः पंच, प्रथमारोपणाया अपि पंच उभयमीलने जाता दश, ते अशीतात् शतात् अपनीयंते, जातं सप्ततिशतं, १७० ॥ तस्योत्तरेण पंचकलच्चणेन भागो ह्रियते, लब्धा चतुस्त्रिंशत् सा रूपयुता क्रियते, जाता पंचत्रिंशत्, एतावंति तृतीये स्थाने स्थापनापदान्येतावंत्येव चारोपणापदानि, चतुर्थे स्थाने प्रथम स्थापनाया एकं दिनं प्रथमारोपणाया अपि चैकं उभयमीलने जाते द्वे दिने, ते अशीतात् शतात् शोध्यते, जातमष्टसप्ततं शतं १७८ ॥ तस्योत्तरेण एकैकलच्चणेन भागो ह्रियत, लब्धमष्टसप्ततं शतं तद्रूपयुतं क्रियते, जातमेकोनाशीतिशतमेतावंति चतुर्थे स्थाने स्थापनापदानि एतावंत्येव चारोपणापदानि उत्तरभइए इत्युक्तं तत्र कस्मिन् स्थाने किमुत्तरमित्युत्तरविभागकरणार्थ माह ॥

ठवणा रूवणाण तिराहं उत्तरं तु पंच पंच विराणेया। एगुत्तरिया एगा सव्वावि हवंति अट्ठेव ॥१८४॥

तिसृणामाद्यानां स्थापनानां तिसृणामाद्यानामारोपणानां च पदचिंतायामुत्तरं पंच पंच विज्ञेयाः तिसृष्वपि पदानां यथोत्तरं पंचोत्तरवृद्ध्या प्रवर्धमानत्वात्, एका चतुर्थीआरोपणा एकोत्तरवृद्ध्या प्रवर्धमाना ततस्तत्रोत्तरमेकं जानीयात्, सर्वसंख्यया च सर्वा अपि स्थापनारोपणा अष्टौ भवंति, चतस्रः स्थापनाश्चतस्र आरोपणा इत्यर्थः ॥ संप्रति करणवशात् यल्लब्धं पदपरिमाणं तत् दर्शयति ॥

तीसा तेत्तीसावि य पणतीसा अउणसीयसयमेव । एए ठवणाण पया, एवइया चेव रुवणाणं ॥१८५॥

एतानि च तिसृणामपि स्थापनानां यथाक्रमं पदानि तद्यथा, प्रथमायास्त्रिंशत् द्वितीयायास्त्रयस्त्रिंशत्, तृतीयायाः पंचत्रिंशत्, चतुर्थ्या एकोनाशीतं शतं, एतावंत्येव चतसृणामप्यारोपणानां यथाक्रमं पदानि तद्यथा प्रथमायास्त्रिंशत् द्वितीयस्याः त्रयस्त्रिंशत् तृतीयस्याः पंचत्रिंशत् चतुर्थ्या एकोनाशीतं शतमिति, अथ का स्थापना का आरोपणा च कतिषु मासेषु प्रतिसेवितेषु द्रष्टव्येत्येतत्परिज्ञानार्थमाह ॥

ठवणा रोवणा दिवसे माणाउ विसोहइत्तु जं सेसं । इच्छियरुवणाए भए असुज्झमाणे खिवइ ज्झोसं ॥१८६॥

मानात् षण्णां मासानां दिवसपरिमाणादशीत्याधिकशतरूपात् विवक्षितायाः स्थापनाया विवक्षितायाश्चारोपणाया ये दिवसास्तान् विशोधयेत्, विशोध्य च यच्छेषमुपलभ्यते, तत् ईप्सितया अधिकृतया यस्या दिवसाः पूर्वं विशोधितास्तया-इत्यर्थः ॥ आरोपणयाभजेद् भागं ह्रियात भागे च हृते यदि राशिर्निर्लेपः शुध्यति, ततोन किमपि प्रक्षिप्यते, केवलं सा

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

आरोपणा कृत्स्नभागहरणात् कृत्स्नेति व्यवह्रियते, ॥ यदि पुनर्निर्लेपो न शुध्यति, ततः क्षिपति झोषं यस्मिन् प्रक्षिप्ते समो भागहारो भवति, स राशिः समकरणो झोष उक्तंच, झोसित्ति वा समकरणत्ति वा एगठं ॥ सा च आरोपणा अकृत्स्नभागहरणात् अकृत्स्नेति व्यवहर्त्तव्या, तथाच यथोक्तस्वरूपमेव झोषमुपदर्शयति ।

जेत्तियमेत्तेणं जो, सुद्धं भागं पयच्छती रासी ॥ तत्तियमेत्तं पक्खिव अकसिणारूवणाए झोसग्गं ॥१८७॥

यावन्मात्रेण प्रक्षिप्तेन सोऽधिकृतराशिः शुद्धं निर्लेपं भागं प्रयच्छति, तावन्मात्रं प्रक्षिप, एतत् अकृत्स्ना आरोपणाया उक्तशब्दार्था झोषाग्रं झोषपरिमाणं; यथा केनापि पृष्टं, विंशिका स्थापना पाक्षिकी चारोपणा कतिभिर्मासैः प्रतिसेवितैर्निष्पन्ना ? उच्यते, त्रयोदशभिर्मासैः; कथमेतदवसीयते, इति चेदुच्यते, इह षण्णां मासानामशीतं दिवसशतमित्यशीतं शतं ध्रियते १८० ॥ ततो विंशिकायाः स्थापनाया विंशतिदिनानि पाक्षिक्याश्चारोपणायाः पंचदशदिनानि शोध्यंते, ठवणारोवणादिवसे माणाइ विसोहइ त्तु इति वचनात्, शेषं जातं, पंचचत्वारिंशं शतं इच्छियरुवणाए भइए इति वचनात् अधिकृतया पंचदशदिनया आरोपणया भागो ह्रियते, तत्र चोपरितनो राशिः शुद्धं भागं न प्रयच्छति, पंचसु प्रक्षिप्तेषु प्रयच्छतीति पंचपरिमाणोऽत्र झोषः क्षिप्यते, ततो भागे हृते लब्धा दशमासाः तथा दिवसाः पंचहि भइया दुरूवहीणाउ ते भवे मासा इति वक्ष्यमाणवचनात् ॥ स्थापनादिवसानां त्रिंशतः पंचभिर्भागो ह्रियते, लब्धाश्चत्वारस्ते द्विरूपहीनाः क्रियंते, स्थितौ द्वौ मासौ स्थापनायाः तथा पंचदशदिनाया आरोपणायाः पंचभिर्भागो ह्रियते, लब्धास्त्रयस्ते द्विरूपहीनाः कृता जात एको लब्ध आरोपणाया एको मासः, तेन यदि वा प्रथमेयमारोपणेति लब्धा मासा दश एकेन गुण्यते जाता दशैव एकेन गुणितं, तदेव

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भवतीति न्यायात्, ततो द्वौ स्थापनामासावेक आरोपणामासा दश प्रागुक्ता इति लब्धाः प्रतिसेविता मासास्त्रयोदश, पुनः शिष्यः पृच्छति, विंशिका स्थापना पंचविंशतिदिना चारोपणा कतिभिर्मासैः प्रतिसेवितैर्निष्पन्ना? उच्यते, त्रयोविंशतिभिर्मासैस्तथाहि स्थापनादिवसा विंशतिरारोपणादिवसाः पंचविंशतिरेतेमिलिताः पंचचत्वारिंशत् ते षण्मासदिवसेभ्योऽशीतिशतसंख्येभ्यः शोध्यंते, जातं शेषं पंचत्रिंशत्शतं, ततोऽधिकृतया पंचविंशतिदिनया आरोपणया तस्य भागो ह्रियते, तत्रोपरितनो राशिः शुद्धं भागं न प्रयच्छति, पंचदशसु च प्रक्षिप्तेषु प्रयच्छतीति पंचदशपरिमाणोऽत्र झोषः प्रक्षिप्यते, लब्धाः षण्मासाः, तथाधिकृतारोपणायाः पंचभिर्भागो ह्रियते, लब्धा पंचः, ते द्विरूपहीनाः क्रियंते, जातास्त्रयः एतावंतश्चारोपणाया मासा यदि चेयं तृतीयारोपणेति तिण्हंपि गुणसु लद्धं इच्छियरूवणाए जइ मासा इति वक्ष्यमाणवचनात् ते षण्मासास्त्रिभिर्गुण्यंते, जाता अष्टादश द्वौ स्थापनामासौ त्रयश्चारोपणामासा इति, सर्वसंख्यया त्रयोविंशतिमासाः अथवा अन्यथा झोषपरिमाणं कथयति;

ठवणा दिवसे माणा विसोहइत्ताण भयह रूवणाए ॥ जो छेयं सविसेसो अकसिणरुवणाए सो झोसो ॥१८८॥

मानात् षण्मासदिवसपरिमाणात् अशीतिशतात् स्थापनादिवसात् अधिकृतस्थापनावासरान् विशोधय, विशोध्य च यच्छेषमवतिष्ठते, तदारोपणया अधिकृतारोपणादिवसैर्भज, भागहारं कुर्यात्, भागे च हृते यः छेदादंशानां विश्लेषः इह विश्लेषे कृते सति यदवतिष्ठते, तदपि विश्लेषतो जातत्वात् विश्लेषः, स तावत्प्रमाणोऽकृत्स्नारोपणायां झोषः, यथा षण्मासदिवसपरिमाणभूतात् अशीतिशतात् विंशिकायाः स्थापनायाः दिवसा विंशतिरिति, ततो विंशतिःशोध्यंते जातं षष्ठ्यधिकं

For Private and Personal Use Only

शतं १६० ॥ ततः पाक्षिक्यामारोपणायां संचयमासा ज्ञातुमिष्टा इति, पंचदशभिर्भागो ह्रियते, स्थिताः शेषा दश अधस्ताच्छेदः पंचदश, तेभ्यो दश विश्लिष्यंते, स्थिताः पंच आगतं पंचदशिकयामकृत्स्नारोपणायां पंचको झोषः, तथा अशीतिशतात् स्थापनादिवसा विंशतिः शोध्यंते, जातं षष्टं शतं १६० ॥ ततः पंचविंशतिदिनाया आरोपणायाः संचयमासा ज्ञातुमिष्टा इति, पंचविंशत्या भागो ह्रियते, तथा शेषा । दश छेदोऽधस्तात् पंचविंशतिस्तस्या दश विश्लिष्यंते, स्थिताः पंचदश आगतं पंच विंशतिदिनायामारोपणायां पचो झोषः, एवं सर्वत्र भावनीयं;

जत्थ पुण देइ सुद्धं, भागं आरोवणाउ सा कसिणा॥ दोण्हंपि गुणासु लद्धं इच्छियरुवणाए जइ मासा॥१८६॥

यस्यां पुनरारोपणायामुपरितनो राशिः शुद्धं भागं प्रयच्छति, न किंचित् पश्चाद्यस्यावतिष्ठते, इति भावः सा आरोपणा कृत्स्ना भागहरणात् कृत्स्नेति प्रतिपत्तव्या, यथा विंशतिदिना, तथाहि केनापि पृष्टं विंशिका स्थापना विंशिका चारोपणा कतिभिर्मासैः प्रतिसेवितैर्निष्पन्ना ? उच्यते, अष्टादशभिर्मासैः, कथमेतदवसेयमिति चेत् ? उच्यते, षण्णां मासानामशीतं दिवसशतं, तेभ्यो विंशतिर्दिनानि, स्थापनाया विंशतिर्दिनान्यारोपणायाः शोध्यंते, जातं शेषं चत्वारिंशंशतं, तत इच्छियरुवणाए भए इति वचनात्, विंशिकया आरोपणया भागो ह्रियते, भागे च हृते उपरितनो राशिर्निर्लेपः, शुद्ध एषा कृत्स्नारोपणा लब्धाः सप्तमासाः, ततो दोण्हंपि गुणासुलद्धं इच्छियरुवणाए जइ मासा इति, वक्ष्यमाणवचनात् इयमारोपणा प्रागुक्तक्रमेण द्वाभ्यां मासाभ्यां निष्पन्नेति सप्तमासा द्वाभ्यां गुण्यंते, जाताश्चतुर्दशमासाः, ततो द्वौस्थापनामासौ चारोपणामासाविति समुदिताश्चत्वारः ते चतुर्दशसु प्रक्षिप्यंते, आगतं विंशिका स्थापना विंशिका चारोपणा अष्टादशभिर्मा

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सैर्निष्पन्नेति, दोण्हंतु इत्यादि द्वयोरपि आरोपणायाः कृत्स्नाकृत्स्नयोर्लब्धुमीप्सिताया आरोपणाया यतिमासा यतिभिर्मासैरीप्सितारोपणा निष्पन्नेति यावत् ततिभिर्गुणय, यद्येकेन मासेन निष्पन्ना तत एकेन गुणय, अथ द्वाभ्यां मासाभ्यां निष्पन्ना तर्हि द्विकेनाप्यथ त्रिभिस्ततस्त्रिभिरित्यादि, अथवा द्वयोरप्यारोपणयोः कृत्स्नाकृत्स्नयोर्लब्धं, यतिमासास्तत ईप्सितया आरोपणया गुणय, यदिप्रथमा तत एकेन गुण्यते, अथ द्वितीया ततो द्वाभ्यामथ तृतीया ततस्त्रिभिरित्यादि, एतच्च प्रागपि भावितं, तदेवमशीतिशतात् स्थापनारोपणादिवसेषु शोधितेषु यच्छेषं तद्वक्तव्यतोक्ता, संप्रति स्थापनारोपणादिवसेभ्यो यथा मासा आगच्छंति मासेभ्यो वा दिवसास्तथा प्रतिपादयति,—

दिवसा पंचहिं भइया दुरूवहीणाउ ते भवे मासा ॥ मासा दुरूव सहिया पंचगुणा ते भवे दिवसा ॥१६०॥

स्थापनाया आरोपणाया वा दिवसाः पंचभिर्भज्यंते, पंचभिस्तेषां भागो ह्रियते इति भावः, ततो भागे हृते लब्धास्ते द्विरूपहीनाः क्रियंते, ततो रूपद्वयं स्फेट्यते इति भावः, रूपद्विके वा स्फेटिते यदवशिष्यते, ते भवेयुर्मासा, यथा विंशिकायाः स्थापनाया दिवसा विंशति स्तेषां पंचभिर्भागो ह्रियते, लब्धाश्चत्वारस्ते द्विरूपहीनाः क्रियंते, स्थितौ द्वौ, आगतं विंशिका स्थापना द्वाभ्यां मासाभ्यां निष्पन्ना, तथा पाक्षिक्या आरोपणाया दिनानि पंचदश तेषां पंचभिर्भागहरणं लब्धास्त्रयस्ते द्विरूपहीनाः क्रियंते, स्थित एक आगतं पाक्षिकी आरोपणा एकेन मासेन निष्पन्ना, विंशिकारोपणा विंशिका स्थापना च द्विमासनिष्पन्ना भावनीया, तृतीयायाः पंचविंशतिदिनाया आरोपणायाः दिवसाः पंचविंशतिस्तेषां पंचभिर्भागहारो, लब्धाः पंच ते द्विरूपहीनाः कृताः स्थितास्त्रयः, आगतं पंचविंशतिदिना, तृतीयारोपणा त्रिभिर्मासैर्निष्पना एवं सर्वत्र भावनीयं, मासा

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

दूरूवसहिया इत्यादि, यतिमासाः स्थापनायामारोपणायां वाधिकृतकरणवशाल्लब्धास्ते दिवसा नयनाय द्विरूपसहिताः क्रियंते, तत पंचगुणास्ततो भवेयु यथोक्ता दिवसाः, यथा विंशिकायाः स्थापनाया द्वौ मासौ तौ द्विरूपसहितौ क्रियेते, जाताश्चत्वारस्ते पंचभिर्गुण्यंते, आगतं विंशिकायाः स्थापनाया विंशतिर्दिनानि तथा पाक्षिक्या आरोपणाया एको मासः, स द्विरूपसहितः क्रियते, जातास्त्रय स्ते पंचभिर्गुण्यंते, आगतं पाक्षिक्या आरोपणायाः पंचदश दिनानि तथा पंचविंशतिदिनाया आरोपणायास्त्रयो मासास्ते द्विरूपयुताः क्रियंते, जाताः पंच ते पंचभिर्गुण्यंते, आगतं पंचविशतिर्दिनानि एवं सर्वत्र भावनीयं, तदेवं करणान्यभिधायोपसंहारमाह,

ठवणारोवणसहिया संचयमासा हवंति एवइया ॥ कत्तो किं गहियं तिय ठवणामासे ततो सोहे ॥१६१॥

पूर्वं ठवणारोवणदिवसे माणाउ विसोहइतु इत्यादि करणवशात् ये लब्धा मासास्तेऽनंतरोक्तकरणवशादानीता ये स्थापनारोपणा मासा स्तत्सहिताःक्रियंते, ततः शिष्येभ्यः एवं प्ररूपय, अस्यां स्थापनायामस्यां चारोपणायामेतावंतः संचयमासाः, सर्वप्रायश्चित्तसंकलनमासा भवंति, तदेवं यतिभिर्मासैः प्रतिसेवितैर्या स्थापना आरोपणा च निष्पन्ना, तदेतत् प्रतिपादितमधुना तस्यां तस्यां स्थापनायामारोपणायां संचयमासानां मध्येकुतो मासात् किं गृहीतमिति प्रतिपादनार्थमाह, कत्तो इत्यादि –शिष्यः पृच्छति, तस्यां तस्यां स्थापनायामारोपणायां च संचयमासानां मध्ये कुतो मासात् किं गृहीतमत्र सूरिः करणमाह, ठवणामासे ततो सोहे, ततः संचयमाससंख्यातः स्थापनामासान् शोधयेत् शोधिते च सति ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

दिवसेहिं जइहिं मासो निप्फन्नो हवई सव्व रूवाणं ॥
तइहिं गुणियाउ मासा, ठवणादिणादिणजुया उ छम्मासा ॥ १६२ ॥

सर्वासामारोपणानां यतिभिर्दिवसैर्मासो भवति, निष्पन्नस्ततिभिर्गुणितास्ते मासाः कर्त्तव्याः, पुनः स्थापनादिनयुक्तास्ततस्ते षण्मासा भवंति, यथा प्रथमायामारोपणायां त्रयोदश संचयमासास्तेभ्यः स्थापनामासौ द्वौ शोधितौ, स्थिताः पश्चादेकादश, अत्रारोपणायामेको मासः, स च पंचदशभिर्दिनैर्निष्पन्न इति, ते एकादश पंचदशभिर्गुण्यंते, जातं पंचषष्टंशतं, ततो विंशतिदिवसाः स्थापनासत्काः प्रक्षिप्यंते, जातं पंचाशीतं शतं पंचझोष इति ते त्यक्ता जाताः षण्मासाः आगतं द्वाभ्यां स्थापनीकृताभ्यां मासाभ्यां दश दश दिनानि गृहीतानि, शेषेभ्यस्त्वेकादशभ्यः पंचदश पंच दिनानि, केवलं तन्मध्यात्पंचझोषः कृतः, पंचदिनानि त्यक्तानीति भावः, झोषशब्दस्य तत्त्वतस्त्यागवाचित्वादत एव च यान्यमूनि पंचदिनानि त्यक्तानि, तान्येव प्राक्राशिसमकरणार्थं प्रक्षिप्तानीति समकरणप्रक्षेपणीयो राशिर्झोषशब्देनोक्ताः, एवं सर्वत्र झोषभावना भावनीया, तथा विंशिकायां स्थापनायां विंशिकायां चारोपणायामष्टादश किल संचयमासास्तेभ्यो द्वौ स्थापनामासौ शोधितौ जाताः षोडश, अत्र विंशतिदिनारोपणा द्विमासेत्येकैको मासो दशभिर्दिनैनिष्पन्नस्ततस्ते षोडश दशभिर्गुण्यंते, जातं षष्टं शतं १६० ॥ ततः स्थापनादिवसा विंशतिः प्रक्षिप्यंते, जातमशीतं शतं आगतमत्र द्वाभ्यां स्थापनामासाभ्यां दश दश वासरा गृहीताः, शेषेभ्योपि षोडशेभ्यो मात्रतो दश दशेति तथा विंशिकायां स्थापनायां पंचविंशिकायां चारोपणायां त्रयोविंशतिः

For Private and Personal Use Only

संचयमासास्तेभ्यो द्वौ स्थापनामासौ शोधितौ, जाता पश्चादेकविंशतिः, पंचविंशतिदिना चारोपणा त्रिभिर्मासैर्निष्पन्नेत्येकैको मासः, स त्रिभागैरष्टभिर्दिनैर्निष्पन्नस्तत एकविंशतिरष्टभिर्गुणिता, जातमष्टषष्टं शतं त्रिभागगुणिते च लब्धाः सप्त तेपि तत्र प्रक्षिप्यंते, जातं पंचसप्ततं शतं; तत्र विंशतिः स्थापनादिवसाः प्रक्षिप्यंते, जातं पंचनवतं शतं १९५ ॥ तत्र पंचदश दिनानि झोष इति तान्यपनीयंते, जातमशीतं शतमागतमत्र द्वाभ्यां स्थापनीकृताभ्यां मासाभ्यां दश दश रात्रिंदिवानि गृहीतानि, शेषेभ्यस्त्वेकविंशतिमासेभ्यो मात्रतः सत्रिभागान्यष्टावष्टौ रात्रिंदिवानि, केवलं तत्रापि पंचदश दिनानि झोषीकृतानीति, तदेवं स्थापनातः शेषमासेभ्यो मात्रतो यत् गृहीतं, तत्प्रतिपादितमधुना शेषमासेभ्यो यत् येभ्योविशेषतो गृहीतं तत् प्रतिपादनार्थं करणमाह ॥

रुवणाई जइ मासा, तइभागं तं करे तिपंचगुणं ॥ सेसं च पंचगुणियं ठवणादिवसा जुया दिवसा ॥१९३॥

स्थापनामासेषु शोधितेषु यच्छेषमवतिष्ठते, तत् आरोपणायां यतिमासास्ततिभागं तावत्संख्याकभागं करोति, कृत्वा चाद्यंभागं त्रिपंचगुणं पंचदशगुणं करोति, शेषं तु समस्तमपि पंचगुणं एतच्चैवं द्रष्टव्यं, पाक्षिक्यादिष्वारोपणासु यदिपुनरेकदिना द्विदिना यावच्चतुर्दशदिना आरोपणा तदा यतिदिना आरोपणा ततिगुणं कुर्यात्, ततस्ते दिवसा स्थापनादिवसयुताः क्रियंते, ततो दिवसाः षण्मासदिवसा भवंति, तद्यथा प्रथमायां स्थापनायां प्रथमायां चारोपणायां त्रयोदश संचयमासाः तेभ्यो द्वौ स्थापनामासौ शोधितौ जाता एकादश, अन्यं तु ब्रुवते, अत्रायं वृद्धसंप्रदायः यद्येकस्मात् मासान् निष्पन्ना आरोपणा, ततः प्रतिसेवितमासेभ्यः स्थापनाया आरोपणायाश्च मासाः शोधयितव्याः अथ द्व्यादिमासै निष्पन्नारोपणा ततः प्रति

सेवितमासेभ्यः स्थापनामासा एव शोध्यंते, नारोपणामासा इति ततः तन्मतेन द्वौ स्थापनामासावेकश्चारोपणामास इति त्रयः संचयमासेभ्यः त्रयोदशभ्यः शोध्यंते, जाता दशेति । तत्र स्वमते अधिकृतारोपणा एकमासनिष्पन्नेति एकादश भागेन क्रियंते, एकभागकृतं च तत्तथारूपमेव भवतीति जाताः समुदिता एव ते एकादश, ततः तिपंच गुणितमिति वचनात् पंचदशभिर्गुण्यंते, जातं पंचषष्टं शतं ॥ १६५ ॥ तत्र स्थापना दिवसा विंशति प्रक्षिप्ता जातं पंचाशीतं शतं ततः पंच रात्रिंदिवान्यत्र झोषीकृतानीति तान्यपसार्यंते, जातमशीतं शतं, मतांतरेण तु ते दशमासा एक भागीकृताः पंचदशभिर्गुण्यते, जातं पंचाशं शतं १५० ॥ ततः स्थापना दिवसा विंशति रारोपणा दिवसाः पंचदश प्रक्षिप्यंते, जातं पंचाशीतं शतं १८५ ॥ पंच दिनानि झोष इति तानि ततोऽपनीयंते, जातमशीतं दिवसशतमागतं, द्वाभ्यां स्थापनीकृताभ्यां मासाभ्यां दश दश दिनानि गृहीतानि, शेषेभ्यस्त्वेकादशमासेभ्य पंचदश पंचदश दिनानि यावत् पंच दिनानि झोषीकृत्वानि तथा विंशिकायां स्थापनायां विंशिकायां चारोपणायामष्टादश संचयमासास्तेभ्यो द्वौ स्थापनामासावपनीतौ, जाताः षोडश, ततोऽत्रारोपणा द्वाभ्यां मासाभ्यां निष्पन्नेति कृत्वा ते षोडश द्वाभ्यां भागाभ्यां क्रियंते, एकतोप्यष्टावुपरितो प्यष्टावधः तत्रोपरितनमाद्यभागं तिपंचगुणमिति वचनात् पंचदशभिर्गुणयेत्, जातं विंशं शतं १२० ॥ अधस्तनास्त्वष्टौ सेसं च पंचगुणियमिति वचनतः पंचभिर्गुण्यंते, जातं चत्वारिंशत् ४० ॥ उभयमिलिते जातं षष्टं शतं १६० ॥ अत्र स्थापनामासाभ्यां दश दश रात्रिंदिवानि गृहीतानि, अष्टाभ्यो मासेभ्यः पंचदश पंचदशान्येभ्यस्त्वष्टाभ्यः पंच पंचेति तथा विंशिकायां स्थापनायां पंचविंशिकायां चारोपणायां त्रयोविंशतिः संचयमासास्तेभ्यो द्वौ स्थापनामासौ शोधितौ जाताः पश्चादेकविंशतिरत्रारोपणा त्रिभिर्मासैर्निष्पन्ने

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ति कृत्वा ते एकविंशतिः संचयमासा स्त्रिभागाः क्रियंते, जातास्त्रयः सप्तकाः पुंजाः ततः प्रथमे सप्ततिपंचगुणामिति वचनात् पंचदशभिर्गुण्यंते, जातं पंचोत्तरशतं तत्र पच्चो भ्रोष इति पंचदश शोध्यंते, जाता नवतिः ६० ॥ शेषौ च द्वौ भागौ सप्तकौ शेषं च पंचगुणामिति वचनात्, प्रत्येकं पंचभिर्गुण्यंते, जाता उभयत्र प्रत्येकं पंचत्रिंशत् उभयमीलने जाताः सप्ततिः सा पूर्वराशौ प्रक्षिप्ता जातं षष्टयधिकं शतं १६० ॥ अत्र विंशतिः स्थापनादिनाः प्रक्षिप्ता जातमशीतं शतमागतमत्र द्वाभ्यां स्थापपनीकृताभ्यां मासाभ्यां दश दश वासरा गृहीताः सप्तभ्यो मासेभ्यः पंचदश चतुर्दशभ्यो मासेभ्यः पंच पंच पंचदश वासराश्च झोषीकृता इति एवं सर्वत्र भावनीयं, तदेवं या स्थापना आरोपणा च यतिभिर्मासैः प्रतिसेवितै निष्पन्ना यस्यां च स्थापनायामारोपणायां च संचयमासानां मध्ये यतो मासात् यत् गृहीतं तदेतत् सर्वं प्रतिपादित मधुना यत्स्थापनाया आरोपणायाश्च मासानयनाय करणमुक्तं, दिवसा पंचहिं भइया इत्यादि तत् प्रथमस्थाने एवं सर्वात्मना व्यापि न द्वितीयादिषु स्थाने तेषु हि क्वचित्तदप्यस्ति, क्वचिदन्यथापि ततस्तत्रोभयं विवक्षुः प्रथमतस्तावदेव करणमाह ॥

दिवसा पंचहिं भइया, दुरूपहीणा य ते भवे मासा ॥ मासा दुरूवसहिया पंचगुणा ते भवे दिवसा ।१६४।

अस्या व्याख्या पूर्ववत् ।

जत्थ य दुरूवहीणं न होज्ज भागं च पंचहि न दिज्जा । तेहिं ठवणारूवणा मासो एगो उ ते चेव ॥१६५॥

यत्र पुनः स्थापनासु आरोपणासु च पंचदिनादिकासु पंचभिर्भागे हृते यल्लब्धं तद्द्विरूपहीनं भवेत्, पंचदिनादिकासु

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

नवादिन पर्यंतासु द्वयोरेव रूपयोरसंभवात्, दशादिकासु चतुर्दशादिन पर्यंतासु द्विहीनरूपतायां शून्यतापत्तेः, यदिवा यत्सु स्थापनास्वारोपणासु चैकदिनादिषु चतुर्दिनपर्यंतासु पंचभिर्भागमुपरितनो राशिर्न दद्यात् स्तोकत्वात्, तत्र तासु स्थापनास्वारोपणासु चैको मासो द्रष्टव्यः ॥ दिणाउ ते चेवत्ति-दिनान्यपि तान्येव यान्युपात्तानि न पुनर्मासंख्यां द्विरूपसहितां कृत्वा पंचभिश्च गुणयित्वा दिनान्यानेतव्यानीति भावः, अथ कियंतो दिवसाः स्थापनायामारोपणायां च प्रागुक्तकरणमंतरेणैव मेवैकस्मान्मासात् प्रतिपत्तव्याः ? तत्र आह ॥

एकादीया दिवसा नायव्वा जाव होंति चउदसओ । एकातो मासातो निप्फन्ना परतो दुगहीणा ॥१९६॥

एकस्मान्मासात् निष्पन्ना दिवसा एकादयो ज्ञातव्या, यावच्चतुर्दश भवंति, किमुक्तं भवति, एकदिनादिकाश्चतुर्दशदिनपर्यंताः स्थापना आरोपणाश्च दिवसा पंचहिं भइया, इत्यादि करणप्रयोगमंतरेणैवमेव एकस्मान् मासात्प्रतिपत्तव्या इति, परतो दुगहीणत्ति, परतः पंचदशदिनादिकासु स्थापनास्वारोपणासु च दुगहीणत्ति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् दिवसा, पंचहिं भइया, दुरूवहीणा इति करणतो मासाः प्रत्येतव्याः, तत्रैव प्रकारांतरमाह ।

जइ वा रूवहीणो कयंमि होज्जा जहिं तु आगासं ॥ तत्थवि एगो मासो, दिवसो ते चेव दोण्हंपि ॥१९७॥

यदिवेति प्रकारांतरेण तच्च प्रकारांतरमिदं पूर्वं दशदिनादिकासु चतुर्दशदिनपर्यंतासु द्विरूपहीनतया एवासंभवत एको मास उक्तो, यदिवा भवतु तत्र द्विरूपहीनता तथाप्येतत् करणवशात्तत्रैको मासः प्रतिपत्तव्य इति, तदेव करणमाह ॥ दुरूव-

For Private and Personal Use Only

हीणे इत्यादि यत्र यासु दशदिनादिकासु चतुर्दशदिनपर्यंतासु पंचभिर्भागे हृते यल्लब्धं, तस्मिन् द्विरूपहीने कृते सति भवेदाकाशं शून्यं, तत्राप्येको मासो द्रष्टव्यः, दिवसा अपि द्वयानां स्थापनाऽरोपणानां त एव ज्ञेया, ये उपात्ता नतु प्रागुक्तकरणवशतो माससंख्यात आनेतव्या इति भावः। अथ यत्रोत्कृष्टा स्थापनारोपणा वा तत्र स्थापनारोपणाभ्यामेव षण्णां मासानां परिपूर्णभवनात् ठवणारोवणदिवसे माणाउ विसोहइत्तु जं सेसमित्यादि करणं न प्रवर्त्तते, तदप्रवृत्तौ च कथं संचयमाससंकलनं कर्त्तव्य तत आह ॥

उक्कोसा रुवणाणं मासा जे होंति करणनिद्दिट्ठा॥ ते ठवणामासजुया संचयमासाउ सव्वासिं ॥१९८॥

सर्वासामुत्कृष्टानामारोपणानां ये मासा भवंति, करणनिर्दिष्टाः दिवसा पंचहिं भइया इत्यादिना आरोपणाकरणेन निर्दिष्टास्ते स्थापनामासयुताः स्थापनायां ये करणवशतो लब्धा मासाः संयुक्ताः संचयमासा द्रष्टव्याः; यथा विंशिकायां स्थापनायां षष्टदिनशतायामारोपणायां द्वात्रिंशन्मासाः तथाहि स्थापनायां द्वौ मासौ लब्धौ, तौ च प्रागेव भावितौ, आरोपणायाः पंचभिर्भागो ह्रियते, लब्धा द्वात्रिंशत् सा द्विरूपहीना क्रियते जाता त्रिंशत् स्थापनामासौ तत्र प्रक्षिप्तावागतं द्वात्रिंशत् प्रतिसेविता मासाः, अथात्र कुतो मासात् किं गृहीतं ? उच्यते, द्वौ द्वात्रिंशतः संचयमासेभ्यः स्थापनामासौ शोध्येते, स्थिताः पश्चात् त्रिंशन्मासाः तत इयमारोपणा त्रिंशता मासैनिष्पन्ना त्रिंशत्तमा चेति त्रिंशद्भागाः क्रियंते, आगत एकैकस्मिन् भागे एकैको मासः, तत्र प्रथमो भागः पंचदशभिर्गुण्यते, जाता पंचदश, शेषा एकोनत्रिंशत् पंचभिर्गुण्यते, जातं पंचचत्वारिंशत्शतं १४५ ॥ उभयमीलने षष्टं शतं १६० । तत्र स्थापनादिवसा विंशतिः प्रक्षिप्ता जातमशीतं शतमागतमत्र द्वाभ्यां

स्थापनीकृताभ्यां मासाभ्यां दश दश दिवसा गृहीताः, एकस्मात् पंचदश शेषेभ्यः पंच पंचेति एवं सर्वत्र भावनीयं तत्र प्रथमं स्थाने यावती प्रथमा स्थापना यावती च प्रथमारोपणा यावंतश्च तत्र संचयमासास्तदेतत्प्रतिपादयति,

पढमा ठवणा वीसा, पढमा आरोवणा भवे पक्खे ॥ तेरसहिं मासेहि पंचउ राइंदिया झोसो ॥१९९॥

प्रथमे स्थाने प्रथमा स्थापना विंशिका विंशतिदिना प्रथमा चारोपणा भवति, पक्षः पक्षप्रमाणा एषा स्थापनारोपणा च त्रयोदशभिर्मासैर्निष्पन्ना, तथा एषारोपणा अकृत्स्ना ततोऽवश्यमस्यां झोषोऽभूदिति, झोषपरिमाणमाह, पंचरात्रिंदिवानि झोषः एतद्विषया भावना प्रागेव कृता, न भूयोपि क्रियते, अधुना प्रथमे स्थाने एव प्रथमस्थापनाया द्वितीयारोपणायाश्च यावद्दिना भवंति, यावद्भिश्च संचयमासैरेषा स्थापनारोपणा च निष्पन्ना तदेतत् प्रतिपादयति,—

पढमा ठवणा वीसा, बिइया आरोवणा भवे वीसा। अठारसमासेहिं एसा पढमा भवे कसिणा ॥२००॥

प्रथमे स्थाने प्रथमा स्थापना विंशतिर्द्वितीया आरोपणा भवेद्विंशिका विंशतिदिना एषा स्थापना आरोपणा च निष्पन्ना अष्टादशभिर्मासैरेषा चारोपणा कृत्स्नभागहरणात् कृत्स्ना प्रथमा च सर्वासां कृत्स्नारोपणानामिति, एतद्विषयापि भावना प्रागेवकृतेति न भूयः क्रियते, संप्रति प्रथमे स्थाने प्रथमायां स्थापनायां यावद्दिना तृतीया आरोपणा यतिभिश्च संचयमासैस्ते उभे निष्पन्ने तत् प्रतिपादयति,—

पढमा ठवणा वीसा तइया आरोवणा उ पणवीसा ॥ तेवीसा मासेहिं पक्खोउ तहिं भवे झोसो ॥२०१॥

For Private and Personal Use Only

प्रथम स्थाने एव प्रथमा स्थापना विंशतिदिना तृतीया चारोपणा पंचविंशतिदिना एषा प्रथमा स्थापना तृतीया चारोपणा त्रयोविंशतिभिर्मासैर्निष्पन्ना, इयमप्यकृत्स्नारोपणा इति झोषोऽत्राभूत् अतो झोषपरिमाणमाह पक्षस्तत्र तस्यां तृतीयायामारोपणायां झोष इति विशेषः स्थापनारोपणानां दिनपरिमाणे संचयपरिमाणे चेति, देशपरिमाणमाह ॥

एवं एया गमिया, गाहाओ होंति आणुपुव्वीए ॥ एएण कमेण भवे चत्तारिसयाउ पणट्ठा ॥ २०२ ॥

एवमुक्तेन प्रकारेण एषोऽनंतरोदितो दिनमानादिलक्षणो गमः प्रकारो यासां ता एतद्गमिका गाथा भवंत्यानुपूर्व्यानुक्रमेणाऽन्यापि ज्ञातव्या, यथा ॥ पढमा ठवणा वीसा चोत्था आरोवणा भवे तीसा ॥ छव्वीसा मासेहिं वीसइराइंदिया झोसो ॥ १ ॥ इत्यादि; अथानेन प्रकारेण कियत्संख्याका गाथा अनुगंतव्याः तत आह, एएणेत्यादि एतेन क्रमेण चत्वारिंशतानि पंचपष्टानि गाथानां भवंति, इयमत्र भावना विंशिकां स्थापनाममुंचता पंच पंच आरोपणायां प्रक्षिप्ताः तावन्नेतव्यं, यावदंतिमा आरोपणा एतासु संचयमासानयनाय प्रागुक्तकरणलक्षणं प्रयोक्तव्यं, तद्यथा अशीतात् दिवसशतात् प्राक् स्थापनारोपणादिवसाः शोधयितव्याः, ततो यच्छेषमवतिष्ठते, तस्याधिकृतायाः आरोपणाया भागो हर्त्तव्यस्तत्र यदि शुद्धं भागं न प्रयच्छति, ततो यावता प्रक्षिप्तेन परिपूर्णो भागः शुद्ध्यति, तावन्मात्रो झोषः प्रक्षेपणीयः, तत्प्रक्षेपानंतरं च भागे हृते ये लब्धा मासास्ते यतिभिर्मासैरारोपणा निष्पन्नाः ततिभिर्गुणयितव्यास्ततः स्थापनारोपणामासा अपि तत्र प्रक्षिप्यंते, ततः समागच्छति प्रतिसेवितमासपरिमाणमिति ।कुतोमासात् किं गृहीतमित्यस्यामपि जिज्ञासायां संचयमासेभ्यः प्रथमं स्थापनामासाः शोधयितव्यास्ततः शेषा ये मासास्तिष्ठंति, यतिभिर्मासैर्निष्पन्ना यत्संख्याका वा आरोपणा तावंतो

भागाः कर्त्तव्याः, तत्र प्रथमो भागः पंचदशभिर्गुणयितव्यः, शेषाः सर्वे पंचभिर्गुणनीयाः एते सर्वेपि दिवसा एकत्र मीलयितव्याः; यश्चक्षेपः प्रक्षिप्तः स शोधयितव्यः ततः स्थापनादिवसाः प्रक्षेपणीयाः; आगतफलमप्येवं कथनीयं, यतिभिर्दिवसैः स्थापनामासो निष्पन्नस्ततिदिवसाः स्थापनीकृतेभ्यो मासेभ्यः प्रत्येकं गृहीता यावंतश्च मासाः पंचदशभिर्गुणितास्तावद्भ्यः पंचदशशेषेभ्यः पंच पंचेति एवं पंचविंशिकायामपि स्थापनायां पाक्षिक्यादय आरोपणा द्रष्टव्याः, यावच्चरमा पंचपंचाशद्दिनशतमाना त्रिंशत्कायां स्थापनायां पाक्षिक्यादय आरोपणा यावत् पंचाशद्दिनशतमाना एवं तावत् यावच्चरमायां स्थापनायां पंचषष्टिदिनशतमानायां पाक्षिक्येकारोपणा एतासु च पूर्वभणितेन प्रकारेण चत्वारिंशतानि पंचषष्टाधिकानि गाथानां कर्त्तव्यानीति प्रथमं स्थापनारोपणास्थानं समाप्तं ॥ संप्रति द्वितीयं स्थापनारोपणास्थानं प्रतिपिपादयिषुरिदमाह ॥

तेत्तिसं ठवणपया तेत्तीसारोवणाए ठाणाइं; ठवणाणं संवेहो, पंचेव सयाउ एगट्ठा ॥ २०३ ॥

द्वितीये स्थाने त्रयस्त्रिंशत् स्थापनापदानि, त्रयस्त्रिंशच्चारोपणायाः स्थापनापदानि एतच्च प्रागेव भावितमिति न भूयो भाव्यते, संप्रति संवेधपरिमाणमाह, ठवणाणमित्यादि स्थापनानामारोपणाभिः सह संवेधाः सर्वसंख्यया भवंति, पंचशतान्येकषष्ठानि एकषष्टयधिकानि ॥ ५६१ ॥ कथमेतदवसातव्यमिति चेदुच्यते, इह संवेधसंख्यानयनाय प्रागुक्ता गच्छोत्तरसोवग्गे इत्यादि करणगाथा गच्छश्चात्र त्रयस्त्रिंशत् तथाच गच्छानयनाय पूर्वसूरिप्रदर्शितेयं करणगाथा,

ठवणारोवणविजुया छम्मासा पंचभागभइया जे ॥ रूवजुया ठवणपया तिसु चरिमा देसभागेक्को ॥२०४॥

अस्या व्याख्या—षण्णां मासानां समाहारः षण्मासं, तस्मात् षण्मासात् स्थापनारोपणदिवसैर्विरहितात् तदनंतरं पंचभागसक्तात् ये लब्धास्ते रूपयुताः संतो यावंतो भवंति, एतावंति स्थापनापदानि एतावान् तत्र गच्छ इति भावः, एतच्च त्रिष्वाद्येषु स्थानेषु द्रष्टव्यं, चरमेपि स्थाने एष एवादेशः, केवलमेकेन भागो हर्त्तव्यः, एष गाथाक्षरार्थः भावार्थस्त्वयं प्रथमे स्थाने प्रथमा स्थापना विंशतिदिना प्रथमा चारोपणा पंचदशदिना उभयमीलने दिनानि पंचत्रिंशत्तानि षण्मासदिवसेभ्योऽशीतशतप्रमाणेभ्यः शोध्यंते. जातं पंचचत्वारिंशंशतं, तस्य पंचभिर्भागो ह्रियते, लब्धा एकोनत्रिंशत् सा रूपयुता क्रियते, जाता त्रिंशत् आगतं प्रथमे स्थाने त्रिंशत् गच्छः, तथा द्वितीये स्थाने प्रथमा स्थापना पंचदशदिना प्रथमा चारोपणा पंचदिना उभयमीलने जातानि दिनानि विंशतिः, षण्मासदिवसेभ्यो अशीतशतप्रमाणेभ्यः शोध्यंते, जातं षष्टिशतं १६० ॥ तस्य पंचभिर्भागो ह्रियते, लब्धा द्वात्रिंशत् सा रूपयुता क्रियते, जाता त्रयस्त्रिंशत्, आगतं द्वितीये स्थाने त्रयस्त्रिंशत् गच्छः, उत्तरमेकः आदिरप्येकः अत्र भावना प्रागुक्तानुसर्त्तव्याः, तत्र गच्छस्त्रयस्त्रिंशत् एकेन गुण्यते, एकेन गुणितं तदेव भवतीति जातात्रयस्त्रिंशदेवसा उत्तरेणैकेन हीना क्रियते, जाता द्वात्रिंशत् तत्रादिममेककलक्षणं प्रक्षिपेत् जाता भूयस्त्रयस्त्रिंशत् एतदंतिमं धनं, एतच्चांतिमं धनमादिना एककेन युतं क्रियते. जाता चतुस्त्रिंशत्, सा गच्छार्धेन गुणयितव्या, तत्र गच्छराशेर्विषमत्वात् परिपूर्णमर्धं न लभ्यते इति चतुस्त्रिंशदर्धं क्रियते, जाता सप्तदश, ते गच्छेन परिपूर्णेन गुण्यंते, जातानि पंचशतान्येकषष्टानि ५६१ ॥ संप्रत्यस्मिन् द्वितीये स्थाने कतिदिना प्रथमा स्थापना कतिदिना च प्रथमारोपणा सा च प्रथमा स्थापनारोपणा च कतिभिः संचयमासैः प्रतिसेवितैर्निष्पन्नेत्येतत् प्रतिपादयति,

पढमा ठवणा पक्खो, पढमा आरोवणा भवे पंच ॥ चोत्तीसा मासेहिं एसा पढमा भवे कसिणा ॥२०५॥

द्वितीये स्थाने प्रथमा स्थापना पक्षः, पक्षप्रमाणा प्रथमारोपणा भवति, पंच पंच पंचदिना एषा स्थापनारोपणा च निष्पन्ना चतुस्त्रिंशता मासैः प्रतिसेवितैः कथमिति चेदुच्यते, षण्मासानां दिवसाः अशीतं शतं तस्मात् ठवणारोवणादिवसे माणाउ विसोहइत्तुमिति वचनात् स्थापना दिवसाः पंचदश आरोपणा दिवसाः पंच उभयमीलने विंशतिः शोध्यंते, जातं षष्टं शतं १६० ॥ ततोऽधिकृतया पंचकलक्षणया आरोपणया भागो ह्रियते, लब्धा द्वात्रिंशन्मासाः राशिश्चात्र निर्लेपः शुद्ध इत्येषारोपणा कृत्स्ना, तथा चाह, एषा आरोपणा भवति कृत्स्ना कृत्स्नभागहरणात् सा चान्यासां कृत्स्नारोपणानां प्रथमा स्थापनादिवसानां च मासानयनाय पंचभिर्भागो ह्रियते, लब्धास्त्रयः ते द्विरूपहीनाः क्रियंते, जात एककः आगत एको मासः आरोपणायामप्येको मासो लब्धः,जत्थ उ दुरूवहीनं न होज्ज इत्यादि वचनात्, ततः एकः स्थापनामास एक आरोपणामास इति द्वौ मासौ तौ पूर्वराशौ प्रक्षिप्येते, आगतं चतुस्त्रिंशन्मासाः प्रतिसेविताः अथ कुतो मासात् किं गृहीतं, ? उच्यते, चतुस्त्रिंशतः प्रतिसेवितमासेभ्यः एकः स्थापनामासः शोध्यते, जातास्त्रयस्त्रिंशत् ते आरोपणया पंचदिनमानया भागे हृते लब्धा इति पंचभिर्गुण्यंते, जातं पंचषष्टिशतं १६५ ॥ तत्र स्थापनादिवसा पंचदश प्रक्षिप्ता जातमशीतं शतमागतमेकस्मात् स्थापनीकृतान्मासात् पंचदश दिनानि गृहीतानि, शेषेभ्यस्तु पंच पंचेति, अधुना द्वितीये स्थाने प्रथमायां स्थापनायां यावद्दिना द्वितीया आरोपणा यतिभिश्च संचयमासैः प्रतिसेवितैः प्रथमा स्थापना द्वितीया चारोपणा निष्पन्ना, तदेतत्प्रतिपादयति,

पढमा ठवणा पक्खो, विईया आरोवणाया भवे दसेउ॥ अट्ठारसमासेहिं पंचयराइंदिया झोसो ॥२०६॥

द्वितीये स्थाने प्रथमा स्थापना पक्षो द्वितीया चारोपणा दशदशदिना भवंति. एषा च स्थापना आरोपणा च अष्टादशमासैः प्रतिसेवितैर्निष्पन्ना, तथाहि अशीतात् दिनशतात् स्थापनादिवसाः पंचदश आरोपणादिवसा दश उभयमीलने पंचविंशतिः शोध्यंते, जातं पंचपंचाशतं शतं १५५॥ ततोधिकृतया दशादिनया रोपणया भागो ह्रियते तत्र शुद्धो भागो न शुद्ध्यति, पंचसु प्रक्षिप्तेसु शुद्ध्यतीति, पंचकोऽत्र झोषः तथाचाह–पंचरात्रिंदिवानि झोष इति लब्धाः षोडशमासाः स्थापनायां च प्रागुक्तप्रकारेणैको मास आरोपणायास्तु दशदिनात्मिकायाः पंचभिर्भागो ह्रियते, लब्धौ द्वौ तौ रूपहीनौ कृतौ, जातं शून्यं, लब्ध एको मासः, जइवादुरूवहीणे कयम्मि होज्जा जहिं तु आगासं, तत्थवि एगो मासो इति वचनात् तौ द्वावपि मासौ पूर्वराशौ प्रक्षिप्येते, आगतमष्टादश मासाः प्रतिसेविताः। अथ कुतो मासात् किं गृहीतं? उच्यते षोडशमासेभ्यो दश दशरात्रिंदिवानि, पंच झोषीकृतानि स्थापनामासात् पंचदश आरोपणामासाद्दशक्रप्रत्यय इति उच्यते, षोडश दशभिर्गुणितो जातं षष्टं शतं १६० ॥ पंच झोषीकृतास्ततः शोध्यंते, जातं पंचपंचाशं शतं, ततः स्थापनादिवसाः पंचदश आरोपणादिवसा दश उभयमीलने पंचविंशतिः प्रक्षिप्यंते जातमशीतं शतं।

पढमा ठवणा पक्खो. तइया आरोवणा भवे पक्खो॥ बारसहिं मासेहिं एसा बिइया भवे कसिणा ॥२०७॥

द्वितीये स्थाने प्रथमास्थापना पक्षस्तृतीया चारोपणा भवति पक्षः एषा स्थापना आरोपणा च द्वादशभिर्मासैर्निष्पन्ना,

कथमवसीयते इति चेदुच्यते, अशीतात् दिवसशतात् स्थापनादिवसाः पंचदश आरोपणादिवसाश्च पंचदश उभयमीलने त्रिंशत् शोधिता जातं पंचाशं शतं १५० ॥ ततोऽधिकृतया पंचदशदिनया आरोपणया भागो ह्रियते, लब्धा दशमासाः प्रागुक्तप्रकारेण चैकोमासः स्थापनाया आरोपणायां मासमिति द्वौ मासौ तत्र प्रक्षिप्तौ, आगतं द्वादशमासैः प्रतिसेवितैर्निष्पन्ना, अथ कुतो मासात् किं गृहीतमुच्यते, एकैकस्मात् पंचदश वासराः तथाहि द्वादश मासाः, पंचदशभिर्गुणिता जातमशीतं शतमिति ।

एवं एया गमिया गाहातो हुंति आणुपुव्वीए ॥ एएण कमेण भवे, पंचेव सयाउ एगट्ठा ॥ २०८ ॥

एवमुक्तप्रकारेण एतत्गमिका अनंतरोक्तप्रकारा गाथा आनुपूर्व्या क्रमेण भवंत्यन्या अपि ज्ञातव्याः, कियत्कियत् संख्याकास्ता एतेन क्रमेण ज्ञातव्या इत्याह एतेन क्रमेण भवंति, पंचशतान्येकषष्ठानि गाथानामिति, इयमत्र भावना पाक्षिकीं स्थापनाममुंचता आरोपणायां च पंच पंच प्रक्षिपता तावन्नेतव्यं, यावत्त्रयस्त्रिंशत्तमा पंचषष्ठदिनशतमाना आरोपणा, ततो विंशतिदिनां स्थापनाममुंचता पंचाहिकायामारोपणायां पंच पंच प्रक्षिपता तावद्गंतव्यं, यावत् द्वात्रिंशत्तमा षष्टदिनशतमाना आरोपणा, एव स्थापनासु पंच पंच प्रक्षिपता आरोपणासु चैकैकं स्थानमुपरितनभागात् परिहरता तावन्नेतव्यं, यावद्गाथानां पंचशतान्येकषष्टानि भवंति, द्वितीयं स्थापनारोपणायां स्थानं समाप्तं, संप्रति तृतीयं स्थापनारोपणास्थानं प्रतिपादयन्निदमाह ॥

पणतीसं ठवणपया पणतीसा रोवणाइं ठाणाइं । ठवणाणं संवेहो छच्चेव सया भवे तीसा ॥२०९॥

तृतीये स्थाने पंचत्रिंशत् स्थापनापदानि पंचत्रिंशच्चारोपणायाः स्थानानि पदानि एतदपि पूर्वमेव भावितं, संप्रति संवेध-परिमाणमाह, ॥ ठवणाणमित्यादि स्थापनानामारोपणाभिः सह संवेधाः सर्वसंख्यया भवंति, षट्शतानि त्रिंशानि ६३० ॥ एतानि च गच्छोत्तर संवग्गो इत्यादि करणवशादानेतव्यानि, तत्रगच्छः पंचत्रिंशत् कथमिति चेदुच्यते, ठवणारोवणविजुया-इत्यादि करणवशात् तथाहि अशीतात् शतात् पंच दिनानि प्रथमास्थापनायाः पंच दिनानि प्रथमारोपणाया उभयमीलने दश शोध्यंते, जातं सप्ततं शतं १७० तस्य पंचभिर्भागो ह्रियते, लब्धा चतुस्त्रिंशत् सा रूपयुता क्रियते, आगतः पंचत्रिंशत् गच्छः उत्तरमेक आदिरप्येकः ततः पंचत्रिंशदेकेन गुण्यते, एकेन गुणितं तदेव भवतीति जाता पंचत्रिंशदेव सा उत्तरेणैकेन हीना क्रियते, जाता चतुस्त्रिंशत् तत्रादिमेकं प्रक्षिपेत् भूयोऽभवत्पंचत्रिंशत् एतदंतिमधनमंतिमेऽकस्थाने परिमाणं एतत् आदि-युतं क्रियते, जाता षट्त्रिंशत् गच्छार्धेन गुणयितव्या, तत्र गच्छराशिर्विषमत्वात् परिपूर्णं अर्धं न ददातीति षट्त्रिंशदर्द्धी-क्रियते जाता अष्टादश शते गच्छेन परिपूर्णेन गुण्यते जातानि षट्शतानि त्रिंशदधिकानि, संप्रत्यस्मिन् तृतीये स्थाने किय-द्दिना प्रथमा स्थापना कियद्दिना च प्रथमारोपणा सा च स्थापनारोपणा च कियद्भिः संचयमासैः प्रतिसेवितै-र्निष्पन्नेत्येतद-भिधित्सुराह ॥

पढमा ठवणा पंच उ, पढमा आरोवणा भवे पंच । छत्तीसा मासेहिं एसा पढमा भवे कसिणा ॥२१०॥

तृतीये स्थाने प्रथमा स्थापना पंच पंचदिनप्रमाणा प्रथमा आरोपणा भवति पंच पंचदिना एषा स्थापना आरोपणा च निष्पन्ना षट्त्रिंशता मासैः प्रतिसेवितैः कथमिति चेदुच्यते, अशीतात् शतात् पंच स्थापनादिवसाः पंच आरोपणादिवसाः

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

उभयमीलने दश शोधिता जातं सप्ततं शतं १७० एतस्य पंचदिनाया आरोपणाया भागो ह्रियते, लब्धाः चतुस्त्रिंशत् मासाः एकस्थापनायां पूर्वप्रकारेण मास एक आरोपणायामिति द्वौ मासौ तत्र प्रक्षिप्तौ जाताः षट्त्रिंशन्मासाः अथ कुतो मासात् किं गृहीत मुच्यते, प्रतिसेवित मासेभ्यः षट् त्रिंशदेकः स्थापनामासः शोधिते जाता पंचत्रिंशत् यद्येकद्वि त्र्यादिना आरोपणा पंचदिना दशदिना वा ततस्तयैवारोपणया संचयमासा गुण्यंते, इति वचनादत्र पंचदिना रोपणेति पंचभिर्गुण्यंते जातं पंचसप्ततं शतं १७५ ॥ स्थापनादिनाश्च पंच तत्रैव प्रक्षिप्ता जातमशीतं शतमागतमेकैकस्मात् मासात् पंच पंच रात्रिंदिवानि गृहीतानि अत्र भागः शुद्धः पतित इति कृत्स्नैषारोपणा सर्वासां च कृत्स्नारोपणानामाद्येति । प्रथमा तथा चाह एसा पढमा भवे कसिणा—

पढमा ठवणा पंचउ, बिइया आरोवणा भवे दसउ । एगुणवीसमासेहिं, पंचहिं राइंदिया झोसो ।२११।

तृतीये स्थाने प्रथमा स्थापना पंचपंचदिना द्वितीया आरोपणा भवति दशदशदिना एषा प्रथमा स्थापना द्वितीया चारोपणा निष्पन्ना, एकोनविंशत्या मासैः प्रतिसेवितैः । तथाहि अशीतात् शतात् पंच स्थापनादिवसा दश आरोपणादिवसाः उभयमीलने पंचदश शोध्यंते, जातं पंचषष्टं शतं १६५ ॥ अस्य दशभिर्भागो ह्रियते, तत्र परिपूर्णो भागो न पततीति पंच रात्रिंदिवानि झोषः प्रक्षिप्यते तथाचाह । पंचराइंदिया झोसो, झोषे च प्रक्षिप्ते लब्धाः सप्तदश मासाः एकः स्थापनाया मास एक आरोपणाया इति द्वौ मासौ तत्र प्रक्षिप्तौ जाता एकोनविंशतिरागतमेकोनविंशत्या प्रतिसेवितैर्मासैर्निष्पन्नेति ॥ अथ कुतो मासात् किं गृहीतमुच्यते, प्रतिसेवितमासेभ्य एकोनविंशतेरेकः स्थापनामासः शोधितो, जाता अष्टादश मासाः अत्र दशदिनारोपणेति

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

दशभिर्गुण्यंते जातमशीतं शतं, पंच वामरा झोप इति पंच ततोऽपसारिता जातं पंचसप्ततं शतं, अत्र स्थापनादिवसाः पंच प्रक्षिप्ता जातमशीतं शतं आगतं, स्थापनीकृतात् मासात् पंच रात्रिंदिवानि गृहीतानि, पंच झोपीकृत्यशेषेभ्यो दश दश रात्रिंदिवानीति,

पढमा ठवणा पंचउ तइया आरोवणा भवे पक्खो ॥ तेरसहिं मासेहिं पंचउ राइंदिया झोसो ॥२१२॥

तृतीये स्थाने प्रथमा स्थापना पंचपंचादिना, तृतीया चारोपणा भवति पक्षः. पक्षप्रमाणा एषा प्रथमा स्थापना, तृतीया चारोपणा त्रयोदशभिः प्रतिसेवितैर्मासैर्निष्पन्ना, तथाहि अशीतात् दिवसशतात् पंच स्थापनादिवसाः पंचदश आरोपणादिवसा, उभयमीलने विंशतिः शोध्यंते, जातं षष्टं शतं १६० ॥ तस्याधिकृतया पंचदशदिनया आरोपणया भागो ह्रियते. तत्र शुद्धो भागो न पततीति पंच झोषः प्रक्षिप्यते, तथा चाह, पंचउ राइंदिया झोसो झोपे च प्रक्षिप्ते लब्धा एकादश एकः स्थापनाया मासः, एक आरोपणाया इति द्वौ मासौ तत्र प्रक्षिप्ता वागतं त्रयोदशभिर्मासैः प्रतिसेवितैर्निष्पन्ना, अथ कुतो मासात् किं गृहीतमुच्यते, प्रतिसेवितमासेभ्यस्त्रयोदशभ्य एकः स्थापनामासः शोधितः स्थिताः पश्चात् द्वादश आरोपणा एकमासनिष्पन्नेत्येकभागीक्रियंते, आद्यश्च भागः पंचदशभिः किल गुणयितव्य इति, पंचदशभिस्ते द्वादशापि गुण्यंते, जातमशीतं शतं, पंच झोष इति ततोऽपनीयंते. जातं पंचसप्ततं शतं, तत्र पंच स्थापनादिवसाः प्रक्षिप्यंते, जातमशीतं शतमागतमत्र स्थापनीकृतान्मासात् पंच दिवसा गृहीताः शेषेभ्यस्तु द्वादशमासेभ्यः पंच झोषीकृत्य पंचदश पंचदशेति,

एवं एआ गमिया गाहाओ होंति आणुपुव्वीए ॥ एएण कमेण भवे, छच्चेव सयाइं तीसाइं ॥२१३॥

For Private and Personal Use Only

एवमुक्तेन प्रकारेण एतद्गमिका अनंतरोदितगमा गाथा आनुपूर्व्या क्रमेणान्या अपि भवंति ज्ञातव्याः कियन्संख्याका इत्याह, एतेनानंतरोदितेन क्रमेण भवंति गाथानां षट्शतानि त्रिंशानि, किमुक्तं भवति, पंचदिनां स्थापनाममुंचतारोपणायां च यथोत्तरं पंच पंच प्रक्षिपता तावद् गंतव्यं, यावत् पंचत्रिंशत्तमा पंचसप्तत शतदिना आरोपणा पुनर्दशदिनां स्थापनां कृत्वा यथोक्तप्रकारेण तावन्नेयं यावच्चतुस्त्रिंशत्तमा सप्ततदिनशतारोपणा एवं स्थापनासु पंच पंच प्रक्षिपता आरोपणास्वेकैकमुपरितनं स्थानं हापयता तावन्नेयं यावत् गाथानां षट्शतानि त्रिंशदधिकानि भवंति, तृतीयं स्थापनारोपणास्थानं समाप्तं; संप्रति चतुर्थं स्थापनारोपणास्थानं प्रतिपिपादयिषुरिदमाह; ॥

अउणासीयं ठवणा ण सयं आरोवणावि तह चेव ॥ सोलस चेव सहस्सा दसोत्तरसयं च संवेहो ॥२१४॥

चतुर्थे स्थाने एकोनाशीतं स्थापनानां स्थापनापदानां शतं भवति, आरोपणाया अपि तथैव ज्ञातव्यं, किमुक्तं भवति, आरोपणानामपि पदानां शतमेकोनाशीतं भवतीति, एतच्च प्रागेव भावितं, संप्रति संवेधपरिमाणमाह, स्थापनानामारोपणाभिः सह संबंधे संयोगाः षोडश सहस्राणि दशोत्तरं शतं १६११० भवंतीति एव संख्याकाश्च संवेधा गच्छोत्तरं संवग्गे इत्यादि करणवशादानेतव्यः ॥ गच्छश्चात्र एकोनाशीतं शतं, तथाहि अशीतात् शतात् प्रथमस्थापना दिवस एकः प्रथमारोपणादिवस एक इत्युभयमीलने द्वौ शोधितौ, जातमष्टसप्ततं शतं तस्य चरमादेसभागेको इति वचनादेकेन भागो ह्रियते, लब्धमष्टसप्ततमेव शतं तत्र रूपं प्रक्षिप्तं, जातमेकोनाशीतशतं उत्तरमेक आदिरप्येकस्तत्र गच्छ एकोनाशीतशतलक्षण उत्तरेणैकेन गुण्यते, जातं तदेव एकोनाशीतं शतं तदेकेन हीनं क्रियते, जातमष्टसप्ततं शतं, तत्रादिमेकं प्रक्षिपेत्, भूयस्तदेवाभूदेकोनाशीतं शत मेतदंति-

For Private and Personal Use Only

मध्नं एतत् आदिना एकेन युतं क्रियते, जातमशीतं शतं गच्छराशिरत्र विषम इत्यस्यैवाशीतस्य शतस्यार्धं क्रियते जाता नवतिः, सा गच्छेन परिपूर्णेन एकोनाशीतशतप्रमाणेन गुण्यते, आगतं षोडश सहस्राणि शतं दशोत्तरमिति, अथास्मिन् चतुर्थे स्थाने कतिदिना प्रथमा स्थापना कतिदिना च प्रथमारोपणा कतिभिश्च सा प्रथमा स्थापना आरोपणा च प्रतिसेवितैर्मासैर्निष्पन्नेत्यत आह ॥

पढमा ठवणा एक्को पढमा आरोवणा भवे एक्को ॥ आसीया माससया एसा पढमा भवे कसिणा ॥२१५॥

चतुर्थे स्थाने प्रथमा स्थापना एको दिवसः एकदिनप्रमाणा इत्यर्थः प्रथमा आरोपणा भवत्येकएकदिना, एषा स्थापना आरोपणा च अशीतादशीत्यधिकात् मास शतात् निष्पन्ना, तथाहि अशीतात् शतादेकः स्थापनादिवस एक आरोपणादिवस इति द्वौ शोधितौ जातमष्टसप्ततं शतं, तस्य एकदिनप्रमाणया भागो ह्रियते, लब्धमष्टसप्ततमेव शतं, एकः स्थापनामास एक आरोपणामास इति द्वौ तत्र प्रक्षिप्तौ, लब्धमशीतं मासशतं, अथ कुतो मासात् किं गृहितमुच्यते, एकैकस्मात् मासात् एकैको दिवसः, अत्र भागः शुद्धः पतित इति कृत्स्नारोपणा सा चान्यासां कृत्स्नारोपणानामाद्येति प्रथमा, तथा चाह ॥ एसा पढमा भवे कसिणा ॥

पढमा ठवणा एक्को बिइया आरोवणा भवे दोन्नि । एगा नउअ मासेहिं एगोउ तहिं भवे झोसो ॥२१६॥

चतुर्थे स्थाने प्रथमा स्थापना एकः एकवासरा द्वितीया आरोपणा भवति द्विदिने द्विदिनप्रमाणा, एषा स्थापना आरो-

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पणा च निष्पन्ना एकनवतिमासैस्तथाहि अशातीत् शतात् एकस्थापनादिवसो द्वावारोपणादिवसौ उभयमीलने त्रयः शोध्यंते, जातं सप्तसप्ततं शतं, तस्याधिकृतया द्विदिनप्रमाणया आरोपणया भागो ह्रियते, तत्र भागः शुद्धो न पततीत्येको झोषः प्रक्षिप्यते, तथाचाह ॥ एगोउतहिं भवेझोसो, ततो जातमष्टसप्ततं शतं, भागे हृते लब्धा एकोन नवतिरेकः स्थापनामासः एक आरोपणा-मास इति द्वौ मासौ तत्र प्रक्षिप्तौ, आगता एकनवतिमासाः, अथ कुतो मासात् किं गृहीतमुच्यते, एकोन नवतिसंख्याकेभ्यः संचयमासेभ्यः एकः स्थापनामासः शोध्यते, जाताः पश्चान्नवतिमासाः द्विदिना आरोपणेति द्वाभ्यां गुण्यंते, जातमशीतं शतं एको झोप इति स ततः शोध्यते, ततोऽभवदेकोनाशीतं शतं, तत्र स्थापनादिवस एकस्तत्र प्रक्षिप्तो, जातमशीतं शतमागतमे-कस्मात् स्थापनीकृतात् मासात् एको दिवसो गृहीतः शेपेभ्यः एवं झोपीकृत्य द्वौ द्वौ दिवसाविति ॥

पढमा ठवणा एक्को, तइया आरोवणा भवेतिन्नि ॥ एगट्ठी मासेहिं, एगोउ तहिं भवे झोझो ॥२१७॥

चतुर्थे स्थाने प्रथमा स्थापना एकः एकदिना तृतीया आरोपणा त्रीणि दिनानि एषा स्थापना आरोपणा च निष्पन्ना एकषष्ठिमासैस्तथाहि अशीतात् दिवसशतात् एकः स्थापनायाः दिवसत्रय आरोपणाया उभयमीलने चत्वारः शोध्यंते, जातं षट्सप्ततं शतं १७६ ॥ तस्य त्रिभिर्भागो ह्रियते, आरोपणायास्त्रिदिननिष्पन्नत्वात् तत्र भागः शुद्धो न पततीत्येको झोषः प्रक्षिप्यते, जातं सप्तसप्ततं शतं १७७ ॥ भागे हृते लब्धा एकोनषष्ठिर्मासाः, एकः स्थापनाया मास, एक आरोपणाया मास इति द्वौ मासौ तत्र प्रक्षिप्तौ आगतमेकषष्ठिभिर्मासैः प्रतिसेवितैर्निष्पन्ना, अथ कुतो मासात् किं गृहीतमुच्यते, ॥ संचयमासेभ्यः एक-षष्ठिसंख्याकेभ्यः एकः स्थापनामासः शोध्यते, जाता षष्ठिः, त्रिदिना अधिकृता आरोपणेति ते त्रिभिर्गुण्यते, जातमशीतं शत-

For Private and Personal Use Only

मेको झोष इत्येकस्ततोऽपनीतो जातमेकोनाशीतं शतमेकः स्थापनादिवसस्तत्र प्रक्षिप्तो जातमशीतं शत मागतमेकस्मात् स्थापनीकृतान्मासात् एकदिनं गृहीतं, शेषेभ्यः षष्ठिमासेभ्यः एकं दिनं झोषीकृत्य त्रीणि त्रीणि दिनानीति,

एवं खलु गमियाणं. गाहाणं होंति सोलस सहस्सा॥ सयमेगं च दसहियं. नायव्वं आणुपुव्वीए ॥२१८॥

एवमुक्तेन प्रकारेण गमिकानामुक्तरूपगमोक्तानां गाथानामानुपूर्व्या क्रमेण खलु निश्चितं भवंति ज्ञातव्यानि षोडश सहस्राणि शतमेकं च दशाधिकमिति, एतदुक्तं भवति, एकदिनां स्थापनाममुंचता आरोपणायां यथोत्तरमेकैकमारोपयता तावन्नेयं यावदेकोनाशीतदिनशता चरमारोपणा द्विदिनादिष्वपि स्थापनास्वेकादिकारोपणादि तावत् ज्ञेया, यावत् स्वस्वचरमा आरोपणा, एवं षोडश सहस्राणि गाथानां शतमेकं च दशोत्तरं पूरणीयमिति, एतासुच स्थापनारोपणासु मासकरणं कुर्वता एकादिषु चतुर्दिनपर्यंतासु पंचभिर्भागमददानासु पंचदिनादिषु नवदिनपर्यंतास्वऽशुध्यति, रूपद्विके दशदिनादिषु चतुर्दिनपर्यंतासु रूपद्विकशुद्धौ जायमाने शून्ये मास एको गृहीतव्यः ॥ एवं पंचदशदिनादिष्वप्येकोनविंशतिदिनपर्यंतास्वेकोनविंशतिदिनादिषु चतुर्विंशतिदिनपर्यंतासु द्वौ मासावेवं सर्वत्र यावत् पंचकं न पूर्यते, तावत् पूर्वं संख्याकान् मासान् ददता पंचके तु पूर्णे रूपमधिकं प्रक्षिपता भावनीयं, तदेवमुक्तं स्थापनासंचयद्वारमधुना राशिद्वारमाह—

असमा हि ठाणा खलु सबला य परीसहा य मोहंमि। पलितोवम सागरोवम परमाणु ततो असंखेज्जा ॥२१९॥

एष प्रायश्चित्तराशिः कुत उत्पन्नः ? उच्यते, यानि खल्वसमाधिस्थानानि विंशतिः खलु शब्दः संभावने, स चैतत् संभा-

For Private and Personal Use Only

वयति, असंख्यातानि देशकालपुरुषभेदतोऽसमाधिस्थानानि, एवमेकविंशतिः सबलानि, द्वाविंशतिः परीषहाः, तथामोहे मोहनीये कर्म्मणि येऽष्टाविंशतिर्भेदाः, अथवा मोहे मोहविषयाणि त्रिंशत्स्थानानि एतेभ्योऽसंयमस्थानेभ्य एष प्रायश्चित्तराशिरुत्पद्यते, भूयः शिष्यः पृच्छति, कियंति खलु तान्यसंयमस्थानानि ? उच्यते, पलितोवमेत्यादि पल्योपमे सागरोपमे यावंति वालाग्राणि तावंति न भवंति, किंतु व्यावहारिकपरमाणुमात्राणि यानि वालाग्राणां खंडानि तेभ्योऽसंख्येयानि, इयमत्र भावना, यावंति खलु पल्योपमे वालाग्राणि, तावंत्यसंयमस्थानानि भवंति नायमर्थः, यावंति सागरोपमे वालाग्राणि तावंति नायमर्थः समर्थः, यद्येवं तर्हि सागरोपमे यानि वालाग्राणि प्रत्येकमसंख्येयखंडानि क्रियंते, तानि च खंडानि सांव्यवहारिकपरमाणु तावंति भवंति, नायमप्यर्थः समर्थः, कियंति पुनस्तानि भवंति ? उच्यते, तेभ्योप्यसंख्येयगुणानि, अन्ये तु ब्रुवते, परमाणुमात्राणि खंडानि सूक्ष्मपरमाणुमात्राणि खंडानि, सूक्ष्मपरमाणुमात्राणि द्रष्टव्यानि, तदसम्यक् सूक्ष्मपरमाणवो हि तत्रानंताः, असंयमस्थानानि चोत्कर्षतोप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानीति; गतं राशिद्वारमधुना मान द्वारमाह—

बारस अठय छक्कग माणं भणियंजिणेहिं सोहिंकरं । तेण परं जे मासा, सा हणंता परिसडंति ॥२२०॥

मीयते परिछिद्यते वस्त्वनेनेति मानं, तत् द्विधा द्रव्ये, भावे च, तत्र द्रव्येषु प्रस्थकादिषु, भावतः पुनरिदं मानं प्रायश्चित्तमानं जिनैस्तीर्थकृद्भिस्त्रिविधं शोधिकरं भणितं, तद्यथा प्रथमतीर्थकरस्य द्वादश मासा मध्यमतीर्थकृतामष्टौ मासाः, वर्धमानस्वामिनः षट्कं षण्मासाः इतोऽधिकं न दीयते, किंतु बहुष्वपि प्रतिसेवितेषु मासेष्वेतावन्मात्रमेव, अत्र प्रस्थकदृष्टांतो यथा प्रस्थकेन मीयमानं धान्यं तावन्मीयते, यावत्प्रस्थकस्य शिखा परिपूर्णा भवति, ततः परमधिकमारोह्यमानमपि परिपतति,

एवं षण्णां मासानामधिकं यद्यपि प्रतिसेवितं, तथापि तत् स्थापनारोपणप्रकारेण संहन्यमानं परिशटति, तथाचाह, तेणपर-मित्यादि तत उक्तरूपात् षण्मासादिकात् मानात् परमित्यव्ययं परा ये मासास्ते स्थापनारोपणाप्रकारेणा संहन्यमानाः संघात्यमानाः परिशटंति, तावन्मात्रेणापि च प्रायश्चित्तप्रतिपत्तारः शुध्यंति, शुद्धस्वभावत्वात् भगवतां तीर्थकृतामाज्ञैषा सम्यगनुष्टेया इति, संप्रति प्रभुद्वारमाह—

केवलमणपज्जव नाणिणो य तत्तो य ओहिनाण जिणा;। चोद्दसदसनवपुव्वी, कप्पधर पकप्पधारीय ॥२२१॥

केवलमणपज्जवनाणिणोत्ति ज्ञानिशब्दः प्रत्येकमभि संबध्यते, केवलज्ञानिनो मनपर्यायज्ञानिनश्च ततस्तदनंतरमवधिज्ञानेन जिना अवधिज्ञानजिनाः, जिनशब्दो विशुद्धावधिप्रदर्शकः, विशुद्धावधिज्ञाना इत्यर्थः ॥ ततश्चतुर्दशपूर्विणो, दशपूर्विणो नवपूर्विणश्च इहासतां नवपूर्विणः, न परिपूर्णनवपूर्वधराः, किंतु नवमस्य पूर्वस्य यत् तृतीयमाचारनामकं वस्तु तावन्मात्रधारिणोपि नवपूर्विणः, तथा कल्पधराः कल्पव्यवहारधारिणः प्रकल्पो निशीथाध्ययनं तद्धारिणः च शद्धोऽनुक्तसमुच्चयार्थः, तदेवानुक्तं च शब्देन सूचितं दर्शयति;

घेप्पंति चसद्देणं, निज्जुत्तीसुत्तपेढियधराय । आणाधारण जीए होंति पहुणो उ पच्छित्ते ॥ २२२ ॥

चशब्देन गृह्यंते निर्युक्तिसूत्रपीठिकाधराः, तत्र निर्युक्तिर्या भद्रबाहुस्वामिकृता, सूत्रपीठिका निशीथकल्पव्यवहारप्रथमपीठिका गाथारूपाः तथा आज्ञायां धारणे जीते च ये व्यवहारिण आज्ञाव्यवहारिणो धारणाव्यवहारिणो जीतव्यवहारिणश्च

एते प्रायश्चित्तदाने प्रभवः, तदेवं गतं प्रभुद्वारमिदानीं कियंति सिद्धानि प्रायश्चित्तस्थानानीति द्वारावसरः, तत्र शिष्यः पृच्छति कियंति खलु प्रायश्चित्तानि ? आचार्य आह, ॥ अर्थतो अपरिमितानि, सूत्रतः पुनरिदं परिमाणं ॥

आणुग्घाइयमासाणं दो चेव सया हवंति बावण्णा। तिण्णि सया बत्तीसा होंति अउग्घाइयाणंपि ॥२२३॥

पंचसया चुलसीया सव्वेसिं मासियाण बोधव्वा । तेण परं वोच्छामी चाउमासाण संखेवं ॥२२४॥

अनुद्घातिता नाम गुरवः, उद्घातिता लघवः, निशीथनाम्नि अध्ययने प्रथमोद्देशके अनुद्घातिता गुरवो मासा अभिहितास्तेषामेकत्र संक्षिप्ता नाम द्वे शते द्वापंचाशद् द्विपंचाशदधिके भवतः, द्वितीयतृतीयचतुर्थपंचमोद्देशकेषु उद्घातिता मासा उक्तास्तेषामुद्घातितानां मासानामेकत्र संक्षिप्तानां त्रीणि शतानि द्वात्रिंशानि भवंति, एतेषां सर्वेषामप्युद्घातितमासानामनुद्घातितमासानां चैकत्र मीलने मासानां प्रायश्चित्तानां बोधव्यानि पंचशतानि चतुरशीतानि ५८४ । तेण परमित्यादि अतः परं चातुर्मासिकानां संक्षेपं वक्ष्ये, प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति, ।

छच्चसया चोयाला चाउमासाण होंति अणुग्घाया । सत्तसया चउवीसा चाउमासाण उग्घाया ॥२२५॥

तेरसय अट्ठसट्ठा, चाउमासाण होंति सव्वेसिं । तेण परं वोच्छामी सव्वसमासेण संखेवं ॥ २२६ ॥

षष्ठसप्ताष्टमनवमदशमैकादशोद्देशकेषु अनुद्घातितानि चातुर्मासिकान्युक्तानि, एतेषामेकत्र संक्षिप्तानां भवंति षट्शतानिचतुश्चत्वारिंशानि ६४४ ॥ गाथायां होंति अणुग्घाया इत्यत्र षष्ठ्यर्थे प्रथमा प्राकृतत्वात् एवमुत्तरार्धेपि द्वादशत्रयोदशचतु-

For Private and Personal Use Only

र्दशपंचदशषोडशसप्तदशाष्टादशैकोनविंशतिमेष्वष्टस्वदेशकेषु उद्घातिता चतुर्मासिका उक्तास्तेषामेकत्र संक्षिप्तानां सप्तशतानि चतुर्विंशानि ७२४ ॥ उद्घातितानामनुद्घातितानां सर्वेषां चतुर्मासानामेकत्र मीलितानां भवंति त्रयोदशशतानि अष्टषष्ठानि १३६८ ॥ तेण परमित्यादि ततः परं सर्वेषां मासिकानां चातुर्मासिकानां च यः समासो मीलनं तेन संक्षेपं सर्वसंख्या संग्रहं वक्ष्ये, प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति ॥

नवयसया य सहस्सं ठाणाणं पडिवत्तिओ होंति। बावण्णा ठाणाइं सत्तहिं आरोवणा कसिणा ॥२२७॥

स्थानानां मासादिप्रायश्चित्तस्थानानां प्रतिपत्तयः प्रतिपादनानि सहस्रं नवशतानि द्वापंचाशच्च स्थानानि १९५२ ॥ तथाहि भवंति सर्वाणि प्रागुक्तानि मासादिप्रायश्चित्तस्थानान्येकत्र मीलितान्येतावंतीति सप्ततिः पुनरारोपणा कृत्स्नाऽथ कोऽस्य सूत्रस्याभिसंबंध ? उच्यते, नन्वेष एवं संबंधः कियंति प्रायश्चित्तानि सिद्धानि कियत् पश्चाऽरोपणा जघन्या अजघन्योत्कृष्टास्तथा कृत्स्ना अकृत्स्ना च सिद्धास्तत्र प्रथमे स्थापनारोपणास्थाने एका जघन्या त्रिंशत् उत्कृष्टा एकैकस्यां स्थापनायां आरोपणाभिः सह संवेधे एकैकस्या उत्कृष्टाया लभ्यमानत्वात् अजघन्योत्कृष्टानां चत्वारिंशतानि चतुस्त्रिंशदधिकानि ४३४ ॥ द्वितीये स्थापनारोपणास्थाने एका जघन्या त्रयस्त्रिंशत् उत्कृष्टा अजघन्योत्कृष्टानां पंचशतानि सप्तविंशानि ५२७ ॥ तृतीये स्थापनारोपणास्थाने एका जघन्या पंचत्रिंशत् उत्कृष्टाऽजघन्योत्कृष्टा पंचशतानि चतुर्णवतानि ५९४ ॥ चतुर्थे स्थापनारोपणास्थाने एका जघन्या एकोनाशीतं शतमुत्कृष्टानां पंचदश सहस्राणि नवशतानि त्रिंशानि १५९३० ॥ अजघन्योत्कृष्टानां तथा प्रथमे स्थापनारोपणास्थाने सप्ततिरारोपणाः कृत्स्नाः कृत्स्नभागहारिण्य इत्यर्थः, झोषविरहिता इति यावत्, ताश्चेमाः

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सव्वेसिं ठाणाणं, उक्कोसारोवणा भवे कसिणा ॥ सेसा चत्ता कसिणा ता खलु नियमा अणुक्कोसा ॥२२८॥

प्रथमे स्थापनारोपणास्थाने त्रिंशत् स्थानानि तेषां च सर्वेषामपि स्थानानामंतिमारोपणा उत्कृष्टा भवति, ताश्च सर्वसंख्यया त्रिंशत् एताश्च नियमतो झोषविरहिता इति कृत्स्नाः, शेषाश्चोत्कृष्टारोपणाव्यतिरिक्तानामारोपणानां मध्ये झोषविरहिततया कृत्स्नारोपणाश्चत्वारिंशत् ताश्च खलु नियमान्नियमेन अनुत्कृष्टा जघन्यामध्यमावाइत्यर्थ एता उत्कृष्टानां मीलिता जाताः सप्ततिः, अथ कास्ता अनुत्कृष्टाश्चत्वारिंशत् कृत्स्ना इत्यत आह;

वीसाए ऊवीसः चत्त असीयाय तिण्णि कसिणाओ। तीसाए पक्खपणवीस तीस, पण्णाय पण्णसयरी २२९

चत्ताए वीस पणतीस सत्तरी चेव तिण्णि कसिणाओ । पणयालाए पक्खो पणयाला चेव दो कसिणा ।२३०।

पन्नाए पन्नठी पणपन्नाए य पणवीसा य । सट्ठि ठवणाए पक्खो वीसा तीसा य चत्ताय ॥ २३१ ॥

सयरीए पणपण्णा, तत्तो पण्णत्तरीए पक्ख पणतीसा । असतीए ठवणाए वीसा पणुवीस पण्णा सा ॥२३२॥

नउईए पक्खतीसा पणयाला चेव तिण्णि कसिणाओ । सतीयाए वीस चत्ता पंचुत्तरि पक्ख पणवीसाउ २३३।

दसुत्तरसइयाए पणतीसा वीस उत्तरे पक्खो । वीस तीसा य तहा कसिणाओ तिण्णि बीए य ॥ २३४ ॥

तीसुत्तर पणुवीसा पणतीसे पक्खिया भवे कसिणा । चत्तला वीसाऊ, पण्णासं पक्खिया कसिणा ॥२३५॥

For Private and Personal Use Only

विंशिकायां विंशतिदिनायां स्थापनायां विंशतिर्विंशतिदिना एवं एवं चत्वारिंशद्दिना अशीतिदिना च एतास्तिस्रोप्यारोपणाः कृत्स्नाः, । ३ । तथा त्रिंशति त्रिंशद्दिनायां स्थापनायामिमाः पंचारोपणाः कृत्स्नाः तद्यथा पक्षः पंचविंशतिस्त्रिंशत् पंचाशत् पंचसप्ततिश्च । ५ । तथा चत्वारिंशति स्थापनायामिमास्तिस्र आरोपणाः कृत्स्नास्तद्यथा विंशतिदिना पंचत्रिंशद्दिना सप्ततिदिना च । ३ । तथा पंचचत्वारिंशति स्थापनायामिमे द्वे कृत्स्ने आरोपणे तद्यथा पक्षः पक्षप्रमाणा पंचचत्वारिंशच्च पंचचत्वारिंशद्दिना च । २ । पंचाशद्दिनायां स्थापनायां च एका पंचषष्ठिदिना कृत्स्ना आरोपणा । १ । पंचपंचाशद्दिनायामप्येका पंचविंशतिः ॥ १ ॥ षष्ठिदिनायां स्थापनायामारोपणाः कृत्स्नाश्चतस्रस्तद्यथा पक्षो विंशतिस्त्रिंशत् चत्वारिंशत् । ४ । सप्ततिदिनायां स्थापनायामेका पंचपंचाशद्दिना कृत्स्नारोपणा ॥ ५५ ॥ १ ॥ पंचसप्ततिदिनायां स्थापनायां द्वे कृत्स्ने आरोपणे पाक्षिकी पंचविंशद्दिना च ॥ २ ॥ अशीतिदिनायां स्थापनायां तिस्रः कृत्स्ना आरोपणास्तद्यथा विंशतिः पंचविंशतिः पंचाशद्दिना च । ३ । नवतिदिनायां स्थापनायामिमास्तिस्रः । कृत्स्ना आरोपणाः पक्षस्त्रिंशत् पंचचत्वारिंशच्च । ३ । शतिकायां स्थापनायां द्वे कृत्स्ने आरोपणे विंशतिदिना चत्वारिंशद्दिना च । २ । पंचोत्तरशतिकायां पुनः स्थापनायामिमे द्वे कृत्स्ने आरोपणे पाक्षिकी पंचविंशतिदिना च । २ । दशोत्तरशतिकायां स्थापायामेका पंचत्रिंशत् कृत्स्नारोपणा । १ । विंशत्युत्तरशतिकायां स्थापनायामेतास्तिस्रः कृत्स्ना आरोपणास्तद्यथा पाक्षिकी विंशतिदिना त्रिंशद्दिना च । ३ । त्रिंशदुत्तरशतिकायां स्थापनायामेका पंचविंशतिदिना कृत्स्ना आरोपणा । १ । पंचत्रिंशदुत्तरशतिकायां स्थापनायामेका पाक्षिक्यारोपणा कृत्स्ना । १ । चत्वारिशदुत्तरशतिकायां स्थापनायां पुनरियमेका कृत्स्नारोपणा विंशतिदिना । १ । पंचाशदुत्तर-

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

शतिकायां स्थापनायामेका पाक्षिक्यारोपणा कृत्स्ना एवमेताश्चत्वारिंशत् त्रिंशदुत्कृष्टाः सर्वा मिलिताः सप्ततिः कृत्स्ना आरोपणा शेषाः पंचनवतिः त्रिंशतसंख्या अकृत्स्ना आरोपणाः, एवं शेषेष्वपि त्रिषु स्थापनारोपणास्थानेषु कृत्स्नारोपणानां परिमाणमुपयुज्य परिभावनीयमिति. अतः परमेतासां सर्वासामपि स्थापनारोपणानां स्वरूपं येन लक्ष्यते, तद्भिमणिषुरिदमाह,—

सव्वासिं ठवणाणं एत्तो सामन्नलक्खणं वोच्छं । मासग्गे जोसग्गे हीणाहीणे य गहणेय ॥२३६॥

चतुर्ष्वपि स्थापनारोपणास्थानेषु याः स्थापना आरोपणाश्चान्योऽन्यानुवेधतो भवंति, । तासां सर्वासामपि स्थापनानामारोपणानां च इत उर्ध्वं सामान्येन सकलव्यापितया लक्षणं लक्ष्यते, येन तासां तल्लक्षणमुक्तानुक्तस्वरूपं वक्ष्ये, क्केत्याह मासाग्रे प्रतिसेवितसंचयमासानां परिमाणे तथा प्रतिसेवितमासानयननिमित्तमेवारोपणादिवसैर्भागे ह्रियमाणे कियति प्रक्षिप्ते शुद्धं भागं दास्यतीत्येवं झोषाग्रे झोषपरिमाणे लक्षणं वक्तव्यं, तथा हीनाहीने च ग्रहणे च हीनग्रहणं नाम विषमग्रहणं अहीनग्रहणं समग्रग्रहणमेतच्च यथासंचयमासेभ्यो भवति, तथा लक्षणं वक्तव्यं, तत्र मासपरिमाणविषयं लक्षणमभिधित्सुरिदं पूर्वोक्तमेव तावदाह;—

जइमि भवे आरोवणा तति भागं करे तिपंचगुणं । सेसं पंचहिं गुणए ठवणादिणजुया उ छम्मासा ॥२३७॥

इयमर्थत प्रागेव व्याख्याता परमन्यथा कियान् शब्दसंदर्भ इति भूयोपि व्याख्यायते, संचयमासेभ्यः स्थापनामासेषु शुद्धेषु यच्छेषमवतिष्ठते, तत् जइमित्ति यतिमासा भवन्त्यारोपणा, किमुक्तं भवति, यतिभिर्मासैनिष्पन्ना आरोपणा ततिभागं

For Private and Personal Use Only

तावत्संख्याकं भागं करोति कृत्वा चाद्यं तिपंचगुणमिति त्रिपंचगुणं पंचदशगुणं करोति, शेषं समस्तमनेकभागात्मकमपि संपिंड्य पंचभिर्गुणयेत्. ततः स्थापनादिनगुताः षण्मासा भवंति, एतत्कर्म पंचदशादिष्वारोपणासु कर्त्तव्यं, एकादिषु चतुर्दशदिनपर्यंतासु पुनरारोपणासु यावंत्यारोपणादिनानि तावद्भिर्गुणयितव्यं. एवं संचयमासानां मध्ये यावतो मासात् यत् गृहीतं तद्दिनपरिमाणाभिधानतो मासपरिमाणविषयलक्षणमभिहितं संप्रत्येतदेव प्रकारांतरेणाभिधित्सुराह—

जम्मि भवे आरुवणा ततिभागं तस्स पनरसहिं गुणए । ठवणारोवणसहिया छम्मासा होंति नायव्वा २३८

ये संचयमासास्ते पूर्वं स्थापनारोपणामासविशुद्धाः कर्त्तव्याः ततो जइमीति यतितमा प्रथमा द्वितीया तृतीया इत्यादि आरोपणा ततिभागस्थास्ते कर्त्तव्याः तत्र यद्येकभागस्थास्ततः सर्वानपि पंचदशभिर्गुणयति, गुणने च कृते स्थापनारोपणादिवससहिता क्षेपविशुद्धास्ते षण्मासा भवंति, अथानेककभागस्थास्तर्हि अनेकस्य भागस्य आद्यं भागं पंचदशभिर्गुणयेत्, शेषान् समस्तानपि पंचगुणानिति वाक्यशेषस्तेन स्थापनारोपणादिवससहिताः षण्मासा ज्ञातव्या भवंति, तद्यथा विंशतिदिनायां स्थापनायां पंचदशदिनायां चारोपणायां त्रयोदश संचयमासास्तेभ्य एक आरोपणामासो द्वौ स्थापनामासावुभयमीलने त्रयो मासाः शोधिता जाता दश मासा इयमारोपणा प्रथमे स्थाने प्रथमेति ते दश मासा एकभागस्थाः क्रियंते, कृत्वा पंचदशभिर्गुण्यंते, जातं पंचाशं शतं ॥ १५० ॥ अत्र क्षेपः पंचक इति पंच ततो विशोधिता जातं पंचचत्वारिंशं शतं १४५ ॥ तत्र स्थापनादिवसा विंशतिः आरोपणादिवसाः पंचदशेति मीलिताः पंचत्रिंशत् ते प्रक्षिप्यंते, जातमशीतं शतमिति, तथा विंशतिदिनायां स्थापनायां पंचविंशतिदिनायां आरोपणायां त्रयोविंशतिः संचयमासाः तेभ्योद्वौ स्थापनामासौ

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

त्रय आरोपणामासा उभयमीलने पंचमासाः शोधिता जाता अष्टादश इयमारोपणा प्रथमे स्थाने तृतीयेति त्रिभागस्थाः क्रियंते, जाता एकैकस्मिन् भागे षट् षट् तत्राद्यो भागः पंचदशभिर्गुण्यते, जाता नवतिः, अत्र पक्षो क्षेप इति तेभ्यः पंचदश शोधिता जाता पंचसप्ततिः ७५ ॥ शेषौ द्वावपि भागावेकत्र मीलितौ जाता द्वादश, ते पंचभिर्गुण्यंते जाता षष्ठिः ते पूर्वराशौ प्रक्षिप्यंते, जातं पंचत्रिंशशतं ॥ तत्र स्थापनादिवसाः विंशतिरारोपणादिवसाः पंचविंशतिः उभयमीलने पंचचत्वारिंशत् प्रक्षिप्ता जातमशीतं शतमेवमन्यत्रापि भावनीयं, नवरमेतत्कर्म्म क्वचिदेव प्रतिनियतेषु पदेषुकर्त्तव्यं, नावश्यं सर्वत्रेति संप्रति गुणकारवशेन यथा कृत्स्नारोपणापरिज्ञानं भवति तथा प्रतिपादयति;

जेण उ पएण गुणिए होऊणं सो न होइ गुणकारो ॥ तस्सु वरि जेण गुणो होइ समं सहु गुणकारो ॥२३९॥

जेणउ पएण गुणिया-पदमेकद्वित्र्यादिकं येन पदेन दशादिलक्षणेन गुणिते आरोपणादिवसे षण्मासपरिमाणमशीतं दिवसशतमूनमुपलक्षणमेतत् अधिकं वा भवति, समकरणं प्रतीत्य गुणकारो न भवति, यथा पाक्षिक्या आरोपणाया दशादिकस्तथाहि विंशिकायां स्थापनायां पाक्षिकी आरोपणा दशभिर्गुणिता, जाताः पंचाशंशतं १५० ॥ तत्र स्थापनादिवसा विंशतिः प्रक्षिप्ता जातं सप्ततं शतं १७० ॥ तदेवं दशभिर्गुणने ऊनाः षण्मासा एकादशभिर्गुणने अधिका इति पाक्षिक्या-मारोपणायां समकरणं प्रतीत्य न दशादिको गुणकार इतीयमकृत्स्नारोपणेति प्रतिपत्तव्यं, तस्सुवरिमेत्यादि तस्याधिकृतस्य विंशिकादिरूपस्य पदस्योपरि त्रिंशत्प्रभृतिके स्थापनापदे येन गुणकारेण दशादिलक्षणेन गुणने षण्मासदिवसपरिमाणं समं भवति, स तत्र गुणकारस्तेन गुणकारेण सा आरोपणा तस्मिन् स्थापनापदे कृत्स्नेत्यवगंतव्या यथा पाक्षिक्येवारोपणा

For Private and Personal Use Only

त्रिंशत्स्थापनायां तथाहि पंचदशदिनारोपणा दशभिर्गुणिता जातं पंचाशं शतं, त्रिंशत् स्थापनादिवसाः प्रक्षिप्ता जातमशीतं शतं ॥ एवं पंचचत्वारिंशद्दिने स्थापनापदे नवभिः, षष्ठिदिनेऽष्टभिः, पंचसप्ततिदिने सप्तभिर्नवतिदिने षड्भिः, पंचोत्तरशतदिने पंचभिः, विंशत्युत्तरशतदिने चतुर्भिः, पंचत्रिंशदुत्तरशतदिने त्रिभिः पंचाशशतदिने द्वाभ्यां षष्ठिशतदिने एकेन गुणने, समं षण्मासदिवसपरिमाणं भवति, पंचचत्वारिंशदादिषु स्थापनापदेषु पाक्षिक्यारोपणा कृत्स्ना प्रतिपत्तव्या, तथा विंशिकायां आरोपणायां विंशतिदिने स्थापनापदेऽष्टभिः चत्वारिंशद्दिने सप्तभिः षष्ठिदिने षड्भिरशीतिदिने पंचभिः, शतदिने चतुर्भिः, विंशतिशतदिने त्रिभिः, चत्वारिंशशतदिने द्वाभ्यां, षष्ठिदिनशतदिने एकेन समं षण्मासदिवसपरिमाणं भवतीति, विंशिकाप्यारोपणा विंशिकादिषु स्थापनापदेषु कृत्स्नेत्यवसेया ॥ एवं शेषा आरोपणा गुणकारैर्विचारयितव्या इति, एतदेव सुव्यक्ततरमाह ॥

जइहिं गुणा आरोवण ठवणाजुत्ता हवंति छम्मासा। तावइयारुवणाओ हवंति सरिसा भिलावाओ ॥२४०॥

यतिभिर्यावद्भिर्गुणकारैर्गुण्यते स, गुणा गुणिता आरोपणा तदनंतरं स्थापनायुक्ता स्थापनादिवसयुक्ताः षण्मासा भवंति, तावत्यो गुणकारसंख्यास्तुल्यास्ता आरोपणाः कृत्स्ना इति गम्यते प्रतिपत्तव्याः कथंभूतास्तास्तावत्यः कृत्स्नारोपणा इत्याह, सदृशाऽभिलापा एकाभिलापा इति भावः, यथा पाक्षिकी आरोपणा त्रिंशद्दिनादिषु स्थापनादिषु दशादिभिर्गुणकारैर्गुणितास्तदनंतरं च स्थापनादिवसयुताः षण्मासान् पूरयतीति दश कृत्स्ना आरोपणाः सदृशाभिलापा एवमन्या अपि तैस्तैर्गुणकारैस्तावत् संख्याकैस्तेषु तेषु स्थापनापदेषु गुणितास्तदनंतरं तत्र स्थापनादिवसयुक्ताः षण्मासपूरिकास्तावत्संख्याकाः

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

कृत्स्ना आरोपणाः सदृशाभिलापा भावनीया. संप्रति आलोचकमुखात् प्रतिसेवितमासाग्रं श्रुत्वा तन्मासाग्रस्थापनायामारोपणायां च स्थापयित्वारोप्य च परस्मै विविक्तमुपदर्शयेदित्युपदेशमाह ।

ठवणारोवणमासे, नाऊणं तो भणाहि मासग्गं । जेण समं तं कसिणं, जेणाऽहियं तं च झोसग्गं ॥२४१॥

आलोचकमुखात् प्रतिसेवितमासपरिमाणमाकर्ण्य तदनंतरमेतावंतो मासाः स्थापनायामेतावंत आरोपणायामिति ज्ञात्वा ततः संचयमासाग्रं विविक्तमालोचकाय भण, प्रतिपादय, यथाऽष्टापंचाशत् प्रतिसेवितमासा आलोचकमुखादुपलब्धाः, तत आचार्येण स्थापनारोपणादक्षेण विंशिकास्थापना पंचाशशतिका चारोपणा स्थापिता तत्र स्थापनारोपणादिवसानामेकत्र मीलने जातं सप्ततं शतं ॥ १७० ॥ ततः षण्मासदिवसेभ्योऽशीतिशतसंख्येभ्यः शोधितं, स्थिताः पश्चात् दश, तेषामधिकृतया पंचाशशतिकया आरोपणया भागो ह्रियते तत्र भागो न लभ्यते इति चत्वारिंशं शतं प्रक्षिप्तं, ततो भागे हृते लब्ध एकोमास इयमारोपणा अष्टाविंशतिमासनिष्पन्ना अष्टाविंशतितमा चेति एकोऽष्टाविंशत्या गुणितो जाता अष्टाविंशतिः । २८ । तत एवमालोचकाय कथयति, यथा द्वौ स्थापनामासौऽष्टाविंशतिरारोपणामासा एते मिलितास्त्रिंशत् अष्टाविंशतिरन्ये मासा आरोपणाया भागे हृते लब्धा एवं सर्वत्र संचयमासाग्रलोचकाय विविक्तं भणनीयमिति, येन पुनरारोपणाभागहारेण भागे ह्रियमाणे झोषविरहेण समं शुध्यति, तत्कृत्स्नमारोपणं द्रष्टव्यं, येन यावत्प्रमाणेन तु दिवसमीलनचिंतायां षण्मासपरिमाणमधिकं भवति, तच्च तावत्प्रमाणं पुनर्झोषाग्रं झोषपरिमाणमवसातव्यं, यथा विंशिकायां स्थापनायां पाक्षिक्यामारोपणायां पंचेति एतेन झोषपरिमाणलक्षणमुक्तं द्रष्टव्यं;——

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

जत्थउ दु रूवहीणा, न होंति तत्थओ हवंति सा भावी ।
एक्काई जा चोद्दस, एक्का तो सेस दुगहीणा ॥ २४२ ॥

इह सर्वासां स्थापनानामारोपणानां च दिवसेभ्यो मासानामुत्पादनाय पंचभिर्भागो हर्त्तव्यः. तत्र भागे हृते यल्लब्धं तन्नियमात् द्विरूपहीनं कर्त्तव्यं, यत्र पुनरारोपणाशुद्धहीना लब्धामासा न भवंति, एकादिषु चतुर्दिनपर्यंतासु पंचभिर्भागहारस्य एवासंभवात् पंचदिनादिषु नवदिनपर्यंतासु पंचभिर्भागे हृते लब्धस्य द्वयोरूपयोरभावात् दशदिनादिषु चतुर्दशदिनपर्यंतासु शुद्धिरूपापसरणे शून्यस्य भावात् ता एकादय एकदिनादयो यावच्चतुर्दशदिनपर्यंताः स्थापनारोपणाश्च स्वाभाविका एकस्मात् मासात् द्रष्टव्याः किमुक्तं भवति, स्वभावेनैव न तु मासोत्पादननिमित्तकरणप्रयोगत एकस्मान्मासान्निर्वृताः प्रतिपत्तव्या इति ॥ सेसदुगहीणत्ति शेषाः पुनः पंचदशदिनादयः स्थापना आरोपणाश्च द्विकहीना ज्ञेयाः पंचभिर्भागे हृते लब्धद्विरूपहीन स्वभावात् उपचारतो द्विकहीना उक्ताः ॥

उवरिं सु पंचभइए जइ सेसा तत्थ केइ दिवसा उ । ते सव्वे एगातो, मासातो होंति नायव्वा ॥ २४३ ॥

पंचदशदिनायाः स्थापनाया आरोपणायाश्च उपरिषोडशदिनादिषु स्थापनारोपणासु पंचभिर्भागे हृते उपरिभागलब्धेभ्यः शेषा ये एकद्विकादयो दृश्यंते ते सर्वे लब्धानां पूरणभूतत्वादेकस्मात् मासाद् भवंति ज्ञातव्याः, किमुक्तं भवति, तेषु शेषीभूतेष्वपि स एवैको मासो गृह्यते, यः पंचदशदिनायां लब्ध इत्येवमेकविंशतिदिनादिष्वपि भावनीयं, संप्रति हीनाहीने ग्रहणे

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

लक्षणं प्रतिपिपादयिषुर्यथा स्थापनारोपणामासेभ्यः शेषसंचयमासेभ्यश्च दिवसग्रहणं क्रियते, तथा प्रतिपादयति;

होइ समे समगहणं तहवि य पडिसेवणाउ नाऊणं। हीणं वा अहियं वा सव्वत्थ समं वा गेण्हेज्जा ॥२४४॥

स्थापनारोपणादिवसानां दिवसपरिमाणे समे तुल्ये तासु स्थापनारोपणासु मासेभ्यो दिवसग्रहणं समं भवति, यावंतः स्थापनामासेभ्यः प्रत्येकं दिवसा गृहीतास्तावंत आरोपणामासेभ्योपीति भावः, शेषमासेभ्यो दिवसग्रहणं समं विषमं वा यथा सप्तदिनायां स्थापनायां सप्तदिनायां चारोपणायां तथाह्यत्र पूर्वकरणप्रयोगतः षड्विंशतिसंचयमासा लब्धाः, तत्र स्थापनारोपणामासाभ्यां सप्त सप्त दिनानि गृहीतानि, ये चारोपणया भागे हृते लब्धाश्चतुर्विंशतिमासास्तेष्वेकस्मात् पंच दिनानि गृहीतानि, द्वयोर्दिनयोर्झोषे पतितत्वात् शेषेभ्यस्तु त्रयोविंशतिमासेभ्यः सप्त सप्त दिनानीति एवमन्यास्वपि स्थापनारोपणासु तुल्ये दिवसपरिमाणे स्थापनारोपणामासेभ्यस्तुल्यदिवसग्रहणं, शेषमासेभ्यस्तुल्यं विषमं वा भावनीयं, कासुचित् पुनः स्थापनारोपणासु यद्यपि दिवसपरिमाणं समं भवति, तथापि प्रतिसेवनां ज्ञात्वा कस्यापि मासस्य कीदृशी प्रतिसेवना उत्कटरागाद्यध्यवसाया इति ज्ञात्वा तदनुरोधतः स्थापनारोपणासु दिवसग्रहणं कदाचिद्धीनं कदाचिदतिरिक्तं वा, किमुक्तं भवति, कदाचित् स्थापनायां हीनमारोपणायामधिकं कदाचिदारोपणायां हीनं स्थापनायामधिकं यथा विंशिकायां स्थापनायां विंशिकायामारोपणायामत्र हि द्वाभ्यामपि स्थापनामासाभ्यां प्रत्येकं दश दश दिवसा गृहीता आरोपणाया मासयोस्त्वेकस्मात् पंचदश एकस्मात् पंच अथवा स्थापनाया मासयोरेकस्मात् पंचदश दिवसा गृहीता अपरस्मात् पंच आरोपणामासाभ्यां तु द्वाभ्यां प्रत्येकं दश दशेति प्रतिसेवनाविशेषमंतरेण तु स्थापनामासाभ्यां आरोपणामासाभ्यां च प्रत्येकं दश दश दिवसा

For Private and Personal Use Only

गृह्यंते इति, ॥ सव्वत्थ समं वा गेण्हेज्जा, कदाचित् पुनः सर्वत्र स्थापनायामारोपणायां तथा आरोपणाया भागे हृते ये लब्धा मासास्तेषु च समं दिवसग्रहणं भवति, यथा प्रथमे स्थाने विंशिकायां स्थापनायां विंशिकायामारोपणायां द्वितीये स्थाने पाक्षिक्यां स्थापनायां पाक्षिक्यामारोपणायां तृतीये स्थाने पंचदिनायां स्थापनायां पंचदिनायामारोपणायां, चतुर्थे स्थाने एकदिनायां स्थापनायां एकदिनायां चारोपणायामेवमन्यास्वपि द्वित्र्यादिदिनासु स्थापनारोपणासु यथायोगं भावनीयः—

विसमाआरोवणातो विसमं गहणं तु होइ नायव्वं। सरिसेवि सेवियम्मी जहा झोसो खलु विसुद्धो ॥२४५॥

इह आरोपणाग्रहणेन स्थापनापि गृहीता द्रष्टव्या, तत्र प्रतिसेवनां कुर्वता यद्यपि सर्वेपि मासाः सदृशापराधप्रतिसेवनेन प्रतिसेवितास्तथापि सदृशे सेवितेपि सदृश्यामपि प्रतिसेवनायां याः स्थापनारोपणाः परस्परं दिवसमानेन विषमास्ताभ्यस्तद-नुरोधेन आरोपणाया भागे हृते ये लब्धा मासास्तेषु दिवसग्रहणं विषमं भवति ज्ञातव्यं, स्थापनारोपणादिवसानां परस्पर-विषमत्वतस्तेष्वपि ग्रहणं विषमं भवतीति प्रतिपत्तव्यमिति भावः, एवं विषमासु कृत्स्नारोपणास्वभिहितं, याः पुनरारोपणा विषमा अकृत्स्नाश्च तत्र दिवसग्रहणं कुर्वता यथा झोषो विशुध्यति, तथा खलु निश्चितं कर्त्तव्यं नान्यथेति;

एवं खलु ठवणातो आरुवणातो विसेसतो होंति ॥ ताहिं गुणा तावइया नायव्व तहेव झोसाय ॥२४६॥

एवमुक्तप्रकारेण स्थापनात आरोपणा विशेषतो भवंति, तथाहि यदा स्थापनामासशुद्धाः शेषामासा यावंतोऽधिकृताया-मारोपणायां मासास्तावत्संख्याका भागाःक्रियंते, कृत्वा च प्रथमो भागः पंचदशगुणः क्रियते, शेषाः पंचगुणा यदित्रा सर्वे-

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

प्यारोपणादिवसगुणा मासाः क्रियंते, एवमारोपणया दिवसपरिमाणं लब्धं भवति, तदा एतावद्भिः स्थापनादिवसैः प्रक्षिप्तैः षण्मासाः पूर्यंते इति तदनुसारतः स्थापनादिवसाः स्थाप्यंते. तत आरोपणानुरोधिनी स्थापनेति स्थापनात आरोपणा विशेषवती तथाचाह, ताहिं गुणा तावइया इति ताभिरारोपणामाससंख्याभिरारोपणादिवससंख्याभिर्वा आरोपणया भागे हृते ये लब्धा मासास्ते गुणाः गुणिताः, स्थापनारोपणादिवसयुक्तास्तावंतः संचयमासा आगच्छंति, नतु स्थापनामाससंख्याभिः स्थापनादिवससंख्याभिर्वागुणितास्ततो विशेषवत्यः स्थापनाभ्य आरोपणा इति, नायव्वतहेव झोसा य इति, झोषा अपि तथैव ज्ञातव्यास्तद्यथा आरोपणया भागे ह्रियमाणे यावता भागो न शुध्यति, तावत्प्रमाणा ज्ञातव्या झोषा इति,—

कसिणा आरुवणाए समगहणं होंति तेसुय मासेसु । आरुवणा अकसिणाए वि समं झोसो जहा सुज्झे २४७

कृत्स्ना आरोपणा नाम या झोषविरहिता, तस्यां कृत्स्नायामारोपणायां आरोपणया भागे हृते ये लब्धा मासास्तेष्वेकभागः, तेष्विति वाक्यशेषः समं दिवसग्रहणं भवति, अथ द्व्यादिभागस्थास्ततः प्रत्येकं भागेषु ग्रहणं द्रष्टव्यं तद्यथा आद्यभागगतेषु मासेषु प्रत्येकं पंचदशदिवसग्रहणं, शेषभागगतेषु पुनः सर्वत्र पंचदिवसग्रहणमिति ॥ अकृत्स्नायामारोपणायां पुनर्नियमतो विषमं दिवसग्रहणं, तच्चावश्यंभावि विषमं दिवसग्रहणं झोषवशाद् भवति तथाचाह, झोषः यथा शुध्यति, तथा दिवसग्रहणं भवति, ततो विषममिति दिवसग्रहणविषयं च करणमिदं ॥

जइ इच्छसि नाऊणं ठवणारोवण जहा हि मासेहिं । गहियं तद्दिवसेहिं तम्मासेहिं हरे भागं ॥ २४८ ॥

For Private and Personal Use Only

अस्यायमर्थः यदि दिवसग्रहणं ज्ञातुंइच्छसि, ततः स्थापनारोपणाः स्थापनारोपणामासान्मासेभ्यः संचयमासेभ्यो जहाहि परित्यज च, परित्यज्य च कुतो मासात् किं गृहीतमिति जिज्ञासायां तद्दिवसेभ्यः स्थापनारोपणाशुद्धशेषसंचयमासदिवसेभ्यः, किमुक्तं भवति, षण्मासदिवसेभ्यः स्थापनारोपणादिवसरहितेभ्यः तन्मासैः स्थापनारोपणादिवसरहितशेषषण्मासदिवसमासैः स्थापनारोपणामासशुद्धशेषसंचयमासैर्भागं हरेत्, तत्र यल्लब्धं तान् दिवसान् जानीहि. शेषं पुनर्जानीयात् दिवसभागान् स्थापनारोपणादिवसानां तु स्थापनारोपणामासैरेवभागो हर्त्तव्यः तथापि यल्लब्धं ते दिवसा यच्छेषं ते दिवसभागा इति, यथा प्रथमे स्थाने विंशिकायां स्थापनायां पंचदशदिनायां चारोपणायां पूर्वप्रकारेण त्रयोदशसंचयमासा लब्धास्तेभ्यः स्थापनामासौ द्वावेक आरोपणामास उभयमीलने त्रयः शोध्यंते जाताः पश्चाद्दश ततः स्थापनारोपणादिवसाः पंचत्रिंशत्रहिता ये षण्मासदिवसाः, पंचचत्वारिंशतं १४५ ॥ ते किल तद्दिवसास्तेभ्यः तन्मासैस्तैः शेषीभूतैर्दशभिर्मासैर्दशकेनेत्यर्थः भागो ह्रियते, हृते च भागे लब्धाश्चतुर्दश शेषास्तिष्ठंति पंच, आगतमेकैकस्मात् मासात् चतुर्दश चतुर्दश दिवसा गृहीताः पंचपंचदिवसस्यदश भागाः, यदिवा एकस्मात्मासाच्चतुरः सार्धान् दिवसान् गृहीत्वा शेषेसु मासेष्वर्धमर्धं प्रक्षिपेत्, तत आगतं नवभ्यो मासेभ्यः प्रत्येकं पंचदश दिवसा गृहीता एकस्माद्दश, एतत् प्रागुक्तमनुस्मारितं, स्थापनादिवसानां विंशतेः स्थापनामासाभ्यां भागो ह्रियते, लब्धा एकैकस्मिन् मासे दश दश दिवसा आरोपणामासस्त्वेक एव, तत्र पंचदश दिवसा लब्धा, आगतं स्थापनामासाभ्यां दश दश दिवसा गृहीता आरोपणामासात् पंचदश एवं विषमदिवसग्रहणं सर्वत्रानेतव्यं, यत्र पुनः स्थापनारोपणा च नास्ति, अकृतत्वात् अथच सेवितमासा ज्ञायंते, तत्राशीतस्य शतस्य सेवितमासैर्भागे हृते यल्लभ्यते, तद्दिवसग्रहणं प्रत्येक-

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

मासेभ्योऽवगंतव्यं, उक्तंच ।

जहिं नत्थि ठवण आरोवणा य नज्जंति सेविया मासा ॥ सेवियमासेहिं भए अस्सीयं लद्धमागहियं ॥ १ ॥

एवं तु समासेणं भणियं सामन्नलक्खणं बीयं । एएण लक्खणेणं झोसेयव्वाउ सव्वाओ ॥२४९॥

एवमुक्तेन प्रकारेण सामान्येनैव तु शब्द एवकारार्थो भिन्नक्रमत्वादेवं संबंध्यते, सामान्यलक्षणे बीजमिव बीजं सकलमाससामान्यलक्षणावगमप्ररोहसमर्थं किंचिद् भणितं, एतेनानंतरोदितेन बीजकल्पेन लक्षणेन सर्वा अपिकृत्स्ना अकृत्स्ना चारोपणा झोषयितव्याः, स्वबुद्धौ शिष्यबुद्धौ च यथावस्थिततया प्रक्षेपणीयाः, तदेवं कियंतः सिद्धा इति द्वारमुक्तम्; अधुना दिठ्ठा निसीहनामे इति द्वारं व्याचिख्यासुराह ॥

कसिणाऽकसिणा एया सिद्धातो भवे पकप्पनामंमि । चउरो अतिक्कमादि सिद्धा तत्थेव अज्झयणे ॥२५०॥

कृत्स्ना अकृत्स्नाश्चारोपणा एता अनंतरोदितसामान्यलक्षणाः प्रकल्पनाम्नि निशीथे अध्ययने सिद्धाः प्रतीताः एतेन दिठ्ठा निसीहनामे इति व्याख्यातमधुना तत्थेव तहा अतीयारा इति व्याख्यानयति, चउरो इत्यादि अतीचारा ये चत्वारोऽतिक्रमादयस्तेपि प्रायश्चित्तभेदास्तत्रैव प्रकल्पनाम्न्यध्ययने सिद्धाः, संप्रति तानेवातिक्रमादीन् दर्शयति,

अतिक्कमे वइक्कमे चेव अतियारे तहा अणायारे ॥ गुरुतोय अतीयारो गुरुयतरगो अणायारो ॥२५१॥

अतिक्रमणं प्रतिश्रवणतो मर्यादाया उल्लंघनमतिक्रमःविशेषेण पदभेदकरणतोऽतिक्रमो व्यतिक्रमः, तथा अतिचरणं

For Private and Personal Use Only

ग्रहणतो व्रतस्यातिक्रमणमतीचारः, आचारस्य साध्वाचारस्याभावः परिभोगतो ध्वंसोऽनाचारः, एते चातिक्रमादय आधाकर्माधिकृत्यैवं व्याख्याताः, आधाकर्मणा निमंत्रितः सन् यः प्रतिशृणोति, सोऽतिक्रमे वर्त्तते, तद्ग्रहणनिमित्तं पदभेदं कुर्वन् व्यतिक्रमे गृह्णातो अतीचारे, भुंजानो अनाचारे, एवमन्यदपि परिहारस्थानमधिकृत्यातिक्रमादयो योजनीयाः, एतेषु च प्रायश्चित्तमिदम्, अतिक्रमे मासगुरु व्यतिक्रमे पि मासगुरु काललघु अतिचारे मासगुरु द्वाभ्यां विशेषितं, तद्यथा तपोगुरु कालगुरु च अनाचारे चतुर्गुरु, यस्मात् गुरुको अतीचारश्च शब्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थः, स चैतत् समुच्चिनोति, अतिक्रमात् व्यतिक्रमो गुरुकस्तस्मादपि गुरुकोऽतीचार इति, ततोप्यतीचारात् गुरुतरकोऽनाचारः, तत इत्थं प्रायश्चित्तविशेषः,

तत्थ भवे न उ सुत्ते अतिक्कमादीउ वण्णिया केई ॥ चोयगसुत्ते सुत्ते अतिक्कमादीउ जोएज्जा ॥२५२॥

तत्र एवमुक्ते भवेन् मतिश्चोदकस्य यथा नतु नैव सूत्रे निशीथाध्ययनलक्षणे केचिदतिक्रमादय उपवर्णिताः संति, ततः कथं चत्वारो अतिक्रमादयस्तत्रैवाध्ययने सिद्धा इति, सूरिराह ॥ चोदकसर्वोप्येष प्रायश्चित्तगणो अतिक्रमादिषु भवति, ततः साक्षादनुक्ता अपि सूत्रे तानतिक्रमादीन् योजयेत्; अर्थतः सूचितत्वात् कथमर्थतः सूचिता इत्याह ॥

सव्वेवि य पच्छित्ता, जे सुत्ते ते पडुच्चऽणायारं ॥ थेराण भवे कप्पे जिणकप्पे चउसु विपएसु ॥२५३॥

यानि कानिचित् सूत्रेऽभिहितानि प्रायश्चित्तानि सर्वाण्यपि स्थविराणां कल्पे स्थविरकल्पिकानामनाचारं प्रतीत्य भवंति, यतः स्थविरकल्पिकानां त्रिष्वतिक्रमादिषु पदेषु प्रायश्चित्तं भवति, तथाहि प्रतिश्रुतेपि यदिस्वतः परतो वा प्रतिबोधतः पदभेदं

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

न कुरुते, कृतेपि वा पदभेदे न गृह्णाति, गृहीतेपि यदि न भुंक्ते किंतु परिष्ठापयति तदा स मिथ्यादुष्कृतमात्रप्रदानेनापि शुध्यति, इति न सूत्राभिहितप्रायश्चित्तविषयः, भुंजानस्त्वनाचारे वर्त्तते, इति तस्य सूत्रोक्तं प्रायश्चित्तविषयता, जिनकल्पे जिनकल्पिकानां पुनः चतुर्ष्वप्यतिक्रमादिषु पदेषु प्रायश्चित्तं भवति, किंत्विदं प्रायस्ते न कुर्वंति, तदेवं सर्वमपि सूत्राभिहितं प्रायश्चित्तं, यतोऽनाचारमधिकृत्य प्रवृत्तमनाचारश्चातिक्रमाद्यविनाभावी, ततोऽर्थतः सूचितत्वात्, प्रतिसूत्रमतिक्रमादयो योजनीयाः इति स्थितं, ननु यद्येतत् सर्वं निशीथसिद्धांते, ततो निशीथमपि कुतः सिद्धमित्यत आह ॥

निसीहं नवमा पुव्वा, पच्चक्खाणस्स तइय वत्थूओ । आयारनामधेज्जा, वीस इमा पाहुडच्छेया ॥ २५४ ॥

प्रत्याख्यानस्याभिधायकं नवमं पूर्वं प्रत्याख्याननामकं तस्मात्; तत्रापि तृतीयादाचारनामधेयाद्वस्तुनस्तत्रापि विंशतितस्मात् प्राभृतच्छेदान्निशीथमध्ययनं सिद्धं, इयमत्र भावना उत्पादपूर्वादीनि चतुर्दश पूर्वाणि, तत्र नवमं पूर्वं प्रत्याख्याननामकं तस्मिन् विंशतिवस्तूनि, वस्तूनि नाम अर्थाधिकारविशेषास्तेषु विंशतौ वस्तुषु तृतीयमाचारनामधेयं वस्तु तत्र विंशतिः प्राभृतच्छेदाः, परिमाणपरिच्छिन्नाः, प्राभृतशब्दवाच्याः छेदा अर्थच्छेदास्तेषु यो विंशतितमः प्राभृतच्छेदः, तस्मान्निशीथं सिद्धमिति, अत्राह शिष्यः, सर्वसाधूक्तं किंतु,—

पत्तेयं पत्तेयं पए पए भासिऊण अवराहे । तो केण कारणेणं दोसा एगत्तमावन्ना ॥ २५५ ॥

एकोनविंशतावुद्देशकेषु पदे पदे सूत्रे सूत्रे वा यदिवा उद्देशके प्रत्येकं प्रत्येकं एकस्य दोषस्य प्रति प्रत्येकं अत्राभिमुख्ये

For Private and Personal Use Only

प्रतिशब्दो यथा प्रत्यग्नि शलभाः पतंतीत्यत्र वीप्सायामतः प्रत्येकशब्दस्य वीप्साविवक्षायां द्विवचनं अपराधान् अपराधे सति मासिकादिकं प्रायश्चित्तं दीयते इति उपचारतः प्रायश्चित्तान्येवापराधशब्देनोक्तानि, तान् भणित्वा यथा केषुचिदपराधेषु मासलघु, केषुचित् मासगुरु, केषुचिच्चातुर्मासलघु, केषुचिच्चातुर्मासगुरु, एवं सूत्रतो अर्थतश्च केषुचिल्लघुपंचकं, केषुचिद्गुरुपंचकमेवं, यावत् केषुचिद् भिन्नलघु, केषुचिद् भिन्नमासगुरु, तथा केषुचिदपराधेषु षड्लघु केषुचित् षड्गुरु, केषुचित् छेदंकेषुचित् मूलं, केषुचिदनवस्थाप्यं, केषुचित् पारांचित, एवं दोषेषु प्रत्येक प्रत्येकं प्रायश्चित्तानि भाषित्वा भूय इदमुक्तं, यथा एकः पुरुषो गुरुकं मासिकमापन्नोऽपरो लघुमासिकं, तयोर्द्वयोरपि कदाचित् गुरुकं मासिकं दद्यात्, कदाचिल्लघुमासिकं, तथा एको लघुपंचकमापन्नोऽपरो गुरुपंचकं, तयोर्द्वयोरपि कदाचिल्लघुपंचकं दद्यात् कदाचित् गुरुपंचकं, तथा एकः पंचकमापन्नोऽपरो दशकं, तयोर्द्वयोरपि कदाचित् पंचकं दद्यात्, कदाचित् दशकमेवं, पंचदशक विंशति रात्र भिन्नमास मास द्विमास त्रिमास चतुर्मास पंचमास षण्मास छेदादिक्रमेण तावद् वाच्यं, यावत् पारांचितं तद्यथा एकः पंचकमापन्नोऽपरः पारांचितं तयोर्द्वयोरपि कदाचित् पंचकं दद्यात्, कदाचित्पारांचितमिति, एवं दशकादिकमपि स्वस्थाने गुरुलघु विकल्पतः परस्थाने पंचदशादिभिः सह वक्तव्यं, यावत्पारांचितमेतच्च तदोपपद्यते, यदा दोषाणामेकत्वं भवति, तच्चदुरुपपादमतः पृच्छति, तो केणेत्यादि, यतो दोषेषु प्रत्येकं प्रत्येकं प्रायश्चित्तान्युक्त्वा पश्चात् दोषाणामेकत्वे सतीव प्रायश्चित्तान्युक्तानि, ततः कथय केन (प्रकारेण) कारणेन दोषाः परस्परं गुरुगुरुतरादितया महदंतराला अपि एकत्वमापन्नाः, सूरिराह,—

जिण चोद्दसजातीए आलोयण दुब्बलेय आयरिए। एएण कारणेणं दोसा एगत्तमावन्ना ॥ २५६ ॥

जिनं प्रतीत्य चोदसत्ति चतुर्दशपूर्वधरमुपलक्षणमेतत् यावद् भिन्नदशपूर्वधरं प्रतीत्य तथा जातिएत्ति एकजातीयं प्रतीत्य तथा आलोचनां प्रतीत्य दुर्बलं प्रतीत्य आचार्यं प्रतीत्य दोषाणामन्यथात्वमपि भवति, तत एतेन जिनाद्याश्रयलक्षणेन कारणेन दोषा एकत्वमापन्नाः, जिनादीन् प्रतीत्य दोषाणामेकत्वमभूदिति भावः तद्यथाद्ययोर्द्वयोर्यथाक्रमं घृतकुटनालिकादृष्टांतावपरयोस्तुद्वयोर्यथाक्रममेकानेकं द्रव्यमेकानेकनिषद्या च विषय इति दर्शयति,

घयकुडगो उ जिणस्सा चोदसपुव्विस्स नालिया होइ । दव्वे एगमणेगा निसज्ज एगा अणेगाय ॥२५७॥

जिनस्य जिनविषये घृतकुटको दृष्टांतः, चतुर्दशपूर्विणो नालिका भवति दृष्टांतः, एकजातीयस्य एकानेकद्रव्यविषयः आलोचनायामेकानेकनिषद्याविषयः, तत्र यथा जिनं प्रतीत्य दोषा एकत्वमापन्नास्तथा विभंगिप्रयुक्तघृतकुटदृष्टांतेन भण्यते ॥

उप्पत्तिं रोगाणं तस्समणे ओसहे य विब्भंगी । नाउं तिविहामयीणं देंति तहा उसहगहणं तु ॥२५८॥

मिथ्यादृष्टिरुत्पन्नाऽवधिर्विभंगी स हि चिकित्सां करोति, न साधुरिति तदुपादानं विभंगिनो विभंगज्ञानिनो रोगाणामुत्पत्तिं उत्पद्यंते रोगा अस्यामुत्पत्तिर्निदानं तां ज्ञात्वा तथा तदित्यनेन रोगाः संबध्यंते, शम्यंते उपशमं नीयंते रोगा यैस्तानि शमनानि औषधानि तेषां रोगाणां शमनानि तच्छमनानि तानि औषधानि यथावत् ज्ञात्वा त्रिविधा वातादिजन्यरोगयोगतस्त्रिप्रकाराः, आमः यो रोगः स येषां विद्यते, ते आमयिनः त्रिविधाश्च ते आमयिनश्च तेषां त्रिविधामयिनां तथा औषधगणं ददति, प्रयच्छंति, यथानियमतो रोगोपशमो भवति. औषधप्रदाने च चत्वारो भंगास्तद्यथा—

एक्केणेक्के छेज्जइ, एक्केणऽणेगऽणेगहिं एक्को । णेगेहिंपि य णेगे, पडिसेवा एव मासेहिं ॥ २५९ ॥

क्वचित् एकेन घृतकुटेन एको वातादिको रोगः छिद्यते, एष प्रथमो भंगः क्वचिदेकेनघृतकुटेन अनेके त्रयोपि वातादयो दोषाः छिद्यंते, एष द्वितीयः तथा क्वचिदनेकैर्घृतकुटैरेकोऽत्यंतमवगाढो रोगो वातादिकश्छेदमुपयाति एष तृतीयः, क्वचिदनेकैर्घृतकुटैरनेके वातादयो दोषा उपशाम्यंति, एष चतुर्थो भंगः, एवं प्रतिसेवाप्येकानेकमासविषया चतुर्थभंगिकया एकानेकैर्मासैः शुध्यतीति घृतकुटदृष्टांतः उपलक्षणं, तेन सामान्यतोपि औषधदृष्टांतोपि द्रष्टव्यः, तत्रापि चतुर्भंगिका तामेवाह ॥

एक्कोसहेण छिज्जंति केवि कुवियाओ तिन्नि वायादी। बहुएहिं छिज्जंती, बहुए एक्केकतो वावि॥ २६० ॥

एकेनौषधेन तथाविधेन केनचित् वातादयस्त्रयोपिकुपिताश्छिद्यंते, उपशमं नीयंते इति भावः एष हि द्वितीयो भंगः, तथा बहुभिरौषधैर्बहवो वातादयो रोगाश्छिद्यंते, एष चतुर्थो भंगः, तथा एक्केकतो वावित्ति एकेनौषधेनैको वातादिको रोगश्छेदमुपयाति, एष प्रथमो भंगः, भंगत्रयग्रहणाच्चतुर्थोपि भंगः सूचितो द्रष्टव्यः, स चायमनेकैरौषधैरेको वातादिको रोगो उत्पन्नः अवगाढः छिद्यते, एष तृतीयो भंगः ॥ इयमत्र भावना यथा विभंगज्ञानिनः सर्वरोगाणां निदानमेकानेकौषधसामर्थ्यं चावबुध्यमाना उपसंपन्नानां रोगिणां घृताद्यौषधगणं प्रयुंजते, तेन च प्रयुज्यमानेन घृतकुटेन औषधेन वा कदाचिदेकेनैको रोगउपशमं नीयते, कदाचिदेकेन अनेके कदाचिदनेकैरेकः कदाचिदनेकैरनेक एवं भगवंतोपि जिनाः केवलिनो मासार्हं रागादिभिरासेवितो मास इत्ययमवश्यं मासेन शुध्यतीति जानानाः तस्मै एकं मासं प्रयच्छंति, एष प्रथमो भंगः, तथा यद्यपि बहवो

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

मासाः प्रतिसेवितास्तथापि मंदानुभावतः प्रतिसेविता यदिवा पश्चात् हा दुष्टुकृतमित्यादिनिंदनैः प्रतनूकृता स्तत एष एकेन मासेन शुध्यतीति जानाना एकं मासं प्रयच्छंति, यदिवा पंचरात्रिं आदिकं एष द्वितीयो भंगः, एकेन मासेन पंचरात्रादिना वा बहूनां मासिकादिपरिहारस्थानानामुपशमनात्, तथा येन तीव्रेण रागाद्यध्यवसायेन एको मास एकं पंचरात्रादिकं वा प्रतिसेवितं, स किलैकेन मासेन पंचरात्रादिना वा न शुध्यतीति तस्मै अनेकान् मासान् प्रयच्छंति उपर्युपरि रागद्वेषादिवृद्धिं पश्यंतः, छेदमपि मूलमपि यावत्पारांचितमपि प्रयच्छंति, एष तृतीयो भंगः, अनेकैर्मासैश्छेदादिभिर्वा पारांचितपर्यंतैरेकस्य मासस्य पंचरात्रादिकस्य शोधनात्, तथा बहुषु मासेषु प्रतिसेवितेषु नूनमेष बहुभिर्मासैः शोधिमासादयिष्यतीत्यवबुध्यमानाः स्थापनारोपणाव्यतिरेकेण षण्मासान् प्रयच्छंति, परतस्तपःप्रायश्चित्तदानस्यासंभवात् एष चतुर्थो भंगोऽनेकैर्मासैरनेकेषां मासानां शोधनात्, उपनययोजनमाह ॥

विब्भंगीव जिणा खलु रोगी साहूय रोग अवराहा ॥
सोही य ओसहाइं तीए जिणाउ विसोहंति ॥ २६१ ॥

इह विचारप्रक्रमे विभंगिनो विभंगीतुल्याः खलु जिनाः प्रतिपत्तव्याः, रोगिणो रोगितुल्याः साधवः रोगा रोगतुल्या अपराधा मूलगुणोत्तरगुणापराधा औषधानि औषधतुल्या शोधिः प्रायश्चित्तलक्षणा यतस्तया शोध्या कृत्वा जिना अपि शोधयंति, नैवमेव तत औषधस्थानीया शोधिः एवं जिनं प्रतीत्य दोषा एकत्वमापन्नाः संप्रति यथा चतुर्दशपूर्विणमधिकृत्य दोषाणामेकत्वं भवति, तथा प्रतिपादयतिः

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

एसेव य दिट्ठंतो, विब्भंगिकएहिं विज्ज सत्थेहिं ॥ भिसज्जा करेंति किरियं, सोहेंति तहेव पुव्वधरा ॥२६२॥

एष एव घृतकुटलक्षण औषधलक्षणो वा दृष्टांतश्चतुर्दशपूर्विणोपि योजनीयः, यतो यथा भिषजो भिषग्वरा विभंगिकृतै वैद्यशास्त्रैर्विभंगिवत् चतुर्भंगिकविकल्पेनाऽपि तथा रोगापनयनक्रियां कुर्वंति. तथा चतुर्दशपूर्वधरास्त्रयोदशपूर्वधरा यावदभिन्न दशपूर्वधरा जिनोपदिष्टैः शास्त्रैर्जिना इव चतुर्भंगविकल्पतः प्रायश्चित्तप्रदानेन प्राणिनोपराधमलिनान् शोधयंति, ततस्तत्रापि घृतकुटदृष्टांतः केवलौषधदृष्टांतो वा योजनीय इति, आह परः ननु जिनाः केवलज्ञानसामर्थ्यतः प्रत्यक्षे रागादिवृद्ध्यवृद्धी पश्यंति, ततस्ते चतुर्भंगविकल्पतः प्रायश्चित्तं ददतु, तथा शुद्धिदर्शनाच्चतुर्दशपूर्विणस्तु साक्षात् नैवेक्षंते ततः कथं ते तथा- दधुरिति, नैष दोषः, तेषामपि तथाज्ञानात्, तथाचात्र नालिकादृष्टांतः ॥

नालीए परुवणया, जह तीए गतो उ नज्जए कालो ॥
तह पुव्वधरा भावं, जाणंति विसुज्झए जेण ॥ २६३ ॥

नालिका नाम घटिका, तस्याः पूर्वं प्ररूपणा कर्त्तव्या, यथा पादलिप्तकृतविवरणे कालज्ञाने सा चैवं;—

दाडिमपुप्फागरा लोहमयी नालिगा उ कायव्वा ॥ तीसे तलंमि छिद्दं छिद्दपमाणं च मे सुणह ॥ १ ॥
छन्नउयमूलबालेहिं तिवस्स जाया एगयकुमारीए ॥ उज्जुकयपिंडिएहिं कायव्वं नालियाछिद्दं ॥ २ ॥
अहवा दुवस्स जाया एगयकुमारीए पुच्छबालेहिं ॥ बिहिं बिहिं गुणेहिं तेहिं उ कायव्वं नालियाछिद्दं ॥३॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अहवा सुवरणमासेहिं, चउहिं चउरंगुला कया सूई ॥ नालियतलंमि नीए कायव्वं नालियाछिद्दं ॥४॥

इत्यादि, तया नालिकया यथोदकसंगलनेन दिवसस्य रात्रेर्वा गतोऽतीतो वाऽवशिष्टो वा कालो ज्ञायते, यथा एतावत् दिवसस्य रात्रेर्वा गतमेतावत्तिष्ठति, तथा पूर्वधरा अपि चतुर्दशपूर्वधरादयः आलोचयतां भावमभिप्रायं दुरूपलक्षमप्यागमबलतः सम्यग् जानंति, ज्ञाते च भावे यो येन प्रायश्चित्तेन शुध्यति, तस्मै तत् चतुर्भंगिकविकल्पतो जिना इव प्रयच्छंतीति, न किंचिदनुपपन्नं, तदेवं चतुर्दशपूर्विणमधिकृत्य दोषा एकत्वमापन्ना इति भावितम्, अधुना यथा जातिं प्रतीत्य दोषा एकत्वमापद्यंते, तथा प्रतिपादयति,—

मासचउमासेहिं, बहुहिं वेगं तु दिज्जए सरिसं ॥ असणाई दव्वाई, विसरिस वत्थूसु जं गरुयं ॥२६४॥

जातिर्द्विधा, प्रायश्चित्तैकजातिर्द्रव्यजातिश्च तत्र प्रायश्चितकजातिमाधिकृत्येदमुच्यते, मासचतुर्मासिकैर्बहुभिरपि प्रतिसेवितैरेकं मासं चतुर्मासादिकं दीयते, इयमत्र भावना बहुषु लघुमासिकेषु प्रतिसेवितेष्वेकवेलायामालोचितेषु प्रतिसेवनायां मंदानुभावकृतत्वात् प्रतिसेवितमासानामपि सादृश्यत्वात् आलोचनायामपि सर्वेषामशठभावेनैकवेलायामालोचितत्वात्; एकं लघुमासिकं दातव्यं, एवं बहुषु गुरुमासिकेषु प्रतिसेवितेष्वेकं गुरुकं, बहुषु लघुषु द्वैमासिकेष्वेकं लघु द्वैमासिकं बहुषु गुरुद्वैमासिकेष्वेकं गुरु द्वैमासिकं, एवं त्रैमासिकं चातुर्मासिक पांचमासिकं षाण्मासिकेष्वपि भावनीयं, विसरिसवत्थूसु जं गरुयमिति विसदृशवस्तुषु यत् गुरुकं तद्दातव्यं, तद्यथा बहुषु लघुगुरुमासिकेषु प्रतिसेवितेष्वेकं गुरुकं, बहुषु लघुगुरुद्वैमासिकेष्वेकं गुरु द्वैमासिकमेव त्रैमासिक चातुर्मासिक पांचमासिक षण्मासिकेष्वपि द्रष्टव्यं, तथा बहुषु मासिकेषु बहुषु च द्वैमासिकेषु प्रति-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सेवितेष्वेकं द्वैमासिकमेवं त्रैमासिक चातुर्मासिक पांचमासिक षण्मासिकेष्वपि भावनीयं, बहुषु मासिकेषु द्वैमासिके त्रैमासिकेषु चातुर्मासिकेषु पांचमासिकेषु षाण्मासिकेषु प्रतिसेवितेष्वेकं षाण्मासिकमिति, संप्रति द्रव्यजातिमधिकृत्य दोषाणामेकत्वं भावयति, असणाई दव्वाई इति, द्रव्याणि अशनादीनि अशनपानखादिमस्वादिमानि तान्येकान्यधिकृत्य दोषाणामेकत्वमुपजायते, तत्रैव द्रव्यमधिकृत्यैवं अनेकानि अशनैक द्रव्यविषयाण्याधाकर्मिकान्यभवन्, तत्रैकमाधाकर्मिकं चतुर्गुरु दीयते यदिवा बहून्याहृतान्यभवन् तत्रैकमाहृतनिष्पन्नं मासिकं दीयते, एवमुदकार्द्रराजपिंडादिष्वपि भावनीयं, अनेकद्रव्याण्यधिकृत्यैवं अशनमाधाकर्म्मिकं पानमाधाकर्म्मिकं प्रतिसेवितं, तेषु सर्वेष्वेकवेलमालोचि षु एकमाधाकर्म्मिकं चतुर्गुरु दीयते, बहुष्वनेकद्रव्यविषयेषूदकार्देषु एकमुदकार्द्रनिष्पन्नं मासलघु दीयते, एवमनेकद्रव्यविषयेष्वपि स्थापनौद्देशिकादिष्वपि भावनीयं, विसरिसवत्थूसु जं गरुयमित्येतदत्रापि संबध्यते, तद्यथा एकमशनं राजपिंडो अपरमशनमाहृतमन्यदुदकार्द्रमपरमाधाकर्म्मिकमत्रैकमेव गुरुतरमाधाकर्म्मिकनिष्पन्नं चतुर्गुरु दीयते,एवं पानकादिष्वपि भावनीयं एतदेकद्रव्यमधिकृत्योक्तमनेकद्रव्याण्यधिकृत्यैवं अशनमाधाकर्म्मिकं, पानं बीजादिवनस्पतिसंमिश्रं खादिमं स्थापितं स्वादिममौद्देशिकमत्राप्येकमाधाकर्मिकनिष्पन्नं चतुर्गुरु दीयते अत्र चागारी दृष्टांतः यथा एगो रहगारो तस्स भज्जाए बहू अवराहा कया, न य भत्तुणा नाया, अन्नया सा घरं उग्घाडदुवारं पमोत्तुं पमायाओ सयज्झियघरे ठिया, तत्थ य घरे साणो पविट्ठो, तस्समयं च पई आगतो, तेण साणो दिट्ठो पच्छा सा अगारी आगया, अवराहकारिणीति भत्तुणा पिट्टिउमारद्धा सा चिंतेइ, अण्णेवि मे बहू अवराहा अत्थि, ते विमाणाउं एस पिट्टिहिइ, ता इयाणिं चेव सव्वे कहेमि, गावी वच्छेण पीता वासी हारिया कंसभायणमवि हत्थातो पडियं भिन्नं, पडओवि तुम्हाणं

For Private and Personal Use Only

नट्ठोत्ति, एवमादि अवराहेसु एकसरा कहिएसु तेण सा एकवारं पिट्टिया, एवं लोकोत्तरेपि अनेकेष्वपराधपदेष्वेकप्रायश्चित्तदंडो दीयते, तदेवं दव्वे एगमणेगात्ति, गतमिदानीमालोचनादीनि त्रीणि द्वाराणि वक्तव्यानि, तेषां यथाक्रममिमे दृष्टांताः

अगारी दिट्ठंतो एगमणेगे य ते य अवराहा ॥ भंडी चउक्कभंगो सामी पत्तेय तेणंमि ॥२६५॥

आलोचनायामगारी दृष्टांतः, येषु चापराधेषु विषयेषु अगारी दृष्टांतस्ते अपराधा एकेऽनेके च दुर्बले भंडी दृष्टांतः; तत्र च भंड्या चतुष्कभंगः भंगचतुष्टयमिति भावः, आचार्ये स्वामित्वप्राप्तेस्तेनदृष्टांन्तता; तत्रालोचनाविकल्पा इमे,

निसज्जे वियडणाए एगमणेगा य होइ चउभंगो ॥ वीसरिउस्सण्णपए विइयतिचरिमे सिया दोवि ॥२६६॥

इह स्त्रीत्वे पुंस्त्वं प्राकृतत्वात् निषद्याविकटनायां च भवति, चतुर्भंगी चतुर्णां भंगानां समाहारश्चतुर्भंगी गाथायां स्त्रीत्वेपि पुंस्त्वं प्राकृतत्वात् कथं चतुर्भंगीत्यत आह ॥ एकानेका च एका निषद्या अनेका च तथा एका विकटना अनेका वा इयमत्र भावना, एका निषद्या एका आलोचना इहालोचनां ददानेनगुरोर्निषद्या कर्त्तव्या, यावतश्च वारान् आलोचनां ददाति, तावतो वारान् निषद्यां करोति, तत्र यदा विधिना अशेषानप्यतीचारानविघ्नेनैकवेलायामालोचयति, तदा एकस्यामेव निषद्यायां सर्वातीचारालोचनात् प्रथमो यथोक्तभंगः ॥ वीसरिउस्सण्णपएविइयतिष्ठि द्वितीयो भंगो विस्मृतौ, तृतीयो भंग उसण्णपदे प्रभूतपदेषु किमुक्तं भवति, द्वितीयो भंग एका निषद्या अनेकालोचना एष विस्मृतातिचारस्य, यदिवा मायाविन आलोच्य वंदिते गुरौपुनः स्मरणतो मायाविनः पश्चात् सम्यगालोचनापरिणामपरिणतस्य गुरौ तथानिविष्ट एव वंदनकं

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

दत्वा आलोचयतो वंदितव्यः तृतीयो भंगः अनेका निषद्या एका आलोचना एष प्रभूतेन कालेन प्रतिसेविते बहुकस्य एकदिने नालोचनामपारयतोऽन्यस्मिन्नन्यनस्मिन् दिने निषद्यां कृत्वालोचयतो भावनीयः, यदिवा निपदनं निषद्या गुरौ बहुवेलं कायिकाभूमिगतप्रत्यागतेऽनेका निषद्या एकालोचनेति. चरिमे सिया दोवि चरमभंगे अनेका निषद्या अनेका आलोचना इत्येवंरूपे अशठभावोपेतस्य स्यातां द्वे अपि कारणे विस्मृतत्वं, यदिवा अपराधबाहुल्यं इदमुक्तं भवति, प्रभूतेन कालेन प्रभूतमासेवितमतो बहुविस्मृतमित्यन्यास्मिन् अन्यास्मिन् दिने स्मृत्वा आलोचयतो, यदिवा अपराधबाहुल्यत एकदिनेनालोचयितुमप्रपारयतोऽपरस्मिन्नपरस्मिन्नहन्यालोचयतो यथोक्तस्वरूपचतुर्थोभंगः, तत्र एका निषद्या एकालोचनेति प्रथमे भंगे एकमेव गुरुतरं प्रायश्चित्तं दीयते, शेषाणां सर्वेषामपि प्रायश्चित्तानामाच्छादकं, तथाचोक्तं तं चेगं ओहाडणं दिज्जइ इति, अस्यायमर्थः तदेवैकं गुरुतरं प्रायश्चित्तं शेषाणां प्रायश्चित्तानानवघाटनमाच्छादकं दीयते, इति अत्र दृष्टांतः क्षारयोगः यथाहि पंकापनयनाय प्रयुक्तः क्षारयोगोऽवशेषमपि मलं शोधयति, तथैकमप्यवघाटनं प्रायश्चित्तानि शोधयतीति उक्तं च,

जह्रा पंकावणयणपउत्तो खारजोगो सेसमलंपि सोहेइ ॥
तह्रा ओहाडणं पच्छित्तं, पि सेसपच्छित्ते सोहेइ ॥ १ ॥ इति.

अथवा स एवागारी दृष्टांतो, यथा सा अगारी एकापराधे हन्यमाना अन्यानप्यपराधान् कथयंत्येकवारं पिट्टिता, यदि पुनर्बहवोऽपराधाः कृता इत्यस्मिन्नन्यस्मिन् दिवसे एकैकमपराधं कथयेत् तर्हि यावतो वारान् कथयेत् तावतो वारान् हन्येत, एवमत्रापि यद्येकैकमपरस्मिन्नहन्यालोचयेत्, ततो यावंतोऽपराधास्तावंति प्रायश्चित्तान्याप्नुयादेकनिषद्यायामेकालोचनायां

For Private and Personal Use Only

त्वेकमेव गुरुतरकं प्रायश्चित्तं दीयते, इति द्वितीये भंगे बहुप्रतिसेवितमशठेन सता सर्वं न स्मृतं, तद्यदि पश्चादालोचयति, तथापि यथा प्रथमे भंगे गुरुतरकमेकं शेषं प्रायश्चित्तानामाच्छादकं दत्तं, तथात्रापि अशठभावेन नालोचितवान् ततो यावंति प्रायश्चित्तान्यालोचयति तावंति दीयंते इति, तृतीयेपि भंगे बहुप्रतिसेवितमतोऽशठस्य सत एकनिषद्ययालोचना न समाप्तिमुपगता, ततो यस्मिन् दिने समाप्तिमुपयाति, तस्मिन् दिने प्रथमभंगक इवैकं गुरुतरकं प्रायश्चित्तं दातव्यं, अथ शठतया अन्यस्मिन् अन्यस्मिन्नहन्यालोचयति, तर्हि यावंत्यपराधपदानि आलोचयति, तावंति प्रायश्चित्तानि दातव्यानि, चरमभंगेपि यद्यशठभावतो विस्मृततया बहुप्रतिसेवनातो वा अनेकेषु दिवसेष्वालोचना समाप्तिं गच्छति, ततस्तत्रापि प्रथमभंगक इवैकं गुरुतरकमवघाटनं प्रायश्चित्तं देयमथ मायावितया ततो यावंत्यपराधपदानि तावंति प्रायश्चित्तानि दातव्यानीति, इह आगारी दृष्टांतः पूर्वमुपक्षिप्तमिदानीं कथयति,

गावी पीया वासी, य हारिया भायणं च ते भिन्नं । अज्जेव ममं सुहयं कारउ पडओवि ते नट्ठो ॥२६७॥
एगावराहदंडे अन्नेय कहेय गारिहम्मंती । एवंणेगपएसुवि दंडो लोगुत्तरे एगो ॥ २६८ ॥

अगारी गृहस्था रथकारस्य भार्या, एकापराधदंडे शून्ये गृहे चाप्रविष्टइत्येकस्यापराधस्य दंडे पिट्टनलक्षणे भर्त्रा क्रियमाणे हन्यमानाऽचिंतयत् बहवोऽपराधा मया कृतास्ततो मा प्रतिदिवसमेव मां हन्यात्, किं अद्यैव मां सुहतां करोतु, एवं चिंतयित्वा अन्यानप्यपराधान् कथयति, यथा गौर्वत्सेन पीता, किमुक्तं भवति, गां वत्सो धावितवान्, तथा वासी च हारिता कापि

मुक्ता कस्मै समर्पिता वा न जानामि, तथा भाजनमपि कांस्यभाजनमपि ते तव संबंधी यत्र भवान् भुंक्ते हस्तात् पतितं सत् भग्नं, तथा पटोपि ते तव संबंधी नष्टो न दृश्यते, केनापि हृत इति भावः, एवं लोकोत्तरेपि एकनिषद्यायामेकालोचनायामित्यादि चतुर्भंग्याममायाविनां अनेकेष्वपराधपदेषु दंड एको गुरुतरको दीयते, अथवा अत्रैवालोचनाविषयेऽयमन्यो दृष्टांतः—

णेगासु चोरियासु, मारणदंडो न सेसया दंडा। एवमणेगपएसुवि एक्को दंडो न उ विरुद्धो ॥२६१॥

एगो चोरो तेण च बहुयाओ चोरियाओ कयाओ तं जहा, कस्सइ भाणं हरियं, कस्सइ पडओ, कस्सइ हिरण्णं कस्सइ रुप्पं, अण्णया तेण राउले खत्तं खणियं रयणा हिया दिट्ठो, आरक्खगेहिं गहितो, रण्णो उवठवितो, तस्समयं च अण्णे बहवो उवठिया भणंति, अम्हवि एएण हडं, ततो रण्णा रयणहरित्ति काउं तस्स मारणदंडो एक्को आणत्तो, सेसचोरिया दंडा तत्थेव पविट्ठा तथा चाह, अनेकासु चोरिकासु रत्नचोरिकानिमित्तं तस्यैको मारणदंडः प्रयुक्तो, न शेषचोरिका दंडास्तेषां तत्रैव प्रविष्टत्वात्, एवं लोकोत्तरेप्यनेकपदेषु गुरुकैकपदनिमित्त एको दंडोऽविरुद्धः, शेषदंडानां तत्रैव प्रवेशात्, तदेवमालोचनां प्रत्येकत्वं दोषाणामुपपादितं, सांप्रतं दुर्बलं प्रतीत भाव्यते, तत्र भंडी दृष्टांतस्तत्रापि भंगचतुष्टयं, तद्यथा भंडी बलिका, बलीवर्दा बलिका, १ भंडी बलिका बलीवर्द्धा दुर्बला; २ भंडी दुर्बला बलीवर्द्धा दुर्बलिकाः ३ भंडी दुर्बला बलीवर्द्धाश्च दुर्बलिकाः ४ तत्र प्रथमे भंगे वाह्यं परिपूर्णमारोप्यते, द्वितीयभंगे यावत् बलीवर्द्धा आक्रष्टुं शक्नुवंति तावदारोप्यते, तृतीयभंगे यावता आरोपितेन भंडी न भज्यते, तावदारोह्यते, चरमभंगे यावन्मात्रेण न भंडी भंगमुपयाति, यावच्चबलीवर्द्धा आक्रष्टुमलं तावदारुह्यते, एष दृष्टांतोऽयमुपनयः—

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

संघयणं जह सगडं धित्तीउ धोजेहि होंति उवणीया। बिय तिय चरिमे भंगे, तं दिज्जइ जं तरइ वोढुं ।२७०।

यथा शकटं तथा संहननं शकटस्थानीयं संहननमित्यर्थः, धृतयो धुर्यैर्धौरेयैर्भवंत्युपनीता उपनयं नीताः धौरेयतुल्या धृतय इति भावः अत्रापि भंगचतुष्टयं, तत्र प्रथमे भंगे यावदापन्नं तत्सर्वं दीयते, द्वितीये धृत्यनुरूपं, तृतीये संहननानुरूपं, चतुर्थे धृतिसंहननानुरूपं तथा चाह, बियतियेत्यादि, द्वितीयतृतीये चरमे भंगे तत् प्रायश्चित्तं धृत्याद्यऽनुरूपं दीयते, यत् शक्नोति वोढुमिति, सांप्रतमाचार्यमधिकृत्य दोषाणामेकत्वं यथोपपद्यते तथा भाव्यते, तत्र स्वामित्वप्राप्तस्तेन दृष्टांतस्तमेवाह ॥—

निवमरणमूलदेवो आसेहि वासे य पट्टि नउ दंडो। संकप्पियगुरुदंडो मुच्चइ जं वा तरइ वोढुं ॥२७१॥

एगत्थ नगरे राया अपुत्तो मतो, तत्थवि रज्जचिंतगेहिं तत्थ देवयाराहणनिमित्तं आसो य हि वासीओ, हत्थीय, इतो य मूलदेवो चोरियं करेंतो आरखगेहिं गहितो, तेहिं रज्जचिंतगेहिं बज्झो आणंतो नगरं हिंडाविज्जइ, इतो य सो आसो हत्थी य मुक्को तेहिं अट्ठारसपयइपरिवारेहिं दिट्ठो मूलदेवो आसेण हिसियं, पट्ठी अज्जिड्डीया, हत्थिणा गुलुगुलाइयं गंधोदकं करे घेत्तुं अहिसित्तो खंधे य अड्डितो, सामुद्रिकलक्षणपाठकैरादिष्ट एष राजा इति, तस्य चोरिकापराधाः सर्वेमुक्ताः, राज्ये स्थापितस्तथाचाह नृपमरणमभूत् ततोऽश्वोधिवासितोऽश्वाधिवासःकृतः, तेनाश्वेन मूलदेवस्य पृष्टं दत्तं, ततो मूलदेवो राजा बभूव, न पुनस्तस्य चौरिकादंडः कृतः एष दृष्टांतोऽयमुपनयः एकस्य साधोर्बहुश्रुतस्य अपराधे प्रायश्चित्तं दंडो गुरुकः संकल्पित आचार्याश्च कालगताः स चाचार्यपदयोग्य इत्याचार्यः स्थापितः गच्छे च सूत्रार्थ तदुभयादिभिः संग्रहः कर्त्तव्यः,

For Private and Personal Use Only

तत् यत् शक्नोति वोढुं तद्दीयते, अथ न शक्नोति, तर्हि न किंचिद्दीयते, तथा चाह संकप्पेत्यादि संकल्पितगुरुदंड आचार्यपदे स्थापितः सन् एवमेव उच्यते, यद्वा शक्नोति वोढुं तद्दीयते इति, एवमाचार्यमधिकृत्य दोषा एकत्वमापन्नाः अत्राह चोदकः साधूक्तमिदं दोषैकत्वकारणं, किमनया एतावत्प्रमाणया स्थापनारोपणाभ्यामाकृष्टिविकृष्टया इतः पंच दिवसा गृहीता, इतो दशेत्यादिरूपया गुरुणा ह्यागममनुसृत्य यत्प्रायश्चित्तमाभवति, तत्स्थापनारोपणाभ्यामंतरेणैव दीयतामिदं ते प्रायश्चित्तमिति, अत्र सूरिराह—

चोयगपुरिसा दुविहा, गीयागीयपरिणामि इयरे य। दोराहवि पच्चयकरणं सव्वे सफला कया मासा ॥२७२

चोदकपुरुषा द्विविधास्तद्यथा, गीयागीयत्ति गीतार्था अगीतार्थाश्च, अगीतार्था द्विविधाः परिणामिनः, इतरे च, इतरे नाम अपरिणामा अतिपरिणामाश्च तत्र गीतार्थानामपि च परिणामिकानां परिहारस्थानमापन्नानां यत् दातव्यं, तत् स्थापनारोपणाभ्यामाकृष्टिविकृष्टया विना दीयते, अत्र दृष्टांतो वणिक् ॥ एगो वाणियओ तस्स वीसं भंडीतो एकजातीयभंडभरियाओ सव्वा तो समभरातो तस्स गच्छतो सुंकठाणेसुं कियतो उवठितो भणइ, सुंकं देहि, वणिओ भणइ, किं दायव्वं, सुंकिओ भणइ, वीसतिमो भागो, तहेव वणिएण सुंकिएण य परिच्छिता मा ओयारणपव्वारोहेसु विक्खेवो हवउत्ति एका भंडी सुंके दिन्ना, एवं सव्वेसिं गीयत्थाणमगीयत्थाण परिणामगाणं विणा आकढिविगढिए पायच्छित्तं दिज्जइ, जे उण अगीयत्था अपरिणामगा अतिपरिणामगा य ते जइ छण्हं मासाणं परेणं आवण्णा, तेसिं दोण्हं पच्चयकरणट्ठा सव्वे मासा ठवणारोवणविहाणेण सफलीकाउं दिज्जंति, तथा चाह दोण्हवीत्यादि द्वयानामपि अपरिणामकानामतिपरिणामिकानां च प्रत्ययकारणं स्यात्, इति

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

हेतोः सर्वे मासाः स्थापनारोपणाभ्यां सफलाः कृता अत्र दृष्टांतो मूर्खमरुकेन, मुक्खमरुगस्स वीसं भंडीतो एगजातीयभंडभारियातो सव्वातो समभारियातो तस्स गच्छतो सुंकठाणेसुं कितो उवठितो भणइ, एगं भंडिं दाउं वच्च, किं मम उयारणविक्खेवेण मुक्खमरुगो भणइ उयारित्ताए एक्कातो वीसइमं भागं गेण्हसु, सुंकिएण तस्स सव्वभंडीतो उयारित्ता, एक्केकातो वीसइमो भागो गहितो, मरुगसरिच्छा अगीया, सुंकियसरिसो गुरु, अहवा निहिदिट्ठंतो कज्जा कज्जे जयमाणा जयमाणासु, एकेण वाणिएण निही उक्खणितो, तं असेहिं नाउं निवेइयं वणिओ दंडितो निही य से हडो, एवं मरुएणावि निही दिट्ठो, रण्णो निवेइओ, रण्णो पुच्छितो, तेण सव्वं कहियं, मरुगो पूइतो निहीवि से दिक्खिणादिन्नो, एवं जो कज्जे जयणागारी तस्स सव्वं मरुगस्सेव मुच्चइ, जो कज्जे अजयणागारी अकज्जे य जयणागारी य अजयणागारी य, एतेसु वणिगस्सेव पच्छित्तं दिज्जइ, नवरं कज्जे अजयणाकारिस्स लघुतरं दिज्जइ एतदेवाह;

वणिमरुगनिही य पुणो, दिठंता तत्थ होंति कायव्वा। गीयत्थमगीयाण य उवणयणं तेहिं कायव्वं ॥२७३॥

गीतार्थानामगीतार्थानां च विषये वणिक्मरुकनिधयः पुनः दृष्टांता भवंति, कर्त्तव्याः, तत्र वणिजा गीतार्थानामुपनयनं कर्त्तव्यं, मरुकेनागीतार्थानां एवमेतच्चानंतरमेव भावितं, तत्र वणिग्मरुकदृष्टांतावेव भावयति,

वीसं वीसं भंडी वणिमरुसव्वा य तुल्लभंडातो। वीसइ भागं सुंकं मरुगसरित्थो इहमगीतो ॥२७४ ॥

वणिजा मरुकेण च प्रत्येकं विंशतिर्विंशतिर्भांड्यो गंत्र्यः कृताः, कथं भूता इत्याह, सर्वास्तुल्यभंडाः तुल्यक्रयाणकाः

For Private and Personal Use Only

तत्र शौल्किको विंशतितमो भागः प्रत्येकमेकैकं विंशतितमं भागं याचितवान्, वणिक् एकां भांडीमेव दत्तवान्, मरुकस्तु प्रत्येकं प्रत्येकं भंडीभ्य एकैकं विंशतितमं भागं, अत्र वणिक्सदृशो गीतार्थो, मरुकसदृशः पुनरिह अगीतोऽगीतार्थः, अथवा कार्याकार्येषु यतनायतनयोर्निधिलाभे यौ वणिग्मरुकौ दृष्टांतौ कर्त्तव्यौ, तथा चाह, अथवा,

वणिमरुगय निहिलंभ निवेइए वणिय दंडो। मरुए पूय विसज्जण इय कज्जमकज्ज जयमजओ ॥२७५॥

अथवेति प्रकारांतरे एतच्चप्रकारांतरमिदं पूर्वं गीतार्थागीतार्थयोर्वणिग्मरुकदृष्टांतावुक्ताविदानीं तु कार्याकार्येषु यतनायामयतनायां च निधिलाभोपलक्षितौ वणिग्मरुकदृष्टांतावुच्येते, इति, वणिजा निधिलाभे अनिवेदिते वणिजो राज्ञा दंडः कृतः, मरुकेणनिधिलाभे निवेदिते तस्मिन् मरुके राज्ञा पूजा कृता, विसर्जनं च प्रदानं च निधिः मरुकाय कृतं इत्येवममुना दृष्टांतेन कार्यमकार्यं वाऽधिकृत्य यतमानोऽयतमानश्चोपनेतव्यः, यः कार्ये यतनाकारी, स मरुक इव पूज्यः, सर्वमपि च तस्य प्रायश्चित्तं मुच्यते, कार्ये अयतनाकारी अकार्ये यतनाकारी अकार्ये यतनाकारी च वणिगिव दंड्यते नवरं कार्येऽयतनाकारिणः स्तोको दंडः, अथवा यदधस्तादवाचि आचार्यस्य सर्वमुच्यते, किमिति वा शेषाः साधवः सर्वं प्रायश्चित्तं बाह्यं अत्र निधिदृष्टांतस्तथा चाह—

मरुयसमाणो उ, गुरू मुच्चइ पुव्वंपि सव्वं से। साहू वणिउव जहा, वाहिज्जइ सव्वपच्छित्तं ॥२७६॥

कथानकं प्रागुक्तमेव उपनयनस्त्वन्यथा, यथा मरुको निधिलाभनिवेदनेन राज्ञो अनुग्रहं कृतवान् तथा आचार्योपि

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

गच्छोपग्रहं करोति, गच्छोपग्रहणं च कुर्वन् भगवदाज्ञां पालयति, ततो मरुकवत् स पूज्यः, सर्वं च तस्य प्रायश्चित्तं मुच्यते इत्यदोषः, तथा चाह, मरुकसमानो गुरुरिति पूज्यते, अत एव च से तस्य पूर्वं प्रायश्चितं मुच्यते, साधुः पुनर्यथा वणिक तथा द्रष्टव्यः, ततः सर्वं प्रायश्चित्तं वाह्यते, अथवा वणिक् मरुयनिही य पुणो इत्यत्र वणिग्दृष्टांतोऽगीतार्था नाम्, मरुकदृष्टांतोगीतार्थानामुभयेषामपि यादृशः, षण्मासालोचनायामाचार्यस्य विनयोपचारः करणीयस्तथा मासिकालोचनायामपि इत्यत्रार्थे निधिदृष्टांतस्तथा चाह ;—

अहवा महानिहिम्मी जो उवयारो स एव थोवेवि । विणया दुवयारो पुण,जो छमासे समासे वि ॥२७७॥

अथवेति निधिशब्दस्यार्थांतरार्थदृष्टांते चोपदर्शने महानिधावुत्खनितव्ये, यो यादृश उपचारः क्रियते, स एव तादृश एव स्तोकेपि निधावुत्खनितव्ये करणीयः,एवमपराधालोचनायामपि यादृशः षण्मासालोचनायां विनयाद्युपचारः क्रियते, आदिशब्दात् प्रशस्तद्रव्यक्षेत्रकालभावपरिग्रहः स तादृशो मासेपि मासिकायामपि कर्त्तव्यः, अत्राह परो यदिदं सूत्रखंडं यूयं प्ररूपयथ तेण परं पलिउंचए वा अपलिउंचिए वा ते चेव छम्मासा इति, स किमेष सर्वस्यापि नियम उत पुरुषविशेषस्य ? सूरिराह ॥

सुबहूहिंवि मासेहिं छम्मासाणं परं न दायव्वं । अविकोवियस्स एवं विकोविए अन्नहा होइ ॥२७८॥

षण्मासेभ्यः परतः सुबहुभिरपि मासैः प्रतिसेवितैः प्रायश्चित्तं षण्मासानां परं सप्तमासादिकं न दातव्यं, किंतु षण्मासा-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

वधिकमेव, यतोऽस्माकमेतावदेव भगवता वर्धमानस्वामिना तपोर्हं प्रायश्चित्तं व्यवस्थापितं, एतच्चैवमुक्तप्रकारेण स्थापनारोपणाप्रकारेणलक्षणेन दातव्यं, अविकोविदस्य अपरिणामकस्य अतिपरिणामकस्य वा अगीतार्थस्य च, इयमत्र भावना, सर्वस्याप्येष नियमो यदुत सुबहुष्वपि षण्मासेभ्यः परतो मासेषु प्रतिसेवितेषु प्रायश्चित्तं षण्मासावधिकमेव दातव्यं, न ततोधिकमपि, केवलमेतावांस्तु विशेषो योऽपरिणामको अतिपरिणामिको वा तस्यागीतार्थस्यस्थापनारोपणाप्रकारेण सर्वान् मासान् सफलीकृत्य षाण्मासिकं तपो दीयते, यस्तु विकोविदो गीतार्थोऽगीतार्थो वा परिणामकस्तस्मिन्नन्यथा भवति प्रायश्चित्तदानं, किमुक्तं भवति, विकोविदस्य षण्मासानां परतः सुबहुष्वपि मासेषु प्रतिसेवितेषु शेषं समस्तं त्यक्त्वा षण्मासा दीयंते, न पुनरस्ति तत्र स्थापनारोपणाप्रकार इति, आह परो, यदि भगवता तपोर्हे प्रायश्चित्ते उत्कर्षतः षण्मासा दृष्टास्ततः षण्मासातिरिक्तमासादिप्रतिसेवने छेदादि कस्मान्नदीयते, येन शेषं समस्तमपि त्यज्यते इति तत्राह ॥

सुबहूहिं वि मासेहिं छेदो मूलं तहिं न दायव्वं । अविकोवियस्स एवं विकोविए अणाहा होंति ॥२७९॥

यो नामागीतार्थोऽपरिणामकोऽतिपरिणामिको वा यो वा छेदादिकं नश्रद्दधाति तस्य एवमवसातव्यं, षण्मासानामुपरि सुबहुभिरपि मासैः प्रतिसेवितैः छेदो मूलं वा न दातव्यमपरिणामादिस्वभावतया तस्य छेदमूलानर्हत्वात्, किंतुस्थापनारोपणाप्रकारेण सा दीयंते; विकोविदे गीतार्थेऽगीतार्थे परिणामके तदेव षण्मासदानमन्यथा भवति, स्थापनारोपणाप्रकारमंतरेणापि एवमेव दीयंते षण्मासा इति भावः, अयमत्र संप्रदायः, अविकोविदा उक्तस्वरूपा निःकारणं प्रतिसेवनया यतनया प्रतिसेवनया वा अभीक्ष्णप्रतिसेवनया वा यदिवा कथमपि छेदमूलादिकं प्राप्तास्तथापि तेषां छेदो मूलं वा न देयं, किंतु

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

षाण्मासिकं तपः, यदि पुनरकोविदोप्युपेत्य पंचेन्द्रियघातं करोति, दर्पेण वा मैथुनं प्रतिसेवते, तदा तपः छेदो मूलं वा दीयते, विकोविदस्य षण्णां मासानामुपरि बहुष्वपि प्रतिसेवितेषु मासेषु प्रथमवेलायामुद्घातिताः षण्मासा दीयंते, द्वितीयवेलायामनुद्घातितास्तृतीयवेलायां छेदो मूलं वा इति, अथ कीदृशो विकोविदः कीदृशो वा अविकोविद इत्यत आह—

गीतोविकोविदो खलु कयपच्छित्तोसिथाअगीतोवि ॥ छमासियपट्ठवणाए तस्स सेसाण पक्खेवो ॥२८०॥

गीतो गीतार्थः खलु कृतप्रायश्चित्तो विकोविदः, योप्युक्तो यथा आर्य यदीयं भूयः सेविष्यसे, ततः छेदं मूलं वा दास्यामः, सोपि कोविदः, तद्विपरीतोऽगीतार्थः यश्च प्रथमतया प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यते, यश्चोक्तोपि तथा न सम्यक् परिणमयति, स स्याद् भवेदकोविदः, तत्र यदि कोविदः षट्मासेषु तपसा कर्त्तुमारब्धेष्वंतरा यदिवा मासादिकं प्रतिसेविते तत् तस्य पूर्वप्रस्थापित-षण्मासस्य ये शेषा मासा दिवसा वा तिष्ठंति तेषां मध्ये प्रक्षिप्यंते, न पुनः षण्मासपरिपूर्णानंतरं तद्विषयं भिन्नं प्रायश्चित्तं दातव्यमिति तथा चाह षण्मासप्रस्थापनायां षण्मासेषुतपसाकर्त्तुम्मारब्धेषुइत्यर्थः तस्यमासिकादेरपांतराले प्रतिसेवितस्य षण्मासस्ययेशेषामासा स्तिष्ठंति, तेषांमध्ये अनुग्रह कृत्स्नेननिर नुग्रहकृत्स्नेन वा प्रक्षेपः, आह, एतत् तपः छेदमूलार्हं प्रायश्चित्तं कुत उत्पद्यते; सूरिराह—

मूलातिचारे चेयं, पच्छित्तं होइ उत्तरेहिं वा ॥ तम्हा खलु मूलगुणेऽनतिक्कमे उत्तरगुणे वा ॥२८१॥

एतत्तपः छेदमूलार्हं प्रायश्चित्तं यस्माद् भवति, मूलातिचारमूलगुणातिचारे प्राणातिपातादि प्रतिसेवने इत्यर्थः, उत्तरैर्वा उत्तरगुणैर्वा पिंडविशुद्ध्यादिभिरतिचर्यमाणैर्भवति प्रायश्चित्तं, तस्मात् मूलगुणात् प्राणातिपातादिसेवनया उत्तरगुणाद्वा उद्गमा-

For Private and Personal Use Only

दिदोषासेवनया नातिक्रमेत्, अत्र पर आह,—

मूलव्वयाइयारा जयाऽसुद्धाचरणभंसगा होंति ॥ उत्तरगुणातियारा, जिणसासणे किं पडिकुट्ठा ॥२८२॥

यदि मूलगुणातिचारा अशुद्धा इति कृत्वा चरणभ्रंशका भवंति, ततः साधूनामुत्तरगुणातिचाराश्चरणस्याभ्रंशकाः प्राप्ता मूलगुणातिचाराणां चरणभ्रंशकतया प्रतिपन्नत्वात्, ततः किमुत्तरगुणा जिनशासने प्रतिक्रुष्टाः न युक्तस्तेषां प्रतिषेधो दोषाकारित्वादिति भावः

उत्तरगुणातियारा जयसुद्धा चरणभंसया होंति, मूलव्वयातियारा, जिणसासणे किं पडिकुट्ठा? ॥२८३॥

यदि उत्तरगुणातिचारा अशुद्धा इति कृत्वा चरणभ्रंशका भवंति, ततः मूलव्रतातिचाराश्चरणभ्रंशकान् प्राप्नुवंति, उत्तरगुणातिचाराणां चरणभ्रंशकतया प्रतिपन्नत्वात् तथाच सति मूलव्रतातिचाराः किं जिनशासने प्रतिक्रुष्टाः दोषाभावात् अत्र सूरिराह ॥

मूलगुणाउत्तरगुणा जम्हा भंसंति चरणसेढितो ॥ तम्हा जिणेहिं दोसुवि, पडिकुट्ठा सव्वसाहूणं ॥२८४॥

यस्मात् मूलगुणा उत्तरगुणा वा पृथक् पृथक् युगपद् वा अतिचर्यमाणाश्चरणश्रेणीसंयमश्रेणीतो भंशयति साधून् ततो जिनैः सर्वज्ञैर्द्वयोरपि मूलगुणातिचारा उत्तरगुणातिचाराश्च प्रतिक्रुष्टाः अन्यच्च मूलगुणेष्वतिचर्यमाणेषु मूलगुणा स्तावद्धता एव किंतूत्तरगुणा अपि हन्यंते, उत्तरगुणेष्वतिचर्यमाणेषूत्तरगुणास्तावद्धता एव, किंतु मूलगुणा अपि हन्यंते तथा चात्र दृष्टांतमाह ।

अग्गग्घातो हणे मूलं, मूलघातोउ अग्गयं ॥ तम्हा खलु मूलगुणा न संति न य उत्तरगुणा य ॥२८५॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

यथा तालद्रुमस्याग्रसूच्या घातो मूलं हंति मूलघातोपि चाग्रं हंति, एवं मूलगुणानां विनाश उत्तरगुणानपि नाशयति, उत्तरगुणानामपि विनाशो मूलगुणान् तस्मात्मूलगुणातिचाराश्च जिनैः प्रतिक्रुष्टाः, अत्र चोदक आह, यदि मूलगुणानां नाशे उत्तरगुणानामपि नाश उत्तरगुणानां नाशे मूलगुणानामपि, तस्मात्ततो न खलु नैव मूलगुणा संति, नाप्युत्तरगुणाः यस्मान्नास्ति स संयतो, यो मूलोत्तरगुणानामन्यतमं गुणं न प्रतिसेवते, अन्यतमगुणप्रतिसेवने च द्वयानामपि मूलोत्तरगुणानामभावः, तेषामभावे सामायिकादिसंयमाभावः, तदभावे बकुशादिनिर्गंथानामभावस्ततः प्राप्तं तीर्थमचारित्रमिति, अत्र सूरिराह ॥

चोयग छक्कायाणं, तु संजमो जाऽणुधावए ताव ॥ मूलगुणउत्तरगुणा दोन्निवि अणुधावते ताव ॥२८६॥

चोदक यावत् षट्जीवनिकायेषु संयमोऽनुधावति, अनुगच्छति, प्रबंधेन वर्तते, तावत् मूलगुणा उत्तरगुणाश्च द्वयेप्येते अनुधावंति, प्रबंधेन वर्त्तते,

इत्तरसामाइयछेयसंजमा तह दुवे नियंठाय ॥ बउस पडिसेवगातो अणुसज्जंते य जा तित्थं ॥२८७॥

यावत् मूलगुणा उत्तरगुणाश्चानुधावंति, तावदित्वरसामायिकछेदसंयमावानुधावतः, यावच्चेत्वरसामायिकछेदोपस्थापनसंयमौ तावद् द्वौ निर्ग्रंथावनुधावतः तद्यथा बकुशः प्रतिसेवकश्च तथाहि यावत् मूलगुणप्रतिसेवना, तावत् प्रतिसेवको, यावदुत्तरगुणप्रतिसेवना, तावद् बकुशः, ततो यावत् तीर्थं तावत् बकुशाः प्रतिसेवकाश्च अनुसज्जंति, अनुवर्त्तंते, ततो नाचारित्रं प्रसक्तं प्रवचनमिति, अथ मूलगुणप्रतिसेवनायामुत्तरगुणप्रतिसेवनायां वा चारित्रभ्रंशेऽस्ति कश्चिद्विशेष उत नास्ति ?

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अस्तीति ब्रूमः, कोसावित्याह—

मूलगुणदइयसगडे, उत्तरगुणमंडवे सरिसवाई ॥ छक्कायरक्खणट्ठा दोसुवि सुद्धे चरणसुद्धी ॥२८८॥

मूलगुणेषु दृष्टांतो दृतिः, शकटं च केवलम्, उत्तरगुणा अपि तत्र दर्शयितव्याः, उत्तरगुणेषु दृष्टांतो मंडपे सर्षपादि, आदिशब्दात् शिलादिपरिग्रहः, अत्रापि मूलगुणा अपि दर्शयितव्याः, इयमत्र भावना, एकेनापि मूलगुणप्रतिसेवनेन तत्क्षणादेव चारित्रभ्रंश उपजायते, उत्तरगुणप्रतिसेवनायां पुनः कालेन अत्र दृष्टांतो दृतिकः, तथाहि यथा दृतिक उदकभृतः, पंचमहाद्वारस्तेषां महाद्वाराणामेकस्मिन्नपि द्वारे मुत्कलीभूते तत्क्षणादेव रिक्तीभवति, सुचिरेण तु कालेन पूर्यते, एवं महाव्रतानामेकस्मिन्नपि महाव्रत अतिचर्यमाणे तत्क्षणादेव समस्त चारित्रभ्रंशो भवति, एकमूलगुणघाते सर्वमूलगुणानां घातात्, तथा च गुरवो व्याचक्षते, एकव्रतभंगे सर्वव्रतभंग इति, एतन्निश्चयनयमतं, व्यवहारतः पुनरेकव्रत भंगे तदेवैकं भग्नं प्रतिपत्तव्यं, शेषाणां तु भंगः क्रमेण, यदि प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्या नाऽनुसंधत्ते इति, अन्ये पुनराहु श्चतुर्थमहाव्रतप्रतिसेवने तत्कालमेव सकलचारित्रभ्रंशः, शेषेसु पुनर्महाव्रतेष्वभीक्ष्णं प्रतिसेवनया महत्यतिचरेण वा वेदितव्यः, उत्तरगुणप्रतिसेवनायां पुनः कालेन चरणभ्रंशो, यदि पुनः प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्या नोज्वालयति, एतदपि कुतोऽवसेयमिति चेत् उच्यते, ते शकटदृष्टांतात्तथाहि, शकटस्य मूलगुणा द्वे चक्रे उद्धी अक्षश्च, उतरगुणा बधनकीलकलोहपट्टकादयः एतैर्मूलगुणैरुत्तरगुणैश्च सुसंप्रयुक्त सत् शकटं यथा भारवाहनक्षमं भवति, मार्गे च सुखं भवति, साधुरपि मूलगुणैरुत्तरगुणैश्च सुसंप्रयुक्तः सन् अष्टादशशीलांगसहस्रभारवहनक्षमो भवति, विशिष्टविशिष्टतरोत्तरसंयमाध्यवसायस्थानपथे च सुखं वहति, अथ शकटस्य मूलांगानामेकमपि मूलांगं भग्नं

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भवति, तदा न भारवहनक्षमं, नापि मार्गे वर्त्तते, उत्तरांगैस्तु कैश्चिद्विनापि शकटं कियत्कालं भारक्षमं भवति, प्रवहति च मार्गे कालेन पुनर्गच्छताऽन्यान्यपि परिशटनादयोग्यमेव तदुपजायते, एवमिहापि मूलगुणानामेकस्मिन्नपि मूलगुणे हते न साधुनामष्टादशशीलांगसहस्रभारवहनक्षमता, नापि संयमश्रेणिपथे प्रवहनं, उत्तरगुणैस्तु कैश्चित् प्रतिसेवितैरपि भवति कियंतं कालं चरणभारवहनक्षमता, संयमश्रेणिपथे प्रवर्त्तनं च, कालेन पुनर्गच्छता तत्राप्यन्यान्यगुणप्रतिसेवनातो भवति समस्तचारित्रभ्रंशस्ततः शकटदृष्टांतादुपपद्यते, मूलगुणानां एकस्यापि मूलगुणस्य नाशे तत्कालं चारित्रभ्रंश, उत्तरगुणनाशे कालक्रमेणेति, इतश्चैतदेवं मंडपसर्षपादिदृष्टांतात्, तथाह्येरंडादि मंडपे यद्येको द्वौ बहवो वा सर्षपा, उपलक्षमेतत् तिलतंदुलादयो वा प्रक्षिप्यंते, तथापि न स मंडपो भंगमापद्यते, अतिप्रभूतैः आढकादिसंख्याकैर्भज्यते, अथ तत्र महती शिला प्रक्षिप्यते, तदा तयैकयापि तत्क्षणादेव ध्वंसमुपयाति, एवं चारित्रमंडपोप्येकाद्व्यादिभिः उत्तरगुणैरतिचर्यमाणैर्न भंगमुपयाति, बहुभिस्तु कालक्रमेणातिचर्यमाणैर्भज्यते, शिलाकल्पेन पुनरेकस्यापि मूलगुणस्यातिचारेण तत्कालं भ्रंशमुपगच्छतीति, तदेवं यस्मात्मूलगुणातिचरणे क्षिप्रमुत्तरगुणातिचरणे कालेन चारित्रभ्रशो भवति, तस्मान्मे मूलगुणा उत्तरगुणाश्च निरतिचाराः स्युरिति षट्कायरक्षणार्थं सम्यक् प्रतिपत्तव्यं, षट्कायरक्षणे हि मूलगुणा उत्तरगुणाश्च शुद्धा भवंति तेषु च द्वयेष्वपि शुद्धेषु, अत्र गाथायामेकवचनं प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि वचनव्यत्ययोपि भवतीति, चरणशुद्धिश्चारित्रशुद्धिः, अत्र शिष्य प्राह, ये प्राणातिपातादिनिवृत्त्यात्मकाः पंचमूलगुणास्ते ज्ञाता ये तूतरगुणास्तान्न जानीमस्ततः के ते उत्तरगुणा इति सूरिराह—

(प्रथम उद्देशोऽसमाप्तः)

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

For Private and Personal Use Only